

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİMDALI

TÜRKİYE'DE MUHAFAZAKÂR İDEOLOJİNİN YÜKSELMESİNDE
1994 YEREL SEÇİMLERİNİN ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
AHMET FIRINCI

Danışman
Doç. Dr. HASAN YAYLI

KIRIKKALE- 2015

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİMDALI

TÜRKİYE'DE MUHAFAZAKÂR İDEOLOJİNİN YÜKSELMESİNDE
1994 YEREL SEÇİMLERİNİN ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
AHMET FIRINCI

Danışman
Doç. Dr. HASAN YAYLI

KIRIKKALE- 2015

ONAY

Ahmet Fırıncı tarafından hazırlanan "Türkiye'de Muhafazakâr İdeolojinin Yükselmesinde 1994 Yerel Seçimlerinin Etkisi" başlıklı bu çalışma, 04.08.2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Cemal Fedayi

Doç. Dr. Hasan Yaylı

Yrd. Doç. Dr. Yusuf Pustu

KİŞİSEL KABUL SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi Dönem Projesi olarak sunduğum “Türkiye’de Muhafazakâr İdeolojinin Yükselmesinde 1994 Yerel Seçimlerinin Etkisi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

Tarih...04/08/2015...

Adı Soyadı...Ahmet Fıncı...

İmza......

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın konusunu, Türkiye’de Muhafazakâr İdeolojinin Yükselmesinde 1994 Yerel Seçimlerinin Etkisi oluşturmaktadır. 3 Kasım 2002 seçimlerini kazanarak tek başına iktidar olan AK Partinin kendisini tanımladığı “muhafazakâr demokrat” kimlik söylemi Türkiye’de muhafazakârlık tartışmalarının yeniden yapılmasını da beraberinde getirmiştir. Buradan hareketle, çalışmamızın amacı, 1994 yerel seçimlerinin Türk muhafazakârlığının bugünü açısından önemli bir kilometre taşı olarak gördüğümüz savını tartışmaktır.

Tez çalışmam sırasında, çalışmamın bir zarureti olarak hayatından bahsettiğim ve bu anlamda kendisi ile ilgili bilgileri benimle paylaşan Prof. Dr. Sayın Ahmet Bilgin Hocam’a teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Yine tezimin savunmasında jüri olarak yer alan ve kıymetli fikirleriyle tezimin gelişmesine katkıda bulunan Doç. Dr. Sayın Cemal Fedayi ve Yrd. Doç. Dr. Sayın Yusuf Pustu Hocalarıma da teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Eğitim yaşamım boyunca maddi ve manevi desteğini benden esirgemeyen sevgili aileme de teşekkürlerimi ifade etmeyi bir borç bilirim.

Gerek tez konumu belirlememde gerekse konunun içeriğini oluşturmamda aynı zamanda tezin yazımı süresi boyunca desteğini, engin fikirlerini ve samimiyetini bir an olsun benden esirgemeyen Danışmanın Doç. Dr. Sayın Hasan Yaylı Hocam’a en kalbi teşekkürlerimi sunmayı bir borç biliyorum.

Ahmet Fırıncı

Kırıkkale-2015

ÖZET

FIRINCI Ahmet, Türkiye’de Muhafazakâr İdeolojinin Yükselmesinde 1994 Yerel Seçimlerinin Etkisi, Yüksek Lisans, Kırıkkale, 2015

Bu çalışmanın konusunu, “Türkiye’de Muhafazakâr İdeolojinin Yükselmesinde 1994 Yerel Seçimlerinin Etkisi” oluşturmaktadır.

Bilindiği gibi muhafazakârlık kavramı, modernitenin yaratısı olarak değerlendirilebilmektedir. Çünkü, modernleşme, Batıda bilimsel arayışlar sonucu ortaya çıkan; toplumsal, siyasal, yönetsel ve daha birçok alanda başlı başına bir dönüşümü ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Bu arayışların sonucu Fransız ve Sanayii Devrimleri yaşanmıştır. Fransız Devrimi, milliyetçi söylemlerin dünyaya yayılmasına sebep olurken Sanayii Devrimi ise çeşitli siyasal, sosyal sınıf ve kutuplaşmaları doğurmuştur. Bütün bu yaşananlar sonucunda siyaset terminolojisinde yer alan üç büyük ideoloji ortaya çıkmıştır. Bunlar; muhafazakârlık, liberalizm ve sosyalizmdir.

Çalışmamızın “Teorik ve Kavramsal Çerçeve” isimli ilk bölümünde, muhafazakârlığın ortaya çıkışındaki süreç tartışılmıştır. Ardından tezimizin “Türk Muhafazakârlığının Siyasal Temelleri” başlıklı ikinci bölümünde esas konumuza ışık tutması açısından muhafazakârlığın Türk siyasal hayatındaki yeri, ilk bölüm de referans alınarak, kendine özgü tarihsel birikimi çerçevesinde tartışılmıştır.

Tezimizin bu ilk iki bölümünde ortaya koyduğumuz veriler ışığında, Türkiye’de muhafazakâr ideolojinin yükselişinde 1994 yerel seçimleri ve bu seçimlerde RP nin elde ettiği seçim neticesinin önemli bir kilometre taşı olduğunu iddia ettik. Çünkü bu dönemde, seçim öncesi, kulislere kendisine fazlaca şans verilmemiş ve bu nedenle de çok fazla tartışılmamış olan RP nin, seçimden sonra aldığı sonuçlar “şoke edici” olarak yorumlanırken bir anda RP ni ana tartışma konusu yapmıştır. Bunun nedeni, RP nin başta büyükşehirler olmak üzere pek çok belediye seçimini kazanmış olması ve Doğu, Güneydoğu’da yükselen bir profil göstermesi olmuştur. Bu olay daha sonrasında önce RP ni hükümet ortağı yapmış akabinde ise RP nin içerisinden gelenler AK Partiyi kurarak 3 Kasım 2002 seçimlerinde tek başlarına iktidar olmuşlar ve on iki yıl boyunca da bu iktidarlarını sürdürmeyi başarmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakârlık, Modernleşme, Türk Muhafazakârlığı, 1994 Yerel Seçimleri, RP, AK Parti

ABSTRACT

FIRINCI, Ahmet, The Rises of Conservative Ideology in Turkey of 1994 Local Election of Effect, Master's Degree, Kırıkkale, 2015

The subject of this work is that “The Rises of Conservative Ideology in Turkey of 1994 Local Election of Effect, Master's Degree”.

The concept of conservatism, as known, is evaluated as creation of modernity. Because, modernization is a concept which emerged from the results of scientific search in the West; representing a conversion itself in many areas like social, political, administrative. As a result of this search, French and Industrial revolutions have occurred. As French revolution has caused the spread of nationalist expression to the World, Industrial revolution brought about many classification and polarization which is social and political. As a result of all this happened, three major ideology came out in political terminology, which is that Conservatism, Liberalism and Socialism.

The first part of our work which is called as “Theoretical and Conceptual Framework”, the process in the emergence of conservatism was discussed. Then, to shed light on the basis subject in the second part of our work which is titled as “Political Foundations of Turkish Conservatism”, position of conservatism in Turkish political life with reference to the first part was discussed as specific historical background frame.

Through the data we revealed in these 2 part, we claimed that 1994 local election and the election results achieved by RP in this election is a milestone in the rise of conservative ideology. Because RP was not given much chance in the lobby before the election and therefore RP which was not much discussed became main discussion topic after the election while the results of election RP gained was interpreting as “shocking”. This is because RP gained many municipal elections including especially metropolitans and demonstrated increasing profile in the East and Southeast. First this fact made RP partner in the government, some inside RP established AK Party afterwards. This party, AK Party came to power on 3 November, 2002 and managed to keep this status for 12 years.

Keywords: Conservatism, Modernization, Turkish Conservatism, 1994 local election, RP, AK Party

KISALTMALAR

AP	: Adalet Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
DEP	: Demokrasi Partisi
DSP	: Demokratik Sol Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	: Milli Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TpCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
KISALTMALAR.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1) MUHAFAZAKÂRLIK TANIMLARI.....	5
1.2) MUHAFAZAKÂRLIK: Bir Düşünce Tarzı mı Yoksa İdeoloji mi?.....	9
1.3) MUHAFAZAKÂRLIĞIN UNSURLARI.....	12
1.3.1) Akıl ve Din.....	12
1.3.2) Gelenek ve Tarih.....	16
1.3.3) Otorite ve Mülkiyet.....	20
1.3.4) Toplum ve Özgürlük.....	22
1.4) MUHAFAZAKÂRLIK TİPLERİ.....	25
1.4.1) Muhafazakârlığın Doğuşu ve Gelişimi.....	25
1.4.2) Kıta Avrupası Muhafazakârlığı.....	26
1.4.3) Amerikan Muhafazakârlığı.....	29
1.4.4) Anglo-Sakson Muhafazakârlığı.....	31
1.4.5) Kıta Avrupası İle İngiliz Muhafazakârlığının Karşılaştırılması.....	40
1.5) MUHAFAZAKÂRLIK ÜZERİNE BİR TANIM DENEMESİ.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE MUHAFAZAKÂRLIĞIN GELİŞİMİ

2.1) TÜRKİYE'DE MUHAFAZAKÂRLIĞIN SİYASAL TEMELLERİ	44
2.2) 1923-1950 ARASI DÖNEM.....	46
2.3) 1950-1960 ARASI DÖNEM.....	55
2.4) 1960-1980 ARASI DÖNEM.....	65
2.5) 1980-1993 ARASI DÖNEM.....	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1994 YEREL SEÇİMLERİ VE TÜRKİYE'DE MUHAFAZAKÂRLIĞIN YÜKSELİŞİ

3.1) GENEL ÇERÇEVE.....	82
3.2) REFAH PARTİSİ VE ADİL DÜZEN	91
3.3) REFAH PARTİSİNİN SEÇİM BAŞARISINDA ETKİLİ OLAN SOSYO-POLİTİK DİNAMİKLER.....	97
3.4) REFAH PARTİSİNİN SEÇİM BAŞARISINDA ADAY PROFİLLERİNİN ETKİSİ	111
3.4.1) İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığının Kazanılması ve Recep Tayyip Erdoğan.....	112
3.4.2) Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığının Kazanılması ve İbrahim Melih Gökçek	116
3.4.3) Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanlığının Kazanılması ve Prof. Dr. Ahmet Bilgin.....	119
3.5) SEÇİM SONUÇLARININ ULUSAL SİYASETE ETKİSİ	124
SONUÇ	143
KAYNAKÇA	152

GİRİŞ

Modernleşme, temelleri 17. yüzyılda atılmış olan; toplumsal, siyasal, hukuksal, yönetsel ve daha birçok alanda başlı başına bir dönüşümü ifade etmek için kullanılan entelektüel bir akım olarak ortaya çıkmış bir olgu olarak tanımlanabilir. Bu olgu, sadece kurulu düzenleri değil, yaşam alışkanlıklarını, düşünce biçimlerini bunun paralelinde siyasal söylem ve yaklaşımları da değiştirip dönüştüren bir husus olmuştur.

17. yüzyılda temelleri atılan bu olgunun ortaya çıkışında Avrupa'da bilimsel arayışların sonucu olarak ortaya çıkan Rönesans ve Reform gibi düşünce hareketleri etkili olmuştur. Bu arayış Fransız Devrimi ve Sanayii Devrimi gibi olayların tetikleyicisi olurken, yaşanan devrimler, modernleşme etkisinin dünyaya yayılmasına sebep olmuştur. Fransız Devriminden çıkan milliyetçi söylemler adalet, eşitlik, hürriyet gibi kavramları dünyaya yayarken sanayii devrimi ise dünyada çeşitli siyasal, sosyal sınıf ve kutuplaşmaları doğurmuştur.

Bu olaylar siyasal terminolojide yer alan üç büyük ideolojinin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Bunlar, liberalizm, sosyalizm ve muhafazakârlıktır. Özellikle muhafazakârlık, modernleşmenin bütünü kökten değiştirip dönüştürme girişimi karşısında ona bir eleştiri, bir tepki olarak ortaya çıkarken liberalizm ve sosyalizm ise çalışan ve çalıştıran arasındaki mücadelenin zamanla siyasal söylem olarak gelişmesi olmuştur.

Bu üç büyük ideolojiden muhafazakârlık ve liberalizmin sosyalizme nazaran varlığını devam ettirebilmesi farklı şekillerde açıklanabilir. Muhafazakârlığın, dogmaların katı bir biçimde kabul ve savunucusu olmamakla birlikte zamanın değişen şartlarına göre kendini konumlayabilen bu özelliği ile de varlığını, söylemselliğini geliştirmiş bir kavram olduğu ifade edilebilir. Zira yukarıda bahsettiğimiz üç büyük ideolojiden sosyalizm bugün neredeyse yeryüzünden silinmiş gibiyken liberalizm ve muhafazakârlığın literatürdeki karşılıkları bunu doğrular niteliktedir.

Bu bağlamda muhafazakârlığın modernitenin yarattığı olduğunu söyleyebilmekle birlikte onun, karşılık bulunduğu toplumlarda farklı yorumlanması, sisteme farklı şekillerde kanalize olması da üzerinde durulması gereken bir husustur. Çünkü her toplumun tarihsel tecrübe ve birikimi, süreç içerisinde gelişen olaylara tepkisi, doğrudan, toplumların kendilerine has sosyolojik özellikleri ve kültürel kodlarıyla ilintilidir.

Batıda muhafazakârlığın ortaya çıkışının Kıta Avrupası toplumlarında farklı, Anglosakson toplumlarında farklı ve bizim siyasal hayatımızda farklı yorumlanmasının nedeni buraya bakılarak açıklanabilir. Örneğin Kıta Avrupası'nda salt akla dayalı yeni bir düzen anlayışı, "eski düzen" olarak tarif edilen ve toplumu köleleştirdiğine inanılan mit, önyargı ve hurafenin dolayısıyla da bunları kurumsallaştırdığına hükmedilen dinin yerine salt akli referans almasıyla cereyan eden devrimsel dönüşüm projeleri, öngörülenden daha elim acılar yaşanmasına sebep olmuştur. Bu durum karşısında kurulu düzeni aklın düzenine karşı savunan muhafazakârlık da bir o kadar tutucu, bir o kadar reaksiyoner bir özellik göstermiştir.

Aynı şekilde Anglosakson toplumlarında ise muhafazakârlık, reaksiyoner bir yaklaşımdan ziyade devrimci dönüşüm projelerini reddeden, toplumu diğer toplumlardan ayıran özsel değerlere dokunulmaması kaydıyla ılımlı, tedrici bir değişimi öngören bir niteliğe sahiptir. Kıta Avrupası'na nazaran daha yumuşak ve ılımlı bir yaklaşımın benimsenmesi, burada, Kıta Avrupası'nda olduğu gibi köktenci bir dönüşümün yaşanmamasından ileri gelmektedir.

Türk siyasal hayatında ise muhafazakârlık, Batıdakine benzer bir seyir izlemişse de bizce gelişimi iki kısımdan oluşmaktadır. İlki, Cumhuriyet öncesi modernleşme anlayışından diğeri ise, Cumhuriyetin ilanı ve sonrasında oluşmaktadır. Bilindiği gibi Osmanlı da Tanzimat'la başlayan modernleşme hareketlerinin amacı, kabul edilen Batı üstünlüğünü yenebilmek, onunla rekabet edebilmek adına daha çok askeri, bürokratik alanda bir değişim ve dönüşümü kapsamıştır. Bu süreçte tıpkı Batı da olduğu gibi bizde de çeşitli fikir akımları (İslamcılık, Turancılık, Osmanlıcılık, Batıcılık vb.) ortaya çıkmıştır. Bu akımlarla oluşan düşünsel birikimin bugünün Türkiye'sine zaman içinde değişiklikler yaşayarak ulaştığını söyleyebiliriz. Örneğin, İslamcılık, Turancılık, Osmanlıcılığın bugün Türk siyasal hayatında milliyetçi, muhafazakâr, muhafazakâr-milliyetçi, dindar-milliyetçi gibi farklı fraksiyonlarda tezahür ettiği söylenilebilir. Aynı durum Batıcılık için de söz konusudur.

Çalışmanın konusu Türk modernleşmesi olmadığından burada çok ayrıntıya girmiyoruz. Bu bilgiyi vermemizin nedeni, az sonra hakkında bilgi vereceğimiz çalışmamızda Türk muhafazakârlığının nasıl bir düşünsel kökten bugünlere geldiği noktasında bize ipuçları verdiğini düşünmemizdir.

Dolayısıyla burada altı çizilmesi gereken husus şudur. Yukarıda muhafazakârlığın köktenci değişim ve dönüşüm projelerine karşı olduğunu, onun yerine, daha ılımlı, tedrici bir değişimi benimsediğini belirtmiştik. Bu bağlamda Osmanlı modernleşmesi Batıdan geri

kalmışlığı telafi edebilmek için idari, askeri bir değişimi amaç edinirken, toplumu dönüştürmeyi amaçlamamıştır. Buradan hareketle, Batıda muhafazakârlığın ortaya çıkışı ile Türk muhafazakârlığının gelişimi arasında benzerlik kurulabileceği çıkarımı yapılabilir.

Öte yandan Osmanlının çöküşü ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti, gelişme ve ilerleme yolunda modernleşmenin daha radikal değişimini savunan Kıta Avrupası modelini benimsemiştir. Bu doğrultuda atılan adımlar, var olan düşünsel birikimin zamanla kurumsallaşan bir tepki oluşturmasının önünü açmıştır.

Bu çalışmada işte buradaki noktayı ele almaya çalışacağız. Bu bağlamda Türk siyasal hayatında önemli bir dönemeç olarak gördüğümüz 1994 yerel seçimlerinde Refah Partisinin elde ettiği seçim başarısının Türkiye’de muhafazakâr ideolojinin yükselişinde nasıl bir rol oynadığını tartışacağız. Buradan hareketle çalışmamızı genel olarak üç ana bölümde tasnif ettik. İlk bölüm, teorik veçheden oluşmaktadır. İkinci bölüm, Türk siyasal hayatında muhafazakârlığın gelişimini incelemektedir. Son bölüm ise, ana konumuz olan 1994 yerel seçimleri ve RP ni ilk iki bölümde anlatılanlar bağlamında ele almaktadır. Sonuç kısmında da ortaya koyduğumuz ışığında Türk muhafazakârlığının bugünü değerlendirilecektir.

Çalışmanın ilk bölümünün teorik veçhe olduğunu söylemiştik. Bu bölümde, öncelikle, muhafazakârlık kavramıyla ilgili literatürde yapılan tanımlar tartışılmıştır. Daha sonra onun bir ideoloji mi yoksa düşünce tarzı mı olduğu sorunsalı irdelenmiştir. Akabinde her ideolojide olduğu gibi onun da kendi içinde az çok tutarlılığa sahip unsurlar barındırdığı belirtilerek hem bir ideoloji olduğu fikrine katıldığımız belirtilmiş hem de bu unsurların neler olduğuna değinilmiştir. Arkasından muhafazakârlık tipleri temelde iki kategoride kabul edilerek Kıta Avrupası ve Anglosakson Muhafazakârlıkları olarak ele alınmıştır. Ancak araştırmalarımızda Amerikan muhafazakârlığının da muhafazakârlık incelemelerinde tartışıldığı görülmüş çok ayrıntısına girilmeden Amerikan muhafazakârlığı hakkında da bilgi verilmiştir. Sonrasında Kıta Avrupası ve Anglosakson muhafazakârlıkları kısaca mukayese edilip muhafazakârlığın ne olduğuna ilişkin bir tanım yapılarak teorik kısım tamamlanmıştır.

İkinci bölümde de, birinci bölümdeki kavramsal alt yapının Türk muhafazakârlığı ile ilişkilendirilmesi yapılmıştır. Öncelikli olarak, Türk muhafazakârlığının nasıl bir düşünsel kökten neşet olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Ancak bu yapılırken ana konudan sapmamaya özen gösterilmiştir. Bu bağlamda Türk muhafazakârlığı dört alt döneme ayrılarak irdelenmiştir. Bu dönemler, 1923-1950, 1950-1960, 1960-1980 ve 1980-1993 şeklinde tasnif edilmiştir. Bu tasnif yapılırken, birincide, tek partili yıllarda muhafazakâr düşüncenin

konumlandığı alan tartışılmaya çalışılmıştır. İkincisinde, çok partili yaşamda muhafazakârlığın büründüğü muhteva anlatılmaya çalışılmıştır. Üçüncüde, iki darbe arası siyasal yaşamımızdaki bölünmüşlük ve muhafazakârlığın durduğu yer verilmeye çalışılırken son bölümde bütün bu birikimin 1980 den ana konumuz olan 1994 öncesine değin oluşturduğu alt yapı anlatılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise, ikinci bölümde tartıştığımız olaylar ışığında Refah Partisinin teori ve pratiği, ortaya çıkışı, epistemolojisi tartışılmıştır. Arkasından Refah Partisinin geliştirdiği söylemin nasıl ortaya çıktığı ve oluşturduğu etkinin boyutu yine bir önceki bölümde anlatılmaya çalışılan birikim üzerinden yapılmaya çalışılmıştır. Refah Partisinin öncesi olarak ele aldığımız Milli Nizam Partisi ve Milli Selamet Partisi programları üzerinden, Refah Partisinin, muhafazakârlık ile ilişkisi tartışılmıştır. Akabinde bu anlatıların yanı sıra seçim başarısında sosyo-politik dinamikler ve toplumsal konjonktürün de önemli rolü olduğu belirtilmiştir. Daha sonra genel seçime nazaran yerel seçimde aday profillerinin de su götürmez bir etki oluşturduğu düşünülerek bu husus seçim başarısında aday profillerinin etkisi başlığıyla tartışılmıştır. Sonunda da seçim başarısının ulusal siyasetimizi nasıl etkilediği değerlendirilerek bir çıkarım yapılmıştır. Bu çıkarımda 3 Kasım 2002 seçimleriyle beraber 12 yıl boyunca iktidarın tek başına hâkimi olmuş olan Adalet ve Kalkınma Partisinin de bu çizgide geldiği belirtilmiş ve böylece 1994 yerel seçimlerinin Türk siyasetinde muhafazakâr ideolojinin yükselmesinde önemli bir kilometre taşı oldu iddiası ispat edilmeye çalışılmıştır.

1.BÖLÜM: KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1) MUHAFAZAKÂRLIK TANIMLARI

Muhafazakârlık, sözlük anlamında, muhafaza etmek, elde olanı korumak gibi anlamlara gelir. Gerek Batı siyasi düşüncesinde gerekse Türk siyasal hayatında çok sık kullanılan bir kavramdır. Ancak bu kavram üzerine yapılan incelemeler, kullanıldığı sıklıkta olmamıştır. Bu bağlamda muhafazakârlık siyaset literatüründe önemli bir yere sahip olmuşken, kavramın, ne olduğu ya da ne olmadığı üzerine tartışmalar tam anlamıyla aydınlatıcı bir mahiyette değildir.

Türköne, siyasal tartışmaların, ideolojik kavgaların üzerine inşa edildiği kavramların, genel kural olarak evrensel olmadığını; bunların tarihi ve toplumsal şartlara göre değiştiğini söyler. Örneğin sosyalizmin en az yüz türünün olabileceğini; liberal deyiminin, Kıta Avrupası'nda farklı Amerika'da farklı anlamlara gelebileceğini; laikliğin, Anglo-Sakson dünyanın yabancı olduğu bir kavram olduğu gibi daha pek çok siyasal kavram üzerinde cereyan eden tartışmaların vuku bulduğu toplumsal şartlara göre değişebileceğini vurgularken bu bağlamda düşüncelerini şöyle sürdürür:

“... Dünyayı keşfedenlerin çizdiği haritanın merkezinde kendi şehirleri bulunur. Modernliği yaratan Batı, kendi toplumsallığının ve çok sancılı bir şekilde geçirdiği dönüşümün koordinatlarını belirleyerek olanları ve tarafları tanımladı. Keskin bir sınıf kutuplaşması etrafında belirgin çatlakları göstererek siyasal dünyasının fay hatlarını çizdi. Yaşanmış bir tarihselliğin ürünü olduğu için bu fay çizgileri hâlâ kırılmaları ifade etmeye yetiyor. Herkes konumunu ve duruşunu bu fay çizgilerine göre belirleyebiliyor. Zaman zaman çatlakların içi dolduruluyor; yeni temas alanları yaratılıyor ve toplum çok iyi bildiği bu harita üzerinde yol almaya devam ediyor.”
(Türkönei, 2004: 83)

Muhafazakârlık, modernleşme olgusuna karşı ortaya çıkmış bir tepkidir. Dolayısıyla muhafazakârlığın modernitenin yarattığı olduğu söylenebilir. Çünkü modern kavramı, geleneksel (eski) olandan farklı olanı ya da geleneksel olandan yeni olana geçişi vurgulamak üzere, kendini eski çağlara uzanan geçmişle kıyaslayan yeni bir zaman bilincine sahip olduğunu ileri süren bir periyodu belirlemek üzere kullanılmaktadır. Bu yüzden devrim olarak

da ifade edilmektedir. Devrim ise, yeni ilke ve değer bütünlüğünden yola çıkarak, geçmişe, bugüne ve geleceğe ait her şeyi salt kendinden itibaren başlatarak tanımlama, belirleme ve düzenleme çabasında olan bir dönüşümdür. Reform ve Rönesans gibi bilimsel anlayışlar, yeni bir siyasal düzen ve yeni bir ahlak anlayışını ortaya koyarak toplumsal, siyasal, tarihsel ve dinsel “yeniden düzenlemeler” modernleşme kavramıyla ifade edilir. Bu bağlamda muhafazakârlık, özünde istikrar ve siyasal gelişmenin birbiriyle çatışan durumlar olmadan siyasal değişimin sürekliliğini belirterek kurulu düzene ait istikrar olgularının (gelenek, kültür, din, aile, kolektif akıl, devlet) kökten yok edilip, yerine yeni bir form inşa edilmesine karşı çıkan bir mefhumdur (Çetin, 2004: 92-93). Dolayısıyla devrimsel değişime karşı olarak toplumun ana unsurlarını muhafaza etmek suretiyle evrimsel, tedrici değişimi savunan bir söylemdir.

Bir başka deyişle muhafazakârlık, modernizmin ve modern ideolojilerin, hayatı ve hayatın amaçsallığı dünyasını parçalayıp kendi aralarında bölüşmelerine karşı yükselen bir tepkiyi temsil eder. Bu yönüyle evrende olduğu gibi mekanda da bütünlüğü savunur (Çetin 2004, 89).

Muhafazakârlığın modernleşme karşısında bir tavır alış, modernleşmenin getirileri karşısında mevcut değerlerin korunması gerekliliğini savunan bir olgu olduğunu Türköne şöyle ifade etmektedir:

“... Muhafazakârlık da, modernleşmenin kurduğu statükonun değişerek devamını değil, geçmişte kalan ama toplumun derinlerinde yaşatılan gelenekleri bugüne taşıma gayreti etrafında şekillenmektedir. Modernliğin, globalleşme adıyla daha açık ve somut hale gelen tehdidi, paradoksal olarak bu gelenekleri yaşatma arzusunu, yani muhafazakârlığı da kamçulamaktadır. Bugün anlamı kalmayan sağ-sol ikileminin arkasında da, geçmişte aynı çatlak bulunmaktaydı. ‘Ulusalcılık’ başlığıyla radikal sağ ile radikal solu buluşturan günümüzün moda akımı da, aynı çatlağa göre tavır alışları kucaklamaktadır.

Bu çatlakta muhafazakârlık toplumsal muhalefetin adresidir. Yoksulluktan, adaletsizlikten şikâyeti olanlar kurdukları limanlara, yani cemaatlere sığınarak aynı zamanda gelenekleri de yeniden canlandırmaya girişmişlerdir...” (Türköne, 2004: 85)

Bora da, muhafazakârlığı anlamak için, evvela onun modern bir düşünüş olduğunu kaydetmekle işe başlamamız gerektiğini ifade eder. Ayrıca ona göre, modernleşmenin seyrine koşut olarak sürekli yenilenen, değişen bir düşünüş olduğunu da eklememiz gerektiğinin altını

çizer. Muhafazakârlığı, modernleşmenin ilk evrelerindeki toplumlarda ortaya çıkan restorasyon hareketlerinden ve çoğunlukla zanaatkâr zümrelerinin kısa ömürlü gelenekçiliğinden ayırt edenin, paradoksal görünümlü özelliği olduğunu söyler. Muhafazakârlığın dinamiğini oluşturan paradoksu da, onun, asli ve değişmez olana ısrarı ile, her tarihsel-toplumsal değişim karşısında başka, “yeni” bir sabiteyi araç olarak kullanabilmesindeki pratik-pragmatik tutumu olarak ifade eder. Dolayısıyla Bora’ya göre muhafazakârlık, kapitalist modernleşme süreci karşısında, bu sürecin çözdüğü siyasal, toplumsal ve kültürel yapıların, belki de daha doğru bir tabirle o yapılara yüklenen anlam ve değerlerin sürekliliği adına gösterilen tepkiye dayanır (Bora, 2012: 53-55).

Vural’a göre ise, muhafazakârlık kavramını tanımlama da üç ana yaklaşım vardır. Birincisi, muhafazakârlığın sadece ulus devletlerin ortaya çıktığı özel tarihsel ve kültürel şartlara göre sınıflandıran yaklaşımdır, İngiliz, Amerikan ve Fransız muhafazakârlığı gibi. İkincisi, muhafazakârlığı kronolojik dönemlere göre sıralar; 1980 lerde Macmillan ve Thatcherism’in “orta yolculuğu” şeklinde, değişim ya da gelişme göstermesi gibi. Son yaklaşım da ise, kavramsal sınıflandırma üzerine odaklanma vardır, Yeni-Sağ, Yeni-Muhafazakârlık vb. gibi (Vural, 2007: 43-44).

Bu doğrultuda literatürdeki muhafazakârlık tanımlamaları, daha çok muhafazakârlığın ne olduğu ile ilgili değil, ne olmadığı ile ilgilidir. Bunun nedeni muhafazakârlığın modernleşmenin her evresine eklenilebilen ve zamanın değişen koşullarına ayak uydurabilen bir düşünce geleneği olmasıdır. Muhafazakârlığın zaman içinde değişen bir düşünce geleneği olması, onun canlı bir organizmaya benzetilmesine neden olmuştur. Canlı bir organizmada olduğu gibi muhafazakârlığında en temel hedefi değişen koşullar karşısında varlığını devam ettirmektir (Bıdık, 2007: 68).

Çaha, modern dünyada gelişmiş olan muhafazakârlığın iki kategoride değerlendirilebileceğini anlatır. Bunlar felsefi muhafazakârlık ve siyasi muhafazakârlıktır. Ancak bu iki muhafazakârlık türünün tümüyle birbirinden farklı olmadığı gibi birbirlerinin aynıları olmadığını da belirtir. Bu ikisi arasında bir geçişkenliğin ve etkileşimin her zaman söz konusu olduğunu söyler. Daha doğru bir deyişle siyasi muhafazakârlığın kendisine dayanak olarak felsefi muhafazakârlığı esas aldığını ifade eder. Bu iki muhafazakârlığın Avrupa’daki serüvenleri biraz farklı olmuştur.¹

¹ Ayrç. Bkz. Ömer ÇAHA, “Muhafazakâr Düşüncede Toplum”, **Liberal Düşünce**, Bahar, 2004, s. 17

Felsefi muhafazakârlığın ana kaynağını İngiliz geleneği oluşturur. Bu gelenek aynı zamanda daha çok “özgürlük” ve “insan” eksenli Anglo-Sakson modernleşme anlayışının yaşandığı bir gelenektir. Bu geleneğin de ortaya çıkardığı siyaset düşüncesi liberalizmdir. Dolayısıyla İngiliz merkezli muhafazakârlık büyük ölçüde liberalizm tarafından kuşatılarak tekamülünü sağlamıştır. Bunun sonucu olarak da muhafazakârlık ve liberalizm birbirlerinin çekim alanı içinde kalmıştır. Ayrıca Anglo-Sakson dünyadaki değişimler ve dönüşümler salt “akıl” eksenindeki dönüşümlerle sarmalanmadığı için burada “değişim” ile “gelenek” birbirinden kopuk unsurlar olarak algılanmamıştır. Dolayısıyla bu dünyada “değişim” ve “süreklilik” birbirlerini dışlamayan tam tersine tamamlayan değerler olarak kabul edilmiştir.

Fakat siyasi muhafazakârlık, özünde İngiliz merkezli muhafazakârlığa dayansa da Kıta Avrupası’ndaki devrim eksenli değişim-dönüşüme karşı gelişen tepkici bir duruşu ifade eder. Buradan hareketle siyasal liberalizmin anavatanın Fransa olduğunu söyleyebiliriz. Fransız ihtilali bu tarz muhafazakârlığı siyaset sahnesine davet eden bir girişim olmakla birlikte, esasen burada gelişen siyasal muhafazakârlık Fransız aydınlanma anlayışına karşı bir tepki olarak da ortaya çıkmıştır (Çaha, 2004: 17).

Samuk’a göre de muhafazakârlık, mevcut değerleri bugüne taşımaktır. Muhafaza edilmesi gereken milli-manevi değerleri muhafaza etmektir. O, muhafazakârlığın bir yere demir atıp orada kalmak anlamına gelmediği gibi “yobazlık” olarak lanse edilmesini de reddeder. Muhafazakârlıkta iki zıt kutbun olduğunu, bu kutupların bir tarafını reaksiyonerler yani tutucular, gericilerin diğer tarafını da radikallerin yani devrimciler, ilericilerin oluşturduğunu belirtip bu iki kutup arasında orta yolu tutturmuş mutedillerin muhafazakârlar olduğunu ifade eder (Samuk, 1989: 7).

1.2) MUHAFAZAKÂRLIK: BİR DÜŞÜNCE TARZI MI YOKSA İDEOLOJİ Mİ?

Muhafazakârlık üzerine yaklaşımlar çeşitli varyasyonlarda ifade edilebilir olmasına rağmen, tartışmalar daha çok, onun, bir ideoloji mi yoksa bir tutum, bir düşünce tarzı mı olduğu üzerinedir. Muhafazakârlığı bir tutum olarak ele alanlar, onun, değişim karşıtlığını kastetmek için kullanırlar. Ancak bu yaklaşım mevcut siyasal ideolojilerin hepsinde rastlanılabilir bir durum olduğundan “yanlış” bir kullanım olduğu düşünülür. Öte yandan, ideolojik anlamda kavramı tanımlayanlara göre, muhafazakârlık, insanı doğası gereği sınırlı bulur; ve bu sınırlı insanın, içinde yaşadığı toplumun, tarihsel olarak sahip olduğu değerleri ve kurumları temel alırken, radikal değişimleri reddeden, ılımlı ve tedrici değişimi savunan bir siyaset örgüsü içinde bir fikir geleneği ve ideoloji şeklinde tanımlar.²

Muhafazakârlığı bir “düşünce” tarzı şeklinde ele alan ve onun bir ideoloji olduğu fikrine toptan itiraz eden düşünürlerin başında Michael Oakshott gelmektedir. Ona göre, muhafazakâr olmak belli biçimlerde düşünme ve davranma eğiliminde olmaktır; belli tür davranışları ve beşerî durum şartlarını diğerlerine tercih etmektir (Oakshott 2004, 55). Muhafazakârlığın bu anlamı onu devrim ve değişim karşıtı gibi göstermektedir. Muhafazakâr bakış açısında devrim, çoğu zaman karmaşa ve boşluk getirir. Oysa muhafazakâr tutum için önemli olan toplumsal uyum, süreklilik ve düzendir (Safi, 2005: 12).

Çetin’e göre, muhafazakârlık, siyasal ve toplumsal ilişki dünyasını belirleyen bütün ilkelerin zamanın ürünü olduğuna inanır. Geçmiş, bugün ve yarın arasında bir devamlılık ilişkisinin değil, tam aksine bir süreklilik ilişkisinin olduğunu belirtir. Devamlılık ilişkisindeki kırılmaların, kopmaların, devrimlerin ve tepeden inme düzenlemelerin sürekliliği bozduğuna; kendiliğinden işleyen tarihsel aklın düzen kurgusunu parçaladığına inanır. Bu nedenle de muhafazakârlık, zamanın ideolojik kontrol düzenlemeciliğini reddeder. Belki de sadece bu yüzden bile muhafazakârlığın bir ideolojik kurgusunun olmadığını ifade eder (Çetin, 2004: 92).

Sinan da muhafazakârlığın “çağdaş” bir “düşünce” biçimi olduğunu söyler. Ona göre çağdaştır, çünkü muhafazakârlık için muhafaza edilecek bir dünyanın varlığı ancak kendisini tehdit etmeye başlayan bir “restorasyonun” veya “modernizmin” varlığı şartına bağlı olarak gerçekleşir. Bir düşünce biçimidir, çünkü daha önceden planlanmış, kesin kurallara sahip eylem biçimleri ve alanları yoktur. Belirli olan tavırları vardır, fakat bu tavrın ne yönde

² Bekir Berat ÖZİPEK, “Muhafazakârlık Nedir?”, www.muhafezakardusunce.com

olduğunu ancak modernist bir projenin saldırısına uğradıkları zaman anlamak mümkündür. Tavırları, geçmişten gelen özelliklerin, günün değer ve yaptırımları içinde yer almalarını sağlamak üzere gerçekleşecek bir müdahale olarak açıklanabilir. Muhafazakârlık, “gerici” değildir, aksine değişmeye ve gelişmeye açık bir düşüncedir. Muhafazakârlık için en belirleyici etken kültürdür. Toplumların kültürel normları, onların “geçmiş”, “bugünü” ve “geleceği” için vazgeçilmesi veya göz ardı edilmesi düşünülemeyecek biricik “gerçekliktir” (Yıldırım, 2003: 9-10).

Çaha’ya göre “muhafazakâr tutum”, ya da muhafazakârlığı tutum olarak ifade etmek siyaset literatüründe farklı bir muhafazakârlık türüdür. Ona göre, “dünün devrimcileri bugünün muhafazakârları” deyişi tam bu tarz muhafazakârlığı anlatır. Çünkü bir boyutu, davranışlardaki tutuculukla ilgili olmakla birlikte, tutum muhafazakârlığı esas itibarıyla iktidarı ve sistemi değişimin dışında tutmaya çalışan statükocu bir siyasete işaret eder. Statükocu siyaset, sadece muhafazakâr dünya görüşüne sahip insanların ya da hareketlerin geliştirdiği bir siyaset tarzı değildir. Devrimci bir siyaseti benimseyen sosyal ve siyasal hareketlerde zamanla statükocu bir tavır, bir tutum takınabilmektedirler. Dolayısıyla, muhafazakâr tutum daha çok iktidar ağırlıklı bir reflekse işaret eder. Siyasal iktidarı elinde bulunduranların hangi dünya görüşünden olursa olsun geliştirmiş olduğu korumacı refleksi tutum muhafazakârlığı olarak okumak gerekir (Çaha, 2004: 15).

Muhafazakârlığı ideoloji bağlamında ele alan Manheim’e göre, muhafazakârlık belli bir tarih ve sosyal duruma bağlı olması nedeniyle ideoloji ile ilgilidir. Manheim’e göre liberalizm burjuva ideolojisine, sosyalizm proleter ideolojisine ve muhafazakârlık da aristokrat ideolojisine hitap eder. Aynı şekilde Nisbet’in de muhafazakârlığı ideoloji ekseninde tanımladığını görmekteyiz. Zira ideoloji, sosyal, ahlaki, ekonomik ve kültürel ideallerin siyaset ve siyasi güç olarak en iyi şekilde referans edilmesi durumunda bir anlam kazanır (Safi, 2005: 13).

Aynı şekilde Bekir Berat Özipek de muhafazakârlığı ideoloji olarak tanımlar. Özipek’e göre muhafazakârlık, Aydınlanma’ya, onun akıl anlayışına, bu aklın ürünü olan siyasi projelere ve bu siyasi projeler doğrultusunda toplumun dönüştürülmesine ilişkin öneri ve uygulamalarına muhalif olarak ortaya çıkan; rasyonalist siyaseti sınırlamayı ve toplumu devrimci dönüşüm projelerinden korumayı amaçlayan yazar, düşünür ve siyasetçilerin eleştirilerinin biçimlendirdiği bir siyasi felsefeyi, bir düşünce geleneğini ve zaman içinde onlardan türetilen bir siyasi ideolojiyi ifade etmektedir. Yani muhafazakârlık, Aydınlanmaya

ve on sekizinci yüzyılın sonundan itibaren başlayan devrimci siyasi dönüşümlere tepki olarak biçimlenmiştir (Özipek, 2011: 18-19).

Özipek, muhafazakâr siyasi ideolojinin epistemolojik temelini, Aydınlanmanın meydana getirdiği sarsıntının içinde belirginleşen akıl anlayışının oluşturduğunu ifade eder. Ontolojik bakımdan insanın sınırlı bir varlık olduğunu, onun akıl kapasitesinin evreni ve insanlığı anlayamayacağını, insanın kendi aklını kullanarak bunu başarabileceğine ilişkin Aydınlanma iyimserliğinin tersine aklın, bu kurum ve değerlerin “yardımından” bağımsız kaldığında gerçek bilgiye ulaşamayacağını öngörür (Özipek, 2011: 23).

Özipek’e paralel olarak Heywood da muhafazakârlığı, siyasal ideolojiler arasından entelektüel açıdan en mütevazı ideoloji olarak nitelerken, belki de bu durumdan dolayı, aynı zamanda dikkate değer bir biçimde esnek ve kendini çabucak toparlayabilen bir özelliğe sahip olduğunu ifade eder. Muhafazakârlığın, kendisini sabit fikir sistemleri ile bağlama taraftarı olmamasından dolayı onun süreklilik arz eden bir gelişme içinde olduğunu söyler (Heywood, 2010: 83-84). Ayrıca muhafazakârlığın, insan doğasına, yaşanılan topluma ve özgün siyasal değerlerin önemine vurgu yapan özgün bir takım siyasal anlayışlar üzerine inşa edildiğini de belirtir. Bu bağlam da muhafazakârlık kendi içinde temel olarak gelenek, beşeri eksiklik, organik toplum, hiyerarşi ve otorite, mülkiyet gibi düşünceleri barındırır (Heywood, 2010: 86).

Bu kısım ile ilgili son olarak muhafazakârlığın bir düşünce kalıbı mı yoksa ideoloji mi sorgulamasını yapan Dural, muhafazakâr düşünürlerin, ideolojiler karşısında kendilerini konumlandıkları bir yeri ifade eder. Muhafazakâr düşünürlerin, her ideolojinin bir “yeryüzü cenneti” vaat ederek “olması gereken topluma” ulaşmaya çalıştıklarını oysa muhafazakârlığın bundan farklı olarak hali hazırda “olan” toplumla ilgilendiğini kaydettiklerini belirtir. Ancak Dural, muhafazakârların her ne kadar “olan” toplumla ilgilendiklerini söyleseler de ister Doğu ister Batı muhafazakârlığında olsun, her muhafazakâr akımın, bağlı bulunduğu dinsel kökene yönelik bir kurgulanmış “yeryüzü cenneti” ne sahip olduğunu ve er ya da geç kendini bu olması gereken “ideal toplum” yolunda reforma tabi tutması gerektiğini söyler. Fakat daha sonra Dural, aslında muhafazakârların var olması gereken bir toplumsal yapı düşlemediklerini aslında onların topluma en çok uyan “Tanrısal buyrukları” keşfettiklerini ve sayısız sorunlarla bunalan günümüz toplumlarının, bir zamanlar sahip oldukları, ancak sonradan “unuttukları” bu Tanrısal biçime, girişilecek reform sürecinin

ardından kavuşabilirlerse, gerçek ideal modele kendiliğinden sahip olabileceklerini belirtir (Dural, 2006: 56-57).

1.3)MUHAFAZAKÂRLIĞIN UNSURLARI

İdeolojiler, dünyadaki bazı olay ve olgulara belirli bir pencereden bakmamıza olanak veren ve organize siyasal davranışta bulunmamıza temel sağlayan kendi içinde az çok tutarlı unsurlar barındıran fikirler demeti olarak tanımlanabilir. Aynı şekilde bu fikirler demetinin kendi içinde az çok tutarlı kurallar sistemiyle şekillenerek siyasal söylem olarak kullanılması da siyasi ideoloji olarak yorumlanabilir. İşte, şimdi burada diğer ideolojiler gibi kendi içinde az çok tutarlı unsurlar barındıran muhafazakârlığın bu unsurlarının neler olduğunu irdelemeye çalışacağız. Bu unsurları akıl ve din, gelenek ve tarih, otorite ve mülkiyet, toplum ve özgürlük, şeklinde ele alacağız.

1.3.1)Akıl ve Din

Aydınlanma düşüncesinin salt akla dayanarak öngördüğü değişim yaklaşımını Giddens, sonsuz değişimin rahatsız edici olmanın ötesinde kesinlikle zararlı da olduğu bir nokta getireceği ve toplumsal hayatın pek çok alanında bu noktaya ulaşıldığını ileri sürmenin mümkün olacağı şeklinde yorumlamıştır. Dolayısıyla böylesi bir düşünce silsilesinin genellikle radikal politik felsefeler olarak düşünülen şeylerden uzaklaşıp muhafazakârlığa yönelmek gibi görüldüğünü söylemek mümkündür. Buradan hareketle muhafazakâr düşüncenin ana çizgisi Burke'den bu yana radikal bir değişimin çoğu biçimine ya da bütün biçimlerine şüpheyle yaklaşmak olmuştur. Bunun sonucu olarak da muhafazakârlığın Avrupa'daki, bir dereceye kadar da dünyadaki en etkili bazı çeşitlemeleri rekabetçi kapitalizm ve kapitalizmin kışkırttığı dramatik ve geniş kapsamlı değişim süreçlerini bir zamanlar reddetmeye çalışırken şimdi kucaklama durumuna gelmiştir (Giddens, 2009: 9-10).

Öte yandan Aydınlanma düşüncesi gelenek ve dinde somutlaşan mit ve hurafeye karşı, tarihsel ve toplumsal olarak belirlenmiş bir kavram olmaktan ziyade bütün özneler için geçerli evrensel bir kategori olan aklın gücünü savunmuştur. Bu rasyonalist bakış açısı, bireysel ve toplumsal yaşama anlam kazandırmada ve dizayn etmede duyu, duygu, iç güdü, inanç ve önyargı gibi sınıflandırmalar yerine ilk ve temel bilgi kaynağı olan akli ön plana çıkartır (Duman, 2004: 40).

Bir başka deyişle aydınlanmaya ve onun akıl anlayışına yöneltilen eleştiriler, muhafazakârlığın felsefi temelini oluşturan en önemli kaynaklardandır. Çünkü aydınlanma Çiğdem'in ifadesiyle; *“On sekizinci yüzyılda, gerçekleşmesi ve sonuçları itibariyle hem Amerika hem de hemen hemen Avrupa'nın her tarafında etkili olan, geleneksel olarak İngiliz Devrimi ile başlatılıp, Fransız Devrimi ile bitirilen felsefi bir hareket ve daha da önemlisi, bu hareketin sonuçlarıyla belirginlik kazanan toplumsal ve siyasal bir süreçtir. Bu süreçte hedeflenen, insanları, esasta “kötü”, bu nitelikle “köleleştirici” olduğuna inanılan mit, önyargı ve hurafenin (dolayısıyla da bunları üreten ve kurumsallaştırdığı varsayılan dinin) temsil ettiğine inanılan “eski düzen” den kurtararak, yine esasta “iyi” ve “özgürleştirici” olduğu çekincesiz kabul edilen “akıl düzeni” ne sokmaktır. Bu nedenle Aydınlanma aynı zamanda Akıl Çağı olarak da adlandırılmaktadır.”* (Çiğdem, 2011: 13-14)

Aydınlanmanın bu tanımı ışığında muhafazakârlık, Aydınlanmayı doğrudan hedef alan siyasal bir nitelik taşıyabildiği gibi, Akıl Çağı'nda gözden düşen değerleri canlı tutarak potansiyel bir muhalefeti de ifade etmiştir. Çünkü, onlar “soyut” aklın kapasitesi konusunda kötümserdirler. Bunu, insanın kusurlu, mükemmel olmayan yapısının doğal bir sonucu olarak görürler. (Safi, 2005: 18)

Tabi buradan muhafazakârların “akıl” mefhumuna karşı oldukları, akılcılığı reddettikleri sonucuna varmak doğru olmaz. Aslında muhafazakârlar, akla karşı akılcı bir karşı duruş sergilemişlerdir. Çünkü eleştirdikleri aydınlanmanın anti-aydınlanmacıları olarak devamı niteliğindedirler. Dolayısıyla aydınlanmanın aklına karşıt bir akıl öne sürerler. Sadece onların akılcılığı aydınlanma akılcılığından farklıdır. Şöyle ki aydınlanma düşüncesinin akı “reason” dır; oysa muhafazakâr düşünürlerin akı “Wisdom” dır. Yani bilgelik, hikmet, tarihsel akıldır. Dolayısıyla bu geleneksel kurumlar ve pratiklerden doğan, kuşakları boyu aktarılan tarihsel akıldır (Güngörmez, 2004: 26-27).

Muhafazakârlığın ortaya çıkışında bu felsefi yaklaşımın yanı sıra din de önemli bir faktör olmuştur. (Bülbül & Serenli, 2011: 25-48) Dinin muhafazakâr düşünüşteki yeri tipik ve kritiktir: muhafazakârlık, vazgeçilmez hazinesi olan dini modern bir müdahaleye tabi tutar, onu dünyevi saiklerle yeniden yorumlar, yeniden biçimlendirmek ister. Dini, belki kendisi uğruna olmaktan ziyade, toplumun istikrarı ve otorite açısından kaçınılmaz sayar. Dindarlıktan çok, dinin ritüellerine, din bağına ehemmiyet verir (Bora, 2012: 58-60). Çünkü dini kanatta Aydınlanmanın getirmiş olduğu düşünce ve yeniliklere karşı çıkmıştır. Belli bir halk kitlesini derinden etkileyen, teorisi ile birlikte pratiğini de beraberinde taşıyan din,

geçmişte yapmış olduğu yanlışlıkları eleştirerek karşısına çıkan Aydınlanmanın en büyük muhalifi olmuştur. Çünkü, dini muhafazakârlık da kutsal olan adına Aydınlanmayı topyekün reddettiğinden dolayı, onun aklını da sofistike bir eleştiriye gerek görmeden kategorik olarak reddetmede tereddüt etmemiştir. (Safi, 2005: 18) Dolayısıyla bütün muhafazakârlar, Hegel, Haller, Coleridge de içinde olmak üzere dinî, devletin ve toplumun çok önemli bir köşe taşı kabul etmişlerdir (Bülbül & Serenli, 2011: 104-105).

Öte yandan muhafazakârlığın en temel unsurları arasında gösterilen bu din meselesinin oldukça sorunlu olduğunun da belirtilmesi gerekir. Çünkü muhafazakârlar salt metafizik sorunlarla ilgilenen veya durağanlaştırılmış bir dinden ziyade, temelini ahlâk ve erdemden alan bir din anlayışına prim tanımaktadırlar. Belki de muhafazakâr söylemde sık kullanılan ‘insan merkezli din’ ifadesi doğrudan ahlâka vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda dinin görevi insanları korkutmak, sürekli metafizikten bahsetmek ya da içe kapanık söylemler türetmek değil; bireyi “ahlâklandırmak” tır (Dural, 2004: 125).

Muhafazakârlar dini daha çok toplumsallığın korunması çerçevesinde bir meşrulaştırma aracı olarak görürler. Cemaat ve cemaatçi değerlerin toplumsal yaşam içinde dinin hissedilen en önemli değerleri olarak görülmesi bunun nedeni olarak gösterilebilir. Dolayısıyla cemaat duygusu zayıflarsa toplumsal duygunun da zayıflaması olarak görülür (Vural, 2007: 64). Bu sebeple de din olgusu muhafazakâr söylemde önemli bir yere sahiptir.

Muhafazakâr yaklaşımda, kişinin hak ve hürriyetlerini, teşebbüs gücünü inkâr etmeyen, ancak kişiyi aşan hususların da bulunduğu gerçeği vardır. Kişisel şuur ve vicdanı aşan bir bakıma tabii düzen, ya da ilahi bir determinizmin olduğu görüşü, kişiyi kader fikri ile bağlayacağından bu kader görüşü ruhu teskin eder ve kişiyi her türlü aşırılıklardan koruyucu bir emniyet sübabı olarak işlev görür (Erkal, 1989: 19).

Muhafazakârlığı bu din örüntüsü perspektifinde ele alan yaklaşım prensibinde milli manevi değerlerin yenileşme hareketleri karşısında yitip gitmemesinin önemli olduğunun altı çizilir. Samuk bu durumu, vücuttaki hücrelerin yenilenirken sinir hücrelerinin her zaman aynı kaldığı benzetmesiyle örneklendirmektedir (Samuk, 1989: 12). Buradan muhafazakârlığın gerek teorik olarak, doğup büyüdüğü batı toplumlarında gerekse bizim siyasal düşünümüzde modernitenin karşısında olmadığını sadece modernleşirken çekirdek değerlerin korunması gerekliliğinin altı çizilmektedir. Eğer çekirdek değerler yenileşme hareketleri karşısında tutunamazsa bunun toplum için felaket sayılabilecek sonuçlar doğuracağı düşünülür.

Diğer muhafazakârlar gibi, Hıristiyan bir düşünür olan Burke için de din, toplumsal yapıdaki en önemli bağlardan biridir. Fransız devriminin dine karşı katı uygulamalarına karşı tepkili olan Burke de çağının pek çok insanı gibi; yalnızca sonsuz yaşama olan inancının veya cehennem ateşi korkusunun insanların kötü taraflarını göstermelerini engelleyeceğine inanmıştır. İnsanların doğaları gereği düşmüş varlıklar olmaları nedeniyle yönetenleri sınırlayacak sadece dinin “kutsal ilkeleridir”. Bu “kutsal ilkelere” özellikle demokrasilerde ihtiyaç vardır. Burke siyasal iktidarı “kutsal ilkelere” sınırlarken, devlet görevlerinin kutsanmış konumlar olduğunu ve bu nedenle ona saygı duyulması gerektiğine inanmaktadır. Devlete olan saygı beraberinde onun devamlılığını da getirmektedir (Bıdık, 2007: 99).

Muhafazakârların çok geniş ölçüde dine desteği, insanların ana ortodoksiden ayrıldıklarında büyük ihtimalle bir takım dengesizlik ve denge kaybına maruz kalacakları şeklindeki yerleşik inanca yaslanmaktadır. Burke oğluna yazdığı bir mektupta yazdığı gibi din “kişinin başka türlü anlaşılmaz ve dolayısıyla düşmanca olan dünyadaki sığınağıdır.”

Muhafazakâr inancın ortak ruhuna en yakın olarak görülen, “sivil” din anlamındaki dindir; aşkın, özün, dini kılıflar yanında kendini sivil olanla gösterdiği din; öyle ki en kutsal bayram günleri –örneğin Şükran Günleri, Noel, Paskalya ve Yılbaşı Günü- hepsi benzer şekilde dinî ve sivil sonuçlara hizmet etmektedir (Bülbül & Serenli, 2011: 109-112).

Buradan hareketle muhafazakârlıkla dindarlık arasında bir aynılık olduğu anlayışı vardır. Ancak muhafazakârlık ile dindar olmak birebir de aynı anlama gelmeyebilir. Nitekim Mert bunu şöyle açıklar:

“Dindarlar, hayatta her şeyin değişime tabi olduğu fikrine karşı, dini ilkelerin muhafazasının zaruretine inanan insanlar olarak, yani doğal olarak, “muhafaza” kavramına yakınlık hissederler. Oysa, dindarlar için önemli olan ve muhafaza edilmesi söz konusu olan; din ve dine ilişkin değer ve ilkeler iken, muhafazakârlık öncelikle üsluba ilişkin bir vurgudur. Muhafazakârlar, değişime ve değişimin gerekliliğine inanır, ancak, değişimin, toplumsal ortamı ve yapıyı alt üst etmeden, kırıp dökmeden, her şeyi toptan reddetmeden ve dolayısı ile aşırı tepkilere yol açmadan, ılımlı bir şekilde gerçekleşmesi gerektiğini düşünürler, altını çizdikleri muhafaza, muhtemel yıkım ve kargaşayı önlemek üzere, çerçevenin muhafazasıdır.”

Mert bu açıklamasına ilaveten muhafazakârlığın, Fransız Devrimi sonrası, tedavüle çıkan modern bir siyasal kavram ve tutum olduğunu belirtir. İslâm ve Hıristiyan ortaçağında, ne muhafazakârlığı gündeme getirecek, radikal değişim fikri, ne bununla bağlantılandırılabilir toplumsal bir hareket ve ne de bunu siyasal tartışma konusu edecek bir ortamın olduğunu söyleyip muhafazakârlığın, eleştiri şeklinde de olsa, Fransız Devriminin ürünü olduğunu ifade eder (Mert, 2007: 163-164).

1.3.2)Gelenek ve Tarih

Muhafazakârlık felsefesi bir yandan doğal haklar teorisi ve daha yakınlarda da faydacılık teorisi taleplerine, diğer taraftan ulusal (gittikçe de demokratikleşen) devletin taleplerine karşı kilise, sosyal sınıfın, aile ve mülkiyet haklarını liberalizm ve sosyalizmden daha fazla savunduğu yaklaşımı kavramın tarihsel gelişiminde önemli rol oynamıştır. Çünkü muhafazakâr inancın spesifik alanlarının her birinde değişmez temel fikir, hem bireysellik ve hem de milliyetçilik akımları karşısında ayakta kalmak için ulusun ara yapısının – tarihten ve sosyal gelişimden neşet etmiş olan- ayakta kalma hakkını savunduğu gerçeğidir. (Bülbül & Serenli, 2011: 50)

Bu bağlamda muhafazakâr politikanın temeli, onun tarihin rolü konusundaki düşünceleridir. Özüne inildiğinde “tarih” tecrübeden başka bir şey değildir. Muhafazakârlığın tarihe olan inancı onun insan ilişkileri meselelerinde soyut olana ve tümünden gelimci düşünceye karşı tecrübeye olan inancı üzerine kurulmuştur (Bülbül & Serenli, 2011: 51). Bir başka deyişle muhafazakâr tarih anlayışı, Avrupa’da köklü dönüşümün halkaları olarak bilinen Rönesans, Reform, Aydınlanma ve Fransız Devrimi’nin, gerçekte insanlık tarihinde geriye gidişin sembolleri olduğu ifade edilir. Bu geriye gidiş sürecinde aile, cemaat gibi kutsal olan her şeyin ikinci plana itilmesiyle ahlaki değerler bozulmuş, toplumsal kargaşa ve çözülme olarak modernlik ortaya çıkmıştır. Akılcılık geleneksel dini değerlere ve âdetlere saygıyı ortadan kaldırmış, kurulu düzeni yıpratarak, zenginlik, zevk ve iktidar konusunda insanın bastırılan güdülerini ortaya çıkarmıştır (Karatepe, 2011: 52).

Muhafazakâr bakış açısından sosyal gerçeklik en iyi bir şekilde tarihi yaklaşım aracılığıyla anlaşılabilir. Geçmişten bugüne nerede olduğumuzu bilmeden şu anda nerede olduğumuzu ve nereye gittiğimizi bilemeyiz. Muhafazakâr tarih felsefesinin esas duruşu budur (Bülbül & Serenli, 2011: 54). Muhafazakârlığın “gelenekçilik” olarak yorumlanma

sebebini de bu bakış açısına dayandırabiliriz. Çünkü gelenekçilik, gelene eklenen yani geçmiş olanın yeni olana eklenmesidir.

Muhafazakâr felsefenin öncü düşünürü Burke de, halkların korumaları gereken bir mirasa, savunmaları gereken bir mal varlığına sahip olduklarını söyleyerek toplum için tarihin önemine dikkat çeker. Çünkü ona göre, geçmişin kalıntılarını karanlıklara terk etmek, bir toplumun ne olduğundan, bir toplumu nelerin oluşturduğundan hiçbir şey anlamamak demektir. Tortulaşmanın, intikalin, mirasın, tarihi bir topluluğun hayatında esas unsurlar olduğunu söyler. Bunların da insanları atalarına torunlarına bağlayacağını, toplumsal bağları sıkılaştıracığını ve hükümete aile ilişkileri benzerliğini kazandırarak herkese hakları ve yükümlülükleri ile ilgili yüce bir fikir sağlayacağını ifade eder (Beneton, 2011: 20).

Heywood'a göre gelenek, temelde zamana karşı koyabilen değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasıdır. Bu husus muhafazakârlar için önem iktiza etmektedir. Çünkü onlar, geleneğin hem toplum hem de birey için bir kimlik duygusu oluşturduğuna inanırlar. Sonuçta gelenek insanlara, aidiyet ve “köklü olma” hissi verir. Bu hisler de tarihsel temelli olduklarından güçlüdürler (Heywood, 2010: 86-87).

Popper da, geleneklerin sağladığı birikimleri elinin tersiyle itip yeni bir dünya kurmayı başaran siyasi akımların dahi, er ya da geç kendi yaratmış olduğu yeni dünyayı değiştirmek problemiyle kar karşıya kalacak olmalarını belirtmektedir. Ona göre, sürekli yeni bir sistem oluşturma peşinde koşmaktansa, mevcut olan tabloyu değiştirmek, kısaca reforma tabi tutmak daha akıllıca bir yöntemdir (POPPER, 1968: 131).³ Düşünürün bu görüşleri neredeyse tüm muhafazakâr düşünürlerce paylaşılmış ve muhafazakârlar bu yaklaşımlarıyla “devrim” e karşı “evrim” ve “geleneğe saygılı ilerleme” varsayımlarını gündeme getirmişlerdir. Böylece kuru bir gelenekçilik yapmadıklarını savundukları gibi karşı çıktıkları modernizmi de geleneğin birikimi ile “ehlîleştirip”, modernizmin yıkıcı etkisini bertaraf ettiklerini iddia ederler (Dural, 2006: 59).

Öte yandan bazı muhafazakârlara göre gelenek dini inançları yansıtır. Eğer dünyanın Allah tarafından bezendiği düşünülürse, toplumdaki geleneksel örf ve uygulamalar “Allah vergisi” olarak görülmelidirler. Burke, bu çerçevede toplumun “Yaratıcımızın yasası” ile ya da bazen ifade ettiği gibi “doğal hukuk” tarafından şekillendirildiğine inanır. Eğer insanlar, yasaya aykırı olarak dünyayı değiştirmeye kalkarlarsa, Yaratıcının iradesine karşı gelmiş

³ Ayr. Bkz. Aktaran A. Baran DURAL, “Muhafazakârlık: Düşünce Kalıbı mı İdeoloji mi”, **Muhafazakâr Düşünce**, sayı: 9-10, 2006, s.59

olurlar ve sonuçta insani faaliyetleri daha iyi değil daha kötü yaparlar (Heywood, 2010: 86-87).

Muhafazakâr düşünür Scruton'a göre, bir geleneğin destek bulması için üç bağımsız kritere ihtiyacı vardır; birincisi, geleneğin, şanlı bir tarihin verdiği değere sahip olması; diğeri o geleneğin bağlarının sadakatini içinde barındırıyor olması; son kriter ise, kaynaklandığı fiilden daha uzun ömürlü olması ve ona anlamını vermesidir. Yani bunlara bakıldığında bir gelenek, halk tarafından kabulleniliyor ve yaşatılıyorsa, bu gelenek ne olursa olsun dışarıdan müdahale ettirilmeden devamlılığı sağlanmalıdır (Bıdık, 2007: 71).

Muhafazakâr düşüncenin en önemli isimlerinden olan Edmund Burke'nin muhafazakârlık için önemli olan gelenek ile ilgili yaklaşımı, geleneğin bu düşünce tarzındaki yerini daha iyi anlamak adına faydalı olacaktır. Ona göre, spirütüel bağlar ve duygular cemaat (toplum) üyelerini birbirine bağlar ve bu bağlar “hava kadar hafif”, “demir yolları kadar” sağlamdır. Bu bağlar dogmalar, önyargılar, alışkanlıklardır. Onlar kuşakları birbirine bağlayan toplumsal güçler; insanları bir arada tutan sosyal yapıştırıcılardır. Dogmalar, önyargılar, alışkanlıklar, tek bir ad altında toplamak gerekirse, “gelenek”; geçmişi, şimdiki ve geleceği sıkı bir şekilde birbirine bağlar (Güngörmez, 2004: 24).

Burke'nin yaklaşımında “önyargı” onun düşüncesinin temel direğini oluştururken onun muhafazakârlığının evrene, insana, topluma ve siyasete dair temel tezleri vardır. Bu tezleri muhafaza edecek davranışları ve düzenlemeleri destekler. Bu bağlamda Burke, aydınlanma rasyonalizmine ve akıl anlayışına karşı “önyargı”, “iç güdü”, “gelenek” ve “hayal” gibi kavramlar çerçevesinde eleştiriler getirir. Bu eleştiriler temelinde savunduğu epistemolojik ve moral değerleri üzerinde yükselen insan, toplum ve siyaset anlayışı bu yaklaşımın temelini oluşturur. Onun muhafazakârlığı bu felsefi ön kabullere dayanan bir nizamı savunur (Duman, 2004: 39).

Burada önyargı ifadesini de yine Burke'nin düşünceleri bağlamında izah etmek gerekir. Burke'e göre “ön yargı” bilme, anlama ve hissetme yönteminin damıtılmasıdır; öyle bir yöntem ki, o bunu Fransız Aydınlanmasında ve daha sonra ciddi bir biçimde Devrim'de gelişen düşünce yöntemlerine tamamen karşıt olarak görmüştür. Bu yöntemler saf akli, geometride bulunan türden katı indirgemeciliği teşvik etmekte, gelenek ve tecrübe içerisinde içkin olana karşı “*bireysel*” gerçek-arayışının aydınlığını desteklemektedir.

Çünkü insanoğlu gelişme ve ilerleme için pür mantıktan olduğu kadar hislerden, duygulardan ve uzun tecrübeden gelen değişik bir muhakeme tarzından yararlanmaktadır. Önyargının kendisinde akıldan önce gelen bir bilgeliği vardır. Önyargı acil durumda hazır başvurmak içindir; zihni düzenli bir bilgelik ve erdem yönünden önceden meşgul eder ve karar anında insanın şüpheci, şaşkın ve kararsız olarak duraksamasına izin vermez. (Bülbül & Serenli, 2011: 49-59)

Roger Scruton'a göre de, muhafazakârlık düzenleyici üç ana kavrama dayanır: *Otorite, sadakat ve gelenek*. "Muhafazakâr, inancını bilinen ve denenmiş düzenlemelere yerleştirir ve bunları kabul edilmiş ve nesnel bir halk devleti oluşturmak için gerekli bütün otoriteyle doldurmak ister." Scruton'a göre, sözleşmeye ve "bilinçli seçime" dayalı bütün toplumsal düzenlemeler otoriteye karşıdır; otorite yerleşik kurumların 'aşkın' niteliklerinden gelir. (Scruton: 33) ⁴

Sadakat, bir topluluk (aile, başka bir küçük topluluk ya da devlet) üyesinin otoriteye borçlu olduğu bir şeydir. Sadakat, toplumun organik karakterini ifade eder; insanlar yalnızca kendilerini daha büyük topluluklarla özdeşleştirebildikleri için "bireyler" olarak davranabilirler. Bunlar özel bir tarihsel niteliğe sahip belli topluluklardır: "Muhafazakârın saygı ve enerjisini yönlendiren "belli" bir ülke, "belli" bir tarih, "belli" bir yaşam tarzıdır ve diğer gerçek ya da ideal düzenlemelerin yaratıcı bir kavrayışına sahip olabilirse de, onlar kendi toplumuyla olduğu kadar meşgul değildir. (Giddens, 2009: 34)

Gelenek ise, muhafazakarlığın önem verdiği kavramlardan biridir. Muhafazakârlığa göre insan, sınırlı bir akla sahip olduğundan toplumun tarihten, tecrübeden, dinden ve gelenekten bağımsız olarak salt akla dayandırarak mükemmelleştirmeye çalışmak imkânsızdır (Bıdık, 2007: 77). Bu noktada salt akla dayanarak gelişen ve ortaya çıkan Rus ve Fransız Devrimlerinin sonuçlarına bakıldığında bu bakış açısının haklılık payının olduğu söylenilebilir (Bıdık, 2007: 78). Bu nedenle muhafazakârların Rus ve Fransız Devrimlerine yaklaşımı tepkilidir. Ancak İngiliz ve Amerikan devrimlerinde yaklaşım farklıdır. Çünkü İngiliz ve Amerikan Devrimleri otoriteye karşı çıkarken tarihten gelen özgürlükleri korumayı amaçlamıştır (Bıdık, 2007: 78). Bu durumda muhafazakâr düşüncenin tarih ve gelenek bakışına uygundur.

⁴ Roger SCRUTON, *The Meaning of Conservatism*, s.33 den aktaran, Anthony GİDDENS, *Sağ ve Solun Ötesinde Radikal Politikaların Geleceği*, çev.: Müge SÖZEN & Sabir YÜCESOY, Metis, 2009, s.42

1.3.3)Otorite ve Mülkiyet

Muhafazakâr yaklaşımda otoriteyi de şekillendiren gelenektir. Çünkü toplumun kurucu değerleri vardır. Bu değerlerden birisi de tecrübedir. Tecrübe de geçmişten yani gelenekten gelir. Muhafazakârlığa göre toplum düzen ve otoritesiz varlığını sürdüremez. Dolayısıyla toplumun varlığını sürdürebilmesi için toplumun ortak hafızasını, kimliğini, kişiliğini oluşturan geleneklere sahip olması gerekir (Bıdık, 2007: 80). Bu değerleri taşıyan otorite toplumu ayakta tutabilir ve yönetebilir. Ayrıca Burke'e göre otorite insanların hırslarının kontrol altına alınmasında bir araç olarak görülmüştür. Bu bağlamda insanların eğilimlerinin sık sık engellenmesi, iradelerinin kontrol altına alınması ve hırslarının hüküm altına alınması önemlidir (Bülbül & Serenli, 2011: 65).

Tecrübe ve onun ürünü olan bu tür toplumsal değerler bir toplumdaki temel siyasal ve sosyolojik kurumların, yasaların ve ahlaki değerlerin de ana referansını meydana getirir. Bu değerlerde meydana gelecek yozlaşma ya da tahribat toplumun ahlaki alt yapısını da olumsuz etkileyecektir. Bu arada toplumsal ilişkileri belirleyen ana çerçevenin toplumun kolektif tecrübesinden süzülerek gelen gelenek ve görenekler olduğu da unutulmamalıdır. Bu perspektiften bakıldığında gelenekler bireyleri engelleyen değil onları koruyan değerler olarak yorumlanır. Buradan hareketle muhafazakârlarda toplumsal kuralların sınırlayıcı olmaktan ziyade geliştirici olduklarını söylemek mümkündür (Çaha, 2004: 21).

Tabi burada şunu da kısaca vurgulamak da fayda vardır kanaatindeyiz. Toplumun tarihsel süreçte var olduğu zaman boyunca oluşan gelenek ve görenekler ilk hallerindeki gibi ebediyete kadar kalmazlar. Bu yüzden muhafazakârlar geleneğin zaman içinde değişime uğramasının kaçınılmaz olacağını bilirler. Onlara göre bu değişim toplumun yapısı içinde müdahale edilmeye gerek olmaksızın gerçekleşir. Yani gelenek kendisini toplumun doğal yapısına uygun olarak kendini yeniler. Ancak bu değişim dışardan gelecek müdahale ile olacak olursa gelenek zarar görür. Gelenek zarar görürse bundan toplum zarar görür ve büyük felâketlere sebep olabilecek durumlar ortaya çıkabilir.

Dolayısıyla otorite, sadakat ve gelenek kavramlarının hepsinin muhafazakârlık için hayati olduğu kabul edilebilirse de, geleneğin ehemmiyeti bağlamında bunları eşit saymak zor olacaktır. Gelenek burada kesinlikle en temel düşüncedir, onun yokluğunda diğer kavramlar ikna güçlerini kaybeder. Çünkü muhafazakârların ilgilendiği yalnızca otoritenin herhangi bir biçimi değil, geleneksel semboller aracılığıyla biçimlendirilen ve meşrulaştırılan otoritedir. Sadakat de yalnızca şu ya da bu ortak bütünlüğüne ait olma konusu değildir; rasyonel

birlikten çok bir gelenek temelinde düzenlenen gruplarla kurulan ilişki anlamına gelir (Giddens, 2009: 50).

Muhafazakâr düşüncede gücünü gelenekten alan otorite toplumda her ne kadar düzen ve dirliği sağlayan bir unsur olarak görülse de muhafazakar perspektifte toplumun düzen içinde yaşamasında mülkiyet anlayışının da payı vardır. Nitekim Nisbet'e göre, muhafazakâr mülkiyet teorisinde güçlü bir Roma karakteristiği vardır. Mülkiyet insanın harici bir uzantısından daha fazlasıdır; insan ihtiyacının cansız hizmetçisidir. O, medeniyette her şeyin ötesinde, insanın insaniyetinin, onun bütün doğa üzerindeki üstünlüğünün tam koşuludur. Romalı iddiaya göre bir insan çok eski dönemlerden birinde bir toprak parçası alıp onu "benim" diye ilan etmedikçe insanın toprak üzerinde ve onun üzerinde bulunan her şeyin üzerindeki egemenliğini iddia etmesi ve böylece bunun medeniyetin gelişiminde ilk adım olması mümkün olmazdı (Bülbül & Serenli, 2011: 90).

Aynı şekilde Tocquaville de demokrasilerde insanların, toprağı bir yaşam yolu olarak değil, ticari değerde yükselen ve düşen bir eşya olarak gördüklerini ifade eder. Tarihsel olarak Tocquaville ve birçok muhafazakârın düşüncesinde arazi, bir servet biçimi olarak (her ne kadar bazı durumlarda gönülsüz de olsa) yüksek derecede sosyal ve ekonomik sorumluluktan ayrılmazlığı ile kendini göstermektedir. Yani toprak, toplumsal ekonominin temeli olarak işlenmek ve muhafaza edilmek için çok sayıda uşak gerektirmektedir.

Yani muhafazakârlara göre toplumsal nizamın temelinde otorite kadar mülkiyet de rol oynar. Çünkü, devletin, düzenin korunması, süreklilik kazanması, mülkiyet ve otoritenin her ikisinin de olmasıyla mümkündür. Dolayısıyla düzen ile mülkiyet, özgürlüğün temelini oluşturmaktadır. Düzenin korunması bireyler açısından mülkiyetin, dolayısıyla temel hak ve hürriyetlerin korunması anlamına gelir (Vural, 2007: 63).

Heywood'a göre de muhafazakârlar için mülk sahipliği, önemli sayıdaki birçok sosyal değeri besler. Kendine ait mülkü olanların, başkalarına ait mülke saygılı olma ihtimalleri daha fazladır. Bu kişiler aynı zamanda, mülkiyetin düzensizlik ve kanunsuzluk karşısında muhafaza edilmesi zorunluluğunun da farkındadırlar. Bundan dolayı, mülkiyet sahiplerinin toplumda bir "hisseleri" vardır; özellikle hukukun ve düzenin korunması menfaatlerine uygundur (Heywood, 2010: 94).

Son olarak Burke ve diğer muhafazakârların bildikleri gibi, her vatandaş her şeyden önemli olan “toplumda bir tuğlası” olduğu duygusuna sahip olduğunda, her yurттаta gerçek bir düzen ve özgürlük duygusu inşa etmek çok daha kolaydır (Bülbül & Serenli, 2011: 98-99). Bu bağlamda toplumdaki bireyler sahip olduklarının zarar görmemesi için mevcut düzeni bozucu girişimlere izin vermeyecekleri gibi kendileri de zorunlu bir durum olmadıkça düzeni yıkmak gibi bir girişim içerisinde olmayacaklardır.

1.3.4)Toplum ve Özgürlük

Muhafazakâr düşüncede özgürlük ile eşitlik arasında da mutlak ve ayrılmaz bir tezatlık vardır. Bu tezatlık iki değer arasındaki çelişen amaçlardan kaynaklanmaktadır. Özgürlüğün bitmez tükenmez amacı bireysel ve ailevi mülkiyeti korumaktır ki, bu ifade hayatta maddi olanın yanında maddi olmayanı da içerecek şekilde en geniş anlamda kullanılmaktadır. Diğer taraftan eşitliğin temel amacı bir toplumda eşitsiz bir şekilde paylaşılan maddi ve manevî değerleri yeniden dağıtmak ve eşitlemektir. Ayrıca doğuştan farklı olan zihnin ve bedeninin bireysel direncini, hukuk ve hükümet aracılığıyla tanzim etme çabaları, bu çabalarla ilgisi olanların özgürlüklerini, özellikle de en güçlü ve en parlak olanların özgürlüklerini sadece felce uğratar.

Muhafazakâr düşüncenin özgürlük konusundaki yaklaşımının tıpkı diğer konularda olduğu gibi farklı olması onun diğer ideolojilerden farklı olarak insanı ele alışından kaynaklanır. Onlara göre insan doğası hem eksik hem de mükemmelleştirilemezdir. Çünkü insanlar psikolojik olarak sınırlı ve bağımlı yaratıklardır. Onların düşüncelerine göre insanlar yalıtım ve istikrarsızlıktan korkarlar. Yani muhafazakârların insan doğası görüşü kötümser olduğundan hem birey özgürlüğü konusunda şüphecidirler hem de insanın üstünde güçlü bir yönetim ve sert cezalar olması gerektiğini savunurlar (Heywood, 2010: 88-89).

Özgürlük kavramı tüm ideolojilerde olduğu gibi muhafazakârlıkta da hayli tartışılmıştır. Bu kavramı muhafazakâr düşüncenin kurucusu olarak nitelendiren Edmund Burke “doğal haklar” kavramının sınırlarıyla belirlemiştir. Burke’nin “doğal hak” tanımlaması bilinen tanımlamalardan farklı olup bu kavramı tanımlayan Locke ve Rousseau gibi düşünürlerin yaklaşımlarını ziyadesiyle “mitsel” bulmuştur. Bu anlayışa göre, insan hakları, ancak, o insanın Tanrı’nın kanuna bağlı kalmasıyla doğru orantılı olarak ileri

sürülebilir. Buradan da Tanrı'nın kanununa değer vermeyen bir hak arayışının meşruluğunun tartışmaya açık olacağı sonucu ortaya çıkar (Dural, 2006: 65).

Burke'nin bu yaklaşımını kendi ağzından ifade edecek olursak,

“İnsan hiçbir zaman sınırsız özgürlüğe sahip değildir. Eğer insan, ‘Bu benim hakkımdır’ diyerek her yerde ve her zaman sadece kendi zevkleri uğruna hareket ediyorsa, o insanın böyle bir hakka sahip olmadığını bilmesi lazımdır. Herkesin yaptıklarının sonuçlarının kendisine veya başka insanlara ne getireceğini hesap etmesi gerekir. Her hareket failine belli sonuçlar sorumluluklar yükler.” (Kırk: 53-54)

Muhafazakâr düşüncede toplumsal düzen önemli görüldüğünden güvenlik ve aidiyet duygusuna vurgu yapılması özgürlüğün ikinci plana itilmesine sebep olur. Çünkü muhafazakârlara göre, düzen belirsiz bir dünyada bile güvenlik sağlar. Oysa özgürlük, kişilere tercih hakkı tanınması nedeniyle belirsizlik ve güvensizlik getirir. Muhafazakârları böyle düşünmeye sevk eden, insanı fitratı gereği ahlaki olarak eksik ve yetersiz görmeleridir (Karatepe, 2011: 54).

Muhafazakâr düşüncenin toplumsal düzene verdiği önem onun değişim karşısındaki tutumunda da kendini gösterir. Nitekim değişim, din, kültür, gelenek gibi toplumsal değişim aktörlerinin; ideoloji, devrim, devlet, lider gibi siyasal değişim aktörlerinden daha üstün ve öncelikli tutuluyor olması bunun işaretidir. Bu yüzden muhafazakâr değişim, siyasal yapının “toplumla birlikte” değişmesine öncelik tanır. Çünkü muhafazakâr değişimde, belirli bir zaman ya da tarih değil, belirsiz bir süreç ve bu sürecin bilinemezliğinin ifadesi vardır. Aksi takdirde, büyük değişimlerin, devrimlerin doğuracağı kaos, şiddet ve krizlerden; en önemli muhafazakâr değer olan ve birey, toplum ve devleti bir arada tutan “düzen” bozulacaktır (Çetin, 2004: 102).

Bu nedenle muhafazakâr değişim geleneği, her alanda istikrarı ve düzeni beslerken, devrimsel dönüşüm girişimleri (modern değişim) istikrarsızlığı ve krizleri besler. Dolayısıyla siyasal sistemin değişim sürecinin toplumsal konsensüsle uyuşmadığı durumlarda, meşruiyet krizleri; değişime ve doğurduğu kurumsal yapıların toplumsal dinamiklerle ve değerlerle uyuşmadığı durumlarda, katılma krizleri; devrimin ve değişimin ilke ve beklentileri ile toplumsal kültür arasındaki uyumluluğun bozulması durumunda, bütünleşme krizleri ve değişimin aktörleri ile toplumsal rıza arasındaki ilişkilerin meşruiyet kaynakları arasındaki

farklılıklarında, temsil krizleri ortaya çıkmaktadır. Bu krizler, siyasal iktidar ve toplumsal konsensüs arasındaki uyumu bozduğu gibi, siyasal gelişmenin önünü tıkayacak çeşitli siyasal, sosyal ve ekonomik çatışmalara da kaynaklık edebilmektedir (Çetin, 2004: 94).

Ortaya çıkışının ilk safhalarından itibaren muhafazakâr düşüncenin ataerkil eğilimler taşıdığından bahsedilebilir. Bunun nedeni olarak bireyi fazla özgürlüklerle donatarak, soyut teorilerle kuşatıp modern dünyaya atmanın ölümcül sonuçları olabileceği anlayışı gösterilebilir. Çünkü muhafazakâr düşünürlere göre toplum, güdülüp yönetilecek bir yığın gibi algılanır. Kekes ve Kirk'ün eserlerinde işledikleri teze göre, toplumda iyinin hemen yanı başında duran kötü, insanın kişisel hırslarına cevap vererek bireyi rahatlıkla yoldan çıkarabilir. Buradan hareketle Batı muhafazakârlığının ana damarında yer alan düşünürlerin, şeytanın sadece insanın çevresinde gezinen bir varlık olmadığına, içinde de yattığına inandıkları görülmektedir (Dural, 2004: 123).

Burke'ye göre de soyut özgürlük diğer saf soyutlamalar gibi bir anlam taşımaz. Özgürlük somut şekillenışı içinde bir anlam taşır ve her ulus kendi huzurunun şartı olarak bunu kendisi meydana getirir. İngiltere'de erken dönemlerden beri özgürlük için verilen büyük mücadeleler ağırlıklı olarak vergi sorunu çerçevesinde somutlaşmıştır. Bu nedenle, İngilizlerin torunları olan Amerikalıların vergi meselesine fazla düşkün olmaları aslında tamamıyla geleneksel İngiliz özgürlük anlayışının bir ifadesidir (Duman, 2004: 46).

Gerçek özgürlüğün, kişinin kendisini, hakları da içinde olmak üzere bütün varlıklarını tamamen mutlak topluma teslim etmesiyle tesis edilebileceği savunulur (Bülbül & Serenli 2011, 79-81). Muhafazakârlar insanın bağımlı ve korkak olduğunu düşündüklerinden toplumu da bu anlayış üzerine bina ederler. Dolayısıyla toplum dışında birey var olamaz. Kesinlikle toplumdaki “kökler” e ait olmaya, sahip olmaya şiddetle ihtiyaç duyarlar. Birey, toplumdan koparılamaz, onu besleyen sosyal grupların bir parçasıdır. Sonuçta muhafazakârlar özgürlüğü, bireyin “yalnız başına bırakıldığı” “negatif özgürlük” bakımından anlama yanlısı değildirlir. Özgürlük daha ziyade, sosyal yükümlülüklerin ve değerlerinin farkında olan bireylerle kurulmuş bağlantıların istekle kabul edilmesidir (Heywood, 2010: 90-91).

Muhafazakârlığın varlık nedeni merkezinde Tanrı'nın bulunduğu evrensel akıl bütünselliğinin, yukarıdan aşağıya işleyen bir bağlılık, bağımlılık, uyumluluk ve düzenlilik anlayışı üzerine kuruludur. Bu düzenin akılsal bütünlüğünü sağlayan Tanrısal iradeye boyun eğmek ve her türlü problematiği bu düzenin kendiliğinden oluşmuş ve devam eden yasaları

doğrultusunda çözmelerini beklemek, dolayısıyla, tarihin hem özne hem de nesne olması gerekliliğini savunmak, muhafazakârlığın ana ilkesidir (Çetin, 2004: 88).

1.4) MUHAFAZAKÂRLIK TIPLERİ

1.4.1) Muhafazakârlığın Doğuşu ve Gelişimi

Kavramı tanımlama çabaları çeşitlilik gösterirken, kavramın ortaya çıkışı ve tarihsel süreçte gösterdiği gelişim üzerinde durmak daha sağlıklı bir tanımın yapılabilirliği açısından faydalı olacaktır. Nitekim siyaset terminolojisinde kavramlar, Batı siyasal düşüncesi içerisinde gelişme gösterdiğinden, biz de tanımlamalarımızı yapmaya çalışırken bunu dikkate almak durumundayız. Bu bağlamda, bir kavramın ortaya çıkışı genelde iki veçhede ele alınır. İlki, Kıta Avrupası'nda ortaya çıkış ve gelişimi, ikincisi ise, Anglo-Sakson toplumlarında kavramın büründüğü anlamın ne olduğudur. Örneğin, lâiklik kavramı, Kıta Avrupası'nda yaşanan katı, yaşamın her alanına müdahale eden, kilise otoritesine karşılık dini dogmaları sert bir reddedişle dünyevi iktidarı güçlü kılmak gerekliliği üzerine inşa edilmiş, pozitivist bir yaklaşımı benimser. Anglo-Sakson toplumlarında ise lâiklik, daha az sancılı, daha yumuşak ve ılımlı bir geçiş süreci olarak görülür. Aynı şekilde Kıta Avrupası muhafazakârlık Fransız tipi olan, katı bir anlayıştır. Bu anlayışta, monarşist rejimin ve dini dünya görüşüne dayalı hayatın yeniden ihdasını hedefleyen katı bir yaklaşım vardır. İngiliz muhafazakârlığı ise, “liberal”di; parlamenter devrimi de Tarihsel Geleneğin bir parçası olarak benimsiyor, önem verdiği değerleri korumaya dönük işlevler yüklemek suretiyle “reform” fikrine akli yatıyordu (Bora, 2012: 62). Bu bağlamda Kıta Avrupası'nın değişim algısı, devrimsel, katı, kırılmaz ve pozitivisttir. Anglo-Sakson toplumlarında ise yenilik anlayışı, yumuşak, esnek ve daha ılımlıdır.

Buradan hareketle, muhafazakârlık kavramının incelenmesini de bu iki veçhe üzerinden yapılması gerekliliği kanaatindeyiz. Çünkü, burayı oldukça iyi anlamak özellikle de Türk siyasal hayatında bu kavramın oturduğu yeri anlayabilmek bakımından bize daha doğru yol gösterecektir. Türk siyasal düşünce hayatının bilhassa da Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren başlayıp Cumhuriyet dönemi devlet politikaları ve bunlara karşı gelişen reaksiyonun kökenleri yukarıda bahsi geçen Kıta Avrupası yaklaşımı ile Anglo-Sakson perspektifi

arasındadır. Bu mefhumu Türkiye’de muhafazakârlığın geçirdiği evreleri analiz edeceğimiz bölümde ele alacağımız için şimdilik ayrıntısına girmiyoruz.

Bilindiği gibi Avrupa’da gerçekleşen Aydınlanma hareketi, dünya literatürüne bugün de hâkimiyetini sürdüren ve pek çok tartışmanın kaynak noktasını oluşturan üç büyük ideolojinin girmesine sebep olmuştur. Bu ideolojiler, liberalizm, muhafazakârlık ve sosyalizmdir. Heywood’a göre de 19. yüzyıl boyunca Batılı devletler, sanayileşmenin ortaya çıkardığı ve liberalizm, sosyalizm ve milliyetçilik gibi akımlarda yansımaları bulan baskılarla dönüşüme uğramış ve bu ideolojiler reformu gerekli görürken, zaman zaman da devrimi desteklerken muhafazakârlık, gittikçe güç duruma düşürülmüş, geleneksel sosyal düzeni inatla savunmuştur (Heywood, 2010: 83-84). Çalışmanın konusu gereği, muhafazakârlık üzerine odaklanacağımızdan liberalizm, sosyalizm eksenine girmeyeceğiz.

Ancak muhafazakârlığın oturduğu yer bakımından bir ön birikim olması bağlamında kavramın diğer ideolojiler karşısındaki durumunu Çetin’in ifadeleriyle şöyle özetleyebiliriz:

“Modern siyaset teorileri, siyasal alanın düzenlenmesinde siyasetin üç yapıcı olgusu ve aracı olarak ele alınabilecek birey, devlet ve toplum arasındaki çatışmalar üzerinden siyasal sistem kurarlar. Teorik amaçlarının merkezine üç mekândan birini oturtarak söylem geliştirirler. Liberalizm, bireyi; sosyalizm, toplumu; faşizm ise devleti salt amaç edinir. Diğerleri ya bu amaçlılığın araçları olarak dost ya da bu amaçların önündeki engeller olarak düşman ilan edilirler. Siyasal iktidar da işte tam burada işlev görür; dostların iktidar alanını genişletmek, düşmanlarınkini sınırlamak. Liberalizm; bireyin özgürlük alanını genişletirken, bireyin temel hak ve özgürlüklerini kısıtlayacak toplum ve devlet zorunluluklarını sınırlandırır. Sosyalizm; ideolojiyi toplumun birlik ve bütünlüğünü sağlamanın aracı olarak görmesi ve devleti de bunu uygulayacak bir aygıt olarak ele alması nedeniyle, bu amaçları tehdit edecek bireysel özgürlükleri önleyerek, bireyin toplumsal fayda içinde yok olmasını sağlar. Faşizm; kendisini, bireyin, toplumun ve devletin tek bir bedende (ideoloji/ parti/ şef) buluşmasını sağlamaya adanmıştır. Muhafazakârlık ise, tüm bu ayrımların üzerinde ve dışında siyasal ilişkileri yöneten-yönetilen ayırımına dayandırarak, birey-devlet-toplum birliğinin, bütünlüğünün ve kaynaşmasının yollarını arar. Bu arayışın doğal sonucu olarak da, tam burada, muhafazakârlık bu üç ideolojinin ayrımlaşmasının bir sentezine dönüşür. Muhafazakârlık, bu sentezin ürünü olarak da kendisini, sürekli ne olduğu ile değil de “ne olmadığı” ile; neye taraf olmadığı ile ilgili değil de “neye karşı olduğu” ile açıklamaya çalışır” (Çetin, 2004: 90-91).

1.4.2)Kıta Avrupası Muhafazakârlığı

Fransız aydınlanma düşüncesinin oluşumuna yönelik çeşitli yorumlar vardır. Bunlardan birisinde, aydınlanmanın esas amacının bütüncül bir din eleştirisine vardığı yorumudur. Yani Fransız aydınlanmacılar arasında, dine karşı var olan tekil bir tavırdan söz edilememesine rağmen, ortak eğilimin, dinin kurumsal işleyişinin toplumsal mutsuzluğun ana nedenlerinden birisi olduğu şeklindeki yorumdur. Diğer bir yorumda ise, aydınlanmanın politik karakteri ele alınır. Buna göre, aydınlanma, eski rejimin siyasi yapısına karşı bir tepkiyi ve rejimi yeniden düzenleme istemini ihtiva etmektedir (Çiğdem, 2011: 36).

Şüphesiz bu yorumlar birbirini çürüten yorumlar olmayıp bu iki yorum türünün de doğruluk payı vardır. Ancak aydınlanma düşüncesi burada belirtilen yorumlardan ibaret olmadığı gibi aydınlanma düşünürlerinin politik talepleri de onları birleştiren değil ayrıştıran bir husustur. Çünkü gerek din gerekse başka konularda aydınlanmacıların ortak bir zemini yoktu.

Aydınlanma felsefesinin salt akla dayalı yeni bir düzen anlayışının hâkim kılınması üzerine olduğu yorumuysa, daha genel anlamda bir aydınlanma tasviri olarak ifade edilmektedir. Buna göre aydınlanma, aklın gücüne duyulan inancın felsefi ve toplumsal meşrulaştırılmasından başka bir şey değildir. Böylece aklın düzeniyle var olan toplumsal kurumların rasyonel bir eleştirisini yapmak mümkün olabileceği gibi, akıl, insanları bütün sorunlardan kurtarabilir ve “eksiksiz bir topluma” götürebilir (Çiğdem, 2011: 37). Buradan hareketle kendisine hedef olarak geleneksel olanı seçmiş ve eskiye dayalı olanı kökten değiştirip yerine salt akla dayalı bir yaklaşımı koymuştur. Çünkü aydınlanmacı düşünceye göre doğru olana sadece akılla varılabilir. Akıl bizi herkesin kabul edeceği genel doğrulara götürebilecek yegâne araçtır. Bu pozitivist yaklaşım ve değişimin köktenciliği anlayışı Fransız Devrimi'nin de temellerini oluşturmuştur.

Bu bağlamda muhafazakârlığın Fransız Devriminde Fransa'daki karşılığı, devrimin büyüyen güçlerine karşı Eski Düzen'in, özellikle de Katolikliğin bir savunması olmuştur. Muhafazakârlığın daha gelişmiş biçimleri hem Aydınlanma ile hesaplaşmış, hem de yeni ortaya çıkan liberalizme meydan okuyan toplum kuramları geliştirmiştir. (Giddens, 2009: 29-30)

Bu anlamda muhafazakârlık, genel anlamda Fransız Aydınlanmasında tanımlanan, rasyonalist ve devrimci teorilere kaynaklık eden Aydınlanma aklının siyasi proje ve uygulamalarına, karşı devrimci bir tepkiyi oluşturmaktadır. Buna göre Fransa’da gelişen muhafazakâr düşünce ve hareket, toplumdaki devrimci düşüncelere karşı, toplumsal geri devrimci hareketi ifade etmektedir. Yani muhafazakârlık, zaruri olunan durumlarda “devrimle”, eskinin yeniden getirilmesini talep ederek, tepkici bir tutumu amaç edinmiştir. Joseph de Maistre ve Louis de Bonald’ın temsil ettikleri Fransız muhafazakârlığı, Aydınlanma ve devrimi siyasi sonuçlarıyla birlikte reddederek, teokratik ve monarşik bir düzenin kurulmasına çalışmıştır. Ancak devrimin sonraki yıllarında, devrimci kurumların toplumda işlerlik kazanması, Fransız tepkici muhafazakârlığını tarih dışı bırakmıştır (Akkaş, 2001: 3). Bugün muhafazakârlığı “radikalizm”, “radikal gericilik” gibi kelimelerle ifade edenlerin de çıkış noktası olarak kendilerine burayı esas aldıkları söylenebilir.

Ayrıca burada şunu da belirtmek gerekir ki Burke Anglo-Sakson (İngiliz) muhafazakârlığının nasıl önemli ismiyse Maistre de Kıta Avrupası (Fransız) muhafazakârlığı için aynı şekilde önemli bir düşünürdür. Maistre’ye göre, rasyonel kurumlar tarih süreci çerçevesinde kendilerini yok ederler. Buradan hareketle o, böyle bir durumun toplumların bünyelerinde yaşayanlara mutlaka mutluluk getirmediğini öne sürer. Düşünürün, kendini idare eden bir insan ya da toplumdan bahsedilemeyeceğini iddia ederek, özgür iradeyle bir otoriteye itaat edilmesini salık vermesi de, muhafazakârlığın söylemini burada net olarak oryaya koyar. Aynı zamanda o, yaradılışın anayasaların bile önünde olduğuna inanır, ancak daha önce var olup ama kaleme alınmamış yasaların ilan edilmiş şekilleri olduğunu iddia eder. Bu ifadelerden, insanların kendilerine hak bağışlayamayacakları düşüncesine geçen Maistre, İlahi gücün insanlara bahşettiği hakları ısrarla savunmalarını ister. Çünkü, ona göre, insanlara bahşedilenler, ‘iyi gelenekler’dir (Dural, 2004: 122).

Bilindiği gibi devrim, “özgürlük, eşitlik, adalet” üçgeninde meşru ve insanların mutlu olacağı bir düzenin gerçekleşeceği felsefesi üzerine temellenmişti. Bu nedenle de aydınlanmacı düşünürlerce desteklenmiş ancak umulandan ziyade hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştı. Devrimin öngörülenin tersine çok fazla acıya sebep olması özellikle de düşünce adamlarının ve muhalif olan ve olabilecek herkesin giyotine gönderilmesi aydınlanma felsefesine karşı bir duruşun vücut bulmasına sebep olmuştur. Bu vücut buluş, kendini, yenileşme karşısında köktenci ve katı değişimlerin toplumlara acıdan başka bir şey getirmediği ve salt akılla olması gerekene ulaşamayacağı, aklın bir sınırı olduğu, değişimin

toplumsal değerlerin yeni olana eklenilebilmesi ile bir anlam bulabileceği üzerine olmuştur. İşte muhafazakârlığın ortaya çıktığı esas budur.

Dolayısıyla muhafazakârlık kavramının politik olarak açıkça kullanılması Fransız ihtilalinden sonradır. Muhafazakârlar ihtilali “yaşamın, otoritenin, mülkiyetin ve adil özgürlüğün kuvvet kullanılarak ilga edilmesi” olarak görmüşler, yapılan yeniliklerin dejenere edici ve anarşi yaratıcı olduğunu; giderek tek kişi yönetimine ve tiranlığa yol açacağını ifade etmişlerdir. Devrimin getirmiş olduğu uygulamalardan, boşanmanın resmi hale gelmesi, mirasta büyük evlat hakkının kaldırılması, aristokrasinin ve asalet unvanlarının iptal edilmesi, loncaların kaldırılması ve tüm mesleklerin yapılmasının herkes için yeteneğe bağlı olarak serbest bırakılması, yasa önünde herkesin eşit görülmesi, kilisenin kayıt altına alınması ve millileştirilmesi, ölçülerin standartlaştırılması ve eğitim sisteminin hükümetin eline verilmesi muhafazakârların tepkisini çekmiştir. Özellikle muhafazakârların, fikri ve ahlaki eğitimi, din ve aile kurumuna bağlı olarak düşünmelerinden dolayı eğitimin devletleştirilmesine şiddetle karşı çıkmışlardır (Karatepe, 2011: 52).

1.4.3)Amerikan Muhafazakârlığı

Anglo-Sakson muhafazakârlığına geçmeden önce şunu da belirtmenin faydalı olacaktır. Her ne kadar siyasal kavramların ortaya çıkış ve gelişimleri Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson kültürü ekseninde incelenmiş olsa da muhafazakârlık incelemelerinde yaptığımız okumalarda üçlü bir anlayışın yer yer benimsendiğini gördük. Bunlar Kıta Avrupası muhafazakârlığı, Anglo-Sakson (İngiliz) muhafazakârlığı ve Amerikan muhafazakârlığı şeklindedir. Buradan hareketle inceleme tamamlanırken Amerikan muhafazakârlığına kısaca değinilecektir. Çünkü her ne kadar İngiliz ve Amerikan muhafazakârlıkları ayrı başlıklar altında incelenmiş olsalar da aralarında kesin bir ayrıma gitmek hem çalışmamızın esas teması bağlamında gereksiz olacak hem de ortak yanları farklı yanlarına ağır basacağından ayrıca incelenmeye ihtiyaç olmayacaktır. Çünkü hem İngiliz muhafazakârlığını hem de Amerikan muhafazakârlığını Kıta Avrupası muhafazakârlığından ayıran aynı zamanda da ortak payda da buluşturan “gelenek” temelinde “evrimci” bir perspektifle meseleye yaklaşmalarıdır. Bir başka deyişle Amerikalıların İngilizlerin torunları olmaları, onların siyaset ve muhafazakârlık anlayışlarında ciddi farklılıkların görülmemesinin nedeni olarak gösterilebilir olmasıdır.

Nitekim Amerikan muhafazakârlık düşüncesinin özelliklerini sıraladığımızda ince ayrıntılara girilmediği müddetçe büyük ölçüde benzerlikler göze çarpmaktadır. Bu özellikleri Vural'ın yaptığı sınıflandırma bağlamında kısaca şöyle ifade edebilir ve Amerikan muhafazakâr felsefesinin ne olduğunu böylece özetleyebiliriz:

1. *Devamlılık: İstikrar esas olduğu için köklü değişimlere karşı olmaları İngiliz muhafazakârlığının yaklaşımıyla aynı çizgidedir.*
2. *Otorite: Amerikan muhafazakârlığında devlet dış tehditlere karşı savunma iç tehditlere karşı ise de düzeni korumalıdır. Yine burada da İngiliz muhafazakârlığında altı çizilen düzenin devamlılığı için güçlü otorite vurgusunu görmekteyiz.*
3. *Toplum: Toplumsal kurumlar muhafazakâr felsefede önemli bir yer tutar. Çünkü var olacak yerel kuruluşlar (sendika, üniversite stk gibi) ihtiyacı devletten daha iyi karşılayabilir.*
4. *İnanç: Allah, insan ve ahlak muhafazakâr felsefenin anahtar kavramlarından olup önemli bir yere sahiptir.*
5. *Görev, Hak ve Sorumluluklar: Burada da yine inanç vurgusuna dayalı bir yaklaşım görülür. Muhafazakârlara göre görev haktan önce gelir. Çünkü insan doğası, insanın irade zayıflığından dolayı kontrol edilmelidir. Ayrıca insan üzerinde en üst otorite Allah'ın otoritesi olduğundan insanlar bireysel hevesleri peşinde koşmamalı Allah'a karşı olan görevlerini yerine getirmelilerdir.*
6. *Demokrasi: İnsanın sınırlılığı felsefesinden hareketle sınırlı bir egemenlik ve anayasayı içerir.*
7. *Mülkiyet: Yukarıda vurguladığımız muhafazakâr felsefenin mülkiyete verdiği önem burada da benzer bağlamda ehemmiyet arz etmektedir. Amerikan muhafazakâr düşünürlerinin özgürlük ve mülkiyeti birbirinden bağımsız bir bütün olarak görmeleri Burke'nin fikirlerinde somutlaşan İngiliz muhafazakârlığındaki mülkiyet anlayışı ile burada küçük bir ayrıntı gösterse de temel de her iki felsefe de de düzenin devamlılığını sağlamada önemli görülen bir kavramdır.*
8. *Özgürlük: Burada farklı olarak kabul edilebilecek bir durum vardır. Daha önce ifade ettiğimiz muhafazakârların özgürlükle eşitliğinin birbirine tezat olduğu durumu burada tam tersi yorumlanmaktadır. Amerikan muhafazakârlığında özgürlük eşitliğin kardeşi olarak ifade edilir. Ancak muhafazakârlıkta temel bir değer olarak görülen özgürlüğün, gelir elde etmede en doğal güvence olarak önemli görülmesi mülkiyetle de arasında kopmaz bir bağ oluşturmaktadır.*
9. *Meritokrasi: Muhafazakâr düşüncede en iyi yönetim konusunda birliktelik yoktur ancak önder sınıfın yönetimi demek olan meritokrasiyi en iyi yönetim tarzı olarak görme eğilimi vardır.*
10. *Anti-Komünist Tepki: Muhafazakâr siyaset felsefesi aydınlanma eleştirisi yaptığı gibi komünizm içinde eleştiri yapmaktadır. Komünizme getirilen eleştiriler muhafazakâr hareketin büyümesinde önemli rol oynamıştır. Burada şunu da vurgulamak da yarar vardır ki komünizme yapılan eleştiri sadece Amerikan muhafazakârlığı ya da Kıta Avrupası muhafazakârlığının gelişimine katkı sağlamamış Türk muhafazakârlığına da oldukça etkili tesiri olmuştur. (Vural, 2007: 50-51)*

Amerikan muhafazakârlığının bu özetlemesine ilaveten burada “yeni sağ” kavramını da kısaca irdelemek faydalı olacaktır. Çünkü bu kavram, Amerikan dış siyasetinin dünyada belirleyici etkisine paralel olarak ortaya çıkmıştır. Yeni sağ, 1970 li yıllarda ortaya çıkan büyük çaplı ekonomik krizlerle birlikte uygulanmakta olan Keynesyen ekonomi modelinin ve refah devleti politikalarındaki başarısızlıkların meydana gelmesiyle ortaya çıkmıştır (Akıncı, 2012:43). Dolayısıyla ortaya çıkan bu krizlerin çözümü hususunda yeni fikirlerin ortaya atılması “yeni sağ” kavramıyla ifade edilir.

Burada “yeni sağ” söylemi içerisinde yer alan “neo-muhafazakâr” kavramının Amerikan emperyal siyaseti ile popülerleşmesinden dolayı kısaca izah edilmesinin faydalı olacağını düşündük. Çünkü Amerikan muhafazakârlığının ayrı başlık altında incelenmesinin bir başka nedeni dünyada yaşanmış olan bu büyük çaplı değişimin bir tezahürü olabilir.

“Yeni sağ” kavramı, “neo-liberal” ve “neo-muhafazakâr” olmak üzere iki ögeden oluşur. Bu ögeler birbirine zıt olarak yorumlanmazlar. “Neo-liberal” söylem, Keynezyen refah devleti uygulamalarının ekonomik başarısızlığı karşısında “serbest piyasa” ekonomisini savunmak anlamına gelirken; “neo-muhafazakârlık”, bu başarısızlığın neticesinde düzenin sarsılmasından endişe duyan ve bu yüzden de ekonomik özgürlüğün düzenlenmesini düzenin sağlanması açısından zorunlu gören bu bağlamda da serbest pazarı ve ekonomik ilişkilerde özgürlük alanının genişletilmesini sosyal hayatta otoritenin restore edilmesinden yola çıkarak savunan yaklaşımdır (Akıncı, 2012: 42-43).

Giddens, yeni muhafazakârlığın felsefi olmaktan çok sosyolojik olduğunu söyler. En önemli temsilcilerinin de İngiltere’de değil, Almanya ve Birleşik Devletlerde olduğunu belirtir. Yeni muhafazakârların, kapitalizm ve liberal demokrasinin bugünkü yaşamımız üzerinde sahip olduğu yaygın etkiyi kabul ettiklerini ifade eder. Ama burjuva düzeninin, anlamlı bir toplumsal varlığın dayandığı geleneksel sembol ve uygulamaları imha ettiğini de düşündüklerini söyler (Giddens, 2009: 36).

1.4.4)Anglo-Sakson Muhafazakârlığı

Siyaset terminolojisinde kavramların Batı siyasal kültürü içinde oluştuğunu ve bu oluşumun genelde iki veçhede ele alındığını belirtmiştik. Bunu da Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson kültürü olarak ifade etmiştik. Buraya kadar olan kısımda muhafazakârlık kavramını ilk veçhe olarak ele aldığımız Kıta Avrupası üzerinden anlatmaya çalıştık. Şimdi ise muhafazakâr düşüncenin Anglo-Sakson kültüründe ne anlama geldiğini ifade etmeye çalışacağız.

Yine belirtmiştik ki Kıta Avrupası'nda meydana gelen sosyal, siyasal ve toplumsal olaylar, devrim-karşı devrim şeklinde olmuş ve katı-uzlaşmaz bir anlayış görülmüştür. Fakat Anglo-Sakson kültüründe bu durum farklılık arz eder. Burada ne değişime karşı radikal ve uzlaşmaz karşı duruş vardır ne de devrimci bir perspektif. Örneğin Fransız muhafazakârlığında olduğu gibi İngiliz muhafazakârlığında bir kilise karşıtlığı yoktur (Beneton, 2011: 67). Yenileşme toptan reddedilmez yeni olanla var olanın uyumlu bir sentezi gerçekleştirilmeye çalışılır. İngiliz muhafazakârlık geleneğinin ne olduğunu Sir Austen Chamberlain'ın 1925 te Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmadan Beneton şöyle aktarıyor:

“Siyasete uygulanan mantıktan derin biçimde kuşku duyuyorum ve İngiltere'nin bütün tarihi, böyle düşündüğüm için beni doğruluyor. Bizim kalkınmamız bir çok ulustan farklı olarak neden şiddet yoluyla değil de, barış içinde gerçekleşti? Ülkemizde meydana gelen değişiklikler ne kadar büyük olursa olsun, neden son üç yüz yıl boyunca mantık anlayışından daha çok nasibini almış ulusların yaşadıkları ani tepkilerin ve devrimlerin hiç biri biz de meydana gelmedi? Çünkü sezgi ve tecrübe bize aynı ölçüde şunu öğretti: insanın doğası mantıki değildir, siyasal kurumları mantık araçları olarak ele almak akıllıca bir şey değildir. Tam tersine, barışçıl evrimin ve gerçek reformların yolu, vargıları en aşırı sonuçlarına götürmekten kaçınarak gerçekleştirilebilir.”

Bu özetlemeden hareketle en başta ifade ettiğimiz gibi siyaset terminolojisindeki kavramlar Batıda meydana gelen siyasal, sosyal, toplumsal bazlı olaylar neticesinde şekillenmiş bu şekillenme kendini Kıta Avrupası ve İngiliz ya da diğer deyişle Anglo-Sakson toplumlarının içlerinde bulunduğu reel politik durumların etkisiyle bugüne gelmiştir. Bu reel politik durumlar Kıta Avrupası'nda katı-uzlaşmaz-devrimci çizgide vuku bulurken demokrasi

geleneği Magna Carta⁵ (1215) gibi çok daha eski tecrübelerle dayanan İngiliz (Anglo-Sakson) kültüründe sahip olunan birikimin etkisiyle daha yumuşak-uzlaşmacı-evrimci çizgide cereyan etmiştir.

İngiliz muhafazakârlığı ile Amerikan muhafazakârlığının benzerlik göstermesinin bir başka nedeni de ikisinin de rasyonalist söylemlerle toplumu değiştirme amacı gütmemesidir. Bu doğrultuda Anglo-Sakson kültüründe muhafazakârlık ılımlıdır; çünkü geçmişten bugüne gelen ve önemli görülen değerler kökten yok edilmemiştir (Bıdık, 2007: 92).

İngiliz muhafazakârlığını Burke ve onun üzerine yapılan okumalar ışığında inceleyeceğiz. Çünkü Burke'nin fikirleri aydınlanmanın ve onun getirdiği devrimin eleştirisini yapmaktadır. Bu doğrultuda İngiliz düşünce sisteminin yapısı ve Kıta Avrupası perspektifinden farkı onun düşüncelerinde net bir şekilde görülür. Ayrıca muhafazakârlığın temel niteliklerini sistematize eden, bunu da aydınlanma aklının ve onun doğurduğu sonuçlar üzerinden yapması, onu, muhafazakârlığın yukarıda da belirttiğimiz gibi iki veçhe şeklinde yorumlanmasında önemli bir noktaya oturtmaktadır. Bu nedenle yukarıda yer yer atıflarda bulunulduğu gibi burada da Burke'nin ve onun üzerine yapılmış okumalarda öne çıkan değerlendirmelere yer verilecektir.

Bir başka deyişle Burke, kaleme aldığı *Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler* adlı kitabında, muhafazakâr düşüncenin kendisinden sonra gelecek temsilcilerine yol gösteren ilkeleri ortaya koymuştur. Ona göre, toplum “Yaratıcının yasası” ile şekillenir. “Doğal hukuk” olarak ifade ettiği “Yaratıcının yasası” na aykırı olarak dünyayı değiştirmeye kalkışanlar, Tanrı'nın iradesine karşı gelmiş olur. Bu anlayışa göre, uzunca yıllardan beri yerleşik bir inanç olarak, evrensel planda kabul gören monarşinin, “Tanrının takdiri ile atandığına” inanılması çelişkili bir durum değildir (Karatepe, 2011: 55).

Kısacası Burke'yi muhafazakâr düşüncede önemli kılan, onun, felsefi alanda aydınlanma çağının, siyasi alanda da Fransız Devrimi'nin meydana getirdiği dönüşümlere çok erken tepki gösteren bir düşünür olmasıdır. Daha da önemlisi Burke'nin devrim hakkındaki öngörülerinin büyük ölçüde gerçekleşmiş olmasıdır. Öyle ki aydınlanma rasyonalizmine ve

⁵ **Magna Carta**, 1215 te İngiltere’de yazılan, Latince kökenli bir kelime olup ‘Büyük Sözleşme’ anlamına gelen, İngiltere’nin anayasal bir hukuk devleti olması yolundaki oluşumların bir temeli olarak görülen ve bu nedenle İngiliz tarihi açısından önemli olan siyasi bir belgedir. Bu belge krala Fransa ile kaybettiği toprakları geri kazanabilmek için vergileri artırması suretiyle kurduğu yeni ordunun savaşı kaybetmesi sonucundan İngiliz baron ve soyluların başkaldırısı neticesinde zorla imzalatılır. Bu ferman her ne kadar daha çok soyluların krala karşı haklarını korumayı amaçlasa da; kralın yetkilerinin sınırlandırılması bağlamında pek çok siyaset bilimci tarafından demokrasinin ilk adımı olarak kabul edilir (bununla ilgili olarak ayrırc. Bkz. <http://www.gazetebilkent.com/2014/01/25/magna-carta-libertatum/>).

onun siyasal sonucu olarak gördüğü Fransız Devrimi'ne ilişkin erken dönem eleştirileri kendinden sonra gelen düşünürlerce tekrarlanmış ve bu bağlamda bir başlangıç noktası olarak Burke'e atıfta bulunulmuştur. Burke'nin düşüncelerindeki aristokratik yaklaşım ve aristokrasinin önemine yaptığı vurgu her ne kadar tarih olmuşsa da önemli olan onun aristokratik biçimi değil, rasyonalizme karşı yönetsel bakış açısı ve bunun kendinden sonraya olan etkileridir (Duman, 2004: 32).

Anglo-Sakson Aydınlanmasını tanımlayan görgül (empirical) düşünce geleneği içinde yer alan muhafazakârlık, toplumsal ilerlemeyi; toplumun tarih, gelenek ve tecrübesine dayandırmakla, evrimci bir geleneği oluşturmuştur. İngiliz toplum düşüncesinin temel dayanaklarını oluşturan evrimci muhafazakâr gelenek, pragmatik bir mizaca sahiptir. Kısaca İngiliz muhafazakârlığının, Aydınlanmanın salt aklını ve Fransız Devrimini eleştiren ılımlı, anayasal ve evrimci bir yönetim anlayışına sahip olduğu söylenebilir (Akkaş, 2001: 3).

Bu aydınlanmanın temelinde İngiltere'deki bilimsel devrimin merkezinde yatan mekanik tabiat kavramı vardır. Bu kavram, tabiatın belli yasalara göre işleyen bir mekanizma ya da makine olduğu hayaline dayanır. Buna göre tabiat bütünüyle maddeden ibarettir ve maddenin hareketi zaman ve mekandaki güç yasalarıyla belirlenmektedir. Burada Newton'un evrensel yer çekimi yasasında maddenin hareketini açıklarken sunduğu evren tasarımıyla hareketle bütün bir evren hareket etmektedir ve bu hareket her yerde aynı matematikle aynı güç tarafından yönetilmektedir (Çiğdem, 2011: 60-61). Bu güç Tanrı'nın gücüdür. Newton'un yer çekimi yasasını açıkladığı bu Tanrısal akıl İskoç aydınlanmasında politik yaklaşımlar öne süren düşünürlerinde çıkış noktasını oluşturur. Anglo-Sakson toplumlarında siyasal ve sosyal alanda evrimci değişimi esas alan felsefi yaklaşımların temelini bu nokta oluşturur.

İngiltere'de muhafazakârlık, toplumu kültürel ve siyasi anlamda sürekli ve istikrarlı kılan unsurlara ve değerlere bağlı kalarak, onları canlı tutarak kaynağı tahrip etmeden yenilikçi bir tavır takınmaktır (Erkal, 1989: 15-16). Bu bağlamda ileride ayrıntılı değinecek olduğumuz Türkiye'de muhafazakârlığında İngiltere'deki muhafazakâr felsefe ile yakın olduğunu söyleyebiliriz.

Bilindiği gibi aydınlanma düşüncesi, ilk muhaliflerini yine Aydınlanma düşüncesinin içinde bulmuştu. Aydınlanma düşüncesini oluşturan filozoflardan bir kısmı, aynı zamanda Aydınlanmanın karşıtı olan muhafazakâr düşünce geleneğine de katkıda bulunmuşlardır. Bu düşünürler arasında dikkatleri akla ve sözleşme teorilerine çeken Hume'un önemli bir yeri vardır. Kıta Avrupası'nın mutlak gerçekliğin akıl yoluyla bulunmasının mümkün olduğuna ve

toplum ile siyasetin bu kesin bilginin üzerine kurulabileceğine inanan, siyaset bakımından da genellikle radikal olan Condorcet gibi düşünürlerden farklı olarak özellikle İskoç Aydınlanmasının mimarı olan Hume gibi düşünürler, diğer tüm insanî değerlerden bağımsızlığını ilan eden Aydınlanma düşüncesine ve kartezyen felsefeye yönelttikleri eleştiri oklarıyla, uzun vadede onu tahtından indiren bir felsefî mücadelenin de destekleyicileri olmuşlardır. Hume'un muhafazakârlığa felsefî anlamda asıl katkısı, aklî kurgulamanın yerini kendiliğindenlik, kurucu aklın yerini evrimci aklın alması ve geleneğin önemi konusundaki önerilerinde olmuştur (Safi, 2005: 23).

Muhafazakâr düşüncenin ortaya çıktığı Batı toplumlarında farklı anlayışların görülmesi bu toplumların modernleşme ve sanayileşme dönemlerine entegre oluşlarında zaman ve mekan bakımından birbirinden ayrı durumlarının olmasıdır. Bu doğrultuda İngiltere sanayileşme ve modernleşme sürecini diğer Batı ülkelerinden daha önce tamamladığından parlamentonun kraldan bağımsız hareket edebilmesini sağlamıştır. Tabi burada İngiltere'nin feodal toplumdaki modern topluma geçişinin uzun bir zamana yayılarak gerçekleşmesi feodal olanla modern olanın zaman içinde uzlaşmasına imkan tanımıştır. Böylece İngiltere'nin kendine özgü bu yapısı neticesinde İngiliz muhafazakâr anlayışı var olanı koruma amacıyla olmuştur (Bıdık, 2007: 91).

Yani İngiliz muhafazakârlığının, Burke'nin fikirleri çerçevesinde oluşan tedrici değişimden yana daha esnek bir muhafazakârlık olması İngiltere'nin kökleri daha eskiye dayanan istikrarlı bir siyasi yapıya sahip olmasından kaynaklanır. Dolayısıyla 'muhafaza etmek için' değişmeyi benimseyen İngiltere'de, 19. yüzyılda mutlak monarşiden anayasal meşruti monarşiye geçildi. Benjamin Disraeli'nin başbakanlık yaptığı yıllarda bireyciliğe karşı sosyal sorumluluğu vurgulayan uygulamaları, muhafazakâr siyasetin ilkelerinin oluşmasında etkili oldu. Nitekim ona göre, ödev ve sorumlulukların kabul görmesiyle ayakta kalabileceği kabul edilen toplum hiyerarşik yapıdır. Fakat, bu hiyerarşik yapı içinde servet sahibi ve güçlü olanların sorumlulukları daha fazla olmalıdır. Disraeli'nin bunu vurgulayarak, yoksulların ve işçi sınıfının desteklenmesinin, bu güç sahibi zümreye de yarar sağlayacağını söylemeye çalıştığını da ifade edebiliriz (Karatepe, 2011: 56).

Vural'a göre bu bağlamda İngiliz muhafazakârlığı ve demokrasisi siyaset felsefesi açısından kaçınılmaz bir örnek teşkil eder. Bu kaçınılmazlığı oluşturan pek çok öge olmasına rağmen önemli olanları şöyle ifade eder:

“İngiliz muhafazakârlığı tarihsel açıdan, en eski demokrasi geleneğini temsil ediyor oluşu; bu geleneğin oluşumunun çeşitli mücadelelerle şekillenerek olgun bir forma kavuşmuş olması, güçlü bir entelektüel birikimi de yanında taşıması ve demokratik yönetimde bağımsız bir parlamenter sistemi bulundurması gibi öğelerdir.” (Vural, 2007: 47)

Yukarıda da vurguladığımız gibi İngiliz muhafazakârlığının en önemli özelliği gelenekçi olmasıdır. Buna dayanarak bu siyaset felsefesi, vatanseverliği ve otoriteyi ön plana çıkarır; kadının hürleşmesi, etnik bütünleşme, kolay boşanma gibi konularda sosyal-siyasal değişime modern karşıtı bir tutum içerisindedir. Gelenekçi olduklarından, var olan kurumların desteklenmesini savunurlar. Kurumsal olarak mevcut yapıda değişiklik olmasına karşıdırlar, çünkü tarihselliğin var olan kurumlara meşruluk verdiğini düşünürler. Buradan hareketle, İngiliz siyasal sisteminin taht, kabine ve parlamento şeklinde üç temel çarkı bulunmakta, bütün bunlar ise, muhafazakârlığın önemsendiği kurumları temsil etmektedir (Vural, 2007: 48).

Ayrıca 19. yüzyıl İngiliz muhafazakârlığının, başlangıçta liberalizm ile daha yakın olduğu ifade edilebilse de bu yüzyılın ortalarında, parlamenter sistemin yaşadığı sorunlar, daha güçlü bir siyasi liderlik ile aşılmaya çalışılınca, yürütme organının yetkileri arttırılmıştır. Dolayısıyla bu yetkileri kullanan muhafazakâr başbakanların liderliğinde siyaset daha az liberal, daha fazla muhafazakâr nitelikler kazanmıştır (Karatepe, 2011: 56-57).

Öte yandan İngiliz muhafazakârlığının en temel karakteristiklerinden biri de muhafazakârlığın temel niteliklerden olan pragmatizme sahip oluşudur (Vural, 2007: 48). Demokrasi ve monarşiyi, liberalizm ve muhafazakârlığı bir arada tutabilmesi, İngiliz siyasal sisteminin pragmatik niteliğinden kaynaklanmaktadır. Aslında İngiliz muhafazakârlığından baskın olan bu nitelik, muhafazakârlığın genel özellikleri arasındadır (Safi, 2005: 23). Modernite bağlamında muhafazakârlığın ortaya çıktığı ilk günden bu yana kendini yenileyebilir ve zamanın koşullarına göre ayak uydurabilir oluşu onun bu özelliğinden ileri gelmektedir.

Bu sahip olduğu pragmatizmi, muhafazakâr siyasi düşüncenin kendince bir ideal yönetim şekli gibi ilkeleri olmamasıyla da ifade edebiliriz. Nitekim, o, fikirlerini tarih ve tecrübeye dayandırdığından ayrıca siyasi ve ekonomik düzene yönelik açıklamalarında ihtiyatlı, iddiasız ve doktriner yönü bulunmayan bir dile sahip olduğundan kullandığı dilin pragmatik bir anlatım olduğu çıkarımı yapılabilir. Çünkü muhafazakârların geleceğe yönelik siyasi projeleri ve ütopyaları yoktur. Bu nedenle de muhafazakâr siyasi hareketler belirli bir

çerçeveye sahip ideolojik düzen beklentisi taşımadıklarından döneme ve koşullara bağlı olarak farklılık gösterebilirler (Karatepe, 2011: 53).

İngiliz muhafazakârlığının ılımlı olarak değerlendirilmesinde Burke'ün geçmişle gelecek arasında bağı sürdürmeye yönelik siyasal düşüncesi öncülük etmiştir. Burke'ün siyasal düşüncesinin önemi yeni açılımlar getirmesinden kaynaklanmaz. O, var olan tüm toplumsal kurum ve değerlerin faydalı ve işlevsel olduğu için korunması ve değişimin toplumsal ihtiyaçlardan kaynaklandığı sürece gerçekleşmesi gerektiğini düşünmektedir. Dolayısıyla Burke'ün siyasal düşüncesini tutarlı ve sistematik hale getiren somut olanı soyut olana tercih etmesidir (Bıdık, 2007: 96).

Burkeçü muhafazakârlık, aydınlanma filozoflarının rasyonalist düşünceleri üzerinde yükselen Fransız devrimci radikal kopuşuna karşı İngiliz devriminde simgelenen evrimci toplumsal dönüşümün savunusudur. Burke "Reflection"⁶ da, Fransız devrimcilerinin geçmişi tamamen tasfiye ederek salt akılla yeni bir toplumsal düzen kurma girişimlerini hedef almıştır (Duman, 2004: 36). Öte yandan Burke, İngiliz ve Fransız devrimleri arasında benzerlik olduğunu öne sürenleri reddeder. Çünkü, ona göre, 1688 İngiliz devrimi bir hanedanın yerine bir başka hanedan koymuş ama yeni bir egemenlik biçimi ya da toplum düzeni kurmayı hedeflememiş aksine geleneksel kuralları, yani kral ile halk arasındaki ilişkileri onarmayı amaçlamıştı. Dolayısıyla, İngiliz devrimindeki temel amacın, devrimin siyasal düzeyde ve eski düzeni muhafaza etme amacıyla olduğudur; yüzyıllar boyunca biriken tarihsel tecrübenin içinde erdemleri ve bilgeliği barındıran geleneksel kurallarını, toplumsal dokunun temel taşlarını yıkma amacı gütmemiş, sağduyunun ve zorunluluğun bir eseri olarak tarihin sürekliliğini yeniden sağlamıştır (Beneton, 2011: 19).

Burke'nin muhafazakârlığını ifade eden esas nokta, Fransız devrimcilerinin radikal değişim yaklaşımı karşısında geleneksel toplumsal dokuyu tahriş etmeyecek ılımlı değişimden yana olmaktır. Bu anlamıyla muhafazakârlık değişim karşıtlığı ya da her ne türde olursa olsun eskiye bağlılık olarak değil, belli bir değişim türünü savunmak olarak anlaşılmaktadır (Duman, 2004: 36-37).

⁶ Reflection kelimesi İngiliz düşünür Edmund BURKE tarafından kaleme alınmış olan ve sert bir tutumla eleştirdiği Fransız devrimi ile ilgili eseri Reflections on the Revolution in France (Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler) e işaret etmektedir.

Burke'nin "Reflection" da üzerinde durduğu bir diğer önemli konu ise, feodal toplumda kalan Kilise ve aristokrasinin modern toplumdaki yeni yerinin ne olduğudur. Ona göre sanayileşme sonrasındaki ticari toplumda da Kilise ve efendiliğin devam etmesi gereklidir. Burke bu gerekliliği "Yaşamın eski kuralları bir kenara itildiğinde kendimizi yönetmek için pusulamız kalmaz" sözüyle geçmiş olanın modern olan karşısında tamamen unutulmasının doğru olmadığını vurgulamak için belirtmiştir (Bıdık, 2007: 98).

Burke'nin muhafazakârlığına yönelik onun değişime uğramakla ve değişimle elde edilmek istenenin özelliğinden farklı çözümler sunmaktadır. Bu çözümler yaklaşımından birine sahip olan Ian Hampsher-Monk, "biçimsel" ve "özel" muhafazakârlık ayrımı yapmakta ve bundan hareketle biçimsel muhafazakârlığı, ulaşmak istediği herhangi bir ideal ya da özel olarak iyi olan ve korunması gereken belirli bir kurum tanımlamaz; mevcut kurumsal yapı ne olursa olsun onu korumak ve sadece tedrici bir değişime izin vermek ister. Özel muhafazakârlık ise, tam tersi şekilde, belirli bir kurumlar ve pratikler setini doğru ve gerekli bularak muhafaza etmeye çalışır. Buradan hareketle Hampsher-Monk, Burke'nin sabit ilkeler koymadığını, değiştirilemez kurumsal düzenlemeler tanımladığını ifade ederek onu biçimsel muhafazakârlık modeline yerleştirir (Duman, 2004: 37).

Burke'nin muhafazakârlık anlayışına ilişkin bu ve benzer analiz biçimleri, çeşitli kavramlarla ifade edilseler de belirli bir muhafazakâr siyaset anlayışını ortaya çıkarmaktadır. Buna göre siyasetin bir ideal düzeni kurmanın aracı olarak görülmesi yanlıştır. Bu tür çabalar her zaman hüsrana sonuçlanabileceği gibi siyaset de toplumsal alanı, üstünde istediği gibi çalışacağı bir alan olarak göremez ve her zaman var olan toplumsal düzenin içinden düşünmesi gerekir. Siyaset teorik bakımdan en iyi anayasaya değil, asırlar içinde değişen tarihsel koşulların belirlemesinde oluşan anayasaya dayanmaktadır. Çünkü teorik olarak en iyi anayasa ya da sabit bir form yoktur; sadece doğal bir "büyüme yasası" vardır. Bundan dolayı siyaset, tarihsel değişim içinde tarihsel devamlılığı sağlamaya çalışan, sağduyuya dayanan "muhafaza etme, düzeltme dengeleme ve ayarlama" gibi eylemlere indirgenmiştir. Muhafazakâr siyaset var olan toplumsal yapıda kaos oluşturacak, "düzen" ve bu düzen içinde meydana gelen "anlamı" zarara uğratabilecek siyasi tasarrufların karşısındadır (Duman, 2004: 37).

Burke'nin "siyasetin" ideal bir düzen kurmak aracı olarak görülmesinin niçin yanlış olduğu ve böyle bir kabulün nasıl bir hüsrarla sonuçlanabileceğini Fransız Devrimi üzerine Fransız bir muhabire hitap ettiği mektubunda (Beneton, 2011: 18) şu ifadelerle açıklayarak aynı zamanda devrimin de eleştirisini yapmaktadır:

"Uygarlıktan hiç nasibini almamış gibi davranmayı ve sanki her şeye yeniden başlamak durumundaymışsınız gibi hareket etmeyi tercih ettiniz. Kötü başladınız, çünkü baştan beri size ait olan her şeyi küçümsediniz. Ticaretinize sermayesiz başladınız. (...) Kazançlarınızın hesabını çıkartın, şeflerinize kendilerinden önceki her şeyi, çağdaşlarını ve sonunda gerçekten küçümsenecek duruma gelene kadar kendilerini küçümsemeyi öğreten o saçma sapan ve kibirli spekülasyonlardan ne kazandığınızı görmeye çalışın. Bu aldatici ışıkların peşinden kesin avantajlar sağlamak varken apaçık belalara doğru gitmek, Fransa'ya öteki bütün ülkelerden pahalıya patladı. Fransa cürüm yoluyla yoksulluğu satın aldı! Fransa çıkarlarını erdeme feda etmedi; erdemi kötü yolda kullanabilmek için çıkarlarından vazgeçti."

Ayrıca Burke, rasyonalistlerin aşağıladığı gelenekler, örf ve adetler, tutum ve davranışlar, ritüeller, ortak inanç ve semboller gibi toplumun geleneksel unsurlarını, yine bir toplumun ahlaki hayalini oluşturan kısımlar olarak görür. Ona göre hayal, algılamada önemli bir rol oynar. Bunun sebebini bir şeyi algılamanın aynı zamanda o şeyi tasavvur etmeyi, anlamayı gerektirdiği olarak açıklar. Bu bağlamda hayalin olmaması, anlamsız bir dağınıklık anlamına gelir (Duman, 2004: 42).

Buradan hareketle Burke'nin rasyonalizm eleştirisinde en işlevsel kavramlardan bir tanesinin, hayalin önemli bir parçasını oluşturan "önyargı" olduğu söylenilebilir. "Önyargının" tarihsel süreç içerisinde oluşan bilgeliğin, soyut akılla anlaşılmayabilecek erdemleri içinde barındırabilen bir mefhum olduğunu yukarıda söylemiştik.

Muhafazakâr yaklaşımlarda özellikle de Anglo-Sakson muhafazakârlığında değişim, toplumları daha çok bütünleştiriyor, birliğini güçlendiriyorsa mesele olarak görülmez. Ancak eğer değişim, toplumların çözülme sürecine girmelerine neden oluyorsa, böyle bir değişim kabul görmez. Muhafazakâr felsefede önemli olan toplumun düzensiz ve istikrarsız durumunu atlatabilmesi veya böylesi tehlikelerle karşı karşıya kalmamasıdır. Bu şekilde olan değişim anlayışı, muhafazakârların aslında gelişmeye açık olduklarını, aslını bozmadan müesseseleri çağın ihtiyaçlarına uygun hale getirmeyi amaçladıklarını ortaya koymaktadır (Erkal, 1989: 22).

Burke de, toplumsal reform çabalarında yapılması gerekenler ve asla yapılmaması gerekenleri sıralayarak devletin kendisini değiştirecek araçlara sahip çıkmaksızın kendisini koruyamayacağını bilincinde olmasını istemektedir. Yani geçmişin topluma bıraktığı kazanımların korunması gerektiğini belirtir. Eski rejimin ortadan kaldırılmasından ziyade tarihsel geçmişe, bütünlüğe sahip geleneksel düzenin dokusunun zarar görmesinden rahatsızlık duymaktadır. Bu nedenle de toplumların; kurumlarına, yasa ve geleneklerine erdemli bir biçimde sahip çıkmaları gerektiğine değinir (Dural, 2006: 63).

1.4.5) Kıta Avrupası İle Anglo-Sakson Muhafazakârlıklarının Karşılaştırılması

Sonuç olarak literatürde yer alan muhafazakârlık tartışmalarının iki önemli ayağını oluşturan Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson muhafazakârlıklarının birbirlerine temas ettikleri noktalar da vardır. Örneğin değişim karşısındaki tutumları temelde farklı olsa da neticede her iki muhafazakârlık anlayışı da değişimi reddetmemektedir. Hatta İngiliz muhafazakârlığı değişimi kaçınılmaz olarak görür ancak toplumun özündeki kurumlara (gelenek, din, otorite, hiyerarşi) hâlel getirmeden bunun yapılması gerektiğini ifade eder.

Kısaca Kıta Avrupası ile Anglo-Sakson muhafazakârlığını karşı karşıya getirecek olursak şöyle bir tabloyla karşılaştığımız söylenebilir. Kıta Avrupası tarihi boyunca değişim ve dönüşümlerini sert kırılmalarla yaşamıştır. Bunun sonucu olarak da tarihinde değişim noktasında hep katı uygulamalarla karşılaşmış, buna karşılık gelişen reaksiyon da aynı ölçüde katı ve sert olmuştur. Burada yaşanan gelişmenin epistemolojik kökeninde dinin dogmaları vardır. Baskın kilise otoritesi, hayatın her alanında dinin müdahalesi sonucu yaşanan toplumsal buhranın sebep olduğu tramvatik durum buna örnek gösterilebilir. Oysa Anglo-Sakson toplumlarında Avrupa'daki gibi kilise otoritesinin totaliterliği görülmemekle beraber buradaki kilise-dünyevi iktidar ayrımının çok daha erken dönemde yaşanmış olması ve özellikle 1688 devriminin kan dökülmeden karşılıklı uzlaşmayla gerçekleşmesi burada oluşan kültürün muhafazakârlık felsefesinde Avrupa'dan kategorik olarak ayrı bir değerlendirilmeye tâbi tutulmasında etkili olmuştur. Bu nedenle de Kıta Avrupası'nda değişim-dönüşüm algısı devrim-karşı devrim, uzlaşmasız ve sert bir yaklaşım benimsenerek olurken Anglo-Sakson toplumlarındaki değişim-dönüşüm mantığı evrimsel-uzlaşmacı, yumuşak çizgide vuku bulmuştur.

1.5)MUHAFAZAKÂRLIK ÜZERİNE BİR TANIM DENEMESİ

Yukarıda da ifade edildiği gibi siyasal ve sosyal gelişmeler tarihsel süreç içerisinde oluşan, zamanın değişimine göre kendisini yineleyen mefhumlardır. Bu mefhumların analizini yapan ve hala bugün üzerine tartışılması devam edegelen bu tartışmaları yapan düşünce adamları da fikirlerini şüphesiz içlerinde yaşadıkları toplumsal şartlardan ve değişen zaman algısından etkilenerek açıklamış ve bu düşünceleri ışığında da çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Sosyal bilimler adından da anlaşılacağı üzere sosyal olanın bilimsel veçhede ele alınması demektir. Dolayısıyla sosyal olanın incelemesi yapılırken yapılan analizleri kavramlaştırmak sosyal bilimlerin olmazsa olmazıdır. Bir kavramın içeriği ne kadar tutarlı fikirlerle doldurulabiliyorsa o kavram üzerine inşa edilen düşünceler de o kadar tartışılıp, genel-geçer kabul görmesi bakımından karşılık bulur.

Bu bağlamda sosyal bilimler terminolojisinde üzerinde en çok tartışılan kavramlardan biri de muhafazakârlık olmuştur. Kavram, içinde yeşerip serpildiği toplumların kültür ve tarihlerine göre farklı tanımlamalara maruz kalsa da bugün bu kavramın “ne olduğu” ya da “ne olmadığı” üzerinden benimsenmiş net bir tutum yoktur.

Bu çalışmanın da ana amacı, elbette, yüzyıllardır tartışılan muhafazakârlığın ne olduğunu anlatmak değil, esas çalışma konumuzun teorik temelini oluşturması nedeniyle kavram üzerine yapılagelen tartışmalara yer verip bu doğrultuda yaptığımız okumalardan bu kavrama yönelik düşüncelerimizin ne olduğunu söylemektir. Dolayısıyla muhafazakârlık konusunda yaptığımız okumalardan çıkardığımız sonuç çalışmanın ana temasında sürekli geçecek olan muhafazakârlığa bakışımızı ortaya koyması bakımından önemlidir.

Buraya kadar muhafazakârlığın, gerek ne olup ne olmadığı tartışmaları, gerekse ortaya çıktığı toplumlarda kavramın büründüğü anlam ve önemin gösterilmeye çalışılması, “muhafazakârlık nedir?” sorusuna bir cevap verebilmek bakımından çalışmaya ışık tutması noktasında yardımcı olmuştur.

Öncelikli olarak, muhafazakârlığın tanımını yapmaya çalışırken, ister onun ne olduğunu söyleyerek ister ne olmadığını açıklamaya çalışarak olsun kavram üzerine düşünceleri belirleyen en önemli hususun ona hangi açıdan yaklaşıldığının etkili olduğu söylenebilir. Bu nedenle yukarıda izah edilmeye çalışılan bakış açılarından hangisi benimsenirse o bakış açısı perspektifinde bir tanım yapmak kaçınılmaz olacaktır.

Örneğin, muhafazakârlık, Kıta Avrupası'nda ortaya çıkışı bağlamında ele alınırsa, insan aklını öne çıkaran aydınlanmanın bu akılla ön gördüğü kökten değişimcilik (devrim) karşısında mevcut olanın radikal biçimde korunması, yani karşı devrimci bir anlayışla değişime karşı durmayı kastettiği anlamında bir tanımlama yapılıır. Ya da Anglo-Sakson toplumsal yapısı ve geçmişinden hareketle muhafazakârlık açıklanmaya çalışılırsa, o zaman, onun, değişim ve gelişmenin nevi ne olursa olsun her zaman karşısında olduğunu değil, toplumun çekirdeğini oluşturduğuna inanılan kurumların (gelenek, din vb.) özüne dokunulmaksızın tedrici, ılımlı bir değişim ve dönüşüme açık bir kavram olduğu ifade edilmiş olur.

Öte yandan kavramın, hayatta benimsenmiş bir yaşam formu, yaşam alışkanlığı olduğu kabul edilirse, muhafazakârlığın, siyasallıkla ilgisi olmadığı, sadece yaşanan hayatta benimsenmiş bir konum olduğu düşünülür. Diğer taraftan, tıpkı liberalizm, sosyalizm gibi bir ideoloji olduğu yaklaşımı benimsenirse, o vakit hayatın temel ilke ve kurallarını kendi mantık örgüsü içerisinde şekillendirdiği kabul edilir ve kavram siyasal bir ideoloji olarak tanımlanır.

Şüphesiz yukarıda ayrıntılarıyla anlatılmış olup burada özetlenen bu düşünceler birbirini çürüten ya da yanlışlayan hususlar olmamakla birlikte, aslında muhafazakârlığın tanımını yapma noktasında bir fikir oluşmasını sağlaması bakımından yardımcı olan düşünce zenginliği olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla buraya kadar izah etmeye çalıştığımız muhafazakârlığın, modernleşme olgusunun sonucunda ortaya çıkmış, tarihsel süreçte mana zenginliğini artırmış; günümüzde diğer ideolojik kavramlarla karşılıklı bir uyum yakalayarak kozmopolitleşmiş; modernite algısının toplumlarda uyandırdığı yenileşme mefhumu karşısında var olanın muhafaza edilmesi, gelene eklenen yeni ile geleneği ön plana çıkaran bir tutumu olan; bu tutumunda iktidar olmaya talip siyasal oluşumlar tarafından bir söylem haline getirilmesi ile ideolojik bir özellik kazanan, insanlığa mal olmuş, dünya üzerindeki her topluluğun kendine has nitelikleriyle özdeşleşen bir kavram olduğu ifade edilebilir.

Sonuç olarak, Heywood'un da belirttiği gibi “*Muhafazakârlık, diğer ideolojiler gibi tarihin önemli dönemeçlerinden geçmiş ve bu geçişte kendi perspektifinde bazı güncellemeler yaşamıştır. Ona göre, özellikle 1945 ten itibaren 20. Yüzyılın hemen hemen tümüne damgasını vurmuş ‘devletin lehin’ deki eğilimi ortadan kaldırmada ve yerine ‘piyasa lehin’ de bir eğilimi yerleştirmede başarılı olmuştur. Bununla beraber, muhafazakârlığın asıl başarısı, en büyük rakibi olan sosyalizmi alt etmesidir. Yeni Zelanda’dan Avustralya’ya, İspanya’ya, İsveç’e ve İngiltere’ye birçok ülkedeki parlamenter sosyalistler, kapitalizm dışında uygulanabilirliği olan herhangi bir iktisadi alternatif olmadığını kabul etmişler ve piyasa felsefesi ile beraber değerlerini benimseyerek seçime dayalı itibarlarını ayakta tutma arayışına girmişlerdir. Muhafazakârlık, Yeni Sağ anlayışı çerçevesinde organikçi, hiyerarşik, ideolojik olmayan güdülerinden kendini uzaklaştırarak, piyasa bireyciliği ve sosyal otoritarizm ile birleşmiştir*” (Heywood, 2010: 113).

2.BÖLÜM

TÜRKİYE'DE MUHAFAZAKÂRLIĞIN GELİŞİMİ

2.1)TÜRKİYE'DE MUHAFAZAKÂRLIĞIN SİYASAL TEMELLERİ

Muhafazakârlığın ortaya çıkışı ve gelişimini yukarıda ifade etmeye çalışmıştık. Bunu yaparken muhafazakâr söylemin modernleşme olgusu içinde modernitenin geleneksel olanı değiştirip dönüştürme arzusu karşısında mevcut olanı koruyup kollama, değişime karşı ya keskin bir tavır alışla ya da değişimi tedrici olarak yorumlayan bir üslup, ideoloji olduğunu belirtmiştik. Türkiye'de muhafazakâr söylemin ortaya çıkışı ve gelişimi de Batı benzeri bir veçhede vuku bulmuştur.

Burada Türk muhafazakârlığının kökenleri konusunda çok ayrıntıya girilmeden, Türkiye'de muhafazakâr söylemin ortaya çıkışı ve gelişimi daha iyi anlaşılması bakımın dört alt başlık halinde incelenecektir. Bu başlıklar, 1923-1950, 1950-1960, 1960-1980 ve 1980-1993 arası dönemler şeklinde anlatılacaktır. Dönem incelemesine geçmeden önce şunu vurgulamak gerekir ki Türkiye'de muhafazakârlığın söylem olarak incelenmesi temelde iki kategoride ifade edilebilir. Bunların ilki 1923-1950 arası dönemde Türk muhafazakârlığının siyasal olmaktan çok kültürel olduğu gerçeğidir. Bunun nedeni olarak bahsi geçen bu yıllar Türkiye'nin yeni bir devlet olarak inşa edildiği ilk yılları olması doğrultusunda bu yapılanmayı hayata geçiren hâkim bir ideolojinin dışında muhalefetin olmasına izin verilmeyişi ve hatta muhalif olabilecek her girişimin susturulmuş olmasıdır. Dolayısıyla bu yıllarda meydana gelen gelişmelere karşı fikirlerini yükselten Türk aydınları görüşlerini siyasallaştırmaktan kaçınmakla kalmamış rejimin gazabını üstüne çekmemek için biraz da kapalı bir söylemi tercih etmiştir. İkinci kategori ise 1950 den itibaren DP ile başlayan ve günümüze kadar gelen muhafazakâr söylemi kültürel olmaktan çıkarıp siyasallaşmasını sağlayan kırılma noktasıdır.

Bu açıklamalar ışığında Türk muhafazakârlığının cumhuriyet modernleşmesine bir tepki olarak ortaya çıktığı anlamına geldiği vurgusunu yaptığımız çıkarımını yapmak hem eksik hem de yanlış olacaktır. Çünkü iyi bilinmektedir ki Türk modernleşmesi, Osmanlının Batı karşısındaki üstünlüğünü kaybetmeye başlaması sonucu Osmanlı askeri-bürokratik

yapısının Batı ile rekabet edebileceği bir seviyeye getirilmesi amacı ile başlamıştır. Ancak burada sosyal hayatın herhangi bir dönüşüme tabi tutulma niyeti yoktur. İşte Cumhuriyet modernleşmesini Osmanlı modernleşmesinden ayıran temel nokta da buradadır.

Çünkü Cumhuriyet modernleşmesi Batı karşısında yeniden üstün olmak amacıyla değil aksine Batıda olanın aynen tatbikiyle gelişmenin ve ilerlemenin mümkün olacağını esas almış ve bu doğrultuda sosyal, siyasal, kültürel kısacası her alanda kökten bir değişim ve dönüşüm dalgası başlatmıştır. Dolayısıyla Türkiye'deki muhafazakâr söylemin tarihinin, hayatın her alanında gerçekleştirilmeye çalışılan radikal dönüşümlere karşı ilk başta düşünsel olarak ortaya çıkan daha sonra zamanla siyasal bir nitelik kazanan tepki olduğunu söyleyebiliriz.

Bir başka deyişle, Batı modernleşmesinden neredeyse yüzyıl sonra başlayan Türk modernleşmesinin batıyla birebir aynı süreci yaşamasa da onunkine benzer bir süreç ve tepkiselliği içinde barındırarak bugüne geldiği söylenebilir. Çünkü bireysel anlamda insan gibi toplumlarda özgüven kaybına uğrayabilir. Bu özgüven kaybı duygu ve düşünce dünyasının uçlarda hayatiyet bulması gibi sorunlara kaynaklık eder. Bu durum hem bireysel hem de toplumsal hayat açısından geçerlidir. Bu tür birey ve toplumlarda tavır alışlar radikal bir mecrada seyrederek. Zihinler şirazedenden çıkar; makuliyetini kaybeder. Böyle bir durumun yol açacağı travmatik durumların sonucunda muhafazakâr düşünce denge milli vazifesi görür. Yani Osmanlı'nın son döneminde kısmen başlayan modernleşme hareketleri cumhuriyet döneminde merkezden taşraya bir yol izleyerek ve tedrici değil devrimci bir tutumla devam etmiştir. Hayatın her alanını kapsayan genişlikte ve muhalif alan bırakmayan bir sertlikle devam eden bu sürecin etkilerini bugün bile görmek mümkündür (Yalçın, 2013: 48-49).

Sinan Yıldırım da, Türk muhafazakârlığının ortaya çıkışının, Türk modernleşmesiyle başladığını söylemenin yanlış olmayacağını belirtir. Ona göre, Cumhuriyetten önce yapılmaya çalışılan çeşitli restorasyon çabalarına karşı şiddetli muhalefetlerin gerçekleşmesi, aslında muhafazakârlıktan çok "gericilik" kapsamına alınması gereken olaylar olarak yorumlanır. Çünkü, ona göre, muhafazakârlık, eskinin geriye getirilmesinden çok, yeninin oluşturulmasında kendi düşünsel ölçütlerinin yer alması için mücadele veren bir kavramdır. Dolayısıyla muhafazakârlığın, ne "Asr-ı Saadet"i geri getirmeye çalışan "gericilikle", ne de bütünüyle geçmişin değerlerinden sıyrılarak farklı bir dünya yaratmayı amaçlayan "ilericilikle" bir tutulamayacağını belirtir. Türkiye'de muhafazakârlığın tarihinin, ancak Cumhuriyet tarihi kadar eski olduğunu söyler. Fakat, Türkiye'de her şeyin yeni baştan,

“topyekûn” yaratılması üzerine kurulmuş bir modernizm anlayışına Cumhuriyet ile beraber girildiği temel alınacak olursa, bu yaratım sürecine kendi ölçütleriyle müdahale etmek isteyen muhafazakâr kimliklerin ortaya çıkışını bu tarihlerde başlatmanın daha doğru olacağını ifade ettikten sonra düşüncelerini şöyle sürdürür:

“Türk tarih ve siyaset bilimi alanlarında durduğu yer geniş anlamda tartışılmadığı için, genel olarak muhafazakârlığa “gerici” bir düşünce biçimi gözüyle bakılmıştır. Aslında bu bakış, muhafazakârlığın durduğu yerin “geçmişe” ait kavramlarla belirginleştiği düşünüldüğünde haklı bulunabilir. Fakat yukarıda da belirtildiği üzere muhafazakârlıkta geçmişe ait değerlerin “bütünüyle” kabulü söz konusu değildir. Kemal Karpat’ın da belirttiği gibi muhafazakârlık, “eski bağlılıkları ve kavramları yeni bir biçime uydurma çabasıdır.” Bu anlamda muhafazakârlığın sorunu, eski düşünce biçimlerinin değişen, toplumsal, politik ve ekonomik alanlarda meşruiyetini yitirmeden varlığını “muhafaza” etmesidir. Değişimin içinde hem muhafaza ve hem de meşruiyet ilişkilerini var etmeye çalışmak muhafazakârlığı tam anlamıyla ilerici yapmadığı gibi gerici de kılmamaktadır. Muhafazakârlık, modern toplumların her aşamasında kendi sürekliliğini sağlayabilmek için şekil değiştirip, günün geçerli modernlik şartları içinde düşüncesini ‘ileriye’ götürmek zorundadır. Buradaki “ileri”, toplumsal alanda taşıdığı kapsayıcı anlamından çok muhafazakârlığın bir önceki düşünüş biçimine göre açıklanmalıdır. Örneğin, muhafazakârlığın ilk ortaya çıktığı dönem olarak Fransız Devrimi gösterilmektedir. Bütünlüklü bir burjuva toplumsal dönüşümünün gerçekleştiği Devrim sırasında muhafazakârlık büyük oranda anti-burjuva olarak kendisini oluşturmuştur.... Modernizmin tarihiyle bir tuttuğumuz muhafazakârlık, modern devlet ve toplum sistemleri farklılaştıkça ve “ilerledikçe”, bu sistemler içinde kendini var edebilmek için “ilerlemektedir”. Bu durumda muhafazakârlığın temel sorunsalının “ilerleme” olmadığını söylemek pek yanlış olmayacaktır”. (Yıldırım, 2003: 10-11)

2.2)1923-1950 ARASI DÖNEM

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Türk modernleşmesi Osmanlı’nın son dönemlerinden başlar Cumhuriyetin ilanı ile devam eder. Bu nedenle Cumhuriyet modernleşmesi ya da bir başka deyişle Kemalist modernleşme anlayışını bu temelden hareketle anlamaya çalışmak Türkiye’de muhafazakâr düşüncenin kökenlerini anlamak noktasında daha aydınlatıcı olacaktır.

Bilindiği gibi Osmanlı askeri-bürokratik yapısının Batı ile rekabet edebileceği bir seviyeye getirilmesi amacı ile modernleşme hareketleri başlamıştı. Bu bağlamda Türk modernleşmesinin itici gücünü oluşturan şey, ilk etapta sosyal ve ekonomik gelişmeler değil, devletin askeri ve sivil erkanının, hızla güç kaybeden bir İmparatorluğa eski itibarını kazandırmak ve onu ihya etmek veya kurtarmak için pratik bir amaçla başvurdukları, kurtarıcı

çözümler manzumesidir. Yani Türk modernleşmesi, tarihsel ve sosyal zemininden yoksun olarak siyasal bir proje olarak ortaya çıkmış ve devletin kurtarılması düşüncesine bağlanmıştır. Dolayısıyla modernleşme, sosyal hayatın kendi gelişim sürecindeki ekonomik, sosyal ve siyasal boyutları kuşatan bütünsel bir felsefi kavrayış olarak değil, pratik nedenlerle kendisine başvurulmuş bir teknik ve ideolojik bir reçete olarak algılanmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere Türk modernleşmesine yön veren ana düşünce, Batılı teknik, kültür ve nihayet sembollerin taklidi yoluyla gerçekleşeceği varsayılan bir Batılılaşma düşüncesidir (Şen, 2012: 37).

Aynı şekilde Osmanlı modernleşmesinde Avrupa’da olduğu gibi dini sekülerize etme girişimi olmamıştır. Fakat Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türk modernleşmesi Avrupa Aydınlanma felsefesini kendisine şiar edinen yöneticilerin Aydınlanma aklını, pozitivist-ilerlemeci tarih anlayışını benimseyerek militarist, köktenci bir dönüşüm boyutuna evrilmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla Cumhuriyet dönemi yönetici askeri-bürokratik kesim, otoriteye meşruluğunu veren dinsel kaynağı pozitifleştirmeye, sekülerleştirmeye, yani siyasal alanı din dışı bir forma sokmaya çalışmıştır. Ayrıca bu yönetici kesimin Batıda (özellikle de Fransa da) tıbbi ve askeri eğitim aldıkları göz önüne alındığında, söz konusu kesimin aydınlanmayı Fransız kökenli bir hareket olarak kavraması sürpriz olmamıştır (Şen, 2012: 53).

Bu bağlamda Cumhuriyetçi yeniliğin Osmanlı modernlik anlayışından ayrılan yönünü Belge şöyle ifade etmektedir:

“Cumhuriyet yenilikçiliğinin Osmanlı’dan belki en belirgin farkı, yalnız “yeni” yi kurmaya çalışmakla yetinmemesi, “eski” ve “işe yaramaz” olarak değerlendirdiklerini de ortadan kaldırmayı programın önemli bir parçası haline getirmesidir. ‘Radikalizmi’ daha çok burada göze çarpmaktadır. Osmanlı döneminden kalma, koleksiyoncularda hala bulunan, alafranga ve alaturka saatlerin yan yana çalıştığı (yuvarlağın içinde iki küçük yuvarlak) eski cep saatleri, Osmanlı batılılaşmasının simgesi gibidir. Bu iki saat yan yana durur. Cumhuriyet ise bunlardan birini, genellikle yasak ederek, ortadan kaldırır.

Bu yaklaşım sonucunda, bir tür muhafazakârlık, toplumda fiilen yasak olmuştur ki, dünyada bunun benzeri yalnız komünizmi kurmaya karar veren toplumlarda görülmüştür. Resmen yasaklamak elbette mümkün olmazdı; ama resmi ve yarı-resmi yasaklar birikimi, muhafazakârlığı eni konu yasak hale getirmiştir.

Cumhuriyet’in “laikliği” batıdaki gibi dinle devletin ayrılması değil, dinin devlet denetimine alınması anlamına gelir. Böylece, dini merkeze alan bir muhafazakârlık, “Cumhuriyet’e karşı”, düşman bir ideoloji olarak görüldü ve siyaset alanında bir

platform kurulmasına izin verilmedi. Buna karşılık, “muhalif” bir renk taşıyan her siyasi hareket, yanında muhafazakâr kesimlerin desteğini buldu.” (Belge, 2009: 98-99)

Dolayısıyla Cumhuriyetin sahip olduğu pozitivist-ilerleme mantığına göre, Osmanlı dönemi pozitivist olmayan pre-modern bir ana karşılık gelmektedir. Bunun sonucu olarak da Osmanlı dönemi, geleneği ve geçmişi temsil ettiğinden, Cumhuriyet’in tek parti döneminde inşa edilen yeni tarih nosyonunda, unutulması gereken bir dönem olarak görülmüştür (Şen 2012, 53). Buradan yola çıkarak cumhuriyet dönemi modernleşme olgusunu Kıta Avrupası modernleşme olgusuna benzetebiliriz. Çünkü Cumhuriyet dönemi de tıpkı Kıta Avrupası’nda olduğu gibi eskiyi kökten reddederek yeniye inşa etme teşebbüsünde bulunmuştur.

Kıta Avrupası (özellikle de Fransa) aydınlanması ile Cumhuriyet dönemi aydınlanmasının benzerliğini Atatürk’ün Fransız İhtilali ve kültüründen övgüyle bahsettiğini; hatta Fransız Devrimi’nin “istiklal ve hürriyet” ilkeleri ile Milli Mücadele arasında benzerlik kurduğunu belirten Akyol’un bu benzerliği nasıl vurguladığına dair yer verdiği görüşlerini biz de burada neşrediyoruz:

“... Fransız milletinin pek haklı ayaklanmasını ve galeyanını mucip olan zulüm ve şiddet, hak ve adalet asrı olduğu iddia edilen 20. Asırda Türkiye halkına reva görüldü. Türkiye halkı çiğnenen hukukunu müdafaa için kıyam etti. TBMM ve onun hükümeti böyle bir kıyamın neticesidir...”

Bizim Asya’yı kıyam ve cidale sevk edişimiz, Fransız milletini kahramanca hareketlere sevk eden sebeplerden daha az kuvvetli ve daha az mantıki değildir...”

Ayrıca Akyol, Fransız Devrimi’nin kaotik, Kemalist Devrimin ise düzenli ve disiplinli olduğunu ancak bu iki devrimin de kurduğu rejimler bakımından aralarında önemli benzerlikler olduğunu söyler. Örneğin ‘kayıtsız şartsız hâkimiyet’ anlayışının iki devrimde de temel ilke olduğunu söyler (Akyol, 2006: 101-102).

Sonuç olarak, Türk muhafazakârlığı da Cumhuriyetin rasyonalist kurucu akli karşısında reddettiği Osmanlı kültür ve mirasına sahip çıkıştır. Dolayısıyla bu kurucu akla karşı konumlanan tepkiselliğin Türk muhafazakârlığı olduğunu ifade edebiliriz.

Tanıl Bora bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Türk modernleşmesine hakim olan paradigma, yani Kemalizm, kuşkusuz kendisi hakkındaki bilinci itibarıyla muhafazakârlığa ve kendini muhafazakâr olarak algılayan konumlara karşıttır; inkılâpçıdır, ilericidir, cumhuriyetçidir, modernisttir. Ancak, “soyut” hümanizmacılık ve kozmopolit batılılaşmacılık, azimli savunucuları ve karikatürleştirilen örnekleri olmasına karşılık, hakim çizgi olmamıştır. Hakim çizgi, Gökalp’in simgelediği ama ona özgü olmayan, medeniyet-kültür ayrımıyla belirlenmiştir; modernleşmeyi (yeni medeniyeti) “Türk ruhu” nu (Türk kültürünü) ihya edecek ilaç olarak gören bu zihniyet, “Türk inkılâbına” içsel olan muhafazakâr damardır. “Türk Aydınlanması” terimiyle de destanlaştırılan “otantik” Türk modernleşmesinin muhafazakârlığa taban tabana zıt varsayılması, muhafazakârlığın genellikle dinsel gelenekçiliğe indirgenmesinden ötürüdür.

Muhafazakâr sıfatı, Türk modernleşmesine, siyasal rejimin kurumlaşp kendini bir statüko olarak varetme sürecinde geliştirdiği otoriter-devletçi karakter bakımından da uyuyor. Türk cumhuriyetçiliği, reşit muamele yapmadığı, Füsun Üstel’in terimiyle “vazifelere borçlu” gördüğü bir yurttaş tipini varsaymış ve “yetiştirmiş” –bu anlamda Osmanlı patrimoniyal ve “ceberrut” devlet geleneğini muhafaza ederek modernleşirmiş’ (Bora, 2012: 71-72)

Türk muhafazakârlık söyleminin düşünsel temellerinin atıldığı bu zamanlarda, Türk modernleşme düşüncesine karşı muhalif olarak ortaya çıkan tutumu temelde iki ana eksenle toplamak mümkündür. Bunlardan ilkinin, modernleşmeye kökten bir karşı duruşu temsil eden ve ciddi bir yayılma alanı bulamayan Fransız aydınlanmasına karşı gelişen tepkici muhafazakâr duruşa benzetebileceğimiz tutum olarak tanımlayabiliriz. Ancak bu tutum çok fazla yayılma alanı bulamamıştır. Diğer tutumuysa, farklı siyasal düşüncelerden olsa da farklı sebeplerle, farklı ölçütlerle ve farklı şekillerle tedrici değişimi, modernleşmeyi savunanlar olarak ifade edebiliriz. Mehmet Akif gibi Batının tekniğini almanın zorunlu ve yeterli olduğunu düşünenler olduğu gibi böyle bir sınırlamaya gerek duymadan Yahya Kemal gibi batı ve doğu kaynaklarından beslenerek yeni bir medeniyet inşa etmenin gerekliliğini savunanlar da olmuştur (Yalçın, 2013: 49).

Bu dönemde Türk muhafazakârlığının düşünsel temellerinin atılmasında öne çıkan önemli Türk aydınları vardır. Biz burada hepsini detaylı olarak işleyemeyecek olsak da aralarından düşünceleriyle öne çıkan ve Türkiye’de muhafazakârlığın ilerleyen dönemlerde siyasallaşmasında da ortaya koydukları düşünceleriyle etkili olduğuna inandığımız bazı isimlere ve onların düşüncelerine yer vereceğiz.

Bora’ya göre, muhafazakârlığın, sıfat değil isim olarak, muhalif veya sapkın sayıldığı, 1950’ler öncesi dönemin dört önemli ismi vardır: Bunlar, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu,

Hamdullah Suphi Tanrıöver, Peyami Safa ve Remzi Oğuz Arık'tır. Baltacıoğlu, resmi-kurumsal kültürün hep dışında veya marjında durmuş; Tanrıöver, resmi ideolojinin tasfiye etme gereği duyduğu bir kurumun (Türk Ocakları) başında bulunmuş ve bu tasfiyeden sonra marja kaymış; Peyami Safa, gözde bir kültür-sanat adamı ve Cumhuriyet ideologlarından iken, bir “kavga adamı” olarak milliyetçi-muhafazakâr akımın kurucu kuşağına geçmiş. Remzi Oğuz Arık ise muhafazakâr milliyetçiliğin siyaseten aktif, fakat popüler milliyetçi cereyanın kıyısında kalmış bir şahsiyeti olarak tanınmıştır.

Bora'ya göre, Baltacıoğlu, modern hatta modernist anlamda muhafazakârlığın “hakkını” veren bir düşünce adamıdır. Başlıkları birbirini tamamlayan medeniyet-kültür ayırımına duyduğu sadakati simgeleyen iki kitabı *Türke Doğru* (1943) ve *Batıya Doğru*'da (1945), ayrıca *Yeni Adam Dergisi* yazılarında; Baltacıoğlu modern hayata doğru dönüşümün gerekliliklerini “Türk” ve geleneksel olanın cevheriyle telif etmek için birçok özgül kültürel konuda öneriler, fikirler geliştirir (Baltacıoğlu 1943-1, 20-27). Milli devrimlerde temel, gelenekçiliklerdir (Baltacıoğlu 1943-1, 57). “Menfi” (gerici, reaksiyoner “eski”) muhafazakârlığa karşı o, “değişmeyen cevher” ve “milletin özü” (Baltacıoğlu 1943-2, 20) saydığı geleneği yenileyerek yaşatmanın yollarına kafa yorar. Ona göre, en modern ve inkılâpçı emir, “kendine dön!” dür.

Buraya ilaveten Türk milliyetçiliği davasının önde gelen isimlerinden olan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in zaman içerisinde inkılâpçı cenahtan uzaklaştığı görülmektedir. Neden olarak da inkılâbın manevi tarafının eksik olduğunu söylemektedir. Nitekim CHP nin 1947'deki 7. kurultayında türbelerin yeniden açılmasını savunur; türbelerin, “milletin efradını birbirine bağlamada etkili olan bin senelik akideler” olduğunu belirtir (Baydar 1968, 366). Yine 1949'da Türk Ocaklarının yeniden açılışında söylediği nutukta bir Kültürel Restorasyon talep eder: Dil devriminin aşırılığını sorgular; “inkılâp tufeylilerine” karşı, “milletlerin en eski, en devamlı müessesesi ve son müdafaa siperi olan dine” sahip çıkar: “Son Türk inkılâbı, din sahasında taassubun karşımıza diktiği ifratlardan dolayı kendisi de ifratlara sapmıştı. O ifratlardan yavaş yavaş sıyrılmaktayız. Fransız inkılâbında, Rus inkılâbında da böyle oldu ve bizimkinden çok daha aşırı bir şekilde, hepsi makule döndüler. Biz de makule dönüyoruz” (Baydar 1968, 63-68).

Yukarıda zikrettiğimiz dört önemli isimden biri olan Peyami Safa'da Tanrıöver'e nispeten inkılâpçılığın “kurma, başlatma vb.” heyecanını muhafazakâr direniş ruhuna transfer etme daha belirgin bir özelliktedir. Safa'nın keskin kalemi, Türk inkılâbından evrensel

önemde, dünyayı değiştirici bir cevher çıkarma iddiasından, inkılâpların yanlışlarına ve “aşırılıklarına” karşı şiddetli bir tepkiye yönelmiştir. 1938 de yayınladığı *Türk İnkılâbına Bakışlar* da, Türk inkılâbının, “varlığının ve ruhunun en büyük işkencesini oluşturan” Doğu-Batı arasındaki sıkışmışlığını açacak bir yeni medeniyet kurma kabiliyetini vaaz eder. Ona göre şark medeniyetine özgü ilahi-mistik görüş nasıl kör imana götürüyorsa, Batı medeniyetinin ilmi düşüncesinde ifrat da kör akideciliğe, mefhumculuğa götürür. Türkler, ilimcilikte dar sistemcilik safhasına girmedikleri için, yeni katıldıkları Batı medeniyetinin bu zafiyetinden sakınma şansına sahiptir; bunun için, eski medeniyetleri olan şark’a has kuvvetli seziş hassalarını korumalıdır (Safa, 1990:130- 189-90).

Anadolucu milliyetçiliğin öncü isimlerinden Remzi Oğuz’un Türk inkılâbına bakışı, milliyetçi-muhafazakâr düşurun sarıh bir özetini verir: “Türk milliyetçiliğinin ideali, geri dönmek... değildir. Ama Türk milliyetçileri, hayatı sonu gelmez inkılâplardan da ibaret bilmemektedirler. Onlara göre, eldeki inkılâpların durultulması, sindirilmesi, alınacak en iyi neticenin alınması şimdiki neslin galiba baş vazifesidir.” (Arık 1981, 48). Arık, köyü, milletin statik değerlerinin, köklerinin barınağı olarak önemser (Arık 1968, 52-79). Bu nedenle köy, kendi iç muvazenesi korunarak kuvvetlendirilmelidir –ve bu, şehirleşme anlamına gelmemelidir. Oğuz’un muhafazakâr millet telâkkisinde “zaten olan”, “doğal” millet, köyde ve anavatandadır –yani Anadolu’da, Türkiye’de... Türk inkılâbı ideolojisiyle uyum içinde, Yeni Türk devletinin sırrını, milletin aslına, yani vatana dönmesinde bulur. Garp kozmopolitliği gibi şark (yani İşlam) kozmopolitliğinden de kaçınma gereğinin (Arık 1974, 157) nedeni budur.

Muhafif olmanın şiddetle cezalandırıldığı tek partili yılların yaşandığı bu dönemde düşüncelerini tıpkı yukarıda değindiğimiz fikirleri savunan aydınlar gibi ihtiyatlı bir suskunlukla ifade edebilme cesaretini göstermiş isimlerden biri de Yahya Kemal’dir. Yalçın, Beyatlı’nın bu çekincesini onun kendi ifadeleri ile şöyle nakleder:

“O günlerde vatanperver bir zata yolda tesadüf ettim, beni tuttu, karşısına aldı, atık kaşlarla, kıvılcımlı gözlerle baktı, dedi ki: “Gözünün önünde bu kadar insan astılar. Niye sustun?” Dedim ki: “Gözüm önünde astılar da işte onun için sustum: Çünkü asıl o zaman insanın diz bağları gevşiyor, sesi kısıılıyor, bir insan sehpa kukla sarkar gibi görünce insan, doğrusu isyan edemiyor.” (Beyatlı, 2005: 238)

Yalçın, buraya dayanarak Yahya Kemal'i değerlendiren araştırmacıların asıl ihmal ettikleri şeyin dönemin fikri yapısına uygun düşüncelerini merkeze alarak onun hakkında değerlendirmelerde bulunmaları olduğunu söyler. Ona göre, asıl dikkate alınması gereken şeyin, her şeye rağmen ifade edebildiği, dönemin fikri yapısına aykırı düşüncelerinin Kemal'in samimi düşünceleri olduğu gerçeğidir.

Dolayısıyla Yahya Kemal de diğerleri gibi özünde modernleşme politikalarının radikal nitelikte oluşuna karşı çıkmıştır. Yahya Kemal, tedrici değişimi arzu ettiği için onun düşünce dünyasının Anglo-Amerikan düşünce geleneğine daha yakın durduğu söylenilebilir. O, eskinin, geleneğin yok sayıldığı, topyekûn bir bütün olarak reddi mirasa uğradığı bir dönemde fikri ve edebi referansını tamamen gelenekten alarak dönem itibarıyla zor olana talip olmuştur. Yalçın'a göre bir anlamda o, gücü elinde bulunduranla değişime tamamen karşı olan iki uç arasında denge milli görevi görmüş, geleneğe tutucu bir bakış açısıyla bakmamış, onu yeninin ilham kaynağı olarak kabul etmiştir. Ona göre gelenekten beslenmeyen yeni yok olmaya mahkumdur (Yalçın, 2013: 51-52).

Türk muhafazakârlığının düşünsel temellerinin atıldığı bu dönemi sadece muhafazakâr düşüncenin vücut bulmaya başladığı bir dönem olarak ele almak çok da doğru olmaz. Her ne kadar baskın bir tek parti iktidarının hakim olduğu yıllar olsa da tek parti uygulamalarını desteklemeyen ve inkılâpçı anlayışa kuşkuyla yaklaşanların siyasallaştığı ve yeni rejimin ilk muhalefet partileri olan Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası (TpCF) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) partilerini bu noktada muhafazakâr değerler üzerine bina edilen siyasal oluşumlar olarak ifade edebiliriz.

Burada öncelikli olarak şunu belirtmek gerekir ki, tek parti rejimleri 20. yüzyılın totaliter ideolojileri yanında, bağımsızlığına yeni kavuşan üçüncü dünya ülkelerinin de temel özelliklerindedir. Bağımsızlık mücadelelerinde rol alan ve genellikle Batıda eğitim gören elitler, Batı tarzı modern bir toplum kurma yoluna gidince, gelenekçi güçlerle aralarında çatışma çıkmakta ve bu çatışma tek parti yönetimlerinin kurulmalarını teşvik etmektedir. Dolayısıyla modernleşmeci tek parti rejimlerine, Cezayir gibi sömürgeci güçlere karşı bağımsızlık mücadelesi veren ya da Türkiye gibi imparatorluktan milli devlet aşamasına geçişte geleneksel unsurlardan bir kısmını tasfiye eden ülkelerde rastlanmaktadır. Bu ülkelerde, bürokrasi ve ordu içinden çıkan liderler kadrosu ile kaynaşan bir grup elit, ülkenin yönetimini ele geçirdikten sonra muhaliflerini tasfiye ederek bir tek parti yönetimi kurmaktadır (Karatepe, 2011: 16). Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız Cumhuriyetçi

modernleşme anlayışının ortaya çıkışının temelini de bu şekilde yorumlar ve kabul edersek tek partili yıllarda muhalefet olarak kendini gösteren siyasal partilerin neden tasfiye edildiklerini daha kolay anlayabiliriz.

1923 sonbaharında Halk Fırkasının, milli egemenliğin halk için halk tarafından kullanılacağına yol gösterilmesi, çağdaşlaşma, hukuk devletini egemen kılma amaçlarıyla kurulmasından sonra özellikle Hilafetin kaldırılmasıyla başlayan, 1924 anayasasının kabulünde kendisini iyiden iyiye hissettiren (Karatepe, 2011: 26-27) ve devamında gelen tek parti uygulamalarına karşı gösterilen muhalefet TpCF nin kurulmasıyla kurumsallaşmıştır. Bu ilk muhalefet partisi toplumdan da destek görmüş özellikle de parti programında “farklı dini inançlara saygılı olma” ilkesiyle dinsel hoşgörü vurgusu yaparak Osmanlı hoşgörü anlayışının muhafazasını benimsediğini göstermiş ve bunun sonucu olarak da tek partinin icraatlarını neticeye ulaştırması bakımından ciddi bir engel olarak kabul edilerek tasfiye edilmesi gereken bir oluşum olduğu yolunda değerlendirilmiştir.

Ayrıca doğuda patlak veren Şeyh Sait ayaklanması sadece TpCF nin kapatılma nedeni olmamış uzun yıllar sürecek tek parti hakimiyeti açısından da bir dönüm noktası olmuştur. Bu isyanın TpCF nin parti programında yer verdiği dinsel hoşgörü ilkesinden dolayı “gericilere, rejim düşmanlarına” güç verdiği onları bu doğrultuda “cesaretlendirdiği” iddiasıyla ithamda bulunmuş ve böylece ilk muhalefet partisi kapatılarak tek parti uygulamalarına ciddi olabilecek bir muhalefetin oluşumu engellenmiş olmuştur.

Zürcher bu durumu şöyle ifade eder:

“Bu dönemde ‘muhafazakâr’ lüğün siyasal zeminde karşılığını CHF nin karşısına çıkan ve milli manevi değerlere, dinsel hoşgörü, serbest ekonomi gibi liberal-muhafazakâr çizgide söylemlere parti programında yer veren TpCF olarak bulduğunu söyleyebiliriz. Fakat yeni rejimin ilk muhalefet partisi uzun ömürlü olmamış kendisine yöneltilen üç büyük suçlama neticesinde kapatılmıştır.” Biz burada bu üç suçlamanın neler olduğuna ayrıntısıyla girmeyecek sadece suçlamaların üçüncü ayağını oluşturan aynı zamanda muhafazakâr söylemin anahtar kavram ve önem ihtiva ettiği din reaksiyonuna değineceğiz. *“Cumhuriyetin ilk muhalefet partisine yöneltilen suçlamaların üçüncü ayağı, TpCF nin programının ve tavrının dini reaksiyonu, irticayı cesaretlendirdiğidir. Bu, İstiklal Mahkemesi’nin 5 Mayıs 1925 de hükümete TpCF yi kapatmasını teklif ettiğinde kullandığı temel iddia oldu. Hükümet mahkemenin tavsiyesine uydu ve 3 Haziran’da partiyi kapatmaya karar verdi, çünkü parti programının dini fikir ve inançlara saygıya dair altıncı maddesi parti yetkililerince, gericilerin desteğini almak ve kurulu siyasal düzeni yıkmak için kullanılabilir ve esasen kullanılmıştı. İrtica terimi, özel olarak, 1923-24 de kurulmuş*

laik cumhuriyetçi düzenin yıkılmasına atıfta bulunur. Şeyh Sait İsyanının da bu partiyle ilişkilendirilmesinin nedeni, asilerin, İslam hukuku ve halifelüğün geri gelmesini talep etmeleridir. Netice itibariyle bu durum, yirmilerin ve otuzların Türk siyasal ikliminde, biri saltanatın yeniden inşası, diğeri dini duygulara dayalı siyaseti kışkırtmak üzere TpCF ye yöneltilen iki ideolojik suçlama, onları meşru muhafazakârlar değil, tehlikeli gericiler kıldı”. (Zürcher, 2009: 46-50)

Bu dönemin bir diğer önemli muhalefet partisi SCF olmuş ancak o da TpCF ninkine benzer bir sonla karşı karşıya kalmıştır. Mustafa Kemal, İsmet Paşa'nın uygulamalarına karşı olduğunu bildiklerini SCF nin başına getirerek hem hükümet faaliyetlerini etkileme hem de kontrolü altında tutacağı bir muhalefet oluşturmak istemiştir. Hatta bu doğrultuda Halk Fırkasından SCF ye gönüllü katılımlar sağlanarak bu partinin sadece mevcut hükümete karşı denetimli bir siyasi rakip olarak kalması iktidar seçeneği haline gelmesini önlemek amacı güdülmüştür. Ancak hesap edildiği gibi olmamış SCF genel başkanı Fethi Bey'in İzmir'e yaptığı bir seyahatte halk tarafından gördüğü ilgi, bu partinin sadece mecliste kalacak bir siyasi rakip değil, yakın zamanda ülke düzeyinde güçlü bir siyasi seçenek ihtimalini göstermiştir. Serbest Fırkanın bu artan tirajı Mustafa Kemal'i rahatsız etmiş ve Halk Fırkasına yakın olduğunu belirtmiştir. Zaten Mustafa Kemal'in emriyle partiyi kuran Fethi Bey bu yaşananlar karşısında ya onun emirlerine uyacak ya da siyaseti bırakacaktı ki o ikinci yolu tercih ederek Dahiliye Vekaletine gönderdiği bir yazıyla partiyi kapattığını bildirmiştir (Karatepe, 2011: 34-35).

Sonuç olarak burayla ilgili kısım, Akdoğan'ın ifadeleriyle şöyle özetlenebilir:

“Osmanlı'da cereyan etmeye başlayan “modernleşme”, “batılılaşıma” gelişmelerine karşılık geleneksel değerlere bağlılığı savunan muhalefet cumhuriyet ilan edildiğinde de kendini göstermiştir. Fransız tipi aydınlanma ve modernliği baz alan, toplumu kâle almayan, tepeden aşağı reform hareketi tıpkı batıda muhafazakârlığın ortaya çıkışının özünü oluşturduğu gibi Türkiye'de de muhafazakâr söylemin çekirdeğini oluşturur.” (Akdoğan, 2004: 25)

2.3)1950-1960 ARASI DÖNEM

Bilindiği gibi Türk modernleşmesi Osmanlının son dönemlerinde itibaren başlamış, cumhuriyetin ilanıyla zirveye çıkmış ve eski olanı kökten değiştirme anlayışı üzerine kurulmuştu. Bu anlayış toplum içinde eskinin kökten değiştirilmesinin yanlışı olduğu üzerine bir muhalefet oluşturmuş bu konuda özellikle tek partili yıllarda yeni rejimin uygulamalarına karşı eleştiriler çok güçlü olmasa da dile getirilir olmuştu. Bu durumun oluşturduğu siyasal çizgiyi Kaçmazoğlu şöyle bir perspektifte ifade eder:

“1902, II. Jön Türk kongresinden itibaren Türkiye’de iki genel siyasi çizgi oluşmuştur. Bunlardan birincisi merkezîyetçi, devletçi, batıcı, milliyetçi çizgidir. İkincisi ise, âdemi merkezîyetçi, batıcı, liberal-muhafazakâr çizgidir. Bu çizgilerin birincisinin temsilcisi olarak İttihat ve Terakki Fırkası ile Cumhuriyet Halk Partisini, ikinci çizginin temsilcileri olarak da Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Terakki Perver Cumhuriyet Fırkasını göstermek mümkündür. Türkiye’nin bu iki ana eksenini aynı zamanda birbirini tamamlar. Siyaseten kemikleşmiş bu iki eğilim boşluk kabul etmez. Eğilimlerden biri veya öbürü zaman zaman baskı altına alınsa da, bu baskı ortadan kalkar kalkmaz siyaset sahnesinde yeniden yerini alır. Hatta bu eğilimlerden birinde istediği yeri bulamayan siyasetçiler diğersinde şansını deneyebilir. DP de bu boşluk çerçevesinde CHP liler tarafından kurulan muhafazakâr-liberal cephenin partisi olarak 1945 te oluşan uluslararası koşulların, onların iç uzantılarının ve toplumsal yapıda olan değişmelerin şu ya da bu şekilde devreye sokulması ile kurulmuştur. Bu bağlamda DP; CHP li eski İttihatçı ama Hürriyet ve İtilafçı çizgiye mensup zihniyete sahip kadrolardan, İslami kesime mensup milliyetçilerden, İslami kimliği temsil eden çevrelerden oluşan bir çeşit sağ koalisyona sahiptir.” (Kaçmazoğlu, 2012: 23)

Fakat bu siyasal çizginin ikinci tarafını oluşturan ve “değerlerin muhafazasını” savunarak ilk etapta muhalefet partileri olarak ortaya çıkan yapılanmalar çok uzun ömürlü olmamışlar bunun sonucu olarak da Türkiye’de çok partili siyasal yaşama geçiş 1946 yılına kadar gerçekleşmemiştir. Burada altı çizilmesi gereken iki önemli husus olduğu kanaatindeyiz. Bir tanesi 1946 nın bu noktada bir kavşak niteliği taşımasının sebebini doğru ifade etmek ikincisi ise bu dönemin gerek Türk siyasal hayatında gerekse muhafazakâr söylemler üzerine daha sonraki yıllarda kurulan siyasi partilere temel oluşturmasında etkili olan gelişmeleri doğru analiz edebilmek.

İkinci dünya savaşından sonra dünya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) önderliğinde Batı Bloku ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) önderliğinde Doğu Bloku olmak üzere iki kutuplu bir yapıya ayrılmıştı. Türkiye de dünyada yaşanan bu gelişme karşısında tarafını seçmek zorunda kalmış –İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanı olduğu dönem-

Sovyetlerin Türkiye'ye karşı durumundan ötürü Türkiye tarafını Batı Blokunda yer almaktan yana kullanmıştır. Bu zamana kadar dünyada hüküm sürmekte olan şeflik ya da tek parti yönetimlerinin demokratik yönetimlere sahip Batı tarafından yenilmiş olmaları da Türkiye'nin bu noktada siyasal bir açılım yapmasını kaçınılmaz kılmıştı. Bu durumu Şeyhanlıoğlu şöyle anlatır:

“TpCF nin ve SCF nin kapatılması üzerine siyasal muhafazakâr değerleri açıkça veya zımnen savunan partiler, Türk siyasi hayatında son bulmuştu. 1938 yılında Atatürk'ün ölümünden sonra cumhurbaşkanlığı makamına geçen İsmet İnönü ve onun kontrolündeki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Türkiye'yi otoriter bir yönetim anlayışıyla kontrol altına almış ve bu süreç II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürmüştü. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra, dünya siyasi dengeleri, ABD önderliğinde Batı Bloku ve SSCB önderliğinde Doğu Bloku arasında, iki kutuplu dünya düzeni şeklinde ikiye bölündüğünden, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Batı Blokuna dahil olmak için içerde siyasal açılımlarda bulunmak zorunda kalmıştır.

Şeflik sistemlerinin hakim olduğu İtalya ve Almanya, demokratik ülkeler tarafından yenilgiye uğratılmış olduğundan Türkiye'nin de şeflik sistemiyle, en azından Batılı kamuoyları ve ülkeleri tarafından kabulü mümkün değildi. Aynı şekilde SSCB 7 Kasım 1945 yılında süresi bitecek olan Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşmasını, “savaş sonrasında ortaya çıkan köklü değişiklikler nedeniyle feshedeceğini” bir notayla Türkiye'ye bildirmiştir. Türkiye bunu reddetmişse de Türkiye'nin SSCB karşısından askeri olarak çok zayıf kalmasından dolayı, Sovyetler isteklerinde daha da ileri giderek, Boğazlarda üs ve Doğu Anadolu'dan toprak talep ederek Türkiye'ye, 24 Eylül 1946 tarihinde ikinci bir nota daha vermiştir. Türkiye, notanın tehdit algısını SSCB nin İran'dan da henüz çekilmemesinden dolayı çok ciddiye almıştır.” (Şeyhanlıoğlu, 2011: 108)

Demirel, Cumhuriyetin eğer bir devrimse, “tepeden inmece” bir devrim olduğunu ve kitle mobilizasyonun çok zayıf kaldığı gibi, gerçekleşen dönüşümün de neticesinde sosyal sınıf ve statü grupları arasındaki dengelerde de köklü bir değişiklik görülmediğini ifade ederek düşüncelerini şöyle sürdürür; *“Siyasal iktidarı dayandığı meşruiyet temelleri köktenci bir biçimde değiştirildi. Siyasi iktidarın meşruluğu İslami normlar ve Osmanlı hanedanına itaat gereğine değil de, milleti temsil iddiasına dayandırıldı. Bu siyasal bir devrimdi. Saltanat ve Hilafetin kaldırılması ve takip eden diğer reformların arkasında güçlü toplumsal sınıf ve gruplardan ziyade, ülkeyi işgalcilerden temizlemiş olmanın getirdiği prestij ve kendine güven ile harekete geçen asker/sivil bürokrasi vardı.” (Demirel, 2011: 30).*

Bir başka deyişle Türkiye’de demokrasiye geçişin iç koşullara bağlanamayacak oluşunu Kaçmazoğlu şöyle ifade eder:

“Batı toplum tarihinde demokrasi mücadelesinin savunucusu ve demokrasinin kurucusu burjuva sınıfıdır. Türkiye’de ise kendiliğinden oluşan bir burjuva sınıfı yoktur. Bu olmadığı için de, Türkiye’de devlet, Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak, kendi eliyle “kayıp burjuva” sınıfı yaratma çabası içerisinde olmuştur. Bazı batılı sosyologlar burjuva sınıfını ilerici olarak nitelendirmektedirler. Bizde ise 1940 lı ve 1950 li yıllarda, ilerici ve demokrasi yanlısı bir burjuva sınıftan bahsetmek bir yana, burjuva özentisi kesimler demokrasi önünde engeldir. Bu görüşü destekleyecek en önemli kanıt, burjuvanın askeri darbeler sırasında demokrasiyi savunması gerekirken, veriler, bunun böyle olmadığını ve burjuva sınıfı olarak gösterilen kesimlerin demokrasi adına mücadele vermediğini göstermektedir. Demek ki bizde 1945-1960 döneminde demokrasiyi kuracak, koruyacak ve savunacak Batılı anlamda bir burjuva sınıfı olmadığından, 1946 yılında Türkiye’nin demokrasiye geçişinin temel nedenini iç koşullara bağlamak doğru değildir.” (Kaçmazoğlu, 2012: 24).

İnan da Türkiye’de demokrasinin yerleşmesinde bir burjuvadan bahsedilmek istenirse bunun, esnafılığı aşmış, zenginliği ticaretten sağlayan bir tabaka olduğunu ve bu sınıfın devleti henüz etkileme gücüne sahip olmadığını belirtir. Tam tersine bu kesimin devlete bağımlı olduğunu söyler. Çünkü ona göre, bu kesimin işlerini yoluna koyması ve büyütmesi, devletle olan ilişkilerinin en azından kötü olmamasına bağlıdır (İnan, 2014: 280-281).

Öte yandan Kaçmazoğlu, her iki partinin de Kemalist ilkelere bağlı olduğunu, bu nedenle, Demokrat Partiyi (DP) kuran ve destekleyenlerin, Batılı anlamda burjuva sınıfı değil, ağalar, büyük toprak sahipleri, özellikle de kasaba eşrafı ve 1946 dan beri sürekli büyümekte olan dini gruplarla, Türkiye koşullarında oluşan müteahhitlik ve ticari işleriyle uğraşan kesimlerle, yeni olanaklar hak ve özgürlük arayışında olan kesimlerin oluşturduğunu ifade eder (Kaçmazoğlu, 2012: 26).

DP nin kurulmasında dışarıda yaşanan bu gelişmenin yanı sıra içeride de Karma Komisyonunda beş ay görüşüldükten sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ne sunulan Toprak Reformu Kanunuyla ilgili oluşan muhalefet önemli bir yere sahiptir. Çünkü bu tasarinın görüşülmesi sırasında DP nin doğuşu net olarak gözlemlenmektedir. Tasarı hakkında meclisteki görüşmeler sırasında, CHP içinde önemli bir muhalefet gücünün var olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Çünkü oluşan bu muhalefetin başını çekenler bir zaman sonra

DP yi kuracak kadrolar olan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü, Refik Koraltan, Emin Sazak, Cavit Oral ve Damar Arıkoğlu gibi kişilerdir (Şeyhanlıoğlu, 2011: 111).

Dörtlü Takrir⁷ olarak da bilinen bu kanuna karşı verilen önergede yapılmaya çalışılan uygulamanın adaletsiz olduğunu iddia etmenin yanı sıra kanuna muhalefet olan bu kişiler şunları da iddia etmişlerdi: “*II. Dünya Savaşı'nın koşulları ve ekonomik nedenlerle halk nezdinde sıkışan siyasi durumu daha fazla sürdürmenin doğru olmayacağını, demokratik ülkelerin egemen olduğu yeni bir dünya düzeni başladığı için, çok partili siyasal hayata geçilmesi gerektiği ve hükümetin de TBMM tarafından denetlenmesini, bunun için tüm ülkede siyasal liberalleşme gerekliliği, bütün dünyanın demokrasi yoluna hızla ilerlediği ve Türkiye'nin de bu akımdan geri kalamayacağı vurgulanmış daha çok parti içinde serbest ve özgür tartışma olanağı istemişlerdi*”

Şeyhanlıoğlu buradan hareketle dörtlü Takriri, siyaset için küçük fakat ülkemiz için büyük bir adım, bir çeşit Magna Carta olarak da görebileceğimizi söyler. Çünkü sürecin sonucunun da bizim için gerçekten en az Magna Carta kadar önemli olacak olduğunu beyan eder (Şeyhanlıoğlu, 2011: 113-114).

Dörtlü Takriri bu denli önemli kılan sadece Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) içerisindeki muhalefet gücünün varlığını göstermesi değil aynı zaman CHP içerisinde yer alan azımsanmayacak sayıdaki vekilin de CHP ye karşı bir duruş sergilemesidir. Çünkü CHP nin içerisinde hiçbir konuda bu zamana kadar böylesi ciddi bir muhalefet, karşı ses çıkarmış olmamıştı.

Burada şunu da ifade etmek gerekir ki 1945 de çok partili siyasal hayata geçilmiş olması siyaseten muhalefeti kurumsallaştırmış ancak demokratik bir muhalefet anlayışını daha tam oluşturmamıştı. 1950 li yıllarda yönetime karşı muhalefet hâlâ ‘hıyanet, düşmanlık’ gibi kelimelerle karşılığını bulmaktaydı (İnan, 2014: 282).

DP ve Türk muhafazakârlığı bağlamında durduğu yeri kuruluş çalışmalarında cereyan eden şu gelişmelerden anlayabiliriz: “*Partinin kuruluş çalışmalarında yer alan Zekeriya*

⁷ Bu önerge, tasarının kabulü için oylama yapılmadan önce ; Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün yer aldığı dört milletvekili tarafından kendi partileri olan CHP de islahat yapılmasını isteyenlerce 7 Haziran 1945 tarihinde TBMM Başkanlığına sunulmuştur. Bu kişiler aynı zamanda tasarıya en sert tepkide bulunan kişiler olarak sivrilmekteydi ki, bu durum özellikle CHP li muhalifler tarafından sonradan onların toprak ağalıklarıyla izah edilecekti (daha fazla ayrıntı için ayrıca bakınız, Hüseyin ŞEYHANLIOĞLU, **Türk Siyasal Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti**, Kadim Yayınları, Mart, 2011, s. 111-112).

Sertel, Menderes'in kendisine komünist diye saldırılarda bulunması nedeniyle "onlarla aynı kaptay kaynamayacağını anladığından" onlardan ayrıldığı (Sertel, 1968: 265) ve Tefvik Rüştü Aras da, Koraltan'ın "Sizin akideniz bizlerden farklı... Siz, sosyal demokrat bir parti kurmak istiyorsanız bizim aramızda ne işiniz var? Çıkın gidin, Sizin Komünist olduğunuzu söylüyorlar... Ama herhalde bizden değilsiniz, lütfen bir daha gelmeyiniz." (Toker, 1970: 108) dediğini belirtmiştir.

Kaçmazoğlu, DP açılımının destek tabanını, CHP ve özellikle İsmet İnönü'ye düşmanlık duyan kesimlerle, daha özgür ve liberal bir gelecek özlemi beklentisinde olan geniş bir koalisyonun oluşturduğunu söyler. Ona göre DP, girişimci çevrelere vadettiği yeni liberal politikaların yanı sıra, o zamana kadar göz ardı edilmiş çiftçilere ve öteki halk kesimlerine destek, refah ve özgürlük sözü de veriyordu. Dinsel bazı kısıtlamalardan dolayı, Türk Devrimi'ne karşı sempati duymayan çevrelere de, daha özgürlükçü bir yaşam ortamı getireceğini ilan ediyordu (Kaçmazoğlu, 2012: 26).

Şeyhanlıoğlu, Cumhuriyet döneminin hâkim zihniyetinin, Yeni Osmanlıların Batıcı; Jön Türklerin Fransız İhtilalinin en kötü kopyacıları olan, İttihat ve Terakki iktidarı döneminden süzülerek gelen son versiyonu olduğunu belirtir. Bu zihniyetin karşısında Cumhuriyet döneminin tek adam, laik, devrimci, elit anlayışına karşı çıkan Osmanlıcı muhafazakâr halk ve aydınlarının bunları bir gölge gibi takip ettiğini ifade eder. İşte DP yi de, bu ikinci kesimden süzülerek gelen aydınların, bürokratların, askerlerin ve en önemlisi halkın kurumsallaşmış ve iktidara gelmeyi başarmış zafer abidesi olarak niteler (Şeyhanlıoğlu, 2011: 226).

Burada şunu belirtmekte fayda vardır ki, bu çalışmada DP nin muhafazakâr bir parti olduğunu ispatlamaya çalışmayacağımız gibi DP dönemi icraatlarını da ayrıntılarıyla buraya nakletmeyeceğiz. Amacımız bu dönemde Türkiye'de muhafazakârlığın kat ettiği yolu dönem içinde öne çıkmış gelişmeler ışığında ele almaktır. Dolayısıyla şimdi DP nin muhafazakâr değerler üzerine inşa ettiği icraatlarından hareketle hem bu dönemde muhafazakârlığın konumunu hem de DP yi önce muhalefet ardından da iktidar yapan hatta iktidar yapmakla kalmayıp onun arkasından gelen sağ siyaset geleneğinin de temelini oluşturduğunu ifade edeceğiz.

Öncelikli olarak belirtilmelidir ki DP yönetimi ile birlikte devlet eliti değişmeye yüz tutmuştur. Uzun süren tek partili yönetim kendi elitini oluşturmuş ve bu elitin kendini devletle özdeşleştirmesine, dolayısıyla devletin sahipliği düşüncesine sevk etmiştir. Önceki elite karşı çıkararak seçimle iş başına gelen DP ise yeni elitini meydana getirmiştir. Bu yeni elitin, uzun yıllar göz ardı edilmiş kesimlerin sözcülüğüne soyunma iddiası ile yönetimi üstlenmesi devlet içindeki dönüşümün işareti sayılmıştır. Bu açıdan DP nin Türk siyasi hayatına en önemli etkisinin, çevreyi (taşrayı) siyasete taşıması olduğu vurgulanmalıdır (İnan, 2014: 279).

Muhafazakârlığın teorik veçhesini incelerken kavramın en önemli noktasının din olgusuna verdiği önem olduğunu belirtmiştik. Bu çerçevede DP dönemi ele alındığında iktidara geldiğinde ilk icraatı ezanı aslına çevirmek olmuştur. Çünkü DP seçim çalışmalarında halkın bu partiden en çok beklediği ve talep ettiği husus ezanın aslına çevrilmesi olmuştur. Bunun yanında iktidarının on yılı boyunca anayasanın eski dile çevrilmesi, köy enstitülerinin kaldırılması gibi düzenlemeler yapmış ve seçilmişleri atanmışların üzerine çıkararak bürokrasinin etkisini kırmıştır. Bu nedenle de DP “karşı-devrimci” olarak tanımlanmıştır (Şeyhanlıoğlu, 2011: 296).

DP nin bu sebeple “karşı-devrimci” tanımlanması Özipek’e göre çok da doğru değildir. O, bunu, “*Tek parti döneminin ardından gelen ve Kemalist radikalizmin törpülenmesi çabalarına sahne olan DP ve Özal dönemlerinin, demokrasiyi mümkün kılacak restorasyon dönemleri olarak adlandırılabilmesi güçtür. Zira bir muhafazakârın en duyarlı olduğu kurum ve değerlerin tasfiyesini öngören siyasi ve hukuki yapı ve işleyişte belirgin bir restorasyon gerçekleştirilebilmiş değildir. Örneğin klasik bir muhafazakâr açısından temel bir kurum ve değer olarak dinin devlet eliyle yeniden biçimlendirilmesinin öngören siyasi pratikte, Fransız Devrimi sonrası din adamlarının devlet memurları haline getirilmesine benzer biçimde din alanının Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla devletleştirilmesine ilişkin hukuki yapıda ve toplumun yine devlet eliyle laikleştirilmesini öngören eğitim sisteminde, bu sistemin temel unsurlarının belirginleştiği 1930 lu yıllardaki ana çerçevenin yürürlükte olduğu görülmektedir.*” (Özipek, 2009: 81) cümleleriyle ifade eder.

Özellikle DP nin ilk iş olarak ezanı aslına çevirtmesi onun hep “dini duyguları ön plana çıkararak siyaset yaptığı” ya da “dini duygularla toplumdaki oy topladığı” gibi düşüncelerin popüler olmasına sebep olmuşsa da durum bundan biraz farklıdır. Nitekim Kaçmazoğlu bunu; “*1946 seçim sürecinde, DP nin kamuoyunda başarı göstermesi sonucu CHP, laiklik karşısında daha liberal bir tutum takınmış ve dini konularda halka yönelik bazı*

taviz girişimlerinde bulunmuştur. Bu anlamda, CHP nin parti olarak dini istismar etmesi DP den önce başlamıştır. CHP 1947 yılında din adamlarından yararlanma yolunu tutmuş ve bazı imamlar, camilerde DP yi yeren, CHP yi öven konuşmalara yapmaya, öğütler vermeye başlamışlardır.” (Kaçmazoğlu, 2012: 31) şeklinde ifade etmektedir.

Ancak DP nin ezan yasağını kaldırması yolundaki icraatın ona bir popülerlik kazandırdığı fikrine bizler de katılmaktayız. 1954 seçim propagandası gezilerinde, Adnan Menderes’e eşlik eden gazetecilerden Emin Karakuş’un, yolda sohbet esnasında DP nin bazı icraatlarını eleştirmesinden dolayı, buldukları aracın şoförü kendisini uyararak Karakuş’a; *“Değil mi ki, bu parti bize “Allahüekber” dedirtmiş, minarelerimizde bunu bize duyurtmuştur, bu bize yeter. Bunun dışında DP ne yaparsa yapsın”* (Karakuş 1977, 167) şeklinde ifade ettiği sözleri bu popülerliği göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca Mert’e göre sonradan gelen merkez sağ partiler, bu bakımdan, siyasal alanda rahat hareket edebilmenin bir koşulu olarak, hep DP nin din üzerinden yarattığı popüler atmosferi yakalama gayreti içinde olmuşlardır (Mert, 2007: 76).

Öte yandan İnan’a göre, Cumhuriyetin ilk kuşağından gelen nesil tarafından, özellikle milli eğitim sistemi sayesinde yeni değerlerin kazanıldığını söylemek gerekir. Bu yıllarda, nüfusun çoğunluğunda aynı millete ait olma bilincinin geliştiğinin kabul edilebilir olduğunu kaydeden İnan, farklı olarak bu dönemde milliyetçi fikirlere muhafazakâr değer ve dini öğelerin de girdiğini, yerlilik ve Anadoluçuluk fikirlerinin önem kazandığını ileri sürmenin mümkün olduğunu belirtir. 1950 de DP nin ilk icraatı olarak ezanı yeniden Arapçaya taşımasının (daha doğrusu nasıl okunacağı ile ilgili zorunluluğu kaldırması), bu yorum çerçevesinde anlamlı bulunabileceğini ifade eder (İnan, 2014: 284).

Muhafazakârlığın aile-toplum-birey ekseninde bu kavramlara atfettiği öneme paralel olarak Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) da hem devlet hem de toplum için arz ettiği ehemmiyeti teorik kısımda vurgulamıştık. Bu bağlamda Şeyhanlıoğlu’nun ifadesiyle; *“Aile, cemaat ve STK ların, eskiden vakıf ve lonca Türk toplumunun temeli olduğunu topluma yaptığı vurgu ile DP nin ‘milli irade’ olarak tanımladığı toplum mefhumunu, bürokrasi, elit kesim, CHP ve ordudan üstün tuttuğu görülmüş ve seçim sonuçları sonucu ortaya çıkan milli iradeye büyük önem verilmiştir. Bu dönemde ara kurumlar adına özellikle dini ve tarihi eserleri koruma dernekleri sayısında çok büyük artış olmuştur.”* (Şeyhanlıoğlu, 2011: 296) belirtilebilir.

Muhafazakârlığın özel mülkiyetin dokunulmazlığı ve hür teşebbüsü savunduğu fikrinden hareketle DP de ekonomi uygulamalarında bu doğrultuda hareket etmiş ve bu nedenle siyasal kimliğinin muhafazakârlık olarak belirtildiği durumlar olmuştur. Buraya bakılarak bu yaklaşımın doğru olabilirliği kabul görebilir. Mert bu durumu, “*DP politikaları sadece seçkinci karşıtlığı üzerine kurulmamıştı. DP muhalefetinin ana temalarından biri CHP nin devletçi ekonomik politikalarına karşı savunduğu, “teşebbüs hürriyeti” idi ve kendine yeterli devletçi politikalara karşı, ekonomik büyüme politikalarını savunuyordu. 1950 lerin, halen büyük ölçüde kırsal kesim olan Türkiye’inde, ekonomik büyüme politikaları, sadece gelişmekte olan burjuvaziye değil, kırsal nüfusa da çok şey vaat ediyordu.*” (Mert, 2007: 43) cümleleriyle ifade eder.

Muhafazakâr düşünüşün devlet ve otoriteye saygı duyduğunu daha önce izah etmiştik bu perspektifte DP de devlet ve otoriteye saygı duymaktadır. Bunu DP nin, özellikle 1946-50 arası muhalefet döneminde kanunlara bağlı kalmaya dikkat etmesinden ve bu özelliğini iktidarının ilk yıllarında da sürdürmeye çalışmasından anlayabiliriz. DP nin ayrıca, 1954 seçimlerinde elde ettiği meclisteki mutlak çoğunluğuna güvenerek devlet ve otoriteyi, CHP, ordu ve bürokrasi karşısında daha sıkı ve zorlayarak kontrol etmenin mücadelesini verdiğini de söyleyerek otorite ve devlete bakışının muhafazakâr söylemle hemen hemen örtüştüğünü ifade edebiliriz (Şeyhanlıoğlu, 2011: 297).

Sonuç olarak, 1923 te Cumhuriyetin ilanı ile yarı teokratik meşruti monarşiden laik cumhuriyete geçişin, yeterince kökten olduğunun yanı sıra bu dönüşüme paralel olarak yaşanan modernleşme kültür devriminin her toplumda sıkıntı yaratacak türden bir değişim olduğu açıktır. Çok partili hayata geçişten itibaren, Türkiye’de siyasal hayata damgasını vuran gelişme, kısa sürede yaşanan büyük değişime karşı gelişen çeşitli tepkilerin su yüzüne çıkma olanağı bulmasıdır. Nitekim, 1946 da kurulan ve böylece daha sonra sadece merkez sağ dahil, tüm sağ siyasal geleneğin temelini atan Demokrat Parti, siyasetini bu tepkinin mobilize edilmesi üzerine kurmuştu. CHP, tek parti dönemi boyunca, Cumhuriyet devriminin uygulayıcısı olarak, laiklik, ulusçuluk ve ekonomide devletçilik politikalarının yanı sıra, modern kültür politikalarına hizmet eden bir siyasal iktidar oluşturmuştu. Bu iktidara karşı tüm tepkilerin bileşkesi ise DP olmuştu (Mert, 2007: 40).

Bu ifadelerine ilaveten Mert şöyle devam eder:

“Diğer taraftan, merkez sağ politikaların temelinde yer alan, tek parti döneminin toplumsal seçkinciliği ve Batıcı kültürel politikalarına muhalefet, toplumun farklı kesimlerinden insanları aynı çatı altında birleştiren bir etken olarak işliyordu. Bu koşullar altında, tek parti döneminin, Batılılaşmış, şehirli bürokratların seçkin ve dar çevresi dışında kalanların çoğu; toprak ağası veya köylü, taşralı esnaf veya tüccar, siyasal alanda aynı sınıfta yer alabiliyordu. 1950 lerden başlayarak, merkez sağ, uzun süre, yoğunlukla, toplumun alt ekonomik katmanlarının oy verdiği partilerle temsil edildi. Zira, ortalama vatandaşın gözünde CHP seçkinlerin, DP ise sıradan vatandaşın partisi idi.” (Mert, 2007: 44)

Dolayısıyla Türkiye’de etkisini gelecek yıllarda daha çok hissettirecek olan esas temellerinin bu dönemde atıldığı muhafazakâr yorumun, tıpkı Batı ve Anglo-Sakson modernlik anlayışlarına karşı oluşan modernleşme karşıtlığını materyalizme kaçmadığı sürece reddetmeyen, bunun sonucu olarak da cumhuriyetçi ve Kemalist söylemlerden aslında çok uzak olmamakla beraber onun radikal söylemlerini kabul etmeyen, sekülerliği kabul eden ancak bunun dini değerleri reddetmek demek olmadığını ifade eden bir yaklaşıma sahip olduğunu söyleyebiliriz.

DP çerçevesinde oluşan siyasal söylemin en belirgin özelliğini yine Mert’in şu cümleleri ile ifade etmek faydalı olacaktır:

“DP çerçevesinde oluşan siyasal söylemin en belirgin özelliği, Cumhuriyet devrimine karşı oluşan tepkinin dile dökülmesi olmakla beraber, muhalif söylem bu tepkinin açıkça ifadesinden doğal olarak kaçınmış ve muhalefet, öncelikle, tek parti dönem ve uygulamalarını hedef almak durumunda kalmıştı. Yine de örtük biçimde de olsa, Cumhuriyet devrimine karşı bir itiraz söz konusuydu ve en büyük itiraz, Cumhuriyetin seküler ve batıcı bir modernleşme projesi olması, dolayısı ile dini değerlerle barışık olmaktan uzak durması noktasındaydı. Bu koşullar altında gelişen DP hareketi etrafından oluşan muhalif söylemin ilk işi, modernleşme ve uluslaşma projesini dini, kültürel, yerel sembol ve değerlerle barıştırmaya çalışmak oldu. Bunu gerçekleştirmenin yolu, Cumhuriyetin ulus inşa projesinin temelinde yer alan ve fazla seküler terimlerle ifade edildiği için, geniş toplumsal karşılık bulmakta zorlanan ulusal kimlik tanımına karşı, toplum tarafından daha kolay kabul edilip benimsenebilir bir alternatif milli kimlik kurgusu ve söyleminin inşasından geçiyordu.

Bu alternatif kimlik, dini, kültürel, yerel sembol ve değerlerle olabildiğince barışık, daha doğrusu bu sembol ve değerleri işin içine katmaya özen gösteren bir ulus tanımı ve kimliğidir. Alternatif milli kimlik, Cumhuriyetin giriştiği ulus devlet ve kimliği inşasının revizyonu ve sağ yorumun ürünüdür.” (Mert, 2007: 135-137)

Her ne kadar DP nin kuruluşuna yön veren ilkeleri vurgulamaya çalışarak Türkiye’de muhafazakâr söylemin tarihi bağlamında 1950-1960 dönemini incelemiş olsak da aynı dönemin Türk siyasal hayatında yer yer bireyler arası kırgınlık ve anlamsız kızgınlıklara sebep olacak kadar sivri, sert söylemi miras olarak günümüze kadar taşımıştır. Dönemin Türkiye’inde iktidar ve muhalefetin birbirlerini iki hasım gibi görmesi aralarındaki siyasi mücadeleyi de sertleştirdiğinden Menderes ve İnönü arasındaki özellikle son dönem diyaloglar –doğrusu belki de atışmalar-, adeta söz düellosu biçimindedir. Dolayısıyla bu dönemde siyasi rekabetin kişiselleşmesi, sonraki yıllara partizanlık diyebileceğimiz kötü bir miras bırakmıştır (İnan, 2014: 283).

Son olarak, muhafazakârlığın Türkiye’yi ayakta tutan bir omurga olduğu, bugün için muhafazakâr bir parti olan Adalet ve Kalkınma Partisinin (AK Parti) Türkiye’nin her bölgesinden; Kürt, Türk, Alevi-Sünni hatta pozitif laikliği savunanlardan bile oy almasında görülmektedir. Bu nedenle Kürtçülüğü, Türkçülüğü, militan laikliği savunan partilere karşın toplumun çoğundan oy alan muhafazakâr partiler silsilesinin DP, Adalet Partisi (AP), Anavatan Partisi (ANAP) ve AK Parti Türkiye’nin siyasal ve sosyal çimentosu görevini görmekte olup DP de bu binanın ilk temel harcı olarak tarihteki yerini almıştır (Şeyhanlıoğlu, 2011: 297-298).

Ayrıca, DP nin kamu bürokrasisindeki kadro değişimleri bu dönemde halka yakın ilişkiler kurmayı önemseyen yeni bürokratlar çıkarmıştır. Özellikle İstanbul Teknik Üniversitesi’nden mezun genç mühendisler DP yönetimince bürokrasinin çeşitli kademelerine getirilmiş ve bunlar daha sonraki yıllarda Türkiye’nin yakın siyasi tarihinde önemli rol oynamışlardır. Bu yıllarda Süleyman Demirel, Devlet Su İşleri’nde genel müdür iken Turgut Özal da Elektrik İşleri Etüt İdaresi’nde teknik müşavirdir (İnan 2014, 280). Buradan hareketle bu dönemden itibaren kamu bürokrasisinde bu minvalde vuku bulan değişimin en önemli sonucu belki de Türk siyasal hayatına bu döneme kadar hâkim olmuş askeri-bürokratik yapının yerini böylece “tepeden inme” uygulamaları icra edecek yöneticilerin değil daha çok aşağıdan yukarı doğru yani tabandan tavana olmasını sağlamıştır. Bu da değişim ve dönüşüm algısını dışardan görüp uygulama anlayışının yavaş yavaş terkedilmesine sebep olmuştur. Bunun sonucu olarak da değişim algısını ifade eden yöneticiler toplum tarafından yadırganmayarak kabul görmüştür.

2.4)1960-1980 ARASI DÖNEM

Bu dönemin başlangıcı olarak kabul edilen 27 Mayıs 1960 darbesi üzerinde hala bugün süregelen tartışmalar vardır. Bu tartışmaların ana eksenini darbenin demokrasiyi askıya aldığı ve millet ve ülkeye zarar verdiği tezi ile bu tezin tam tersi olarak darbenin Türk demokrasisine karşı değil, aksine çoğunluğun azınlık üzerinde tahakkümünü imkânsız kıldığı için, demokrasiyi daha sağlam bir zemine oturttuğuna dair iddiadır (Balcı, 2011: 35). Yani 27 Mayısı olağan görenlere göre, darbe Türk demokrasisinin geleceğini teminat altına almıştır.

Ordunun sivil politik alana müdahalesini normalleştiren yaklaşımların temel dayanak noktası müdahalelerden kısa bir süre sonra ordunun yönetimi sivil politik alana devretmiş olmasıdır. Ayrıca 27 Mayıs darbesi, “modern bir mantaliteye sahip olan ve Atatürk’ün reformcu ruhuna derin bir saygı duyan” modern kentli elit ile geleneksel köylü kitlesi arasında devam eden mücadelenin ayrılmaz bir parçası olarak görülmüştür (Balcı, 2011: 35).

Öncesinde dağınık bir şekilde olan 1960 darbesi ve ardından gelen diğer müdahalelerle sistematikleşen bir militarist⁸ söylem gelişmiştir. 1930 lar ve daha sonraki dönemlerde resmi tezler, gazeteler, ders kitapları ve demeçler üzerinden devam eden darbeyi normalleştirme süreci bu tarihlerden itibaren devletin hâkim söylemi haline gelen militarizmi mümkün kılan koşulların en önemlilerinden biri oldu. Bu dönemde toplumsal hafızada ordu ve asker algılaması bu şekilde yeniden inşa edilirken, ordunun politik alandaki etkinliği tek-parti iktidarının tamamlayıcısı olarak işlev görür. Nitekim dönemin askeri metinlerine bakıldığında örneğin 1946 tarihli “Askerin Bilgi Kitabı” CHP yi “halkın partisi” ve “ulusun ilerlemesine hizmet eden” bir hareket olarak tanımlayan ifadelerle doludur (Balcı, 2011: 43).

1960 darbesini kimin ya da kimlerin yaptığı üzerine çeşitli tartışmalar yapılmıştır. 27 Mayıs, maaşını az bulan subayların yaptığını büyük tarihçimiz olarak nitelediği Halil İnalcık’ın söylediğini belirten Türköne bu iddiayı Yassıda duruşmalarında geçen bir sahnenin doğrular olduğunu şöyle naklediyor:

⁸ **Militarizm**, amaçların askeri araçlarla elde edilmesidir. Askeri fikir, değer ve pratiklerin sivil ve siyasal toplumun birçok alanına yayılması, sirayet etmesidir. Bir başka deyişle, ulusal amaçların askeri güç kullanımı yoluyla elde edilmesi düşüncesidir. Kültürel veya ideolojik bir fenomen olarak militarizm askeri olana öncelik, askeri öncülük ve askeri fikir ve değerlerin bütün bir toplumda yayılması durumunu ifade eder (bununla ilgili olarak ayrırc. Bkz. Atilla YAYLA, **Siyasi Düşünce Sözlüğü**, Adres Yayınları, Aralık, 2011, s.76).

“Bir gün duruşmaya sadece subaylar geliyor ve ön sıraya oturuyorlar. Amaç Menderes’i yuhalatmak.

Mahkeme başkanı Başol da subaylara dönük bir şova girişiyor ve Menderes’i muaheze ediyor:

‘Şu kadar yıl ülkeyi yönettiniz, köylüye, tüccara şu hizmetleri yaptınız, milyonlarca para harcadınız, şu şerefli subaylar için bir şey yapmadınız.

Bu subaylar ya çatı katlarında ya bodrum katlarında ağır şartlar içinde yaşadılar.

Bu güruha yaptığınız hizmetleri bu şerefli insanlara yapsaydınız bunlar başınıza gelmezdi” diyor. (Türköne, 2012: 122)

1960 darbesine giden süreçte rol oynayan etmenlerden bir tanesi ordu mensuplarının mali anlamda ihmal edildiklerini düşünmeleridir. Bu düşüncenin oluşmasında Türkiye ile ABD arasında 1947 yılında Truman Doktrini kapsamında imzalanan askeri yardım anlaşması etkili olmuştur. Bu kapsamda ABD den alınan yardımlar ordunun modernleşmesine harcanırken Amerikalı askeri personelin Türkiye’ye gelişi ve Türkiye’deki askeri personelin de ABD ye gidişi hızla artan modernleşmeyle birlikte refah seviyesi yükselen askerdeki yaşam koşullarının kıyas edilmesini başlatmıştır. Dolayısıyla bu insanların zihninde yeni teknoloji ve düzenlilikle özdeşleşen ordu algılaması uzun vadede askerin politik alana müdahalesini sıradan insanların gözünde meşrulaştıran bir unsura dönüştürmüştür (Balcı, 2011: 44).

Türköne, ordu mensuplarının mali durumlarının ihmal edildiği gerekçesiyle darbe yaptıkları gerekçesini “Ulufe isteriz” diye ayaklanan Yeniçerilere benzetir ancak meselenin bu kadar basit olmadığını vurgularken düşüncelerini şöyle ifade eder:

“27 Mayıs bir kurum olarak TSK nin marifeti olan bir askeri darbe değildir.

Genelkurmay başkanı Şükrü Erdelhun ile, bir önceki genelkurmay başkanı İsmail Hakkı Tunaboğlu’nun, teğmenler tarafından tekmelenerek sıraya konduğu, bir çok generalin tutuklandığı ve emekliye sevk edildiği bir teşebbüsü, kimse ordunun kurumsal kimliğine mal edemez.

Kore kahramanı Tahsin Paşa’nın rütbeleri sökülerek hakaretlere maruz kalması gibi sayısız örnek, Silahlı Kuvvetlerin bir kısmının diğer kısmına, aşağıdakilerin yukarıdakilere karşı giriştiği ve maalesef başarılı olduğu bir teşebbüsü yansıtır.

... Generallerin yüzbaşılar önünde hazır ol da durduğu sahneler ancak, BM kaydını yeni yaptırmış kabile devletlerinde görülebilirdi. 27 Mayıs bu yüzden silahlı kuvvetlerin çivisini çıkartmış, hiyerarşi ve disiplinini yaralamış, akabinde Talat

Aydemir olayı gibi cuntacı⁹ örgütlenmelerin önünü açmıştır...” (Türköne, 2012: 122-123)

Ayrıca 1952 de Türkiye'nin North Atlantic Treaty Organizations (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü-NATO) ya katılması ve bunun bir uzantısı olarak Türk ordusunun hızla modernleşme sürecine tabi tutulması bazı yapısal değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu değişimlerin en önemli sonucu ordunun Gayri Safi Milli Hasıla içindeki ekonomik payının artırılması talebi olmuş ve Menderes Hükümeti döneminde askeri harcamaların bütçedeki artan payına rağmen askerler arasında mali anlamda ihmal edildikleri düşüncesi 1960 darbesine giden süreçte önemli rol oynamıştır (Balcı, 2011: 45).

Darbeye yönelik üç temel argüman öne sürülür. Birincisi darbeyi yapan askerleri merkeze alır ve “orta alt sınıfa” mensup askerlerin DP nin politikalarının ürünü olan yüksek memur ve iş adamları sınıfı karşısında ikincil konuma düşmeleri ve yaşanan yüksek enflasyonun gelirlerinde yol açtığı gerileme karşısındaki hoşnutsuzluğunu ileri sürer. İkincisi, 1950 lerde Kemalist bürokratlara yönelik olumsuz politikaların bir sonucu olarak darbenin Kemalizm'in yeniden restorasyonu ve Kemalist bürokrat elite yeniden itibarlarını iade etme amacıyla gerçekleştiğini savunur. Üçüncü ve en yaygın görüş ise, DP nin otoriter uygulamaları ve yaşanan parlamenter krizin darbeye giden süreci hazırladığı ve darbenin “en dolaysız” nedeni olduğu şeklindedir (Balcı, 2011: 48).

Darbeye giden süreçte sadece iktidar karşıtı çevreler ve muhalefetin faaliyetleri etkili olmamış DP içindeki çatlama, kendi içinde oluşan muhalif ses ve daha önemlisi DP nin elinde bulundurduğu gücü muhalefeti susturmak için kullanmaya kalkması hem darbeyi meşru görenlere kendilerince haklı bir gerekçe oluşturmuş hem de darbeye giden süreci hızlandırmıştır. Dolayısıyla bir taraftan orduyu muhalefeti bastırmak için politik ve sivil alana dahil eden iktidarın, diğer taraftan da muhalefetin aynı şeyi yapmaya çalıştığının farkında olması askerin sivil ve politik alandaki etkinliğini normalleştiren en önemli saik olmuştur (Balcı, 2011: 52).

⁹ **Cunta**, İspanyolca bir kelimedir. Ülkeyi ellerindeki silahlı güce dayanarak yöneten asker gruba “cunta” denmektedir. Cuntalar başlangıçta çetelerdir. Önce bir çeteleşme ortaya çıkar. Bu çete, uygun araçlara sahip olup, yönetime el koyduğu zaman cuntalığa terfi eder. Bizim tarihimizde “çete”, İttihatçı komitacılar eliyle sahne almıştır (ayrc. Bkz. Mümtaz'er Türköne, **68 Kuşağı: Darbe Peşinde Koşan Bir Nesil**, Nesil Yayınları, 2012, s.127)

Bunların yanında DP ile basın arasındaki diyalogunda bu süreçte sahip olduğu etkiye bakmak faydalı olacaktır. Çünkü basınla iyi bir diyalog kuran siyasi partiler iktidara geldiklerinde daha çok rahat ederler inancını ifade eden yaygın bir kanı vardır ki bunun doğru bir tespit olduğu söylenebilir. Nitekim DP de bu kanıyı benimsemiş ve iktidarının ilk üç yılında basının daha rahat hareket edebilmesini sağlayan yasal düzenlemeler yapmış basın mensuplarına sendikal ve sosyal haklar getiren düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Ancak bunlara rağmen CHP yanlısı basın-yayın organları DP ye yönelik sert eleştiriler sürdürmüş “muhalefeti yok etmek istiyorlar” şeklinde iktidarın her türlü hareketini yorumlayan Ulus, Yeni Ulus ve Akis gibi yayın organları DP ve Menderes’i giderek istibdada yaklaştığı üzere politikalar ortaya koymuşlardır (Şeyhanlıoğlu, 2011: 213-214).

Bunun sonucunda DP nin 1953 te çıkardığı basın kanununda suç olarak ifade edilebilecek ve kişilerin şahsiyetlerini, itibarlarını rencide edecek haberlere karşılık bunları yapanlara yönelik hapis ve para cezaları uygulanacağını düzenlenmesi DP ile basın arasında gergin olan ipleri iyice germiştir. Sonuç olarak DP nin on yılı boyunca basın ile ilişkileri siyasetin etkisinde sürmüştür. Her ne kadar DP lehinde yayın yapan gazeteler olmuşsa da aleyhte olanlar diğerlerini sindirmiştir (Şeyhanlıoğlu, 2011: 216).

Son seçim zaferini ciddi bir oy kaybına uğramasına rağmen kazanan DP nin yaşadığı düşüş DP yi söylem ve uygulamalarında daha temkinli olmaya sevk etmek zorunda bırakırken bu seçimlerde oyunu artıran CHP nin ise muhalefet etmede dozunu yükseltmesine sebep olmuştur. 1957 de kurulan son Menderes hükümetine muhalefetin bir nevi savaş ilan etmesi Türk siyasal hayatının dönüşüm sürecini başlatması açısından önemlidir. Çünkü CHP son seçimlerde her ne kadar oyunu biraz artırmış olsa da artık iktidara seçimle gelemeyeceğini anlamış ve bürokrasi yandaşlarını ve orduyu DP ye karşı kışkırtmıştır. Bu kışkırtma 1960 darbesine kadar şiddetini artırarak devam etmiştir (Şeyhanlıoğlu, 2011: 220-221).

Burada 1960 darbesini getiren son kopma 18 Nisan 1960 tarihinde kurulan Tahkikat Komisyonu ve bu komisyonun yetki ve faaliyetleri çerçevesinde yaptıklarına karşı muhalefetin sergilediği tutum olmuştur. Nitekim bu tarihin öncesinde yurdun önemli kentlerinde yaşanan bazı olaylara karşılık DP nin CHP yi sorumlu tutması bir takım basınında yalan ve çarpıtılmış haberlerle buna destek olduğunu söylemesi önlem olarak da üç aylık süreyle kimse tarafından sorgulanamaz, üst düzey yetkili bir komisyonun kurulacağını bildirmiştir. Bu gelişmeler üzerine İnönü’nün darbeye yeşil ışık yakan beyanatlar vermesi, 27 Nisan günü bazı üniversite profesörlerinin Güney Kore darbesini örnek gösterip üniversite

öğrencilerini kışkırtmaları ve bu gençlerin asla ispatlanma gereği dahi duyulmayan cesetlerinin asfalta katıldığı yalanının ortaya atılması sonucunda; 27 Mayıs 1960 tarihinde, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) içinde CHP İsmet İnönü ile işbirliği halindeki bir cunta darbe yapmış, darbe sonrasında da DP iktidardan uzaklaştırılmıştır (Şeyhanlıoğlu, 2011: 220-223).

27 Mayıs 1960 darbesiyle kapatılan DP den sonra, 1961 de Türk siyasal hayatında önemli bir noktada bulunan ve merkez sağ hareketin en başta gelen partilerinden olan Adalet Partisi (AP) kurulmuştur. AP, 1960-1980 yılları arasında buhranlı dönemlerde tek başına veya koalisyonlarla iktidara gelen ve muhafazakâr seçmenin destek verdiği en önde gelen sağ parti kimliğini kazanmıştır. 27 Mayıs 1960 darbesiyle tarihe karışan DP den sonra merkez sağda kurulan bir diğer parti de, Adnan Menderes'e muhalif olan ve 1955 te Hürriyet Partisini kuran Ekrem Alican'ın önderliğindeki Yeni Türkiye Partisidir (YTP) (Demirkanoglu & Özdemir, 2013: 4).

Bu dönemde DP yıllarında da var olan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) de AP ve YTP ile birlikte rekabet eden ve sağ partiler olarak tanımlanan bir partidir. Ancak gerek YTP gerekse CKMP yöneticilerinin 27 Mayıs dönemi bakanları arasında yer aldıkları göz önünde bulundurulacak olursa bu duruma tepki duyan seçmenin gözünde en cazip parti olarak AP yerini almıştır (Bulut, 2009: 79-80). AP ile ilgili genel kabul gören yargı onun DP nin mirasçısı olduğuyla ilgilidir. Nitekim AP nin devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkması onun DP nin ekonomik anlayışını benimsediğini ve bu anlamda DP nin mirasçısı olduğu algısını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra oldukça geniş yelpazede kitleye hitap eden AP nin kısa süre içinde örgütlenebilmesi DP nin bölgesel örgüt teşkilatlarını devralmasıyla sağlanabilmiştir (Bulut, 2009: 80).

AP kurulduğu ilk günden itibaren içinde farklılıkları barındıran bir hüviyete sahip olmuştur. Bunun nedeni olarak darbe sonrası DP den dağılan siyasetçilerin kendilerine siyaset yapacakları yeni alternatifler aramaları ve bu süreçte siyasetle haşır neşir olmaya meraklı kimselerin ilgileri gösterilebilir.

Bu durumun neticesinde AP içerisinde, bir grubu siyasete yeni atılan üyeler, diğer bir grubu ise parti politikalarında oldukça önemli bir yere sahip olan kapatılan DP nin eski milletvekilleri oluşturmuştur. Ayrıca öncülüğünü Saadettin Bilgiç'in yaptığı milliyetçi muhafazakâr olarak bilinen grup ise üçüncü grup olarak anılır. Daha sonraları bu grup parti içinde çok etkili bir konuma gelmiştir. Yeniler ve eski DP liler "ılımlılar" grubu olarak anılırken bu üçüncü gruptakiler "aşırılar" olarak ifade edilmişlerdir (Bulut, 2009: 80).

AP sini muhafazakâr söylem çerçevesinde ele almak gerekirse şu analizler yapılabilir, öncelikli olarak klasik söylemin karşısında durmuş, gelenek vurgusu yapmış modernleşme karşısında değerlerin yitirilmesine karşı bir duruş sergilemekten yana olmuştur. Ayrıca “eski düzen” i geri getirmek gibi bir felsefeyi asla savunmamıştır. Burada AP nin dini ve milli değer vurgusunun, tamamen kapatılan ama toplumsal desteği azımsanmayacak boyutta olan DP ve ona yakın kitlelerin desteğini yanına çekebilmek için kullandığı bir argüman olup ideolojik bir tutum benimsenmemiştir. Ancak geleneğe önem verilmesi, millet-devlet özdeşliğinin vurgulanması AP sini söylemsel olarak muhafazakârlıkla ilişkilendirilebilir kılmaktadır.

AP kurucu genel başkanı Ragıp Gümüşpala'nın vefatı parti açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu husus parti içi çekişmeleri gün yüzüne çıkarsa da genç ve yenilikçi bir grubun Demirel'in parti genel başkanı olarak seçilmesini sağlaması Cumhuriyetin kuruluşundan beri ilk defa bir siyasi parti kongresinde delege seçimiyle bir parti genel başkanını göreve başlatması bakımından önemli bir gelişme olarak kaydedilir. Ayrıca Demirel'in tıpkı Menderes gibi köy çocuğu olması, modern ve dinamik bir görünüm çizmesi iktisadi görüş ve hedefleriyle Menderes misyonunu üstlenmesi genç ve entelektüel partililer tarafından desteklenmesine neden olmuştur. 1965 seçimlerinde elde ettiği siyasi başarı DP mirasına sahip çıkma yarışında rakibi olan YTP yi etkisiz hale getirmesini de sağlamıştır. Ayrıca Demirel, ordu ile ilişkileri dengede tutmayı da başarmış emekli pek çok subayı milletvekili yaparak ordunun da sempatisini kazanmaya çalışmıştır (Bulut, 2009: 80-81).

Fakat parti içi çekişmeler partiyi zayıflatmış ve AP 1969 seçimlerinde oy kaybına uğramıştır. Bu zamanda özellikle Demirel-Bilgiç çekişmesi ciddi bir kutuplaşmayı ortaya çıkarmış bazı AP li vekillerin bazı üyeleri Haysiyet Divanına sevk etmek istediklerine dair muhtıraya Demirel'in “*biz muhtıra ile iş görmeyiz*” diyerek tavır koyması sonucu partinin genel idare kurulu ve önde gelen isimlerinden Saadettin Bilgiç, Faruk Sükan, Yüksel Menderes gibi şahısların istifalarına sebep olmuştur (Bulut, 2009: 81). İstifa edenler Demokratik Parti adıyla yeni bir parti kurmuşlar ve parti programlarında DP nin devamı olduklarını açıkça beyan etmişlerdir (Bulut, 2009: 82).

Bu dönemde yaşanan gelişmelerden hareketle AP nin kurulması ve onun içinden çıkan yapılar Türk siyasal hayatında çok partili siyasal yaşamın geleceği açısından önemli gelişmeler olarak yorumlanabilir. Ancak bunun yanında AP içinden ayrılarak Demokratik Partiyi kuranlar merkez sağda ve muhafazakâr kimliğiyle ön plana çıkan seçmenlerin siyasi tercihlerini belirlemeleri noktasında onları zor durumda bırakmış netice sağın oyları ciddi anlamda bölünmüştür. Bunun yanında CHP solda tek başınalığını korumuş ve daha çok oy almıştır. Ancak yine de tek başına iktidar olamadığı gibi ülke tarihinde krizlerin yegâne sebebi olarak anılacak olan koalisyon yönetimleri bu tarihlerden itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır.

AP, DP gibi bir darbe sonucuyla karşılaşmamak için orduyla iyi geçinmeye çalışmış ancak bu tutum 12 Mart 1971 muhtırasından onu koruyamamıştır. Genelkurmay başkanı ve beş kuvvet komutanı generalin verdiği muhtırada, anarşi ve kargaşaya son verilmesini, reformların uygulamaya sokulması çağrısında bulunmuşlar ve bunun sorumluluğunu parlamento ve hükümetin omuzlarına yüklemişlerdir. Ayrıca, demokratik ve inandırıcı bir hükümetin kurularak mevcut anarşik durumun giderilmesini bunların yerine getirilememesi halinde yönetime el koyacaklarını belirtmişlerdir (Bulut, 2009: 83).

Muhtıra sonrasında kurulan birinci ve ikinci Erim hükümetleri kurulmuş AP bu hükümete bakan vererek destek olmuştur. Bunun yanında CHP genel sekreteri Bülent Ecevit ise görevinden istifa etmiştir. Daha sonraları kurulan Ferit Melen ve Naim Talu hükümetleri de AP cephesinden destek bulmuştur (Bulut, 2009: 83). Buradan muhtıra sonucunda bu müdahaleden en az zararla çıkanın AP ve Demirel olduğu çıkarılabilir.

Türk siyasal hayatının bu yıllarında özellikle de 1960-1971 yıllarının sonuna doğru yukarıda incelemeye çalıştığımız siyasal fikir hareketlerine ek olarak Milliyetçi-Toplumcu akımı da alabiliriz. Bu görüşün temeli, parti olarak, 1948 de kurulan Millet Partisi (MP) kadar götürülebilir. Fakat bu parti 1954 yılında laiklik karşıtı görüşlerinden dolayı kapatılınca, yerine, bu partiden daha laik bir çizgide yer alan Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) kuruldu. Daha sonra CKMP adını alan bu parti 27 Mayıs'tan sonra, 25 Haziran 1962 de 2. İnönü koalisyonuna girme kararı alınca bunu kabul etmeyen Osman Bölükbaşı ve beraberinde bir grup vekil partiden ayrılarak 13 Haziran 1962 de Millet Partisini kurdular. Fakat koalisyonda yer alan CKMP ye 1965 te Alparslan Türkeş ve bazı arkadaşlarının üye olmasıyla parti canlandı. Partinin adı 1969 da Adana kongresinde Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ye dönüştürüldü ve ilkeleri "Dokuz Işık" olarak formüle edildi (Kaçmazoğlu, 2013: 173).

Bu akımı burada vurgulamamızın nedeni Türkiye’de merkez sağıın milliyetçi-muhafazakâr kanadını oluşturması bakımından önem arz etmesi ve yukarıda milliyetçi-muhafazakâr çiziyi ifadeesine yer verdiğimizden dolayı kısaca değinmenin yararlı olacağını düşünmemizdir. Bu nedenle ayrıntılarına çok girmiyor sadece bu milliyetçi-toplumcu görüşün, Türkiye’nin batılılaşmasına karşı çıkmayan ve çağdaşlaşma adına benimseyen, milliyetçi bir parti aracılığı ile sosyal reformcu bir burjuva sistemini “toplumculuk” adıyla savunan, uluslararası planda yerli kapitalizmin çıkarlarını koruyan ve ulusal kaynakları kontrol altına almaya çalışan bir ekol olarak anlam bulduğudur (Kaçmazoğlu, 2013:177).

Bu bölümle ilgili son olarak, Türk siyasi hayatının bilhassa da 1971-1973 arası dönemi rejimin askeri bürokratik kontrolden sivil kontrole geri döndürülebilmesinin mücadelesi bağlamında önemlidir. Muhtıra sonrası yapılan seçimlerde seçmen tabanında bölünmenin ortaya çıkması bu dönemin en çok öne çıkan siyasi partisi olan AP sini oy kaybına uğrattırırken CHP yi solda tek başına güçlendirmiştir. Burada AP sinin uğradığı kan kaybında Demokratik Partinin, seçim kampanyasını AP ve Demirel karşıtlığı üzerine kurmasının yanı sıra Celal Bayar’ın da AP ye oy verilmemesini istemesi etkili olmuştur. Bu nedenle seçimin galibi olarak her ne kadar CHP görünse de AP ve Demokratik Partinin yanında Milli Selamet Partisi (MSP) nin tabanındaki oyların çoğunluğunun DP kökenli olması bu partinin oylarının hala ülkede çoğunlukta olduğunu söyleyebilmemiz bakımından mümkün olmaktadır (Bulut, 2009: 84).

1973 seçimlerinde hiçbir siyasi parti tek başına çoğunluğu sağlayamamış bu da hükümet krizlerini beraberinde getirmiştir. Klasik CHP söylemi üslubunu günümüze değin korumuş olsa da 1973 seçimlerinde Ecevit ile kabuk değiştirmiş ve siyasi rekabet DP ve AP nin savunduğu liberal-gelenekçi anlayışın hakim olduğu sağ ile CHP nin temsil ettiği devletçi-seçkin anlayışın biçimlendirdiği solun mücadelesi şeklinde olmuştur (Bulut, 2009: 84). Burada önemli olan bu seçimlerden sonra MSP nin de siyasi hayatta yerini almış olmasıdır. Çünkü MSP ileride daha ayrıntılı değinecek olduğumuz Refah Partisinin felsefesinin kökeni oluşturmaktadır. MSP ile birlikte siyasi yelpaze sağa doğru kaymaya başlamış kendine yeterli desteği bulamayan sol düşünce ise meclis dışında mücadele vermeye yönelmiştir. Bu süreçten 12 Eylül 1980 darbesine kadar geçen zamanda hükümet krizlerinin ardı arkası kesilmemiş anarşi olayları şiddetlenerek devam etmiş ve 1980 müdahalesi ile Türk siyasal hayatı yeni bir evreye girmiştir (Bulut, 2009: 84). Bunun ayrıntılarına 1980-1993 arası Türk siyasal hayatını ve düşünsel gelişmelerini incelerken değineceğiz.

Kısacası 1970 lere gelindiğinde, merkez sağ politikalar açısından, dikkat çeken gelişme, merkez dışında koyu milliyetçi ve muhafazakâr partilerin gelişmesidir. Merkez sağ politikalar, DP döneminden itibaren, koyu sağ eleştirilere maruz kalmışlardır, ancak sağın merkez dışında partileşmesi 1960 darbesinden sonra olmuştur. 1970 lere gelindiğinde ise, MHP adı altında örgütlenen koyu milliyetçilik ve MSP adı altında örgütlenen koyu dini muhafazakârlık, siyasal alanda ve mecliste yerlerini almışlardır. Bu, sağ siyasetin artık merkez dışına taşması demektir. Yetmişlerin Türkiye’inde, sağ siyaset açısından durum ellili yıllardan çok farklıydı, sağ seçmenin bir kısmı artık kırsal kesimden değil, şehirlere yeni göçmüş nüfustan oluşuyordu. Ancak, bu kesim için, halâ fazlasıyla laik, Batılı ve seçkinci geleneği devam ettiren CHP, sol bir seçenek oluşturmadığı gibi, merkez sağ partiler de, özellikle yeni şehirli olmuş gençler için yeterince protestocu bir üsluba sahip değildi. (Mert, 2007: 47)

2.5)1980-1993 ARASI DÖNEM

1980 li yıllar sadece Türkiye’nin değil dünyanın da çetrefilli bir dönüşümden geçtiği dönemi ifade eder. Bilindiği gibi 1929 ekonomik buhranı dünyada liberal politikaların yerini devletçi, merkezi planlamaya dayalı sistemlerin aldığı bir dönem olup 1974 petrol krizine kadar devam eden süreçtir.

1974 te patlak veren petrol krizi sonucu, devlet eliyle çekip çevrilen ekonomiler içine düştükleri dar boğazdan çıkamayınca bu durumun üstesinden yine özel teşebbüs, serbest ekonomi anlayışıyla gelinilmeye çalışılarak liberal politikalar yeniden benimsenmiş ve yayılma imkânı bulmuştur.

Dünyada yaşanan bu ekonomi temelli gelişmeler sadece mali olmakla kalmamış aynı zamanda toplumsal, siyasal ve sosyo-kültürel dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda siyasal terminolojide de değişimler olmuştur. Geleneksel olarak tanımlı ideolojik kavramlar, bu yeni şartlar veçhesinde yeniden incelenme ve tanımlanma ihtiyacı duymuştur.

Bu terminolojide yeniden anlamlandırılan kavramlardan biri de “Yeni Sağ” olarak ifade edilen ve kökenlerini neo-liberal ve neo-muhafazakârlığın oluşturduğu terminolojidir. Dolayısıyla bu dönemi ele alırken kısaca yeni sağ kavramını tanımlamak bu döneme damgasını vuran Özal ve felsefesini anlamaya yardımcı olmasının yanı sıra, Türkiye’de muhafazakâr söylemin gelecek dönemlerde büründüğü hüviyetin anlaşılmasında da yardımcı olacaktır.

Buradan hareketle yeni sağı, ekonomik, sosyal, siyasal ve yönetsel boyutları olan, etraflı bir dönüşümü simgeleyen ve tanımlayan çerçeve bir kavram olarak ifade edebiliriz. Bu kavramın içeriğinde güncel politikaları biçimlendiren ana yaklaşımlar ve değerler yer almaktadır. Bu değerler liberal, muhafazakâr ve kamusal seçim kuramlarından çıkan değerlerdir. Birbirleriyle çok ciddi çelişkileri olan bu yaklaşımlar yeniden tanımlanarak “yeni”leştirilmiş bir bütünselliğe kavuşturulmaya çalışılarak “yeni sağ” adı altında hem bir politika hem de bir icra ifade etmek üzere bir araya getirilmişlerdir (Aksoy, 1998: 4-5). Bir başka deyişle yeni sağ kavramı, Batıda II. Dünya Savaşı sonrasında kurumsallaşan refah devleti olgusunun Batı modernizminin çelişki ve ikilemelerinin derinleşmesi ile ortaya çıkan siyasal, sosyal ve ekonomik sorunların çözümü yönünde oluşan düşünsel ve siyasal sağ dönüşüm olarak ifade edilir (Safi, 2007: 171).

Yeni sağı oluşturan argümanlardan bir tanesi neo-liberalizmdir. Ne-liberalizmin politik uyarlamasını ise ABD de Reagan, İngiltere’de de Thatcher ortaya koymuştur. Reaganizm ve Thatcherizm olarak da ifade edilen bu politikalarda, kamu harcamalarının azaltılması, istikrarlı bir para politikasının uygulanması, özelleştirme, vergi oranlarının indirilmesi ve tarafsız bir vergi politikası uygulanması gibi politikalar gözlenmektedir (Aktan, 1994: 116).

Kavramı oluşturan ikinci argüman olan neo-muhafazakâr görüşteyse yeni liberalizmin söylemlerine (bireyi siyasal, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla bireyci bir yaklaşımı temsil etmesi, bu bağlamda bireyin özgür bırakıldığında kendisi için en uygun olanı bulacağını öngörmesi, sosyal adalet, sosyal güvenlik gibi kavramların yapay olduğu vb. ifadelerinde olduğu gibi) meşruluk kazandırmakta ve özellikle böyle bir sistemin politikalarının uygulanmasından ortaya çıkabilecek sosyal sorunları yumuşatacak kurumları önermek suretiyle liberalizme destek oluşturmaktadır (Aksoy, 1998: 6).

Bu argümanlardan hareketle Yeni Sağ siyasetin özünde, ekonomik serbestlik, demokrasiye dayalı yönetim ve minimal düzeye indirgenmiş devlet doktrini vardır. Dolayısıyla sosyal refah devleti yerini ekonomik devlete, devletçilik yerini bireyciliğe, kamu örgütlenmeleri yerini sivil toplum kuruluşlarına bırakmaktadır. Aynı şekilde bu dönemde devlet, üretme ve işletim yerine, denetim ve düzenleme rolünü üstlenmektedir. Yani yeni sağ hareket genel olarak siyasette devletin muhkem varlığını özellikle ekonomik alandan başlayarak mümkün olduğunca hayatın her alanında küçültmeye; devletin etkisinden çıkan alanlarda özel işletme ve sivil toplum kuruluşlarını hâkim kılmaya yönelerek yeniden

yapılandırmayı doğrudan sivil ve özel girişimin eliyle yapmayı hedeflemektedir. Bu yönelişleri ile de kendine göre “rasyonel bir siyaset tarzı” ortaya koymaktadır.

Kısaca Yeni Sağ, ekonomik faaliyet özgürlüğünü temel özgürlük olarak gündeme getirmekte, rekabete dayalı piyasa ekonomisinin bireysel ekonomik özgürlüğün gelişimi için gerekli bir önkoşul olarak vurgulamakta, topluma ekonomik ilişkiler yumağı gözüyle bakılmasını sağlamaya çalışmakta, devlet-kamusal alanının yapısal-işlevsel özelliği nedeniyle kaynakların verimsiz kullanılmasına ve israfa neden olması nedeniyle küçültülmesini önermekte, hiç olmazsa ekonomik yapısal dönüşümün yeni liberal değerler yönünde gelişip yerleştirilmesi aşamasında devletin görece daha disiplinli, hatta otoriter bir hukuksal, yasal, anayasal çerçeve içinde faaliyet göstermesi gereğini dolaylı da olsa görmekte, dönüşümden kaynaklanan sorunları muhafazakâr söylemle kabul edilebilir ve giderilebilir hale sokmaya çalışmaktadır (Aksoy, 1998: 10).

Türkiye’de de yeni sağ hareket 1980 li yıllarda felsefi, liberal ve muhafazakâr unsurlarıyla birlikte ivme kazanmaya, onun değerlerini somut siyasal amaçlar haline dönüştürmeye başlamıştır. Dünyada bu dönemde İngiltere’de Thatcher, ABD de Reagan yönetimleri ile siyasal pratikte karşılığını bulmaya başlayan bu hareketin ülkemizde taşıyıcısı Turgut Özal ve onun liderliğindeki ANAP hükümeti olmuştur. Yeni Sağ hareketin Türkiye’deki temsilcisi olarak Özal’ın anılmasına onun 1981 yılında 2. İzmir İktisat Kongresinde yaptığı konuşma 1980 li yıllarda hakim olacak iktisat politikasının bu bağlamda değerlendirilmesine kanıt olarak gösterilebilir:

“Ekonomik hayatta devletin müdahaleci rolü yerine, tanzim ve teşvik edici ve genel olarak muhtelif faaliyetleri telif edici ve bu suretle verimi artırıcı rolü ağırlık kazanmalıdır...”

Ekonominin tabii kanunları vardır. Bu kanunların dışına çıkarak nehri tersine akıtmaya çalışmayalım. Ekonomide arz-talep sistemi varken fiyat kontrollerine dayanmak karaborsa ve çifte fiyatı doğurmaktadır. Para, döviz ve emtia fiyatlarının serbestçe teşekkül edebildiği bir vasatta ekonomik sistemleri çökerten bu nevi hastalıklar görülmeyecektir.” (Aktan, 1994: 117).

Dolayısıyla Batıda yaşanan siyasal gelişmelerin etkisinde Türkiye’de Yeni Sağın gelişimi zemin ve zaman olarak 1980 li yıllarda ortaya çıkmıştır. Yıpranan ve kaybolmaya yüz tutan devlet otoritesinin yaygın ve baskın olarak, yeniden kurma girişimi olarak gerçekleştirilen 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi, Özal dönemi uygulamalara elverişli zemin hazırlamıştır. Sivil hayata dönüş öncesi oluşturulan Anayasa ile bir yandan devlet olgusunun hakim kılınmasına, bir yandan da otoriter-merkeziyetçi gücün sağlanmasına çalışılmış, bu durum da Özal dönemi için geniş bir hareket alanı meydana getirmiştir (Safi, 2007: 174).

Bilindiği gibi askeri darbe dönemlerinin ayırt edici özelliği militarist söylemin diğer bütün söylemleri hasıraltı ettiği ve tek başına politik ve sivil alanı kat ettiği bir görünüm sunması olarak ortaya çıkar. Nasıl ki 1959-1965 ve 1970-1973 dönemleri militarist söylemin devlet söylemi içinde mutlak bir pozisyon işgal ettiği yıllardır, aynı şekilde 1978-1983 dönemi de militarist söylemin tüm politik ve sivil alanı kat ettiği bir dönem olarak ortaya çıkmıştır (Balcı, 2011: 109).

Türkiye’de 1970 lerde yaşanan krizin bir uzantısı olarak ortaya çıkan toplumsal sorunlar sonucunda yaşanan 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi, 1970 öncesi siyasi parti ve politikacıları siyasetten uzaklaştırmış, bu süreçte toplumu da depolitize edecek önlemleri almıştır. Bu dönemde ANAP “sivil” temsil niteliğinin yanı sıra, darbe yönetimince de benimsenen ekonomik programı (24 Ocak Ekonomik Kararları ve uzantıları) ile önemli bir güç kazanmıştır. Türkiye’de askeri darbelerin açtığı zemin üzerinde inşa edilen ve Özal (ANAP) hükümetlerinin nezdinde cisimleşen yeni sağ hegemonyası toplumsal yaşamın her alanında kendisini hâkim kılmayı başarmıştır. Sağın değişen iktidar stratejisi ve söylemi “piyasa”, “cemaat olarak din” ve “millet” ve bu üç unsura dayalı sivillik anlayışı ile zaman zaman devlet ve bürokrasi karşıtlığı olarak ortaya çıkan muğlak bir siyasi liberalliği eklemeye çalışmıştır (Safi, 2005: 171-178).

Türkiye’de 1970 lerin sonuna gelindiğinde yüzde yüze yaklaşan enflasyon oranının etkin olduğu ve dış ticaret açığının hızla geliştiği bir ekonomi vardı. Döviz ve petrol başta olmak üzere temel girdilerde ciddi sıkıntıların baş gösterdiği bir ortamda sanayideki kapasite kullanımını da hızla düşmeye başladı. Ekonomik çöküntünün toplumsal kargaşayı tetiklemesi ve iç savaşı daha şiddetli bir düzleme oturtması nedeniyle 12 Eylülün mümkünlük koşullarına fazlasıyla katkıda bulunan bir yöne sahiptir. Bunun sonucunda, bir tarafta elliye yakın aşırı sol örgütlerin etrafında toplanmış kişilerin “askeri mücadele” düzleminde yürüttükleri eylemler kapsamında özellikle üniversite yöneticileri ve hocalarına suikastlar düzenlerken, diğer

taftan Türkeş'in partisi MHP ile bağlantıları olan aşırı sağ gruplar başta Abdi İpekçi olmak üzere gazeteciler ve önemli kişileri öldürmüşlerdi. Sağ ve sol arasındaki çatışmalar ülkenin önde gelen isimlerinin öldürülmesiyle sınırlı kalmadı, sivil alan sokak çatışmaları sayesinde bölündü ve "kurtarılmış bölge" kavramı bu çatışmalar sırasında ortaya çıktı. Bu durum sokağın militaristleşmesini mümkün kıldı ve sivil alanın askeri müdahaleyi meşru görmesini de beraberinde getirdi (Balcı, 2011: 110-111). Yani, yasa ve düzenin bozulması, dört nala giden enflasyon ve tüketim malları kıtlığı, parti çekişmeleri ve felç olmuş parlamento yüzünden büyük sıkıntılar çeken halk, sıkı yönetimi ve istikrar vaadini memnunlukla karşıladı (Ahmad, 1999: 215).

Bu gelişmelere ek olarak kriz yıllarında dönemin siyasi partileri arasında en yaygın uygulama devletin kritik kurumlarına yandaşlarını yerleştirmektir ve bu kurumlar arasında sokak çatışmalarının bir parçası haline dönüşen polis ve güvenlik birimleri de vardı. Dönemin siyasi partilerinin yöneticilerinden Demirel'in, Ecevit ve partisini sol militanlara yardımcılıkla suçlamasına karşılık Ecevit'in de Demirel ve AP sini sağ gruplara yardımla suçlaması toplumsal gerilimi artırmaktan başka bir şeye yaramıyordu. Dolayısıyla partiler ve sokağın bu şekilde militaristleşmesi Milli Güvenlik Kurulunu (MGK) politik alanda daha etkin hale getirirken, Devlet Güvenlik Mahkemesi (DGM), Olağanüstü Hâl (OHAL), sıkıyönetim yetkilerinin artırılması gibi militarist çözümlerin sıklıkla dillendirildiği bir ortam üretti (Balcı, 2011: 112).

İç siyasi konjonktürde bu gelişmeler yaşanırken uluslararası arenada meydana gelen gelişmeler de darbeyi ve darbeyi meşru gösteren militarist söylemi güçlendiren bir başka sebep olarak ifade edilebilir. Nitekim 1979 İran Devrimi, Sovyetlerin Afganistan'ı işgali gibi olayların yanı sıra darbenin ardından Türkiye'ye yapılacak yardımların artırılacağına söylenmesi dolaylı olarak darbenin uluslararası düzlemde de onaylandığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Balcı, 2011: 116). Kısaca, ekonomik, sosyal ve uluslararası düzlemde işleyen olabirlik koşulları ve bunların militarist söylemi onaylayıcı yönü 1980 darbesinin en önemli nedenidir denilebilir.

Balcı'nın tabiriyle 1980 sonrasında MGK devleti kurulmuş ve bu süreçte, sivil alan bütünüyle askerin kontrolü altına alınmıştı. Bu aşamada kapsamlı bir sindirme hareketi uygulanmış, düşüncelerinden dolayı 30000 kişi işten atılırken, 30000 kişi başka ülkelere iltica etmiş ve 14000 kişi de vatandaşlıktan çıkarılmıştır. Sivil alanda sürdürülen bu "kapatma"

kampanyasının uzantısı ise 1970 lerdeki sokak çatışmalarına dönmemeyi amaçlayan yasaların çıkarılması ve anayasanın bu doğrultuda yeniden düzenlenmesi olmuştur (Balcı, 2011: 119).

21 Eylülde yürütme yetkisinin MGK ya ait olduğu başbakanı emekli bir amiral olan Bülent Ulusu hükümeti kuruldu. Bu hükümetin en önemli atamaları, Turgut Özal'ın ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığına, onun yakın arkadaşı ve Merkez Bankası eski başkanı Kaya Erdem'in de Maliye Bakanlığına getirilmesiydi. Cunta, darbeden hemen sonra, Batılı mali çevrelere (özellikle International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu-IMF) ve Dünya Bankası ile) yakın ilişkileri bulunan Turgut Özal'a danıştı. Özal, hazırladığı ekonomi programının uygulanmaması halinde, Türk ekonomisinin büyük zarar göreceğini anlattı ve bu politikaların var gücüyle uygulanması için kendisine izin verilmesini istedi. Generaller de onun önemini kavradılar ve Özal'ı “ekonomiden tam sorumlu kişi” olarak atadılar (Ahmad, 1999: 217).

Darbeyle yönetime el koyan askeri yönetim en kısa süre içinde yeni bir anayasanın hazırlanmasını ve genel seçimlere gidilerek normal siyasal düzene dönmek istiyordu. Bunun için 1982 anayasası oluşturulmuş ve bu anayasanın kabul edilmesi için halka gidilmişti. Bu süreçte “hayır” deme özgürlüğü ise aslında tanınmamıştı. Kenan Evren'in “12 Eylül öncesine dönmek istiyor muyuz istemiyor muyuz?” şeklindeki beyanati anayasanın kabul edilmemesinin devam eden sıkıntılı süreci uzatacağını vurguluyordu. Ayrıca cumhurbaşkanlığı seçimlerinin de bu referandumla birleştirilmesi ve bu referandumdan çıkacak “evet” neticesinin sadece anayasa meselesini çözmekle kalmayıp devlet başkanlığı sorununu da çözecek olması, bunun sonucunda da siyasal hayatın en kısa zamanda yapılacak genel seçimlerle normale dönecek oluşu halkın referandumda zaten “hayır” diyebilmesinin mümkün olmadığını da bir başka ifade ediliş şekliydi (Özdemir, 1995: 457).

Bundan sonra 24 Nisanda MGK, yeni partiler yasasıyla siyaset yapma yasağını kaldırdı ve ülkenin siyasal hayatında yeni bir sayfa açıldı. Yeni yasada en dikkat çeken husus MGK nın hiçbir gerekçe göstermeden parti kurucu üyelerini veto etme yetkisine sahip oluşuydu. Nitekim kurulan siyasi partilerden AP nin kılık değiştirmiş hali olarak tarif edilen Büyük Türkiye Partisi geçmişi temsil ettiğinden kapatılmıştı. Çünkü generaller yeni bir siyasal ortam oluşturmak istiyorlardı. Aynı şekilde Erdal İnönü tarafından kurulan Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) de adaylarının veto edilmesi sonucu Kasımda yapılacak seçimlere giremedi. Sonuçta Kasımda yapılacak seçimlere üç parti girecek durumdaydı. Bunlardan biri emekli general Sunalp'in Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), saği işgal

ediyordu; diğeri Turgut Özal'ın ANAP ı merkezi tutuyordu (Eylül 1980 den önce var olan bütün siyasal eğilimleri temsil etme iddiasında olsa da) ve İsmet İnönü'nün eski özel kalem müdür Necdet Alp, CHP nin bıraktığı boşluğu doldurma umuduyla Halkçı Partiye önderlik ediyordu. Burada merak edilen husus, cuntanın neden Anavatan Partisini kapatmayarak seçim mücadelesini denetim altında tutup sadece iki partiye izin vermediğidir. Öyle anlaşılıyor ki, Batıdan, özellikle de finans çevrelerinden aldığı destek Özal'ı kurtarmıştır (Ahmad, 1999: 223).

Başlangıçta Özal'ın seçimleri kazanacağını kimse düşünmüyordu. Şartlar Sunalp için elverişli olmakla birlikte Özal'ın serbest faiz yönlendirme ve kullanmalarına izin verilen bankerler tarafından orta gelirli pek çok aileyi dolandırmaları sonucu itibarının zarar görmesi buna neden olarak gösterilebilir. Ancak Sunalp'in beklendiği gibi bir önder olamaması ve halk tarafından benimsenmeyişi Özal'ın beklentilerin aksine seçimi önde götürmesine ve oyların %45,15 ini almasına sebep olmuştur (Ahmad, 1999: 224). Fakat bu durum Özal'ı meşrulaştırmaya yetmiyordu. Çünkü iki ana parti (SODEP ve Doğru Yol Partisi (DYP) seçimlerin dışında tutulmuştu. Dolayısıyla 1984 te yapılacak belediye seçimlerinde Özal'ın kendisini ispat etmesi gerekiyordu.

Belediye seçimlerinde Özal, oylarında küçük bir gerileme olsa da yerini sağlamlaştırdı. Bu durum muhalif basın tarafından seçim sonuçlarının Özal'a verilen güvenoyu olarak kabul edildi. Bunlara ilaveten soldaki parçalanma Özal için bir sorun teşkil etmezken, Süleyman Demirel'in arkasında yer aldığı DYP nin temsil ettiği sağdan gelen tehditle Özal'ın baş etmesi gerekiyordu. Özal bu tehditle, sağın üç eğilimini birleştirdiğini söyleyerek başa çıkıyor ve bu söylem de partiye felsefi bir nitelik kazandırıyor. Yani ANAP, AP kadar muhafazakâr, MSP gibi geleneklere bağlı (İslamcıların parolası), MHP gibi milliyetçiydi ve hatta sosyal demokratlar gibi o da sosyal adalete inanıyordu (Ahmad, 1999: 227).

Dolayısıyla ANAP, liberal-sağ, mukaddesatçı sağ, milliyetçi sağ ve demokratik sol yaklaşımların dördünü de yani merkezdeki sağ ve solu temsil ettiğini öne sürerek siyasete girmiştir. ANAP aslında, merkezin asker eliyle oluşturulmasına bir tepkidir ve bu tepki ülke sathında yankısını bulmuştur. Bu yönüyle ANAP a 1983 te toplamda %45,1 lik oy vermiş kesimin Türkiye'nin muhafazakâr çekirdeğini oluşturduğunu söylemek mümkündür (Göka, vd. 2003: 310). Yani, darbecilerin merkezi suni, birer sağ ve sol partiyle oluşturma gayretleri

halk tarafından tepki görmüş ve halk bu tepkisini tercihini ANAP tan yana kullanarak göstermiştir.

Yukarıda da vurguladığımız gibi Özal da 12 Eylül darbesine yol açan nedenlerin temelinde, devletle toplumu birbirinden ayırmaya çalışan sağ-sol eksenli ideolojik fraksiyonların olduğunu düşünür. Bu düşünceden hareketle Özal, böylesi bir amacın önüne geçmek için bütün siyasal eğilimleri içinde barındıran yeni bir politik anlayışın gerekliliğini savunmuştur. ANAP ı bu amaçla kurmuş ve partisini milliyetçi, muhafazakâr, liberal ve sosyal adaletçi olarak tanımlamıştır. Yani Özal bu dört eğilimli siyaset anlayışıyla sağ ve sol ekseninde oluşan antagonizmaları ortadan kaldırmak ve bunları bir bütün için toplamayı hedeflemiştir (Duman, 2010: 210).

20 Mayıs 1983 te 37 arkadaşı ile kurduğu ANAP ile Özal, yeni-sağın Türkiye sahnesindeki başrolünü oynamaya başlamıştır. Özal, yeni kurulan ANAP ı kamuoyuna, *“ANAP, TC. Anayasası, İnsan Hakları Beyannamesi, Siyasal Partiler Kanunu ve diğer Kanunların esas sınırları içerisinde faaliyet gösteren bir siyasi teşekküldür.... Milliyetçi, muhafazakâr, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest Pazar ekonomisini esas alan bir siyasi partiyiz.... Burası bir hizmet kapısıdır. Milletimize en iyi şekilde hizmet edebileceğimize inanıyor, Yüce Allah’ın gayretlerimizde bize yardımcı olmasını diliyoruz...”* şeklinde takdim etmiştir (ANAP Parti Programı, 1992: 1-2).

Özal’ın 1980 lere damgasını vuran bir siyaset adamı olmasında liberal-muhafazakâr söylem çevresinde şekillenen siyasal ve ekonomik alanda radikal bir değişimi öngörmesi neden olarak gösterilebilir. Çünkü Özal açısından, başta siyasal sorunlar olmak üzere tüm sorunların kaynağı ekonomik geri kalmışlıktır. Bu nedenle de Özal’ın siyaset felsefesi ekonomi odaklıdır. Bu anlayış Türk modernleşmesinde de bir kırılma olarak görülür. Çünkü modernleşme anlayışı, siyasi, hukuki, idari açıdan batı kurumlarını aynen almak olarak anlaşılmuş cumhuriyet dönemi de bu anlayışı kültürel uygulamalarla (kılık-kıyafet, ölçü-tartı inkılabı vb.) derinleştirme çabasıyla geçmiştir. Özal ise modernleşmeyi, liberal ekonomiye geçerek batı ile rekabet edecek gücü yakalamaya çalışmak; küresel rekabet güçleriyle yarışabilecek duruma gelmek olarak yorumlamıştır (Duman, 2010: 194-195).

Buraya kadar anlattıklarımızdan yola çıkarak, Türkiye’de muhafazakârlığın kurumsallaşmasında üç evreden bahsedebiliriz. Birinci evreyi, 1923-1950 arası dönemde düşünsel olarak temellerinin atılması olarak ifade edebiliriz. İkinci evreyi, 1950-1960 arası dönemde DP ile kurumsallaşmaya dair adım atmasıyla açıklayabilirken son evreyi de bu dönemde ANAP ile Türk siyasal hayatında yerini somutlaştırdığını ve bu yerin günümüze çeşitli fraksiyonlarla karşılık bularak ulaşmasına rağmen 1980-1993 döneminin bu doğrultuda değerlendirilebileceğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda ANAP ın siyasal kültür ve Özal’ın çizgisi, düşünceleri ve benimsediği ilkeler bu durumun kanıtları olarak değerlendirilebilir.

3.BÖLÜM

1994 YEREL SEÇİMLERİ VE TÜRKİYE’DE MUHAFAZAKÂRLIĞIN YÜKSELİŞİ

3.1)GENEL ÇERÇEVE

Bu bölümde konumuzun ana temasını teşkil eden Türkiye’de Muhafazakâr ideolojinin yükselmesinde 1994 yerel seçimlerinin etkisini inceleyeceğiz. Ancak bu incelemeye geçmeden önce 1994 yerel seçimlerinde “şaşırtıcı” hatta “şok” edici olarak yorumlanan ve RP nin beklenmedik zaferi olarak tarihe geçen siyasal hayatımıza uzun vadede etki eden bu önemli noktayı ortaya çıkış süreciyle birlikte ele almak faydalı olacaktır. Zira RP ve söylemi birden oluşmuş bir mefhum olamamakla beraber yukarıda da irdelediğimiz muhafazakâr düşüncenin Türk siyasal hayatındaki gelişim dönemlerinin etkisi vardır.

Konumuzun muhteviyatı 1994 yerel seçimleri bağlamında olduğundan MNP ve MSP dönemlerinde çok fazla ayrıntıya girmeyecek sadece RP nin elde ettiği başarıya temel oluşturması bakımından meydana getirdiği birikim ve RP nin seçim çalışmasında sloganı olan “adil düzen” kavramının temelini teşkil ettiğinden parti programlarına yapılacak atıflarla yetinilecek daha sonra adil düzen kavramı üzerinden değerlendirme sürecektir. Tabii bunların başında hareketin lideri Prof. Dr. Necmettin Erbakan’ın hayatı ve düşüncelerini ifade etmemiz konunun geriye kalanı açısından daha yerinde olacaktır.

29 Ekim 1926 yılında Sinop’ta doğan Erbakan, gerek baba tarafından (babası Adana’nın Kozan ve Saimbeyli bölgesinde uzun süre hüküm sürmüş olan Selçuklu soyu Kozanoğullarından, Mehmet Sabri Erbakan) gerekse anne tarafından (Sinop’un tanınmış ailelerinden birinin kızı olan Kamer Hanım) Anadolu’nun tanınmış ailelerinin evlatlarının izdivacından dünyaya gelmiştir. Babası Mehmet Sabri Erbakan’ın ağır ceza reisi olması hasebiyle Erbakan’ın yaşamı çeşitli yerlerde geçmiş olup kardeşlerinin hepsi yüksek tahsil yapmıştır. Kendisi de en az kardeşleri kadar başarılı olan Erbakan, eğitim hayatı süresince gittiği okullardan hep birincilikle mezun olmuş kardeşi gibi mühendislik eğitimi alıp ticarete atılmıştır (Akgül, 2011: 25). İleride tekrar vurgulanacak bu ticari hayatı, dönemin konjonktürel şartlarının bir neticesi olarak siyasi hayatına dönüşecek ve temellerini attığı düşünce hareketi, ona, önce MNP ardından MSP ile Türk siyasal hayatında önemli bir yere

oturacak başarılar kazandıracaktır. Onun fikir ve düşünceleri ile elde ettiği başarının en dikkat çeken dönemi 1994 yerel seçimlerinde kendini gösterecek hatta göstermekle de kalmayacak onun oluşturduğu düşünce mirasıyla yetişen öğrencileri tarafından zamanın şartlarına göre kavramsal değişiklik gösterse de bugüne kadar ve bugün de etkisini sürdüren bir mefhum olacaktır. Buradan hareketle, çalışmanın ana temasını oluşturan 1994 yerel seçimleri ve Türkiye’de muhafazakâr ideolojinin yükselmesindeki dinamikleri anlamanın öncelikli yolu olarak o dinamikleri başarıyı yakalamada avantaj olarak kullanabilen fikriyatın mimarı Erbakan’ın kısa hayat hikayesi ve felsefesiyle daha iyi anlaşılacaktır.

Erbakan’ın geliştirdiği söylem “milli görüş” olarak tanımlanmış ve adeta onunla özdeşleşmiştir. Bu kavramın içeriğine geçmeden önce Erbakan’ın düşün dünyasını etkileyen hususa kısaca değinmekte fayda görüyoruz. Çünkü bu kavramın anahtar unsurunu her safhada açıkça vurgulanan “milli, manevi hissiyat” oluşturmaktadır. Erbakan’ın söylemindeki bu güçlü manevi vurgunun temelini, Akgül’ün ifadesiyle, küçük yaşlarda evinin karşısındaki camii de kılınan bir cenaze namazından etkilenmesi oluşturmuş daha sonraları babası emekli olup İstanbul’a yerleşmiş ve burada İskenderpaşa camii imamı M. Zahit Kotku Efendi’den etkilenmiştir. Erbakan, O’nun ilim ve irfan ehlinde istifade etmekle beraber manevi olgunluğu da Kotku Efendi gibi zatların himayesinde kalarak yakalayacaktır (Akgül, 2011: 25).

Erbakan, milli görüşü anlattığı eserinde, bir milletin varlığının devamını, dini, tarihi, ictimâî, iktisadî ve kültürel unsurların müşterek millet şuurunu meydana getirmesi ile mümkün olduğunu bu şuurun noksanlığının milleti maddi ve manevi açıdan yıpratıp zayıf düşüreceğini ifade etmesinin ardından bu şuurun tarihte iç ve dış mihraklarca yok edilmeye çalışıldığını bunu engellemenin de milli görüşle kaim olacağını belirttikten sonra milli görüşü şöyle açıklamaktadır:

“Biz Milli Görüşü, bütün yıkıcı cereyanlara karşı müdafaa ediyoruz. Önce ahlak ve maneviyat bayrağını açarak ortaya çıkmış bulunuyoruz. Manevi kalkınmaya maddi kalkınmadan daha fazla ehemmiyet veriyoruz. Bütün yurt sathının kalkınmasını milli şuurlanma için gerekli gördüğümüzden, milli, güçlü, süratli ve yaygın kalkınma istiyoruz. Sadece baraj yapmış olmak değil, barajı yapacak makine yapmak istiyoruz. Bu yüzden ağır sanayie, harp sanayiine herkesten daha fazla ehemmiyet vermekteyiz.

Çeşitli Batı ülkelerinin âdet ve ananelerini taklit ve o ülkeleri kendi ülkemizden üstün kabul etmek manasına gelen batıcılığa karşıyız. Biz tarihin en şerefli milletiyiz. Bin yıllık tarihimizde batı ülkelerinin hocası olduk. Bütün bugünkü müspet ilimlerin

kurucusu bizim âlimlerimizdir. Batılılar bunları bizden aldılar. Biz bütün insanlığa ışık tutacak büyük medeniyeti yeniden kuracağız. ‘Yeniden büyük Türkiye’ ideali bu hedefi işaret etmektedir. Onun için Milli Görüş sahipleri batı taklitçiliğine asla iltifat etmezler...” (Erbakan, 1975: 9-10)

Türk siyasi hayatında DP ile siyasi alanda yerini bulmaya başlayan milliyetçi-muhafazakâr-dindar söylem özellikle 1965 yılında AP iktidarında önemli bir kırılma yaşamıştır. AP sinin iktidara gelmesinde kapatılan DP ile milliyetçi hassasiyetin yoğun olduğu çevrenin oy oranının etkili olduğunu söylemiştik. Bu durumun aynı zamanda AP si içinde parti uygulamalarını benimsemeyen bir kesimin oluşmasına sebep olduğunu ve bu muhalefetin dini-muhafazakâr kanadını Milli Nizam Partisinin (MNP) oluşturduğunu da vurgulamıştik. Şimdi burada kısaca AP sinin 1965 yıllarına değinmek suretiyle önce MNP olarak ortaya çıkıp daha sonra Milli Selamet Partisi (MSP) ve Refah Partisi (RP) süreçleriyle devam eden siyasi hareketlenmeyi oluşturan koşullara değineceğiz.

Bu koşulları iktisadi ve ideolojik olarak nitelendirebileceğimiz iki şekilde ele alabiliriz. Birinci durumu, AP sinin uyguladığı iktisat politikalarının bir sonucu olarak özel sanayi karşısında toprak ağaları ve yerli girişimcinin güç kaybetmesi olarak ifade edebiliriz. Nitekim yapısında büyük toprak sahiplerini, girişimci sınıfları (sanayii ve ticaret burjuvazisi) nı barındıran AP, kapitalist gelişmenin hızlanmasına paralel olarak toplumda yeni oluşumların ortaya çıkışını kendi içinde yaşamıştır.

Bu bağlamda iktisadi büyümeden en az payı alan küçük imalatçı kesimin başka bir deyişle küçük burjuvazinin özel sanayinin giderek etkinlik kazanması sonucunda kendilerinin ikinci plana itildiğini görmüş, taleplerinin AP tarafından artık karşılanmadığını fark etmişlerdir. Bunun sonucunda da ortaya koyulan tepki önce MNP daha sonra da Demokratik Parti (DP) ile ifadesini bulmuştur (Sarıbay, 1985: 96-97). Demokratik Parti çalışmanın konusu dışında olduğundan burada sadece adı verilmiştir.

Özünde ideolojik sayabileceğimiz yasal düzeyde yansıyan ikinci durumu 27 Mayıs hareketinin toplumsal değişme açısından en önemli ürünü olarak belirtilen 1961 anayasası ile ifade edebiliriz. Zira “siyasal düşünce özgürlüğüne verdiği önem” ile bilinen bu anayasa hem MNP sinin kurulmasına ortam hazırlamış hem de aynı partinin “laiklik karşıtı eylemleri” olduğu iddiasıyla kapatılmasına sebep olmuştur. 1961 anayasası siyasi ideolojilerin yaygınlaşmasını kolaylaştıran özgürlük ortamında milliyetçi ve sosyalist ideolojiler yanında

dinci ideolojiyi de ön plana çıkarmıştır (Sarıbay, 1985: 97). Yani AP si içindeki iktisadi tepki yasal zeminin verdiği cevaz ölçüsünde ideolojikleşmiştir.

Buradan MNP sinin kuruluşunu Erbakan'ın özel bir televizyon kanalında *Gümüş Motor Fabrikasına* ilişkin sorulan soruya verdiği cevabını buraya aynen aktararak, hem yukarıda ifade edilen iktisadi sebebin daha iyi anlaşılabilirliği açısından hem de bir sermaye grubunun siyasal tarihi açısından güzel bir özet verdiği düşünülerek paylaşılmıştır:

“Muhterem kardeşim, Gümüş Motor Fabrikası'nda 1960 yılında bütün parçaları yerli olmak üzere ilk Türk motoru imal edildi. Bugün bile bu motorlar (şimdiki adı ile Pancar Motor) ülkemizin o sahadaki ihtiyacını tamamıyla karşılıyor. Hatta sadece Türkiye'nin değil Irak'ın, Pakistan'ın da ihtiyacına cevap veriyor. Şimdi de Azerbaycan'da motor imalat fabrikası kuruluyor. Ve bizim zamanımızdan beri de tek civatası bile değiştirilmeden devam ediyor. Ama biz niye sürdüremedik? Bir defa biz bu motorları yaptıktan sonra büyük dampingle karşılaştık. O güne kadar motor ithal eden kimseler, biz fabrikayı kurunca 'Aman bu fabrika malını satamasın, biz yine ithalatımızı yapalım.' dediler. 6700 liraya sattıkları motorların fiyatını biz imalata geçince 6200'e, sonra 5200 liraya, sonra 4700'e ve nihayet 2700 liraya indirdiler. 2700'e indirdiklerinde bizim bu motorları satmamıza katiyen imkan yoktu. Bu damping karşısında motorlarımızı satamadık. Halbuki yerli imalatın ithalata karşı korunması lazımdı. Bunu Odalar Birliği yapmalıydı. İthal kotalarını düzenleyen Odalar Birliği Dairesi'ne bu sebeple başkan olduk. Sadece bizim motorlar değil, bütün başarılı yerli imalatımız, ithalat ile kösteklenmesin diye uğraştık. Ancak bizim aldığımız kararları Odalar Birliği Genel Sekreterliği değiştiriyor, yine ithalatı koruyordu. Bunun üzerine TOBB'ne genel sekreter olduk. Bu sefer idare heyeti yine kararlarımızı değiştirmeye başladı. Arkadan TOBB'ne başkan olduk ve bütün idare heyetini milli sanayiye koruyacak insanlardan seçtik. Ama bu sefer de iktidardaki Demirel, kotaların hazırlanma yetkisini biz başkan olunca Odalar Birliği'nden aldı. Bunun üzerine artık yapılacak tek şey bu milletin hakkını siyasi sahada korumak idi. Önce Konya'dan bağımsız aday olduk ve ardından da Milli Nizam Partisini kurduk.” (Şen, 1995: 19-20)

Erbakan'ın bu ifadelerinden de anlaşıldığı gibi Odalar Birliği içerisinde başlayan mücadele Konya'dan bağımsız aday olarak başlayan ve daha sonra Anadolu'daki küçük ve orta girişimciliğin yine Erbakan liderliğinde siyasal bir parti olarak örgütlendiği boyutlara ulaşmış ve MNP böylece kurulmuştur.

MNP nin kuruluşunu zorunlu kılan nesnel koşullar sanayileşen Türk toplumundaki işlevsel bölünmelerin keskinleşmesinin bir sonucu olmasına rağmen; basın ve kamuoyu, yeni partiyi ve yöneticilerini siyasal yollarla Türkiye'de İslamiyet'in destekleyicisi olarak nitelmiştir. Gerçekten de İslamcı ideolojiyi savunduğu açık olan Bugün ve Sabah

gazetelerinin MNP yi bu şekilde “lanse” ettikleri söylenebilir. Bu gazetelerden birincisi, okuyucularına MNP nin sağcıların partisi olacağına ilişkin güvence verirken; ikincisi, partinin Anadolu’nun tüm “mukaddesatçıları” tarafından beklenen tüm sağcılarının gerçek çıkarlarını gözetecek, ortanın sağında bir parti olduğunu vurgulamaktaydı (Sarıbay, 1985: 99).

Yukarıda teorik veçheyi tartıştığımız kısımda muhafazakârlığın modernitenin yaratısı olduğunu söylemiştik. Modernleşme anlayışının siyasal, sosyal, iktisadi alanı içine alacak şekilde ve köktenci bir anlayışla ortaya koyduğu değişim ve dönüşüm algısına karşı bir tepki olarak muhafazakârlığın ortaya çıktığını ifade etmiştik. Buradan hareketle MNP nin programını ele aldığımızda benzer bir tepkiselliğin parti söyleminde var olduğunu ifade edebiliriz. Zira MNP nin seçim beyannamesinin “Esas Gaye” başlıklı giriş kısmında yer alan üslup hem muhafazakâr söylemin güçlü gelenekçilik vurgusunu, hem de bu vurguyu şekillendiren tarih-din olgusunun ışığında ortaya konan ‘tepkici’ yaklaşımın ipuçlarını bize vermektedir. Nitekim, parti programının “Esas Gaye” başlığı altında, partinin, milletin fitratında mevcut olan yüksek ahlak ve faziletin, kuvvadan fiile çıkarılmasını, inkişafını ve cemiyete nizam, huzur, ictimai adalet ve vatandaşlara saadet ve selamet getirmeyi; milletin manevi kalkınma yanında, müspet ilimlerde ve teknikte taklitçilikten kurtulmuş, yapıcı, keşf ve icat edici gerçek bir ilmi inkişafa ve her sahada büyük şahsiyete erişmesini gaye edindiği belirtilerek (MNP Program, 1970: md.1-2) şöyle devam edilir:

“Partimiz, milletimizin geçirdiği büyük tarihi tecrübeler ve kazandığı olgunluk sayesinde, milli ve manevi değerlerimize halel getirmeden demokratik hukuk nizamı içerisinde manevi ve maddi kalkınma hareketlerinin basiretli ve isabetli bir sentezini yapacağını ve bu suretle beşeriyete ışık tutacak, refah ve saadet getirecek, yeniden dünyaya örnek bir medeniyet kuracağını kabul eder ve bu büyük gayeye erişmek için vatandaşlarımızı hizmete çağırır.” (MNP Program, 1970: md.3)

Aynı şekilde muhafazakârlığın ortak birikim ve ortak amaçlara inanarak betimlediği millet anlayışı ve yeni karşısındaki koruyucu tutumunun MNP söyleminde şu ifadelerle karşılık bulunduğunu söyleyebiliriz:

“Müşterek davalara iman, müşterek tarih şuuru, müşterek gaye ve kültür birliği içerisinde ve müşterek bir ruhî muhteva potasında erimiş toplulukları tam bir vahdet içinde kabul edici, zarfî mazrufa göre kıymetlendirici ve bu ölçüler dışında hiçbir tefrik yapmayıcı bir milliyetçilik anlayışına sahibiz.

Zararlı cereyanların son zamanlarda inkişaf etmesi, gerek geçmiş ve gerek yeni iktidarların milli eğitim politikasının tabii ve elim bir neticesidir. Demokratik rejimin hiçbir prensibi gençliğe milli mefkûre ve milli ahlakımızın ve tarih şuurumuzun aşılmasına mani bulunmadığı halde, müfredat programlarının tanziminde gayri milli bir yol takip edilmiş, zihinler ve kalpler mefkûresiz bırakılmaya çalışılmıştır. Bu kısır politika memleketimizi manevi istilaya hevesli olan beynelmilel kültür emperyalistlerinin cesaretini ve faaliyetini artırmıştır.

Memleketimizde Marksizmin, kozmopolitliğin ve çeşitli yabancı ideolojilerin yayılma istidadı taşımasının sebebi iktisadi olmaktan ziyade, ideolojiktir. Ve uzun yıllar devam ettirilen yanlış politikaların neticesidir.

Bu sebepten maddi ve iktisadi; kaynaklarla kendisini destekleyen manevi istila hareketlerini önlemeyi ve yeni nesilleri milletimize kazandırmayı, istiklal mücadelesi kadar ehemmiyet vereceğimiz mukaddes bir vazife saymaktayız.” (MNP Program, 1970: md.7-8)

Buraya kadar ifade ettiklerimizden hareketle muhafazakârlığın, ilericiliğe, tedrici, köklerini geçmişten alan bir bakış açısıyla yaklaştığı anlayışını, MNP programında yer alan ve burada belirtilen beyanlardan çıkarılabileceği ifade edilebilir. Zira parti programının tamamındaki hakim söylem gelişmeyi kendi kültürel kodlarını doğru okuyup öğrenmekten geçtiği üzerine kuruludur.

Ancak MNP çok uzun ömürlü olmamış kuruluşundan bir yıl sonra kapatılmıştır. Kapatılma gerekçesi 1961 Anayasasının 1965 tarihli Siyasal Partiler Kanununda yer alan 83. maddesi ile 107. madde¹⁰ arasında bulunan hükümlerdir. Sarıbay’a göre bu hükümler, Kemalist ideolojinin ilkeleri doğrultusunda oluşturulan bir meşruluk anlayışının öğeleri niteliğinde sayılabilir. Yine ona göre, özellikle 92. ve 99. maddeler arasında yer alan genel hükümler dinci ideolojinin yayılma sınırlarını belirtmesi açısından ilginçtir. Anayasa Mahkemesi 20.05.1971 de MNP yi kapatma kararını adı geçen kanunun 101. maddesinin

¹⁰ 13.07.1965 tarih ve 671 sayılı Siyasal Partiler Kanununun 83. maddesi, Devletin şeklini, devamında gelen maddeler ise sırayla Milli egemenliğin korunmasını, Sultanlık, unvan ve nişanlarının yasaklanmasını, Bağımsızlığın, Ülke bütünlüğünün, Devlet teklifi ilkesinin korunmasını, Azınlık yaratılmasının önlenmesini, Bölgecilik ve ırkçılık yasağını ve eşitlik ilkesinin korunması başlıklarını düzenlemiştir. Kanunun 92. ve 99. Maddeleri ise sırayla, Laiklik ilkesinin korunmasını, Halifeliliğin istenemeyeceğini, Laik devlet düzeninin korunmasını, Din farklılığına dayanma yasağını, Partilerin dini gösteri yapamamasını, Atatürk devrimlerinin, Diyanet işleri başkanlığının yerinin korunmasını ve Cumhuriyetin büyük kurucusuna saygı başlıklarını düzenler. Kanunun 101. maddesi ile 107. maddeleri ise sırayla, Temel hak ve ödevleri, Anayasanın meşruluk temelini, 27 Mayıs 1960 Devriminin anlamını, 27 Mayıs 1960 tan 15 Ekim 1961 e kadar yargı organlarıncı kapatılmış siyasi partilerin devamı olma iddiasının yasak edilmesini, Ahlak ve adabın korunmasını, Kullanılması yasak parti adlarını ve Askeri nitelikte partilerin kurulamaması başlıklarını düzenlemiştir. (Hükümlerin ayrıntılarını için ayrıc. Bkz. http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/kanunlar_kararlar/kanuntbmmc048/kanuntbmmc048/kanuntbmmc04800648.pdf)

yanında 92., 94. ve 97. maddelerine dayanarak vermiştir. Bir başka deyişle MNP, Kemalist ideolojinin sınırlarını çizdiği siyasal sistem içinde “sistemin üstünde” bir çatışmaya yönelmesi sonucu kapatılmıştır (Sarıbay, 1985: 105-106).

Anayasa Mahkemesi, anayasanın laikliği güvence altına alan maddelerini ihlal ettiği için, MNP sini kapadıktan sonra durum normale dönene kadar İsviçre’ye sığınan Prof. Dr. Necmettin Erbakan’ın liderliğindeki “İslamcı” lara herhangi bir cezai önlem uygulanmadı. Zira, Ekim 1972 de “İslamcı” ların MSP ni kurmalarına ve bir yıl sonra yapılan genel seçime girmelerine izin verildi.

MSP, önceki partiden daha ciddi bir imaj oluşturmaya çalıştığı söylenebilir. Buna, daha çok tekellerin gelişmesine ve dış sermayeye olan bağlılığa muhalefet etmesi örnek verilebilir. Ayrıca, parti, ağır sanayi ve faizden arındırılmış bankacılık gibi, İslami değerleri temel alan bir ekonomi istemektedir. Faroz’a göre özenle geliştirilen bu imaj, “İslami köktencilikten” çok, “İslami sosyalizmi” savunan bir partiye uygundu. MSP, 1973 seçimlerinden¹¹ ülkenin üçüncü partisi olarak çıktığında, yaptığı propagandanın ne kadar başarılı olduğu anlaşıldı (Ahmad, 1999: 188-189).

Seçimlerden sonra CHP ile MSP koalisyonu¹² kurulmuş bu koalisyon kurulduktan kısa bir süre sonra gerek iç gerekse dışarda cereyan eden hadiseler nedeniyle tıkanma sürecine girmiş bu süreci aşmak için 1977 de genel seçimlere gidilmiş ancak bu adım yükselen siyasi tansiyon ve toplumsal huzursuzluğa derman olamamış ve nihayetinde 1980 darbesi ile yeniden askeri-bürokrasi yönetime hâkim olmuştur.

CHP ile MSP programları arasında pek çok ortak nokta vardı. Her iki parti de temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan bir demokrasiye, karma ekonomiye, ekonomik kalkınmanın toplumsal adaletle birlikte gerçekleştirilmesi gerektiğine inanıyordu. Her ikisi de

¹¹ Bu seçimlerde Demirel’in AP nin seçimi kazanacağı olasılığına daha yüksek bakılıyor, CHP nin henüz emekleme döneminde olduğu, küçük partilerinse başarı kazanabilmesine ihtimal verenlerin çok az olduğu bir siyasal düşünce hâkimdi. Ancak beklenenin aksine seçim neticesinde AP güç kaybetmiş onun kaybettiği gücü Demokratik Parti ile Milli Selamet Partisi paylaşmış seçimden en kârlı çıkansa Ecevitli CHP olmuştur (daha çok ayrıntı için bkz. Ahmad FERÖZ, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, Çev.: Yavuz ALOGAN, Kaynak Yayınları, 1999i, s.188-189).

¹² ... Demirel, yeni hükümetin kısmen dünya ekonomisindeki aşağı doğru çekilme nedeniyle giderek kötüleşen ekonomik krizle uğraşmak zorunda kalacağını bildiği için, herhangi bir koalisyona katılmayı reddetti. Halkın hoşlanmayacağı ekonomik önlemleri seçim yatırımı olarak eleştirmek varken, bu önlemleri bizzat alıp düşmanlık yaratmaya ne gerek vardı? Demirel böyle düşünüyordu. Bu nedenle Ecevit’in yönetimi altında çalışmayı kabul etmeyerek muhalefete geçmeye karar verdi. Ulusun kendisine muhalefet görevini verdiğini söylüyordu. Ecevit, ya Demokratik Parti önderi Ferruh Bozbeyle ya da Milli Selamet Partisi önderi Necmettin Erbakan’la iş birliği yapmak zorundaydı. Bozbeyle, ideolojik kaygılar nedeniyle ve Bayar gibi eski Demokratlara çok yakın olduğu için Ecevit’le iş birliği yapmayı reddetti. Bu durum da Ecevit, Erbakan’a yaklaştı (daha çok ayrıntı için bkz. Ahmad FERÖZ, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, Çev.: Yavuz ALOGAN, Kaynak Yayınları, 1999, s.190-191).

“büyük sermaye” ye, onun ekonomi ve toplum üzerindeki giderek artan hegemonyasına karşıydı. Bu ortak noktaların yanı sıra bu iki partinin net farklılıkları da vardı. Örneğin, MSP, Anadolu’daki esnaf, zanaatkâr ve küçük girişimcilerin partisiydi. İleri Batı’yla olan bağları koparmaktan yanaydılar. Sosyal demokratlar ise bu görüşleri paylaşmıyorlardı. Yani Selametçiler ile Cumhuriyetçileri bir araya getiren aslında aynı hedefleri paylaşmaları değil, siyasal oportünizm nedeniyle bir koalisyon oluşturmaya karar vermeleridir. Bu oportünizm aynı zamanda birkaç ay sonra hükümetin dağılmasına sebep olmuştu (Ahmad, 1999: 191-193).

Özetle uzun ömürlü olmayan MNP, dindar, mili, manevi değerleri Türkiye’nin içerisinde bulunduğu ve tabiri caizse darbe ve askeri müdahalelerin art arda geldiği dönemlerde programında açıkça yer verecek kadar net ifade eden parti/partilerin de kurulabileceğini gösterebilmesi bakımından önemlidir (Şaylan, 1987: 60). Zira ardından kurulan MSP ni kapatılan MNP nin devamı olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır. Çünkü benimsediği ideolojik çizgi ve parti programında benimsenen söylem MSP nin MNP nin devamı niteliğinde olduğuna dair yabana atılmayacak bir kanının oluşmasına yetmektedir. Hatta konumuzun muhtevasını oluşturan 1994 yerel seçimlerine RP olarak girip kazandığı başarıyı ele almadan önce bu hakim söylemin bazı telaffuz değişiklikleriyle devam etmiş olduğunu söyleyebiliriz. Ek olarak günümüz yakın siyasi tarihinde on iki yıl iktidarda olmuş olan AK Partinin üslup, hitap ve beyannamelerinde de bu söylemin etkilerinin olduğunu söylemek mümkün olabilir. Bu hususu seçim sonuçlarının ulusal siyasete etkisi kısmında ele alacağımızda burada ayrıntısına girmiyoruz.

Bu kısım ile ilgili son olarak MSP nin MNP nin devamı mahiyetinde olduğu yorumunu söylemdeki benzerlikten hareketle iddia etmiştik. Şimdi MSP nin seçim beyannamesinden - çok ayrıntıya girmemek kaydıyla- bazı kesitler verip bu gösterilmeye çalışılacaktır. Şu ifade edilebilir ki MSP nin söylemi MNP ye göre daha sistematiktir. Örneğin kalkınma anlayışı ikiye ayrılmış bunlar maddi kalkınma ve manevi kalkınma olarak tasnif edilmiş öncesinde geniş bir tarihi anlatım yapılmıştır. Ama üsluptaki milli manevi, kültürel kod vurgusu MNP nin programındakine benzer şekilde olmuştur.

MSP nin 1973 seçim beyannamesine baktığımızda, ilk olarak “*Millet*” başlığı altında “... *Sen örnek medeniyetler kurmuş, insanlığa ışık tutmuş, bütün insanlığa ahlâk ve fazilet nedir öğretmiş, dünya nizamını tanzim ve idare etmiş olan bir milletsin... Uzun zamanlar manevi ilimler sahasındaki üstünlüğünün yanına maddi ilimlerde de yapıcı, keşfedici, bulucu*

ve kurucu kabiliyetin ile bütün insanlığa önderlik ediyordun. Batının bugün bizden daha iyi faydalanmasını becerdiği maddi ilimlerin temelini kuran, onlara ilim hüviyetini veren ve o ilimlerin sahibi olan sensin... Sen Allah'ın Hakkı tutma, iyiyi sağlama ve kötüyü men etme yolunda bulunmak üzere seçtiği aziz ve mümtaz milletsin...” (MSP Seçim Beyannamesi, 1973: 3-4) ifadeleriyle tanımladıktan sonra onun tarihteki konumuna yer verilmiş ve burada da “... Milletimiz bütün tarihi boyunca hakkı ve adaleti temsil etmiş, diğer milletlerin yekûnuna galebe çalarak insanlığa her sahada hizmet etmiştir... Milletimiz tarihi boyunca milletlerarası münasebetlerde, hakkın ve adaletin müdafî olmuş ahitlere bağlılık ve karşılıklı eşit muamelenin en güzel örneklerini vermiştir...” (MSP Seçim Beyannamesi, 1973: 4) denilerek milleti dışarıdan yıkamayanların onu içten yıkma yoluna gittiklerini ve bunda da zamanla başarılı oldukları anlatılmıştır. Bu hususu “*Gayri millilik hareketleri...*” diye ifade ederek de Osmanlının yıkılış sürecinde başlayan Cumhuriyet devriyle hız kazanan modernleşme hareketlerinin bir anlamda üstü kapalı eleştirildiğini söyleyebiliriz. Tabii burada sadece eleştiri getirilmemiş aynı zamanda tekrar milletin eski gücüne kavuşmasının tarihi şuura, geleneğine, inancına olan bağlılığına tekrar dönmesiyle mümkün olacağı iddia edilmiştir.

Daha sonra çok partili hayat tecrübesi hakkında bilgiler verilerek mevcut ideoloji ve siyasi partilerin milletin beklentilerini karşılayamadığı belirtilip, tarihi, milli ve ümmi değerleri kendilerinin doğru okuduğunu söyledikten sonra kalkınmanın ve ilerlemenin maddi ve manevi olarak iki kanattan mümkün olduğu açıklanmaktadır. Maddi kalkınma, milli ve manevi değerlerini bilenler eliyle ağır sanayinin geliştirilmesi olarak açıklanırken; manevi kalkınma, nesilleri, tarih, örf (gelenek) ve bunları birbirinden ayrılmaz bir bütün haline getirmede harç görevi gören inançla yetiştirmek yoluyla gerçekleşeceği üzerine bina edilir (MSP Seçim Beyannamesi, 1973: 5-13). MNP ile buradaki söylem arasında benzerliği bu şekilde somutlaştırmakla beraber yukarıda muhafazakârlığın değişime yaklaşımının MNP programında benzer bir perspektifle okunduğunu vurguladığımızdan aynı ifadelerimizi burada tekrar etmiyoruz.

3.2) REFAH PARTİSİ VE ADİL DÜZEN

Bilindiği gibi 1980 askeri darbesiyle darbe öncesi siyasal partiler tasfiye edilmiş, bu partilerin önde gelen liderleri de siyasi yasaklı kılınmıştı. Darbeyi oluşturan koşullar ve darbe sonrası siyasal alanın nasıl dizayn edildiğini Türkiye’de muhafazakârlığın gösterdiği değişim kısmında 1980-1993 bölümünde anlattığımızdan burada tekrar etmiyoruz. Bunu hatırlatmamızın amacı RP nin kuruluşundan kısaca bahsederken siyasal ve sosyal konjonktürün nasıl bir arka plana sahip olduğunu vurgulamaktır. Zira 12 Eylül sonrası diğer parti liderleri gibi Necmettin Erbakan’da siyasi yasaklıydı. Ancak darbe yönetimi en kısa zamanda siyasal alanı sivil alana devretmek istiyor bu nedenle de onayını Milli Güvenlik Kurulu (MGK) dan almak kaydıyla yeni siyasal partilerin kurulmasını istiyordu.

Erbakan siyasi yasaklı olduğundan genel başkanı Avukat Ali Türkmen olan RP 19 Temmuz 1983 te kuruluş dilekçesini İçişleri Bakanlığı’na vermiş ancak 33 kurucu üyenin 29 u Milli Güvenlik Kurulu tarafından veto edildiği için kuruluşunu tamamlayamamıştır. Bunun üzerine 7 Kasım genel seçimlerine yetişebilmek için tekrar 29 kişilik bir kurucu liste hazırlayan RP nin bu üyelerinden 25 tanesi gene Milli Güvenlik Kurulu tarafından veto edilince RP kuruluşunu yaklaşan genel seçimlere yetiştirememiştir (Akgül, 2011: 61).

Bu olgular ışığında RP kuruluşunu 21 Eylül de tamamlayabilmiş ve 25 Mart 1984 yerel seçimlerine katılmak suretiyle darbe sonrası normalleşmeye çalışan sivil alanda yerini almıştır. Biz konumuzun muhtevassından sapmamak adına 1994 e kadar geçen sürede RP nin girdiği yerel ve genel seçimlerin ayrıntısına girmiyoruz. Ancak şu söylenilebilir ki, RP bu süreçte hep oylarını artıran bir trend seyretse de 1987 erken genel seçiminde¹³ barajı geçememiş ancak yerel seçimlerde ilerleme kaydeden bir profile sahip olmuştur.

Yerel seçimlerde elde edilen başarının en önemli faktörlerinden bir tanesi hiç şüphesiz RP nin adil düzen sloganıdır. Bu sloganın ortaya çıkış serüvenini yukarıda ele aldığımızdan burada tekrar etmiyoruz. Her ne kadar, başta aydın kesim olmak üzere, seçmenler, bu sloganın

¹³ RP 25 Mart 1984 yerel seçimlerinde % 4.8 oy alarak Van ve Şanlıurfa başkanlıklarını kazanmış, 26 Mart 1984 yerel seçimlerindeyse oy oranını %9.8 e çıkararak Konya, Sivas, Kahramanmaraş, Urfa ve Van illeri başta olmak üzere, 20 ye yakın ilçe ve 40 kadar belde belediye başkanlığı elde etmiştir. Son olarak konumuzun esas muhtevassını oluşturan 1994 yerel seçimlerinde “şok” yarattığı düşünülen bir seçim neticesi olarak başta İstanbul, Ankara, Konya, Kayseri, Diyarbakır, Erzurum gibi büyük şehirler olmak üzere, 30 a yakın il ve 400 belediye başkanlığı Refah’ın eline geçmiştir.

Genel seçim bağlamında bir anekdot vermek gerekirse, RP, 28 Eylül 1986 ara seçimlerinde %5,7, 29 Kasım 1987 erken genel seçimlerinde %7.20 oy oranlarıyla barajı geçememiş ancak 20 Ekim 1991 genel seçimlerine Milliyetçi Çalışma Partisi-İslahatçı Demokrasi Partisi ittifakıyla giren RP, %17 ye yakın oyla 62 milletvekili kazanmıştır (daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet AKGÜL, **Erbakan Devrimi**, Togan Yayıncılık, Nisan, 2011, s.65).

içeriğini tam kavrayamamış olsalar da, yine de yozlaştığını düşündükleri mevcut siyasal söylem ve bu söylemleri telaffuz eden siyasal partilere karşı RP ni bir alternatif olarak görmeleri yerel seçimlerde elde edilen başarıya temelden etki etmiştir. Bu nedenle adil düzen ile neyin kastedildiğini anlamaya çalışmak konumuzun ana teması açısından faydalı olacaktır kanaatindeyiz.

Milli Gazetede ki 2014 tarihli yazısında Erol, “Adil Düzen” in nasıl doğduğunun çok sorulduğunu belirttiikten sonra; *“Üstat doğuşu anlatıyor: 1960 yılında ben DP li olmadığım halde, CHP liler ve DP liler birleşip beni bürokrasideki işimden attılar. 1961 de İzmir’e gittim ve Hava Eğitim Komutanlığında bir yıl sonra işe başladım. İzmir’de az sayıda insan her hafta bir araya geliyor ve birlikte sohbet ediyorlardı. Bunlardan her biri İstanbul’daki İslami gruplardan birilerinin temsilcileri idi... İzmir’de bir de Kestanepazarı Cemaati vardı. Ali Rıza Güven polis emeklisi Aksekili bir tüccardı; Raif Cilasun isimli Halk Partisinden gelen ve ilmi seviyesi yüksek bir kardeşimiz de ona danışmanlık yapıyordu... İsmail Tanrıbuyruğu ve Ali Tosun adındaki iki medrese âlimi de orada ders veriyordu... Ali Güzel, Nuri Sevil adında bir zenginle birlikte çalışırdı; o da Ahmet Tatari adında İzmir’in büyük iş adamlarından birisi ile çalışırdı... Bunlar da İzmir sermayesi ile içli dışlı idiler, Kestanepazarı’na böylece hâkimdiler... Oldukça serbest bir İslam anlayışı mevcuttu ama Müslümanları sömüren tezgâh işliyordu...”* diyerek genel bir temel giriş yaptıktan sonra, “doğuşu” anlatanın, Müslümanların sömürüsüne dayalı bir sistem var olduğunu bu sistemin değişmesi gerektiği noktasında fikirler yürüttüklerini bunun içinde faizsiz bir kooperatif kurmanın gerekli olduğuyla ilgili önerilerde bulunduğunu belirtmektedir. Sonunda da “Akevler Kredi ve Yardımlaşma Kooperatifini” kurduklarını bu kooperatifi çevreye anlatmak ve devlet nezdinde kendilerini savunmak için siyasi bir kuruluşa ihtiyaç duyduklarını bu doğrultuda da Necmettin Erbakan’a 1969 da bağımsız adaylıklarını teklif ettiklerini kendisinin de bunu kabul ederek milletvekili olduğunu yıllar sonra da Necmettin Erbakan başkanlığında “Adil Düzen” i bu Akevler ekibinin hazırladığını ifade ettikten sonra “Adil Düzen” in dayandığı esasları şöyle belirtmektedir:

“ADİL DÜZENİN DAYANDIĞI ESASLAR: a) Çağın sorunları siyasi değil ekonomiktir... Tarım döneminden sanayii dönemine geçilmiştir... Tarım işletmeleri ile sanayii işletmeleri çalışmıyor... Sanayii dönemi hukukunu oluşturmalyız... b) Yeni hukuk ancak bugünkü müspet ilimlerin verileri ile hazırlanabilir... Ne var ki ilme varsayımları verirseniz iş yapar, varsayımları kendi koyamaz... O halde varsayımlara başka kaynak aramalyız... c) Varsayımlarımızı tarihten almalı idik... Bugüne kadar

ulaşan dört büyük uygarlık Peygamberlerin eseri idi... Varsayımlarımızı 'KUR'AN' a dayandırmalı idik... KUR'AN son ilahi kitaptı, bozulmadan dili ile bize kadar gelmişti ve bizim toplumumuzun da kitabı idi... Avrupa uygarlığı onun Roma uygarlığı sentezinden doğmuştu... O hal de biz de KUR'AN ı kendimize rehber edinmeliyiz... d) Eski kuruluşlarda bunu yapmak mümkün değildir... Büyük kuruluşlarda da bunu yapmak mümkün değildir... O hal de biz bir 'kooperatif' kurarak araştırmalarımızı ve denemelerimizi orada yapmalı idik... İzmir'in o zaman ki mantığı bunu benimsedi ve 'AKEVLER' böyle kuruldu, ardından 'ADİL DÜZEN' böyle doğdu” (Erol, 2014: Milli Gazete Köşe yazısı).

“Adil Düzen” sloganının düşünsel temeline kısaca baktığımızda, gücünü manevi duyguların yoğunluğundan aldığı söyleyebiliriz. Nitekim, içinde yaşadığımız dünyada fen ve teknolojiye kaydedilen ilerlemenin bir sonucu olarak malların dolaşımının daha da serbestleşmesi, insanların birbirini daha kolay tanınması yanında aynı gelişen dünyada bir takım insanların da zulme maruz kaldığı, öz vatanlarından sürüldüğü, oluk oluk kanlarının akıtılmasının büyük bir tezat oluşturduğu, taban tabana zıt olan bu farklılığın nasıl sağlanabildiği sorusunu soran Laleli; bir taraftan buzlar arasına sıkışan bir balina için ayağa kalkan dünyanın yakılıp yıkılan, talan edilen, katledilen Bosna-Hersekli Müslümanlar için aynı hassasiyeti göstermediğini belirterek bu durumun açıkça anlaşılabilmesinin yolunun “ezilip mağdur edilenlerin” kimlikleri ile onları “ezen zalim güçlerin” kimlikleri üzerinde durmaktan geçtiğini ifade eder. Bu bağlamda “adil düzen” sloganının “kuvveti üstün tutan” anlayış yerine “Hakkı üstün tutan” bir husus olduğuna dair düşüncelerini şöyle sürdürür:

“Kuvveti hak sebebi sayan, “insan insanın kurdudur” felsefesini hayatına hakim kılan, çoğunluğu, çıkarı, asaleti ve kuvveti her şeyin üzerinde gören bir batı aleminin (Amerika'sı, İngiliz'i, İtalyan'ı asla değişmez) teknolojinin yüksek boyutlara eriştiği günümüzde, elindeki bütün teknik imkânları da kullanarak insanları yok ettiğini görmekteyiz.

İngilizler Amerika'ya ilk ayak bastıkları günlerde Amerika'nın yerlileri olan Kızıldereli'leri ... öldürmüşlerdir. Amerikalılar Hiroşima ve Nagaziki'de ... on binlerce insanın ölümüne sebep olmuşlardır. Birleşik haçlı güçleri körfez savaşında ... Bağdat'ı bombalayarak 250 bin masum insanı katletmişlerdir. Libya'yı işgal eden İtalyanların, Cezayir'i işgal eden Fransızların, Çeçenistan'da Rusların yaptıkları aynı zulüm, aynı katliamdır...

Ezilen, sömürülen, hakları çiğnenen insanlar, daha çok geri kalmış ülke insanları ile bilhassa Müslümanlar olmaktadır.

Bu cinayet, tecavüz ve tahriplerin bir sonu gelmeyecek, insanlık bu zalimlerin elinde hep inleyip yok mu olacaktır? Elbette ki hayır.

Bu “hayır” kelimesinin gereğini yerine getirdiğimiz gün, zulüm yerini adalete, cehalet yerini ilme devrettiğini, sömürü yerine Hakk’ın korunduğunu göreceğiz.” (Lâleli, 1995: 12-14).

Dolayısıyla “adil düzen” kavramının bir anlamda “haksız” gidişata bir “dur” deme iddiası olduğu söylenilebilir. Lâleli bu “hayır” ı diyebilecek olanların, nefsinin terbiye edip bu meseleler üzerine kafa yoracak ve çözümler üretecek gençler olacağını söyler. Bu düşüncelerle temellendirdiği “adil düzen” tezi üzerine düşüncelerini de ayrıca şöyle belirtir:

“Adil Düzen’ den ben, Hakk’a dayalı düzeni, temellerini ve sınırlarını Hakk’dan alan düzen ve sistem olarak anlıyorum. “Adil Düzen” bir bakıma Hz. Ömer’in düzeni, peygamberlerin düzeni ve Hak ile hakikat temsilcilerinin düzenidir.

... Allah’ın ve O’nun gönderdiği peygamberlerin yolu olan, prensiplerini bundan alan bir anlayışın günümüz diliyle terennüm edilmesinin bir şekli olarak görmek gerektiğine inanıyorum.

Buna göre, “Adil Düzen”, kuvvete iltifat etmez, güçlüye meyiletmez, aşiret ve kabile taassubu ile insanlara yaklaşmaz, güç ve sermaye sahiplerini asla bu özelliklerinden ötürü ön plana çıkarmaz.

Meseleye bu bağlamda bakmak gerekir ve “Adil Düzen” i bu şekilde anlamak gerekir.” (Lâleli, 1995: 15-16).

Prof. Dr. Necmettin Erbakan 1994 yerel seçimleri öncesinde katıldığı özel bir televizyon programında, “adil düzen” adını verdikleri teorilerinin ne olduğunu kapitalizm ve komünizmin eleştirisini yaparak ifade etmiştir. Ayrıca diğer siyasi partilerin kendileri gibi somut, elle tutulur bir projeleri olmadığını da söyleyerek “milletin ve memleketin tek kurtuluş çaresinin kendi iktidarları olacağını” da iddia etmiştir.

Erbakan bu söyleşide kendisine yöneltilen nasıl bir ekonomi modeli öngördükleri sorusuna “tam, kâmil ve mükemmel” olduğunu savunduğu “adil düzen” cevabını vermiş ve bu “adil düzen” i “köle düzeni” olarak addettiği mevcut düzeni eleştirerek açıklamıştır. Ona göre insanlık üç asırdan beri “Hakkı” değil “Kuvveti üstün tutan” batı medeniyetinin zulmü altında inlemektedir. Bu medeniyet iki koldan insanları ezmekte ve zulmetmektedir. Bunlardan biri “Komünizm” diğeri de “Kapitalizm” dir. Erbakan’a göre komünizm ve kapitalizm iki ikiz kardeşlerdir. Çünkü ona göre, bunların ikisi de “Kuvveti üstün tutan zihniyete” dayanmaktadır. İkisinin de “ezen, ezilen” düzeni olduğunu savunur. Aralarındaki

tek farkınsa komünizmde ezen gücün “siyasi güç” kapitalizmde ise ezen gücün “sermaye gücü” olduğudur. Komünizmin insanlığa bir asra yakın bir zaman süresince zulmettikten sonra yıkıldığını kapitalizmin ise zulmünü sürdürdüğünü ifade eder. Bu devamlılığın, insanlara, kapitalizmin saadet getirdiği gibi bir nedenden değil, kapitalizmin, Siyonizm ve emperyalizmin aleti olmasından dolayı onların koruması ve desteği ile suni olarak yaşatılmasından kaynaklandığını söyler. Buradan hareketle Erbakan, RP dışındaki tüm siyasi partilerin temelde faizci kapitalist düzenin taklitçisi olduklarını, kendilerine sağcıyız diyenlerin bu modeli en koyu, acımasız faizle ve diğer sömürü araçlarıyla yürütmek isteyenler olduğunu; kendilerine solcuyuz diyenlerinse aynı modeli bazı “pansuman tedbirleriyle” yürütmek isteyenler olduğunu belirterek hepsinin birbirinin aynı olduklarını ve bu nedenle de hiçbirinin Türkiye’yi geliştiremeyeceğini savunur. Erbakan mevcut düzenin milleti “5 mikrop” olarak ifade ettiği argümanlarla sömürdüğünü ve ekonomiyi tahrip ettiğini belirterek bunları şöyle sıralar: 1) *Faiz*, 2) *Haksız vergi*, 3) *Darphanane*, 4) *Kambiyo* ve 5) *Halihazır bankacılık düzeni*. Adil ekonomik düzenin ise bütün faizleri kaldırdığını, bütün haksız vergi ve fon kanunlarını lağvettiğini söyler. Ona göre, devletin sadece üretime yaptığı katkı ve hizmetleri karşılığında kendi hakkı olarak ve hakkı ne kadarsa o kadar alarak devletin geliri de böylece temin edilmiş olur. Ayrıca “adil düzende” darphanede karşılıksız para basarak milletin hakkını yemek olmadığını, bugünkü bankacılık sisteminin yaptığı gibi “fakirin hakkını alıp zengine vermek” düzeninin de bulunmadığını ifade ederek “adil düzen” de “ekonomik köle düzeninin” “5 mikrobunun” hiçbirisine yer verilmediğini, adil düzenin uygulanmasıyla herkese refah geleceğini savunmaktadır (Erbakan, 1991: 21-25). “Adil düzen” sloganı sadece ekonomik açıdan ele alınarak açıklanan bir kavram değildir. Adil düzeni, adil ekonomik düzen, adil siyasi düzen, adil devlet düzeni, adil manevi ahlaki düzen ve adil ilmi düzen gibi unsurlar oluşturur. Bütün bu unsurların birleştiği nokta ise “kuvveti üstün tutan” perspektife karşı “hakkı üstün tutan” bir anlayışın sadece Türkiye’de değil tüm dünyada kabul göreceği şekilde bütün insanlığın bu slogan etrafında birleştirilmesi düşüncesidir.

Akgül de “Adil düzen” kavramının, evrensel barış ve bereket medeniyetinin yeni bir takdimi ve orijinal bir tanıtımı olduğunu söyler. Kendi sahalarında uzman seviyesindeki yüksek ilim erbabınca hazırlanan, sonra bu konulara vakıf otoritelerince daha geniş bir çevrede madde madde görüşülerek olgunlaştırılan ve nihayet bütün kamuoyunun ve yerli-yabancı araştırmacıların bilgisine sunulan ve tartışmaya açılan gayet ciddi ve ilmi program ve projeler bütünü olduğunu ifade eder ve düşüncelerini şöyle sürdürür:

“Adil Düzen: toplumdaki ‘sosyal dengeyi’ tabiattaki ‘sosyal dengeye’ benzeterek, İslam’la insanlığı bütünleştirerek hazırlanmıştır.

Zulüm ve sömürü üzerine kurulan ve halen ülkemizde ve yeryüzünde uygulanan emperyalist ve kapitalist sömürü sistemine karşı, yeterli ve tutarlı yegane alternatif program olarak sunulan ve kuvvetin değil Hakkın üstün olduğunu savunan ve “Mutlak doğrular” esas alınıp “Mutlak yanlışlardan” sakınılarak hazırlanan, ilmi, ahlaki, siyasi ve ekonomik Adil Düzen programları şimdilik çok gerekli ve gerçekçi bir proje durumundadır ve asıl fiilen uygulama safhasında önemi ve özelliği daha da anlaşılacak ve olgunlaşacaktır.” (Akgül, 2013: 81)

Yukarıda MSP ve MNP programlarından hareketle milletin, geçmişin ortak birikim ve kültürel kodlarından oluştuğu bilincinin muhafaza edilmesi ve gelecek kuşaklara böyle aktarılması anlayışı çerçevesinde muhafazakâr bir biçem benimsendiğini belirtmiştik. Burada da millet anlayışı aynı tema veçhesinde işlenmiş olup, RP millet anlayışını, *“Partimiz milletimizin tarihinde, tecelli eden birleştirici, barıştırmacı, milli ve manevi değerlerimize uygun ve manevi bütünlüğümüzün temelini teşkil eden bir milliyetçilik anlayışına sahiptir.”* (RP Programı, 1985: 39/9) ifadeleriyle tanımlamıştır. Dolayısıyla ifade edilen bu milli ve manevi değer, tarihi ortaklık vurgusu bize muhafazakâr yaklaşımın bu konudaki benzer üslubunu hatırlatmakta olup RP ni doğrudan “dinci” diye tanımlamamak yerine daha çok “muhafazakâr” olarak ifade etmemize olanak vermektedir.

Bir başka deyişle, RP nin programında benimsediği söylem, yukarıda örneğini verdiğimiz MNP ve MSP söylemine yakın olmakla birlikte, partinin sadece ‘İslamcı’ bir parti olmadığını dini temayı daha çok toplumun ortak inancı çerçevesinde işlemek suretiyle, muhafazakâr söylemin, toplumu bir arada tutan ve toplumun bireylerini birbirine bağlamada dine verdiği ehemmiyet perspektifiyle örtüştüğünü söyleyebiliriz. Nitekim parti programında eğitimle ilgili, *“Gençliğimizin eskiden olduğu gibi kısmen de olsa, anarşik olaylara kaymamaları için yıkıcı ideolojik cereyanlara karşı bir fikri muafiyete kavuşturulması, bu maksatla anarşinin evvel emirde fikir planında yok edilmesi maksadıyla dünya şartları göz önünde tutularak bilinçlendirilmesi ve milli ve manevi değerimizle takviye edilmesi gereğine inanıyoruz.”* (RP Programı, 1985: 48) yer verilen bu ifadeleri toplumun geleceği demek olan gençleri –darbe dönemlerinde uç kısımlara yönelen ve acımasızca birbirlerini öldürmelerinin nedenini geleneksel değerleri (evveliyattan zengin bir hoşgörü birikimine sahip oluşumuz ve binlerce yıldır farklılıklarımızı çatışma değil zenginlik unsuru kabul eden mazimizi kavrayış gibi) doğru bilmediklerini bunun da “gayri milli” olarak uygulana gelen “yanlış” eğitim

anlayışından kaynaklandığını vurgulayarak söyleyen- marjinal (anarşik) düşünceler karşısında “milli, manevi, tarihi, geleneksel” düşüncelerle yetiştirmeyi amaç edinerek, ideolojik yaklaşımlar içerisinde bu şekilde anarşizme kayan anlayışlara karşı muhafazakâr-milliyetçi bir nesil yetiştirmeyi hedeflediği sonucunu çıkarabiliriz. Bu bağlamda RP nin sadece ümmi değil aynı zamanda muhafazakâr bir üslup benimsediğini ve buradan hareketle de muhafazakâr felsefenin dini, tarihi, geleneksel unsurlarıyla örtüşebilecek bir siyasal parti olduğu ifade edilebilir.

3.3) REFAH PARTİSİNİN SEÇİM BAŞARISINDA ETKİLİ OLAN SOSYO-POLİTİK DİNAMİKLER

Seçim sonuçları üzerine gerek “Sağ” da, gerek “Sol” da yapılan yorumlar; RP’nin bu başarısını, çoğunlukla “sistemin tıkanması” veya “çözumsuzlük” gibi yüzeysel sebeplere bağladılar: RP, “Düzen karşıtı” söylemi en inandırıcı kullanan parti olduğu için, önemli bir yükseliş göstermişti. Çünkü, seçmen (halk), sorunlara artık çözüm üretemeyen bir düzenin değişmesini istemekte ve oylarıyla buna işaret etmekteydi.

Bu tür bir yorum, aslında sebepleri sonucun kendisiyle açıklama gibi bir yanılgı içermektedir: Esasen üzerinde durulması gereken husus, seçmenin neden “düzen karşıtı” bir partiye itibar ettiği, bunda hangi sosyo-politik dinamiklerin rol oynadığıdır.

RP açısından seçimin iki önemli değişkeni, bu partinin ardında yatan sosyo-politik dinamikleri anlamamıza yardımcı olabilir. Bunlardan birincisi RP’nin başta İstanbul ve Ankara olmak üzere, kentsel alanlarda başarılı olmasıdır. İkincisi, RP’nin Güneydoğu Anadolu bölgesinde umulmadık bir yükseliş göstermesidir. (Sarıbay, 1994: 19)

Ayrıca 1990’lar Türkiye’sinde modernleşmenin, kentlerde, aile bağlarını zayıflatacağı, cemaat yapılarının çözüleceği beklentisinin tam da bu istikamette gerçekleşmemiş olmasıdır. Çünkü rekabetçi ortama ayak uyduramayan bireyler, çeşitli cemaatleri kaçıp sığınacakları doğal bir liman olarak görecektir. Cemaat, moral değerlerin şahsi yakınlık ve derin bir muhabbetle kurumsallaşacağı yapılar haline gelecek bu yapılar, içindeki bireyleri birbirine en güçlü şekilde bağlayacak olan unursa “din” olacaktır. Bu bağlamda RP’nin “düzen karşıtı” söylemleri, böylesi yapılanmaların, kendilerinin temsil edileceği siyasi mekanizma olarak RP’ni görmeleri ve desteklemeleri anlamına gelebilecekti (Sarıbay, 1994: 20).

RP'nin başarısı kentler ve Güneydoğu Anadolu illerindeki başarılar olmak üzere ikiye ayrılabilir. Yukarıda sayılan unsurlar kentlerdeki başarısını açıklarken doğu illerindeki başarısının altında farklı faktörler yatmaktadır. RP'nin bu illerdeki başarısının altında yatan unsuru Bulaç, “Türk ve Kürt milliyetçiliğinin motive ettiği şiddet ve çatışma ortamından hoşnut olmayan” grupların bu partiye yönelmesiyle ortaya çıkan ve yükselmekte olan dinsel milliyetçilik olgusu olduğu ifadeleriyle belirtmektedir (Bulaç, 1994: köşe yazısı).

Bu olgu paralelinde mevcut düzenin yol açtığı “tiranlık” **özgürlükle** değil, ancak **adaletle** çözülebilir. Bu bağlamda RP'ni değerlendirdiğimizde; onun etiği, dolayısıyla adaleti her şeyin önünde tutan “Adil Düzen” sloganıyla İslami bir popülizmin temsilcisi olduğu anlaşılır. Bu popülizm, esas itibarıyla, toplumsal ve siyasal kimliği ümmete dayandıran; siyasal otoritenin meşru moral kaynağının İslam olması gerektiğini vurgulayan dinsel bir milliyetçiliğin temelidir. Eskiden daha çok, şimdi zaman zaman kullanılan “Milli Görüş”, bu anlamda RP'nin dinsel milliyetçiliğini anlatan önemli bir semboldür (Sarıbay, 1994: 21).

Vergin, uzun zamandan beri İslam'ın büyük kentlerin eteklerinde mevzilenmeye başladığını söyleyerek Türkiye köylülerinin bu büyük kentlere sahip oldukları kültürün manevi öğelerini de getirdiğini söyler. İslam'ın onların kültürel dokusunun ta kendisi olduğunu belirtir. Vergin, Topkapı, Dışkapı, Edirnekapı, Mevlânakapı gibi muhitlerin İstanbul'a sökün etmiş Anadolu köylülerinin hacet kapıları olduğunu söyledikten sonra bu durumun RP den çok öncelere dayandığının altını çizer. İslam'ın, Türkiye kentlisinin çaresizlerine derman olmaktan çıktığını Ankara ve İstanbul'un kapıcı dairelerine sıkışmış olan dinin, apartmanların en yukarı katlarına doğru tırmanışa geçtiğini söyler. Bunu da sahur saatinde kentlerin gece manzarasını, ışıkla parıldayan pencere sayısının inanılmaz artışını görmekle örnekler (Vergin, 1994: 6-7).

Bu derin bir sosyolojik çalışma konusu olabilirse de bizce önemli olan husus kentlerde değişen bu toplumsal statünün RP nin elde ettiği başarıyı analiz etmede bize yardımcı olacağı düşüncesidir. Çünkü Vergin'in de dediği gibi, İslam, varoşların dini olmaktan çıkmış zamanla kentlerin merkezlerine sirayet eden ve etki alanını genişleten bir muhtevaya bürünmüştür (Vergin, 1994: 6-7). RP nin başarılı olmasında bu kesimin kentlerde ciddi bir oy potansiyeli oluşturması ve RP nin de bu kesimi temsil ettiği inancını üzerlerinde hissettirmesinin etkili olduğu savunulabilir.

Öte yandan Vergin, laiklik ve laikçilik¹⁴ ayrımı yapmak suretiyle laikçi söylemin halk nezdinde yanlış bir algılamayla devlete atfedilme istidadını gösterebilmekte olduğunu ifade eder. Ona göre bazı televizyon tartışmalarında “Cumhuriyet ile birlikte dinin yerini akıl almıştır.” şeklinde bir tutum sergileyenler, dine bağlı olanları gerilik, köylülük, cahillik veya aklen zayıf olmakla suçlamaktadırlar. Laikliği, dini günlük hayattan yok etmeyi hedefleyen bir sistem olarak görmek isteyen bu sözde laik, gerçekte laikçi kesim, insanları ve dindarları istihza ve bazen de tahkirle değerlendirmekten imtina etmemektedirler. Buna dayanarak Vergin, Türkiye’de hissedilen rahatsızlığın esas sebebinin günlük hayatta karşılaşılan, kendini laik olarak takdim edip aslında laikçilik yapan bu tavır ve bazı Müslümanların laikliği böylelikle kendilerine karşı dayatılmış bir sistem olarak algılamaları olduğunu belirtir (Vergin, 1994: 9).

Göle, RP nin başarısının yeni toplumsal sınıfların ve İslami kimliğin merkeze taşınması olduğunu ifade eder. Ona göre, RP son on yıldır hızlanan piyasa ekonomisinin ve anarşik liberalizmin toplumsal sancularına tercüman olabildiği için kazanmıştır denilebilir. O, RP nin, hizmeti ayrıcalıksız kesimlere, merkezdeki varoşlara götürmeyi vaat ettiği gibi, İslami değerlere dayanarak, kentlerde çözülen, anomikleşen, tekilleşen kimliklere, “kaybolmuş cemaat” lerini (kardeşlik, Türk-Kürt) de vaat ettiğini söyler. Liberalleşen toplumun kural tanımaz bireyciliğine, anarşik yapısına (rüşvet, israf, pornografi) İslami ahlaki değerler ve kurallar aracılığıyla gem vurmaya önermektedir. Göle’ye göre RP nin kazanmasının nedeni ideolojik ve militan olmasından değil, siyasi ve temsili olmayı başarmasından kaynaklanmıştır. Merkez partiler ise laiklik ve milliyetçilik ideolojilerine sığınarak, son on yılı yaşanmamış farz ederek, yüzlerini devlete dönmüşler, seçmenden kopmuşlardır (Göle, 1994: 13).

1994 yerel seçimlerinde RP nin elinden tutup görünürlük kazandırdığı bu yeni kesimler –ki en çarpıcı biçimiyle çarşaf ve çember sakal ile simgelenmeye başlamıştır- çok daha derinden bir toplumsal dolaşımın başladığına, sınıfsal, neredeyse ‘kastlar’ arası yasakların delindiğine işaret etmektedir. Bir yandan RP alt orta sınıfları, gecekondular (giderek apartkondular) yaşamlarını kendine çekerek, onları siyasetle kuşatarak, toplumsal ve kültürel çemberi genişleyen, bir demokratikleşmenin ifadesi olmaktadır. Yani “Resmi” Türkiye

¹⁴ Vergin, laikliği, birey düzeyinde ele alındığına bir yöntem olarak ifade eder. Başta din özgürlüğü olma üzere özgürlük yolunda bir yöntem olarak ele alır. Bu sebeple de demokrasi ile bağlantılandırılmıştır. Dolayısıyla Müslüman veya başka bir inanca mensup kişi laiklik ile bağdaşabilir. Laikçilik ise, dini dışlayan veya en azından küçümseyen, çağdaşlığın günümüze kadar uzanan bir kalıntısı olarak kabul eden bir “felsefenin” tezahürü olarak tanımlar (ayrıca bkz. Nur VERGİN, Mülakat, Siyasetin 27 Mart dönemeç mi, dönüşüm mü, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 27, Mart-Nisan, 1994, s.6-7).

“öteki” Türkiye ile tanışmaktadır. Ancak bu, Halk Partisi-Demokrat Parti, sağ-sol, faşist-devrimci karşılaşmalarından daha fazla sarsıntı oluşturmaktadır. Çünkü, toplumsal çelişkiler, eşitsizlikler siyasi veya ekonomik alandan ziyade, giderek kültürel alanda kendini ifade etmektedir. Nitekim, laik ve anti-laik cepheleşmenin derinliklerinde siyasal farklılaşmanın ötesinde, insanların yaşam biçimlerini, kimliklerini, kültürlerini belirleyen, neredeyse “bilinç altı”, en azından dile getirilmeyen, bedenlerine, tenlerine kadar duydukları bir farklılık hatta yabancılaşma hissi yatmaktadır. Bu nedenle “kastlar” arası duvarlar yıkıldıkça, siyaset deprem bölgesine girmekte, insanların akıl süzgecinden geçmemiş duygu ve tepkilerinin arenasına dönüşmektedir (Göle, 1994: 14).

Yükselen İslami hareketler karşısında, bugün laiklik nötr bir ilkedan çok, bir inancı, yönetim biçiminden çok yaşam biçiminin savunulmasını ifade etmektedir. Buna paralel olarak da Atatürkçülüğü bir dünya görüşü, ideoloji, ilke olarak anlatmaya ve savunmaya çalışan aydınlar geri plânda kalmaya başlamışlardır. RP nin seçimlerdeki başarısını, tüm Müslüman ülkelerde İslami hareketlerin yükselmesi sonucunda bu ülkelerin teker teker, farklı yolları takip ederek İslami rejimlere yönelmeleri olarak okuyabiliriz. Sosyalist devrimlere benzer bir biçimde, yani nasıl Sovyet Rusya, komünist Çin, Enver Hoca'nın Arnavutluk'u, Küba Devrimi, hepsi çok farklı siyasi modeller çerçevesinde sosyalist totalitarizmin çemberine girdilerse, bugün de İran devrimi ayaklanma ve rejimi devirme yoluyla, Cezayir'de Front Islamique du Salut (FIS-İslami Selamet Cephesi) nin demokrasiyi kullanmaya çalışmasıyla, Sudan'da darbe yoluyla İslami rejimler çemberine yenik düşmektedirler denmektedir. Bu senaryo açısından bakıldığında RP nin yerel seçimleri kazanması bizi kaçınılmaz sona doğru yaklaştırmaktadır. Laik cephe işte bu senaryo üzerine stratejisini üretmekte her türlü “demokrat” tavrı, en azından saflık, şeriata çanak tutma, hatta vatan hainliği ile bir tutarak suçlamalarını ağırlaştırmaktadır.

Bu determinist anlayıştan sıyrılabilme, Türkiye'nin siyasal ve toplumsal tarihine daha bir özgüven ile bakmayı gerektirmektedir. Arkasında Osmanlı İmparatorluğu olan bir ülke ile eski sömürge Cezayir'in devlet geleneği bir tutulamadığı gibi, unutulmamalıdır ki Cumhuriyet Türkiye'si de İran modernleşmesinden farklı olarak monarşik yapıyla kesintiye getirmiş, Kemalizm devlet ve toplum arasında yakınlaşma sağlamıştır. Dahası DP ile birlikte liberal ve demokrat bir gelenek (Prens Sabahattin, Serbest Fırka, Terakkiperver Fırkaya uzanan) ifade imkânı bulmuştur. Türkiye 1980 li Turgut Özal yıllarında, hem Müslüman hem de modern bir ülke olma hedefini kendisine koyabilmiştir. Türk toplumu tek bir ideolojinin tüm kitleyi

kapsamasına olanak vermeyecek kadar ekonomik, kültürel, düşünsel açıdan çeşitlenmeyi, farklılaşmayı tanımış bir toplumdur (Göle, 1994: 15-16).

Alkan 27 Mart 1994 yerel seçim sonuçlarını, merkez sağ ve merkez sol partilerinin, Türkiye'nin geleceğine ilişkin ciddi ve güvenilir bir perspektif sunamamış olmaları noktasında anlamlandırmaktadır. Ona göre, merkez partilerin hayal gücünden yoksun bayat bir retorik ve en az onun kadar bayat bir kadro ile, Türkiye'nin yeni siyaset profilini okuması beklenmemelidir. Seçimlerin asıl dikkat çekici sonucunu, RP ile birlikte, MHP nin de %10 barajını aşabileceği izlenimini veren şaşırtıcı yükselişi olarak görür. Bu durumu siyaset bilimcilerin ve sosyologların cevaplaması gereken müşkil bir muamma olarak belirtir. “Reklamın kötüsü olmaz” hükmünü doğrularcasına medyanın menfi anlamda itham ederek ön plâna çıkardığı RP, bu itham seansında taraftarlarına doğru mesajları ulaştırmayı başarabilmiş olması açısından elbette seçimin en kazançlı partisidir. RP, genel hatlarıyla İslam'ın seçimle gelmeyen anayasal kuruluşlar tarafından dışlandığı şehir ortamında, “köylü İslamı” nı en iyi yorumlayan siyasi ekip olarak kendi kariyer çizgisinin en parlak başarısını elde etti (Alkan, 1994: 25-26).

Çandar'a göre 27 Mart Türkiye'de var olan ve Türkiye'yi etkisi altında bulunduran dinamiklerin daha net yüzeye çıkmasının tarihidir. Ona göre içinde bulunduğumuz tarih kesiti (1990 lı yıllar), büyük bir “geçiş dönemi” ni ifade ediyor. Bu öyle bir “geçiş dönemi” ki, haritalar değişiyor, haritalarla birlikte konseptler, kavramlar, düşünce kalıpları ve iç dengeler de alt üst olup, değişime zorlanıyor. Türkiye'de bu dönemden geçen ülkelerden biri. Orta-Avrupa, Orta-Asya, Karadeniz-Akdeniz akslarını kontrol eden noktada kurulu bir ülke, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte 500 yıl kontrol ettiği Balkan coğrafyası ile yine 500 yıl kontrol ettiği Orta Doğu coğrafyasının arasına yerleşmiş konumu ile kendiliğinden bir “istikrarsızlık denizinin” ortasındaki “ada” durumundadır. Kafkasya'daki çalkantılar, Ukrayna ile Rusya'nın çekişmeleri, Bosna-Hersek'teki kan banyosu, Makedonya ve Kosova'nın sırasını bekler durumu. Bütün bu gelişmelere eşit uzaklıkta ve yanaşık, yapışık bir ülkenin, bu şiddetli “geçiş dönemi” nin titreşimlerini, kendi sosyal dokusunda hissetmeden “istikrarlı” bir yaşamı sürdürebilmesi imkânsızdır (Çandar, 1994: 28).

Buradan hareketle Çandar 27 Martın, Türk siyasi yapısının fragmentasyonunu ortaya çıkardığını söylemektedir. Üç siyasi partinin, (ikisi merkez partileri) Doğru Yol Partisi (DYP) ile ANAP ve sistem dışı görüntüsüyle hareket ederek, sisteme kendi kurallarıyla entegre olmaya çabalayan Refahın, ülke oy potansiyelinin her birinin yaklaşık %20 sini

paylaştıklarını, Sosyal Demokrat Halkçı Partinin (SHP), %10-20 arası bir potansiyele sahip olduğunu belli ettiğini, Demokratik Sol Parti (DSP)-MHP vs. siyasi organizmaların da %10 luk bir seçmen potansiyelini yakalayabileceklerini gösterdiklerini belirtir.

Ayrıca Çandar, Türkiye Cumhuriyeti, kurucu kadrolarının kuruluş esaslarını 19. yy Avrupası'nın "ulus-devlet" modeli uyarınca iki "temel sütuna" dayandırdıklarını ifade eder. Bunların ilkinin, Osmanlı Devleti'nin "millet" adını verdiği dini toplulukların adeta konfederal yapısını terk ederek, "Müslüman Millet" yerine Avrupalı devlet yapılarındaki "vatandaşlık esasında" "laik" kimlikte bir devlet anlayışı oluşturur. Diğerini ise Türkiye Cumhuriyetinin "muasır medeniyet seviyesine" ulaşacak bir devlet olmasının ulus-devlet modeliyle tasarlanmış olması oluşturur. Ancak soğuk savaşın sona ermesi ve bütün dünya dengelerinin altüst olarak değişmesi ve bundan da önemlisi, iletişim teknolojisinde gerçekleşen "teknolojik devrim", dünyanın bütün ülkelerinde olduğu gibi, Türkiye'yi de etkiledi ve bazı kalıpları ve kavramları değiştirmeye zorladı. Bu gelişme, ulus devlet modelini aşan dinamikleri getirince, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş esasları da sarsılmaya başladı. "21. yy bireyin egemenliği" olacağı öngörülerini, "globalizm-tribalizm ikiz kardeşliğinin" hükmünü icra etmesi, "devletçi" her doktrini sarstığı gibi, devlet erkinden güç alan milliyetçiliği de hırpalamıştı. Bu durum, ulus-devlet modeli yerine 21. yy daha uyan ve uyarlanabilecek, yeni bir devlet yapılanmasının önünü açacak gibi görülmektedir. Bu bakımdan, 27 Mart, "devletin" işlemez hale gelişini, geçen yüzyıl modeli "ulus-devletin", 1920 lerdeki esas ve kavramlarla işlevsel kılınamayacağına ip uçlarını vermesi bakımından, bir "tarihi dönemece" ulaşıldığını yansıtır. Türkiye, büyük çoğunluğu itibariyle, bir "Sünni toplum" olduğu için "ülü-l emr" geleneğine sahiptir. Dolayısıyla devletin dönüşümünün devrimle sarsıntılı bir şekilde gerçekleşmesi imkânsızdır. 27 Mart, bu anlamda, devletin "evrim" yoluyla dönüşümünün başladığının göstergesidir. Refahın sisteme dahil olacak ve belki de kendisi dönüşüme uğrayacak tarzda tırmanması, bu yükselişinin mevcut veya oluşmakta olan bütün organizmalarda meydana getirdiği kriz ve onları "yeni esaslar" aramaya sevk edişi, topyekûn ve "evrimsel" bir dönüşümün ifadesidir (Çandar, 1994: 29-30).

RP nin yükselişinde ortaya konulan anlamlı bir siyasi proje yerine sivil unsurların taleplerine hiç olmazsa retorik düzeyde sahip çıkma çabasının önemli bir yeri vardır. RP Türkiye'deki çoğulculuğa eğilimlerinin politik alana taşınması sürecine bir anlamda sahip çıkmıştır. "Adil Düzen" diye ortaya atılan projenin Türkiye'nin sorunlarını kavramaktan uzak, derinliksiz bir üçüncü dünya ideolojisinin ana çizgilerini barındıran sloganlar demeti

görünümü vermesine rağmen RP nin, toplumsal-politik alan kutuplaşmasında sivil inisiyatifle paralel bir konumda bulunması önemlidir (Bilgin, 1994: 34).

Bayramoğlu'na göre bu seçimler her şeyden önce zihinleri ve analizleri berraklaştırdı. RP nin siyasi başarısı, merkez güçlerle merkezkaç güçler arasındaki kutuplaşma, birçoğumuzun belirleyici tek çatışma alanı olarak gördüğü laik-anti laik gibi unsurların tek başlarına anlam taşımadıklarını, tersine bunların, toplumsal talepler ve gruplar düzeyinde köklü bir yeniden yapılanma sürecine ve bu sürecin altında-ardında yatan gerilime bağlı, bağımlı göstergeler olduğunu çok açık bir şekilde ortaya koydu. Türkiye'nin yeni toplumsal ve siyasal atmosfere girmek üzere olduğunu, toplumsal dokunun çok farklı bir biçimde yeniden şekillendiğini, temel çatışma ekseninin değiştiğini gösterdi. Bu yeni atmosfer, toplumsal taleplerin bundan böyle sadece bireyler ve ekonomik göstergeler bazında değil, atomize toplumsal kimlikler ve kültürel-geleneksel göstergeler bazında da ifade bulacağına ya da ekonomik beklentileri kültürel taleplerin taşıyacağına işaret ediyor. Bu sosyolojik halin adı yerelleşmedir (Bayramoğlu, 1994: 36).

RP nin başarısının altındaki dinamiklerden bir tanesi de seçim sonuçlarında Türkiye'nin biri diğerinin sonucu olan iki önemli süreçten geçtiğini somut bir biçimde ortaya koyan durumdur. Bunlardan ilki canlı bir toplumsal hareketlilik sürecidir. İkincisiyse düne kadar önde gelen merkez sağ ve sol siyasi partilerin yaşadığı kimliksizleşme sürecidir. İkincisi ilkinin sonucu olan, iç içe geçmiş bu iki süreç hem siyasal bir hareketliliğe hem de siyasal bir tıkanıklığa işaret etmektedir. (Bayramoğlu, 1994: 37).

Bu kimliksizleşme sürecinin de reel politik açıdan iki temel nedeni vardır. Birincisi, az evvel söylediğimiz gibi yeni ve yenilenen toplumsal taleplerin, merkez siyasi partiler tarafından aşırı yerelleşme eğilimleri olarak algılanması ve bu partilerin benimsedikleri globalleşme politikalarıyla kesişmediği düşünülerek dışlanmasıdır. İkinci neden ise, merkez sağ ve sol partilerin, ekonomik liberalizmden, özgür bireye, yerel yönetimler reformundan, demokrasiye kadar uzanan globalleşme söylemlerinin, metropollerdeki yaygın ve örgütsüz grupların taleplerinden hareketle de zaafa uğramasıdır. Bu taleplerden doğan ve yerleşik yasal düzenlemeleri zorlayan fiili durumlar ve siyasetin yapıma biçimine yöneltilen eleştiriler siyaset mekanizmasının tekelindeki rant sahasını, tehdit edince merkez sağ ve sol siyasal partiler kendi içlerine kapanarak kendilerini var kılan mekanizmaları savunmaya yönelmişlerdir (Bayramoğlu, 1994: 38).

Toplumsal tabakalaşma ile toplumsal taleplerin hızla değişmesi, kültürel kimliklerin taşıyıcı kimlikler haline gelmesiyle DYP ve SHP siyasal iletişim kabiliyetini kaybetmiş, parti içi çatışmalarına dönük bir korunma ve iç dolaşım mekanizması haline gelmiştir. İç dolaşım mekanizmasından kasıt, bu modelin parti içi karar mekanizmalarına yönelik çatışmaların, belirleyici yerinde yer alma düşüncesidir. ANAP modeli de buna benzer bir iflas yaşamıştır. Bunun sonucu olarak merkez sağ ve sol partilerin siyasal temsil, siyasal örgüt ve siyasal proje düzeyinde yaşadıkları tikanıklık, medyayı kamuoyu bağlantılarında yönlendirici aktör olarak kabul etmelerini ve medyanın önerdiği bir tür siyasal iletişim modeline sarılmalarını zorunlu kılmıştır. Bu iletişim modelinin iki modeli vardı. İlki, medyatik bireysel temsil modeliydi. Bu model, merkez sağ ve sol partilerin temsil kabiliyetlerini bireylere ve bireylerin biçimsel özelliklerine havale etme, yani toplumsal hareketliliğini onlarla kucaklama politikalarından kaynaklanıyordu. Diğer temsil modeli ise, söylem ve örgütlenme bazın sistem ve alternatif üretebilen, geniş bir temsil kabiliyetine sahip, yani toplumsal hareketliliğe ayak uydurmayı hedefleyen bir parti temsiliydi. Bu modelde RP tarafından kullanıldı (Bayramoğlu, 1994: 39-40).

Merkez sağ ve sol siyasal partilerin ve globalleşme politikalarının yaşadığı kriz yerelleşme eğiliminin önemli bir unsurudur. Bir diğer önemli unsur ise yerelleşme eğilimlerinin sistemin merkezini ele geçirmeye yönelik alternatif bir siyasal araç haline dönmesidir. Bu eğilimi bir alternatif haline getiren kuşkusuz RP dir.

Toplumsal hareketliliği çerçevelemeyi bilen RP dönün merkezkaç siyasal güçlerini merkeze talip güçler haline getirerek alternatif bir siyasal yapının taşıyıcısı haline gelmiştir. Gerçekten de bugün RP, merkezîyetçi ideolojinin reddettiği, kapalı rant sistemlerinin toplumsal ve ekonomik yapıya entegre olmalarını engellediği tüm toplumsal grup ve taleplerin yegane temsilcisi haline gelmiştir. Ekonomik ve toplumsal taleplerini kültürel yalın kimlikleri aracılığıyla ve sisteme yönelttikleri topyekûn eleştirileri ifade eden, muhafazakâr da olsa radikalizm isteğinin altını çizen, globalleşme politikalarını dışlayarak yerelleşme bayrağını taşıyan gruplara siyasal kimliklerini RP vermektedir.

Müslüman kimliği, İslamcı kimliği, Kürt kimliği, (modernleşme söyleminden payını almayan, gitgide içine kapanarak, metropollerde bir çelişki eksenini oluşturan, milli ve dini olanı birleştirerek kimlik bayrağı kılan) Orta Anadolu, gecekonduların yoksul kesimleri, gecekonduların sisteme dahil olmak isteyen ılımlıları, sisteme hakim olmak isteyen aşırıları, pastadan pay talep eden korumacı ve tekeli sistemlerin dışladığı Anadolu kökenli dindar

küçük tüccar ve sanayiciler, merkez mahallelerdeki alt orta sınıflar... Bunların tümü RP nin içinde barındırdığı farklı kimliklerdir (Bayramoğlu, 1994: 40).

27 Mart'tan birinci parti olarak çıkmayı umut eden ve bu yüzden ülke çapında bir referandum havası yaratmak isteyen ANAP in seçmene gerçekte ne tür bir mesaj iletmek istediği anlaşılamadı. Soyut "ANAP iş başına geliyor..." sloganı kitleleri etkileyecek bir imaj doğurmadı. Öte yandan hükümetin icraatlarına karşı ANAP in geleneksel, yumuşak dengeli, somut öneriler ortaya koyan kampanyalarından ortada eser olmadığı gibi, kısır bir Yılmaz-Çiller çekişmesinin ön plana getirilmesi kampanyayı kitlelerin ilgi ve dikkatinden uzaklaştırdı.

Sosyal demokrat cephede ise bir kargaşanın hakim olduğu, fikir ve mesaj üretmede bir kısırlık içinde bulunduğu söylenebilir. Sosyal demokrat kesimin büyük ve iktidar ortağı olan partisi SHP "solda birleşme" gibi yapısal ve ideolojik farklılıklar dolayısıyla gerçekleşmesi son derece güç bir şarta fikse oldu. Birleşme-başarı, ayrılık-başarısızlık ikileminin dışına çıkılamadı. Bunun yanı sıra lider değişikliğiyle beraber ortaya çıkan Karayalçın'dan Ankara Belediye Başkanı iken ortaya koyduğu imaja uygun bir "başarı" bekleyenler sükutu hayale uğradı. Parti genel başkanlığı gibi, medya spotlarının altından söz, davranış, tutum olarak tüm niteliklerin gözler önüne serildiği bir zeminde Karayalçın, adeta Ecevit'in çok kötü bir kopyası şeklinde bir portre ortaya koydu. Tutuk ve içeriksiz, beyanlar, meydanlarda kendisi olmayan teatral davranış ve desibilitesi yüksek ses efektlerinden öte gitmeyen konuşmalar, Karayalçın'ı çabucak tüketti.

Diğer yandan çok yazılıp söylenen İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ) olayına ve onun etkilerine fazlaca değinmenin bir anlamı yok. 1989 da dürüstlük ve erdem kavramlarını işleyen bir mesajlar bütünü ile başarı sağlayan SHP nin, icraatta ortaya çıkan bu çözülüşü şüphesiz çok ciddi bir güven kaybı yaratacaktı.

Sosyal demokratlar için bir diğer handikap laiklik tartışmalarıyla ortaya çıktı. Entrik yönü üzerine bir çok spekülasyonlar yapılan Hasan Mezarıcı'nın çıkışı ve hemen akabinde sosyal demokrat önderlerin kampanyalarının ana motifi olarak laikliği dile getirmeleri ve bunu adeta tek parti döneminin merkezci güçlerinin söylemleriyle ifade etmeleri, kitlelerle bağ kurmada bir başka açmazı oluşturdu. Halkın gündemiyle aydınların gündem öncelikleri arasındaki derin fark sosyal demokratları yanılttı.

Kampanya dönemini ve şüphesiz daha önceki zamanı en iyi kullanan RP siydi. RP nin mesajı “düzen değişikliği ve adil düzen” oldu. Kitleler, gerek medya kanalı gerek örgütlü ve yoğun yüz yüze iletişimle aktarılan bu mesajlardan “adil düzen” in ne olduğunu pek iyi anlayamadılar, ancak DYP-SHP-ANAP kısır üçgeninin dışında değişim vaat eden tek parti olarak RP ne daha sempatik bakmaya başladılar (Bostancı, 1994: 44).

Seçimlerin en şaşırtıcı sonucu şüphesiz RP nin İl Genel Meclisin de % 18 olmasıydı. İster Belediye ister İl Genel Meclisi seçim sonuçları olsun, hangi yandan bakılırsa bakılsın, tablo, RP nin katlanarak gelen tırmanışını açık ve net bir şekilde ortaya koyuyordu. Bir diğer önemli sonuç da DYP nin güç kaybetmekle birlikte, az farkla da olsa, ANAP ın önüne geçerek birinci parti olmasıydı. Olumsuz ekonomik şartlara, geniş kitlelerin alım gücünü ve hayat standartlarını düşüren “politikasızlıklara” rağmen DYP nin bu başarısı, kimilerine göre, ironik bir espriyle “Türk halkının mazoşizmi” olarak açıklandı. Gerçekte ise DYP nin bu Pirus zaferinin temelinde, seçim öncesinde hayli yüksek oranlarda görülen kararsızların klasik istikrar ve statükodan yana tavrı ile bir ölçüde kadın oylarının Çiller’e yönelmesi vardı. Kampanya dönemi boyunca kadınlarla özel bir frekans kurmaya çalışan Çiller, bir oranda bunda başarılı olmuş gözüküyordu (Bostancı, 1994: 45).

Oylarını katlayarak gelen bir diğer parti, RP nin başarısı dolayısıyla tırmanışı gölgede kalan MHP idi. MHP nin başarısında PKK nın temsil ettiği Kürt milliyetçilik hareketinin önemli etkisi oldu. 100 yıl öncesinde İttihat Terakki yi güçlendiren sosyal ve siyasal şartlar, 90 lar Türkiye’inde MHP ne benzer bir etki yaptı (Bostancı, 1994: 45-46).

RP nin sosyal tabanının üç ana kesimden oluştuğu söylenebilir: birincisi radikaller; gerçekte Türkiye deki İslamcı radikalizm düzen partisi olarak gördüğü RP nin dışındadır ve bu partinin örgütlenmesi içinde yer almamaktadır. Ancak bunun yanı sıra, çok net olmamakla birlikte ideolojikleşen İslami totaliter bir toplumsal proje olarak savunan ve demokratik yöntemlerle elde edilecek iktidar marifetiyle projelerini hayata geçirmeyi uman; konum olarak RP nin siyasal skalasının sağ uç noktasında yer alan azınlık bir kesimin varlığından söz edilebilir.

İkincisi liberaller; RP tabanının en geniş kesimini oluşturan liberaller, aynı zamanda parti hiyerarşisinde de hakim güç olarak yer almaktadırlar. Buradaki liberal kavramını rızaya dayalı toplumsal proje sahibi olma, temel hak ve hürriyetler noktasında hassasiyet, çoğulculuk olarak anlamak gerekir. Liberaller totalitarizme karşıdırlar ve demokrat yöntemlerle bir siyasi

mücadelenin verilmesi hem kendilerini geliştirmenin hem de aynı çizgide yer almayan başkalarının hukukunu korumanın şartı olarak görmektedirler.

Üçüncüsü ise RP nin dünya görüşünü bütünüyle paylaşmayıp mesajlar demetindeki bazı motifler sebebiyle RP ni destekleyenlerdir. Bunlara ödünç oylar da denilebilir. Gecekondu sakinlerinin yönelimi, seçim sistemi dolayısıyla oylarının boşa gitmesini istemeyerek RP ne oy veren farklı siyasi eğilim sahibi kesimler bu kategoride yer alır.

Mesela gecekonducular farklı dönemlerde değişik partilere oy vermişlerdir. 1965 te TIP, 1973 ve 1977 de Ecevit'in CHP si, ortaya koydukları “düzen değişikliği” mesajlarıyla gecekonduculardan oy almışlardır. 90 lı yıllarda düzen değişikliği talebini en sık dile getiren ve belli bir inanırılık imajı oluşturan parti RP dir. RP nin bir başka ödünç oy aldığı kesimler, laik-anti laik çatışmasının yükselttiği gerilimle İslami hassasiyeti artan DYP, ANAP, MHP gibi partilerden “belediye başkanlıkları” için alınan oylardır. Sosyal demokratların bugünden farklı olarak gelecekte Türkiye'nin kültürel coğrafyasıyla barışık bir politika izlemeleri halinde düşecek bu gerilim ödünç oyları da daha keskin bir şekilde eski partilerine döndürecektir. Tam tersi bir gelişme ise her seçimde ödünç oyları artıracak ve bunların büyük kısmı da artık ödünç oy olma niteliğini kaybederek RP lileşecektir (Bostancı, 1994: 46-47).

45 yaşlarında bir RP liye, seçimden önce “RP ye hangi gerekçelerle oy vereceğini” sorduğumda, sadece şikâyetlerini dile getirmişti. İlk söylediği, gençlerin artık eskisi gibi yaşlılara, ana-babaya saygı göstermediği, ikincisi rüşvet ve yolsuzlukların çok yaygınlaştığı, üçüncüsü de Türkiye'nin tamamen Amerika'nın güdümüne girdiği idi. Refah Partisinin iktidara gelmesi ile bu üç şikâyetinin de ortadan kalkacağını umuyordu.

Din eğitimi talep eden vatandaşın ihtiyacı basit ama hayatidir. O, din eğitimi yoluyla daha çok geleneğin yaşamasını arzulamakta, çocuğunun kendisine saygılı, kul hakkı gözetin, içki-fufluş gibi kötü alışkanlıklardan uzak bir hayat sürmesini istemektedir. Dini esasların hayata aktarılmasını değil, belli belirsiz hayatın kutsallığını değişen hayat için yeniden inşa etmenin telaşı içindedir. Dolayısıyla din eğitimi talebi, siyasi bir talep değildir. Ancak karşılanmadığı zaman siyaset katına taşınmakta ve siyasi bir talebe dönüşmektedir. Bütün dinler temelde bir ahlak öğretisidir. Komşuna kötülük etme, hırsızlık yapma vs. uhrevî hayat, kötülüklerin müeyyidesi olarak takdim edilir. Dindar insan, bu ahlak öğretisini tatbik etmek isteyen insandır. Dindar insan, dinini yaşamaya çalışır. Bu son derece mütevazı isteklerin meşruiyet alanı daraldıkça, sınırlar siyasetle zorlanmaya başlar. İçki içmek hem günah hem de sağlığa zararlıdır. Resmi toplantılarda içki içmemeyi laiklik karşıtı bir durum olarak

tanımlarsanız, bütün bir ahlak öğretisini laikliğin karşısında bulursunuz. Türkiye’de dinin siyasileşmesinin motoru, siyasileşmek zorunda bırakılan basit insani ihtiyaçlardır. RP nin inançlı taraftarlarını bulduğu zemin de budur (Türköne, 1994: 54).

RP nin 27 Mart’ta aldığı oylar öncelikle sıkıntıları, şikâyetleri ifade eden tepki oylarıdır. Diğer partilerin ittiği oylar gidecek yer aradılar ve RP ye yöneldiler. RP bu oyları klasik “antici” retoriği ile çekmiştir. Türk solunun kendi toplumundaki gelişmelerden ziyade dışardakilerden etkilenmesi ve dışarıda işler kötüye gittiğinde ye’se kapılmaları meydanı RP ye bıraktı ve RP de antici retoriğini milli, muhafazakâr ve dini bir temellendirmeye popülize ederek halka aktarmayı başardı (Türköne, 1994: 55).

Baydur RP nin yükselişini şöyle özetler;

“a) iktisadi ekseninde, RP, kırsal alandan kente göç eden kitlelerin (tarımda makineleşme, kentleşme olgusu, siyasi sebepler buraya dahildir) modernleşme sürecinde atıl kalmaları, milli gelirden yeterince pay alamamaları ve kente entegrasyonu tamamlayamamaları sonucu ne kentli ne de köylü olan bu kesimin tepkisini oya kanalize etmeyi becerebilmiştir.

b) sosyolojik ekseninde, RP, kent varoşlarına yığılan bu kesimin kentli bir tüketim örüntüsünü kuramama olgusunu oya tahvil edebilmiştir.

c) siyasi ekseninde, RP, resmi ideolojinin Türk insanına biçtiği kimlik anlayışını reddetme aktivitesini siyasi platforma aktarabilmiştir.

d) felsefi ekseninde de RP, insana kendisini yeniden tanımak, yeniden tanımlama imkânı vermek ve dinin insan-Allah ilişkisini hatırlatarak, astrolojik kâinatın kozmik düzenine tabii olduğumuzu bildirerek ‘dış dünya’ nın sığınağına karşı, iç dünyamızın coşkulu atmosferini keşfettirmeyi başararak sandıktan güçlü çıkmıştır.” (Baydur, 1994: 60).

Arslan, RP nin büyük bir oy patlaması yapmasını halkın İslam’a yönelmesi olarak yorumlanmasının doğru olmadığını savunur. Çünkü ona göre, oy patlaması RP nin yalnızca Müslüman olma söyleminde değil de ne olduğu pek iyi bilinmemekle birlikte adil düzen, dürüst toplum gibi oldukça modern sosyal-politik söylemine verilen bir ödül olarak yorumlamak daha doğru gibi görülmektedir. Eğer halk sırf ‘laik ve cesur’ söyleme karşı çıkmış olsaydı, onun laik olduklarını belirten diğer partileri de aynı ölçüde cezalandırması gerektiğini düşünmek makul olacağı gibi eğer yalnızca dinsel söyleme oy vermiş olsaydı, onun bu söylemi savunan RP ni daha büyük ölçüde ödüllemesi gerektiğini düşünmek de makul olacaktır (Arslan, 1994: 62-63).

Mustafa Çalık Yeni Hafta gazetesine verdiği mülakatında RP nin başarısının, Türkiye'deki muhalefet boşluğundan kaynaklandığını, ana muhalefet partisinin dolduramadığı boşluğu RP nin bir ölçüde doldurabildiğini ve bu nedenle de başarı sağlayabildiğini ancak daha fazla başarı sağlayamamasının partideki liderlik problemiyle açıklanabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca toplumdaki yüzbinlerce, milyonlarca insanın, bir takım kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi problemlerin oluşturduğu baskıyı iliklerine kadar hissediyor olması ve “koskoca konuşan Türkiye’de derdini anlatacak bir tane “Marko Paşa” bile bulamadığı için derdine kim tercüman oluyorsa onu destekleyeceğini bunu da bugün RP yaptığı için semeresini de onun toplamasının doğal olduğunu ifade ettikten sonra düşüncelerini şöyle sürdürür:

“... Bu seçimin verdiği en büyük mesaj, milliyetçi-muhafazakâr dediğimiz seçmen tabanının merkez sağ tabir edilen kitle partileri için artık, “çantada keklik” bir kesim olmadığı ve olmayacağıdır. Bu taban, siyasi katılma taleplerinin yoğunluğu bakımından son derece “diri” ve aktif olduğu gibi, siyasi tercihleri açısından da en seyyal kütleyi temsil etmektedir. Ekonomik hayata katılımı ve ekonomik yükselişinde göze çarpan hareketlilik de, aslına bakılırsa siyasi çizgisine hayli paralel bir görüntü vermektedir. Bunlara mukabil, aynı taban, kültürel alanda son derece muhafazakâr tepkilere sahiptir; aile ve vatan kavramları bu cenahta “tabu” dan bile öte anlamlar taşır. Namazını, orucunu ve serbest piyasa fikrini baş tacı ettiği Özal’ın bile, Güney Doğu meselesindeki esnekliğini ve aile fertlerinin bazı davranışlarını affetmemiştir.

.... Bu taban öyle kolay kandırılacak bir taban da değildir. Merkez sağın kitle partileri olarak, Anavatan Partisi ile Doğru Yol Partisi şunu anlamak zorundadırlar ki, bu tabanın adeta gözünü boyamak maksadıyla milliyetçi muhafazakârlığı müseccel, müselleme birkaç kişiyi, ‘mostralık’ gibi vitrinlerine koyup, sonra da bunları “haut-coutur” mankeni gibi mumyalayıp pasifize etmek suretiyle kimseyi ikna etmeleri mümkün olamamaktadır. Bu partilerden hangisi, tek bir gün çıkıp da şu müstehcen yayın rezaletinden, şu sirk palyaçoluğundan, üçüncü sınıf pavyon alemlerinden daha beter hale gelmiş bulunan resmi ve özel televizyon neşriyatı hakkında en hafif bir yakınmada bulundu? Hadi bu konuda, liberal kanatlarını incitmeyi göze alamadılar diyelim; peki, bu toplumun önüne hangi ekonomik ve sosyal projeyi koydular? Hangi yeni ufku açtılar önümüze? Toplum, ekonomik, sosyal ve siyasi alanda değişim taleplerini yükseltirken onlar statükoya sınımsız yapıştılar; toplum, “devamlılık” şuuruyla kültürel eksen kaymalarına karşı son derece dirençli bir hassasiyet beslerken onlar, Cinnah caddesiyle Taksim meydanını bile travestilerden temizleyemediler...” (Çalık, 1994: 111-112)

Genel olarak RP nin yükseliş i daha çok tepki oylarına bağlanmaktaydı. RP ye oy verenlerin hepsinin kökten dinci olmadığı; ülkedeki yerleşik düzenin “rüşvetçi, çalıp çırpan, köşe dönmeçi zihniyet” ine karşı olan, düzenin şartları altında ezilen, çalışan kitlenin sesi olduğu öne sürölmekteydi (Çitçi vd., 2001: 222).

RP ni 1994 yerel seçimlerinde başarıya götüren bir başka ve en az buraya kadar ifade ettiğimiz mefhumlar kadar önemli olan husus da yapmış olduğu etkili örgütsel çalışmadır denilebilir. Nitekim RP, 1990 larda “adil düzen” programıyla, gelir dağılımının ve sosyal adaletin sorgulandığı bir dönemde, seçmeni etkilemeyi başarmıştır. RP, tüm adaylarını seçim öncesinde eğitimden geçirmiş; semtlerde, mahallerde, sokaklarda örgütlenmiş, mahalle, sokak ve ev düzeyine inen propaganda çalışmalarıyla da diğer partilerden farklılaşmıştır. RP li başkan adayları ise, seçime girdikleri bölgelerde kadın RP lilerin de katkısıyla etkili propaganda çalışmaları yapmışlardır (Çitçi vd., 2001: 211-212).

Sonuç olarak, Merkez sol ve merkez sağda kurumsallaşan bölünmüşlük ve parçalanmışlığın üstüne, merkezi ve yerel yönetimlerde ortaya çıkan “beceriksizlik” ve “yolsuzluklar”, özellikle alt sosyo-ekonomik katmanlardaki seçmenlerin RP ye kitleler halinde yönelmesine neden olmuştur (Özkan, 2002: 185). RP nin 1994 yerel seçimlerinde kampanya çalışmalarını yürüttüğü Anajans başkanı Mustafa Çelik, MediaCat’ın 5. sayısında, kampanyanın stratejisini, “RP kendisini bir cemaat partisi olarak değil, bütün Türkiye’nin partisi olarak gördüğü için potansiyel seçmenin, diğer bütün partilerin seçmenlerinin oyu hedef alınmıştır. RP nin söylemi bütün toplum kesimlerini kucaklayan bir zemine oturtulmuştur. Bu hem özde hem de biçimde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Eleştirilen değil, yapıcı bir üslup benimsenmiştir. Çünkü toplum çatan değil sahiplenen, kızan değil sevgi sunan, azarlayan değil açıklayan, suçlayan değil çözümler öneren bir kadronun özlemi içindedir. RP bu özlemin tam karşılığı olarak sunulmuştur.” şeklinde açıkladıktan sonra yerel seçim olmasına rağmen RP ye yaptıkları kampanyanın genel seçim konseptiyle yapılmasının nedenlerini ise, “Dünyanın ve Türkiye’nin karşı karşıya bulunduğu durumlara meclis aritmetiği içinde yer alan, RP nin dışındaki partiler cevap verememektedirler. SHP, DSP ve CHP nin solu bölmelerinin ve bu bölünmeyi derinleştirmelerinin altında kişisel inatlaşmadan öte, yeni çözüm ve politika üretmeyişleri yatmaktadır. SHP devletçi-statükocu bir görünüme bürünmüştür. ANAP ve DYP de köklü reformlardan ve hesap sormalardan ve gerekli iç ve dış politik atılımlardan uzak bir görünüm arz etmektedir. Bu durumdaki partilerin ülkenin sorunlarına iktidar ortaklığının ciddi bir çözüm getiremeyeceği ortadadır. Gelişme sancısı çeken 60 milyonluk bir toplumun temel istekleri artık bir takım konvansiyonel çözümlerle

giderilemeyeceği için köklü çözümler gerekmektedir. Sistem tümünden tıkanmıştır. Toplum sisteme alternatif olarak RP yi görmeye başlamıştır. Hangi partiye oy vereceğini sorduğum bir taksi şoförünün “Refah Partisinden başka parti mi kaldı?” cevabı anlamlıdır” (Çelik, 1994: sayı 5) ifadeleriyle anlatmıştır.

3.4) REFAH PARTİSİNİN SEÇİM BAŞARISINDA ADAY PROFİLLERİNİN ETKİSİ

Bir siyasi partinin ya da bir adayın (milletvekili, belediye başkanı vb.) millet iradesiyle seçilerek belirlenen bir makamı elde etmesi için verdiği mücadele seçim yarışı olarak ifade edilir. Bu yarışta esas olan, gerek aday olanın şahsının gerekse eğer bağlı olduğu bir siyasi parti varsa o partinin rakipleri karşısında milletin olumlu reyini alabilmek için kullanması gereken argümanlar, stratejiler vs. gibi materyalleri ve belli bir donanıma sahip olması gerekir.

Genel seçim olsun yerel seçim olsun partiler ve adayları/adaylar bütün bu materyal ve sahip oldukları/olduğu donanımları halka anlatmak noktasında çeşitli kampanyalara imza atarlar. Ancak tüm bu hususların yanı sıra bir önemli faktör daha vardır ki o da adayın talip olduğu makamı kazanabilmek adına millet üzerinde bırakmayı başarabildiği olumlu imajdır. Çünkü genel seçimlerde her ne kadar parti imajı yeterli olabilse de yerel siyasette başarıyı etkileyen en önemli unsur adayın profili ve bu profilin seçmen üzerinde bıraktığı olumlu etkidir. Örneğin 1994 yerel seçimlerinde RP nin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkan adayı Recep Tayyip Erdoğan’ın başkanlık yarışını kazanmasında bu imaj mefhumu etkili olmuştur.

Her ne kadar genelde dönemin siyasal, sosyal konjonktürü özelde de İstanbul’un içinde bulunduğu muhteva ve İstanbulluların mevcut yönetime olan itibarlarının olumsuzluk seviyesinin de su götürmez bir etki oluşturduğu kabul edilse de daha öncesinde herhangi bir siyasal parti başkanı, hükümet ortağı gibi milletin göz önünde olmamış birinin böylesi bir yarışta kazanması –üstelik çok güçlü rakipleri (Bedrettin Dalan, Zülfü Livaneli, İlhan Kesici gibi)¹⁵ olmasına rağmen- aday profilinin etkisini görmek bakımından önem arz ettiğini bize göstermektedir. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında aday profillerinin seçim başarısındaki etkilerini incelemek yerinde olacaktır. Zira bir önceki bölümde sosyo-politik dinamiklerin

¹⁵ Recep Tayyip Erdoğan’ın rakiplerinin güçlü oluşunu Besli, “... Üstelik, Bedrettin Dalan, Zülfü Livaneli, İlhan Kesici gibi toplumun yakından tanıdığı, medyanın olanca desteğini arkasına almış adayların yanında bizim adayımızın seçimi kazanma ihtimali şöyle dursun, esamesi bile okunmazdı. Kamuoyu yoklamaları ortadaydı; en arka sıralarda yer alıyorduk.” (daha fazla ayrıntı için bkz. Hüseyin BESLİ & Ömer ÖZBAY, **Recep Tayyip Erdoğan Bir Liderin Doğuşu**, Meydan Yayınları, Kasım, 2010, s.35)

seçim başarısı üzerindeki etkisini ele alınmıştı. Orada analizi yaparken RP nin 1994 yerel seçimlerinde elde ettiği başarıyı “şoke edici sonuçlar” olarak yorumlanmasındaki en önemli nedenin, bu partinin metropollerde (İstanbul ve Ankara gibi) ve Doğu-Güneydoğu daki büyükşehirlerde (Diyarbakır gibi) belediye başkanlıklarını kazanmış olmasıdır. Burada tek tek kazanılan belediye başkanlıklarını incelemeyecek gerek bu dönemin gerekse günümüze etkisi bakımından özellikle İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı kazanmakla başlayıp bugün milletin seçtiği ilk Cumhurbaşkanı olması hasebiyle İstanbul’u, yine bu dönemde Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı kazanmış olup en son yapılan yerel seçimde tekrar büyükşehir belediye başkanı seçilmesi nedeniyle Ankara’yı, ve Doğu-Güneydoğu da büyükşehir belediye başkanlığını kazanmasında etkili olan hususu anlatırken örnek oluşturması bakımından Diyarbakır aday profilleri bağlamında yorumlanacaktır.

3.4.1) İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığının Kazanılması ve Recep Tayyip Erdoğan

Asıl memleketi Rize’nin Güneysu ilçesi olan Recep Tayyip Erdoğan’ın, babası Ahmet Erdoğan’dır. İstanbul’a göç etmiştir. Deniz yollarında kıyı kaptanı olarak çalışmıştır. Gemilerde kaptanlık yaptığı için iş ortamının otoriterliği hayatına da yansımıştır. Böyle bir kişilik olan baba Erdoğan’ın ilk eşinden iki, ikinci eşinden üç çocuğu olmuştur. Eşi Tenzile Hanım’ın üçüncü çocuğu bir oğlan olunca baba Erdoğan, ona babasının adı olan “Tayyip” ismini verir ve doğumu Recep ayına geldiğinden ismi “Recep Tayyip” olarak konulmuştur. Tarih 26 Şubat 1954 tür (Çakır & Çalmuk, 2001: 15-16).

Siyasete ilk adımlarını okul sıralarında atan Erdoğan Piyale Paşa İlkokuluna gitmiş bir yandan okurken bir yandan okul harçlığını kâğıtlı şeker satarak temin etmeye çalışmıştır. (Çakır & Çalmuk, 2001: 18). İlkokuldan sonra gittiği imam-hatip lisesinde Erdoğan’ın siyasi kariyeri bu yıllarda şekillenmeye başlamıştır. İmam-hatip yıllarında öğrenci kollarının ve Komünizme muhalif olduğuna inandığı Milli Türk Talebe Birliğinin başkanlığına seçilmiştir. Böylece siyasi liderlik vasfının ilk sinyallerini daha bu yıllarda vermeye başlamıştır. Daha sonra Erdoğan, MNP ve MSP saflarına da katılarak Milli Görüş Cemaati içinde etkin rol oynamaya başlamıştır. Artık kendisi gibi aynı görüşü paylaşan genç arkadaşlarının liderlerinden biri olmuştur (Gür, 2003: 15).

Şenkal'da imam-hatip lisesinde geçen yılların Erdoğan'ın siyasi geleceğini belirlediğini ifade eder. Milli Türk Talebe Birliğinin yanı sıra uzun süre peşinden koştuğu meşin yuvarlakla da burada tanışmıştır. Ayrıca Siirt'te kaderini değiştiren şiir tutkusunun da yine bu yıllara denk geldiğini belirtir. Bu durumu kendisinin lise arkadaşı olan günümüzün Sağlık Bakanı Mehmet Müezzinoğlu, “*edebiyatı, konuşmayı, hitabeti; muhtemelen, benim bildiğim on beş, on altı yaşından itibaren elinde hep mikrofon vardı.*” sözleriyle belirtmektedir (Müezzinoğlu, 2014: Çankaya Yokuşu 5. Bölüm).

1973 yılı Erdoğan'ın siyasi yaşamında yeni bir sayfanın açılışının başlangıcı olmuştur. İmam-hatip lisesini bitirmiş, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisine başlamıştır. Üniversiteyi İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri (İETT) spor kulübünden aldığı maaşla bitirmiştir (Gür, 2003: 14). MSP ne üye olmasının ardından siyasi yaşamdaki merdiven basamaklarını büyük bir hızla tırmanmaya başlamıştır. Bu süreci Erdoğan, “*1975 yılında MSP Beyoğlu İlçe Başkanı, 1985 te İstanbul İl Başkanı oldum.*” sözleriyle ifade etmiştir (Erdoğan, 1994: Propaganda kaseti).

Erdoğan 1989 yerel seçimlerinde Beyoğlu Belediye Başkan adayı olmuş seçimi az bir farkla kaybetmiş ancak partisinin oylarını %4.1 den %21.7 ye çıkarmıştır (Gür, 2003: 16). Bu seçimlerde izlenen strateji bir sonraki seçimlerde başkanlığı kazandırması bakımından önemli görüldüğünden burada kısaca yer veriyoruz. Zira dönemin RP İstanbul Başkan Vekili Ekrem Erdem'in, “*Biz camilerin etrafında siyaset yapıyorduk ve RP de büyümüyordu. Biz ne zaman camileri bıraktık, kahvelere, kahvelerden öte meyhanelere gittik ve meyhanelere gittikten sonra parti hızlı bir şekilde değişime ve büyümeye başladı.*” (Erdem, 2014: Çankaya Yokuşu 5. Bölüm) ifadeleri ile Erdoğan'ın parti içinde tepki çekse de partili kadınları mutfaktan sokağa taşması gibi yeni bir strateji deneyerek kapı kapı dolaşp oy istenmesi RP nin İstanbul Büyükşehir Belediyesini kazanmasında da etkili olmuştur. Bu durumu dönemin RP ilçe başkanı olan günümüzün İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş da, “*Girmediğimiz, çalmadığımız kapı kalmadı. Her kapıya giriyorsunuz. Hatta meyhanelere giriyorsunuz. Bir farklı yerlere de giriyorsunuz. İnsanlar şunu söylüyorlar: “ya biz bitmişiz. Ne olur gelin bizi kurtarın.” diyenler var, genelevlere kadar...*” (Topbaş, 2014: Çankaya Yokuşu 5. Bölüm) sözleriyle ifade etmektedir.

Siyaset bilimci Süleyman Seyfi Ögün de yoğun bir çalışma verilmesine rağmen Beyoğlu Belediye seçiminin kaybedilmesini, “*çok büyük çaba harcadıklarını biliyorlardı. Bu aynı zamanda onlarda geleceğe dönük olarak bir kazanma umudunu da perçinleyen, bileyen bir etki olarak işledi.*” şeklinde yorumlamıştır (Ögün, 2014: Çankaya Yokuşu 5. Bölüm).

Şenkal’a göre Beyoğlu bir sonraki seçimin provası olmuştur. Erdoğan RP nin İstanbul İl Başkanırken büyükşehir aday olmuştur. Ancak RP Merkez Yönetimi, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı adaylığı için Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Başkanlığı yapmış, ANAP kökenli Ali Coşkun’u düşünüyordu (Gür, 2003: 18). Diğer adayların ismi yavaş yavaş ortaya çıkarken, RP İstanbul teşkilatları ortak bir irade ile Recep Tayyip Erdoğan’ı önerme ve destekleme kararı aldılar. Parti tarihinde ilk defa teşkilatlar bir aday üzerinde genel bir ittifak yapıyor, aba altından sopa gösteriyordu (Çakır & Çalmuk, 2001: 60). Topbaş bu durumu, “*Kesin bir karar aldık. Prensip bir karar aldık. Böyle bir olayda biz parti örgütü, ilçe başkanları olarak, ilçe yönetimleri olarak yokuz. Sayın başkanımızı aday olarak gösterilmezse biz yokuz.*” (Topbaş, 2014: Çankaya Yokuşu 5. Bölüm) şeklinde anlatmaktadır. Burada önemli olan nokta Şenkal’ın belirttiği gibi Erdoğan’ın transferle gelmemiş, il teşkilatının tam desteğini almış bir aday olmasıdır. Bu Erdoğan’ı diğer adaylardan farklı kılan bir unsurdur. Zira diğer partilerin adayları hem rakipleriyle hem de kendilerine yeterince destek vermeyen teşkilatlarıyla uğraşıyordu. SHP adayı Zülfü Livaneli herkesin tanıdığı ünlü bir sanatçıydı. Kesici DYP den transferle gelmiş umut vaat eden bir adaydı. DYP aday Bedrettin Dalan bir dönem önce ANAP’tan İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanıydı (Şenkal 2014, Çankaya Yokuşu 5. Bölüm). Anketlerde Erdoğan’ın sonuncu geldiğini dönemin kampanya sorumlusu günümüz Milli Eğitim Bakanı Nabi Avcı, “*İşte sonuçlar manşeti. Altında da son zamanlarda anketlerin suyu çıktı, artık hiçbir anketin güvenilirliği kalmadı... Birinci Zülfü Livaneli, daha sonra Bedrettin Dalan, İlhan Kesici en son sırada da açık ara Tayyip Bey görünüyordu.*” sözleriyle ifade etmektedir (Avcı, 2014: Çankaya Yokuşu 5. Bölüm). Sonuçta Erdoğan 1994 yerel seçimlerinde rakipleri arasından sıyrılarak İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olmuştu.

Gazeteci İsmet Berkan Erdoğan’ın rakipleri arasından sıyrılarak seçimi kazanmasını, “*Aralarından sıyrıldı çünkü Türk siyasetinde çok ciddi bir bölünmüşlük vardı. Erdoğan, bu bölünmüşlükten faydalandı.*” (Berkan, 2014: Çankaya Yokuşu 5. Bölüm) şeklinde yorumlarken bu dönemde Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığını kazanıp en son yapılan yerel seçimlerde de yine Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı olan Melih Gökçek ise “*Belediyelerin hiçbirinin başarılı olmadığını, Ankara ve İstanbul’da çok büyük başarı elde*

edeceğimizi iddia ettik ve bir de bizi deneyin dedik ve denediler ve bir buçuk senede başarı görünce arkasından da bize 158 tane milletvekili verdiler ve arkasından Rahmetli Necmettin Erbakan Hocamı başbakanlığa kadar getiren bir olaydı bu.” (Gökçek, 2014: Çankaya Yokuşu 5. Bölüm) sözleriyle yorumlamıştır.

Gökçek’in “bir buçuk senede başarı görünce...” sözlerini Erdoğan döneminde İstanbul’da yeni boru hatlarıyla su sorununu, geri dönüşüm tesisleriyle çöp sorununu çözmesi, doğalgaza geçişle hava kirliliğinin azaltılması, trafiği rahatlatmak için köprülerin, yolların, geçitlerin inşa edilmesi, Haliç’i temizlemek için çalışmalar yapılması gibi yapılan uygulamaları örnek olarak sayabiliriz.

Belediye başkanlığı döneminde yakın çalışma arkadaşlarından biri olan ve kendisini çok iyi tanıyan Burhan Metin’in bizzat tanık olduğu olaylara dayanarak bu olaylar karşısında ortaya koyduğu tavrın millet nezdinde kendisinden biri olduğuna dair inanç oluşturduğunu şu anekdotu belirterek ifade ediyor Besli:

“Bu ülkede baş ağrısı olmayan insan çok az; Boğaz’ın yalılarında yaşayanlar dışında, herkesin darp edilmiş bir tarafı var. Ya sosyal olarak darp edilmişler, ya da yoksulluktan gelmişler. Biz hüznü bir toplumuz. Doğulu bir toplumuz. Yaşadığımız hayat, bize hüznü yüklüyor. Tayyip Bey’in de acı çeken, hüznü duyan bir yapısı var. Onu cazibe merkezi yapan da o tarafı; insanlar kendi hallerini görüyor onda.”

ve buraya dayanarak düşüncelerini şöyle sürdürüyor:

“Gerçekte iki Erdoğan vardır. İlki, yaralı bilinciyle, zor geçen hayatıyla Türkiye’nin ortalama insanlarıyla geniş bir kesişim alanına sahip “insan” Erdoğan. İkincisi siyaset yaptığı Milli Görüş içerisinde uzun yıllarda biçimlenen “pragmatik” Erdoğan. İnsan yanıyla kitleyle buluşur, özdeşimler oluşturur, sokaktaki adamı ruhundan yakalar. Ama Erdoğan’ın politik pratiği, kitleyle kaynaştığı, kitleyi temsil ettiği kesişmeden, faydacı bir yöne doğru gider. Erdoğan’ın başarısının arkasında bu iki tarafını son derece uyumlu şekilde sürdürebilmesinin bulunduğu söylenebilir.” (Besli & Özbay, 2010: 25)

Erdoğan sadece Büyükşehir Belediye Başkanı olarak değil gitgide çevresini genişleten, gittiği toplantılarda, mitinglerde “başbakan Erdoğan” sloganlarıyla karşılanan, gelecek için “umut vaat eden” siyasi bir şahsiyet olarak görülüyordu. Bu bağlamda siyasi hayatının en önemli kırılma noktasını eşinin memleketi Siirt’te yaptığı konuşma ve okuduğu Ziya Gökalp’in “minareler süngü” şiiri oluşturmuştur. Burada inanç özgürlüğüne saygı gösterilmediğinden şikâyet etmiş, bizi sindiremezler diyerek Ziya Gökalp’in “minareler

süngü” şiirini okumuştur. Bu konuşması nedeniyle kendisinin halkı din ve dil farkı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrikle suçlanmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda Devlet Güvenlik Mahkemesi (DGM) de yargılanmış, RP ise dönemin Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer, RP nin laik cumhuriyet ilkesine aykırı eylemleri saptandığından kapatılmasına karar verildiğini açıklamış ve Erbakan’a da siyaset yasağı koyulmuştur (Şenkal, 2014: Çankaya Yokuşu 5. Bölüm).

Buradan sonrasında RP nin yerine Erbakan tarafından kurulan FP içindeki “yenilikçi-gelenekçi” ayrışmasını gözle görülür kılan gelişmeler yaşanırken Erdoğan’ın konuşmasına 10 ay ceza verilmiş ardından Erdoğan’ı tüm bu yaşananlara ilaveten Türkiye’nin zirvesine taşıyan süreç tarihi seyri içinde işlemeye devam etmiştir. Burada 1994 yerel seçimleri aday profilleri bağlamında incelediğinden, Recep Tayyip Erdoğan’ın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığını kazanmasında aday profili incelemeye çalışılan bu kısım ile ilgili ifadeler burada noktalanmaktadır. Zira buradan sonra cereyan eden siyasi gelişmeler farklı çalışma konusu olup bu çalışmanın muhtevası dışında kalmaktadır.

3.4.2) Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığının Kazanılması ve İ. Melih Gökçek

20 Ekim 1948 yılında Ankara’nın Keçiören semtinde üç çocuklu bir ailenin en büyük çocuğu olarak dünyaya gelen İ. Melih Gökçek babasının avukat olmasından dolayı ailesiyle 5 yaşına kadar Ankara’da kaldıktan sonra Gaziantep’e gitmiş ilk, orta ve lise tahsilini burada yapmıştır. Daha sonra Gazi Üniversitesi Gazetecilik Yüksek Okulunu bitiren Gökçek Parlamento muhabirliği ve gazete temsilciliği yapmıştır. Askerliğini yaptıktan sonra ticarete atılmıştır (www.ankara.bel.tr/baskan). Gökçek 1984 te ANAP tan Keçiören Belediye Başkanı olmuştur. Aynı görev için 1989 da yapılan seçimi kazanamayınca, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğüne getirildi. 1991 milletvekili genel seçiminde ise Keçiören’in bulunduğu seçim çevresinden, RP Ankara milletvekili oldu. Kurtoğlu Gökçek’in durumunu ele alarak, ama bunun Keçiören’e mahsus bir durum olmadığını da belirterek, belediye siyasetinin genel siyasetle iç içe geçebildiğini söylemektedir (Kurtoğlu, 2004: 25). 1994 te İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olan Erdoğan’ın 2002 seçiminden sonra Başbakan olması Kurtoğlu’nun söylediğinin daha sonraki, ötesindeki bir örneğidir. Gökçek RP nin İslahatçı Parti ve Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ile ittifak kurmasında rol oynamıştır. RP nin Ankara adayı, 1984 te ANAP tan Keçiören Belediye Başkanı seçilmiş olan Melih Gökçek’tir. CHP nin ki ise

1977 de Ankara Belediye Başkanı seçilmiş olan Ali Dinçer'dir. SHP nin adayı da Korel Göymen'dir (Kongar, 2015: elektronik kaynak).

1994 seçimlerinde RP bazı yerlerde DYP ve MHP ile ittifak kurmuştur. RP; İzmir, Isparta ve Rize'de ANAP a karşı DYP ile ittifaka girmiştir. Ankara'da büyükşehir belediye başkanlığı seçiminde MHP lilerin RP adayı Gökçek'e, ilçe belediye başkanlıkları seçimlerinde ise RP lilerin MHP adaylarına oy vermesi üzerine ittifaka gidilmiştir (Bayramoğlu, 1994: elektronik kaynak).

Bunun yanı sıra yukarıda da ifade ettiğimiz Gökçek'in *"Belediyelerin hiçbirinin başarılı olmadığını, Ankara ve İstanbul'da çok büyük başarı elde edeceğimizi iddia ettik ve bir de bizi deneyin dedik ve denediler ve bir buçuk senede başarı görünce arkasından da bize 158 tane milletvekili verdiler ve arkasından Rahmetli Necmettin Erbakan Hocamı başbakanlığa kadar getiren bir olaydı bu."* sözlerini RP nin yükselişinin daha çok tepki oylarına bağlanması yaklaşımı olarak yorumlayabiliriz. Zira RP ye oy verenlerin hepsinin kökten dinci olmadığı; ülkedeki yerleşik düzenin *"rüşvetçi, çalıp çırpan, köşe dönmece zihniyet"* ine karşı olan, düzenin şartları altında ezilen, çalışan kitlenin sesi olduğu öne sürülmekteydi (Çitçi vd., 2001: 222).

Buradan hareketle RP nin toplumun mevcut yönetimlere duyduğu güvensizliğe karşı kendisini alternatif olarak tanıtmaları ve seçmenin de buna kayıtsız kalmamasının bir sonucu olarak başta büyükşehirler olmak üzere bir başarı elde ettiğini söyleyebiliriz. Bu başarının elde edilmesinde RP nin izlediği seçim stratejisinin de katkısı büyüktür. Nitekim RP seçmeni, "adil düzen" programıyla gelir dağılımının ve sosyal adaletin sorgulandığı bir dönemde etkilemeyi başarmıştır. Bu etkilemeyi, tüm adaylarını seçim eğitiminden geçirerek; semtlerde, mahallelerde, sokaklarda örgütlenerek, mahalle, sokak, ev düzeyine inen propaganda çalışmalarıyla diğer partilerden farklı seçim stratejisi ile gerçekleştirmiştir. Ayrıca RP li başkan adayları da, seçime girdikleri bölgelerde propaganda çalışmalarını kadın RP lilerin katkısıyla daha etkili yapmışlardır (Çitçi vd., 2001: 211-212). Dolayısıyla Gökçek'in bu ifadeleri Ankara'da da ne kadar yoğun bir saha çalışması yöntemi izlenildiği bağlamında değerlendirilebilir.

Öte yandan 1994 yerel seçimlerinde Ankara'yı farklı kılan bir durum vardı. Solun güçlü partisi SHP görüldüğü için sadece RP adayı Gökçek'in kazanacağına dair bir beklenti yoktu. Aynı şekilde 12 Eylül darbesini yapanlar tarafından kapatılan siyasi partilerin yeniden açılabilir¹⁶ olmasıyla başına Deniz Baykal'ın geçtiği CHP nin de bu yerel seçimlerde başarı göstermesi beklenmiyordu. Zira SHP nin adayı Göymen seçimlerde Türkiye ortalamasının çok üzerinde –SHP nin Türkiye ortalaması %13.6 iken Göymen'in Ankara'da aldığı oy %26.9 dur- bir oy almış RP nin adayı olan Gökçek ise %27.3 oy alarak az bir farkla seçimi kazanmıştır. Her ne kadar RP ve Gökçek'in seçim öncesi yürüttüğü yukarıda bahsettiğimiz propaganda vb. faaliyetler Gökçek'in seçimi kazanmasında etkili olmuş olsa da CHP nin adayı Dinçer'in almış olduğu 30 bin küsur oy, sosyal demokratların oy potansiyelini bölmüş bu da SHP adayına seçimi kaybettiren bir diğer faktör olmuştur (Kongar, 2015: elektronik kaynak). Yani İ. Melih Gökçek, hem seçimlere girerken toplumun içinde bulunduğu siyasal-sosyal konjonktürü iyi değerlendirmiş hem de karşısında iki sosyal demokrat parti adayının rakip oluşu sonucu sol oyların bölünmesi onu rakipleri arasından sıyrarak seçimi kazanmasını sağlamıştır.

Bu gelişmeler ışığında Gökçek 1994 yılında Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı olmuştur. Arkasından gelen 1999, 2004, 2009 ve en son yapılan 2014 yerel seçimlerini de kazanarak belediye başkanlığı görevini devam ettirmektedir. 1994 te seçimleri az bir farkla kazanarak Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı olan Gökçek'in daha sonraki yerel seçimleri de kazanmasındaki en önemli etken yukarıda yer verdiğimiz, *“Belediyelerin hiçbirinin başarılı olmadığını, Ankara ve İstanbul'da çok büyük başarı elde edeceğimizi iddia ettik ve bir de bizi deneyin dedik ve denediler ve bir buçuk senede başarı görünce arkasından da bize 158 tane milletvekili verdiler ve arkasından Rahmetli Necmettin Erbakan Hocamı başbakanlığa kadar getiren bir olaydı bu.”* sözlerinde yatmaktadır. Zira 1994 te, hava kirliliği, su, çöp, ulaşım sorunlarına ilaveten sosyo-kültürel faaliyetlerin olmadığı, sorunlar sarmalında bir Ankara devralan Gökçek bu süreci, *“20 yıl önce kirliliği havayla boğulan, suları akmayan, yeşil alanı olmayan, trafiği felç, caddeleri dar, sosyal ve kültürel faaliyetleri olmayan bir kent devraldık. Adı bozkır Ankara'ydı bu kentin. Bir taraftan eskiyi yenilemek, diğer taraftan modern ilaveler yapmak görevi bize düştü. Alt üst geçitlerle trafiği düzelttik.*

¹⁶ 12 Eylül döneminde çıkartılan ve 1980 öncesi siyasi partilerin kapatılmasına dayanak olan yasanın 19 Haziran 1992 de yürürlükten kaldırılmasından sonra, 9 Eylül 1992 de toplanan Kurultay ile CHP, yeniden siyasal yaşama dönmüştür. SHP de bütün seçimlerde yenilgiye uğrayan Deniz Baykal ve ekibi CHP ye geçmiş ve CHP nin son genel başkanı Bülent Ecevit'in katılmadığı bu Kurultayda, Baykal yeni CHP nin ilk genel başkanı olmuştur. (daha fazla ayrıntı için bkz. Oya ÇİTÇİ vd., **Yerel Seçimler Panoraması 1963-1999**, TODAİE Yayınları, Yayın No: 306, Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi No: 14, Ankara, 2001, s. 205)

Ulaşım seçeneklerini ve kalitesini artırarak trafiği rahatlattık. Metrolarla toplu taşımayı teşvik ettik. Havamızı kirleten otobüs filomuzu yeniledik ve 1.340 adet doğal gazlı otobüsle dünyanın en çevreci otobüs filosuna sahip olduk. Bir kuruş para sarf etmeden, dünyanın en modern Katı Atık Entegre Tesisini kurarak; çöp kulelerini enerji ham maddesine dönüştürdük. Pis su açığa çıkardı, toplamda 12 adet pis su arıtma tesisi kurduk. Haftada üç gün suları kesilen Ankara'nın 2050 yılına kadar su sorununu çözdük. Kentsel dönüşümlerle gecekondudan çağdaş kent yaşamına geçtik. Kişi başına düşen yeşil alan miktarını 2 m² den 19 m² ye yükselttik. Toplam 11.797 km altyapı döşedik. 164 tane sosyal ve kültürel proje ile dünyada 1 numara olduk...” (Gökçek, 2013: 3) sözleriyle anlatmaktadır.

Buradan hareketle Ankara'daki bu değişim ve dönüşümün Ankaralı seçmen üzerinde bıraktığı etki ve bu dönüşümün mimarı olarak Gökçek'i görmeleri Gökçek'in üst üste belediye başkanlığını kazanmasında hem etkili olmuş hem de kendisinin seçim kampanyalarında seçmeni etkilemek noktasında önemli bir argüman oluşturmuştur.

3.4.3)Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanlığının Kazanılması ve Prof. Dr. Ahmet Bilgin

Prof. Dr. Ahmet Bilgin, 1953 Siirt Comani doğumludur. Lisans öğrenimini 1978 de Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tamamlayan Bilgin, 1982 de Dicle Üniversitesi'nde yüksek lisansını 1989 da aynı üniversitede doktorasını tamamlamıştır. 1995 yılında doçent olmuştur. 2000 yılında doçent olarak Kırıkkale Üniversitesi'nde görev yapmaya başlayan Bilgin bu yıllarda profesör olmuş ve bugün Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde hukuk tarihi alanı üzerine uzmanlığını yürütmekte olup şu an Hukuk Fakültesi Dekanlığı görevini icra etmektedir. Ayrıca 2004 den beri Kırıkkale İnsan Hakları Komisyonu Araştırma Eğitim Dairesi Başkanı ve 2005 den beri de Kırıkkale Üniversitesi Senato üyesidir. Bunların yanı sıra Bilgin, İngilizce, Fransızca, Arapça, Farsça ve Osmanlıca bilmektedir.

Yayımlanan ve yayımlanmayan pek çok eseri olan Bilgin, pek çok ulusal ve uluslararası toplantılarda konuşmacı, müzakereci, oturma başkanı, Türkiye temsilciliği gibi görevlerde bulunmuştur. Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı olduğu 1994 yılında Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Kongresi'nde Türkiye temsilcisidir. Bunlara ilaveten belediye başkanlığından sonraki 1996-1998 yılları arasında Diyarbakır'da pek çok ulusal ve

uluslararası toplantılar düzenlemiştir. Bilgin'in ulusal ve uluslararası pek çok ödül, sertifika ve beratı bulunmaktadır.

Prof. Dr. Ahmet Bilgin 1992 de Dicle Üniversitesi'nde asistan olarak göreve başlamıştır. Üniversitede asistanken Devlet Planlama Teşkilatı'nda koordinatörlük görevini yürütmüştür (1986-1994). 1994 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'ndaki görevini bırakarak Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanlığına RP den aday olmuş ve seçimi kazanmıştır.

Seçim öncesinde siyasi tansiyonu artıran olaylar, 12 Şubat 1994 tarihinde Tuzla istasyonunda patlayan bir bombanın 5 yedek subay öğrencinin ölümüne sebep olmasıyla başlar. Bu patlamayı PKK'nın üstlenmesiyle bütün dikkatler Demokrasi Partisine döndü. Demokrasi Partisi (DEP) Genel Başkanı Hatip Dicle'nin saldırıya ilişkin açıklamaları, özellikle DYP grubunda sert tepkilere yol açar. DYP, bu olaydan sonra propagandasını özellikle bu olay üzerine yoğunlaştırır. Böylelikle DEP'in dışlanma süreci başlamış olur. Bu arada, Tuzla katliamı olarak tarihe geçen olaydan sonra, DEP'e yönelik saldırılarda da artışlar yaşanır. Önce DEP'in Yenimahalle ve Mamak ilçe binalarına saldırılar düzenlenir. 1994 tarihinde DEP'in Ankara il başkanlığı bombalanır. Bu gelişmelerden sonra DEP içinde yeni bir tartışma başlar. Bu tartışmanın konusu "seçimi boykot etme" şeklinde özetlenebilir. Bunun üzerine DEP seçime bir ay kala boykot kararı alarak seçimlerden çekilmiştir. Bu çekilmenin sonucunda DEP'in tabanının oylarının nereye kayacağı merak konusuyken, PKK, bölgede "düzen" partilerinin seçime girmesini engellemek ve halkın seçimi boykot etmesini istemiştir. Bu nedenle bölgede seçime girmek oldukça riskli bir hal almıştır. Nitekim, Mart ayında Diyarbakır'da CHP'li başkan adayının öldürülmesi, peşinden Diyarbakır SHP seçim bürosunun bombalanması ve seçime birkaç gün kala Güneydoğu'da 14 adayın seçimden çekildiklerini açıklaması bölgede seçim öncesi tedirginliği ve korkuyu gösteren olaylar olmuştur (Çitçi vd., 2001: 193-194). RP adaylarından hiç çekilen olmamıştır (Bayramoğlu, 1994: elektronik kaynak). Güneydoğu'da DEP'lilerin seçime girmemesi, seçime giren bazı adayların adaylıklarını çekmeleri üzerine, genellikle RP ve MHP adayları kalmıştır (Bayramoğlu 1994, elektronik kaynak).

1994 yerel seçimlerinde RP'nin özellikle Diyarbakır, Batman, Siirt, Bingöl, Muş, Van, Şanlıurfa, Bitlis gibi Kürt nüfusun yoğun olduğu illerde belediye başkanlıklarını kazandığı Güneydoğu Anadolu Bölgesinde gücünü artırması dikkat çekmektedir. Bölgede yoğun güvenlik önlemleri altında gerçekleşen seçim, beklenenin altında bir katılımı gerçeğe dönüştürmüştür. Seçim sonuçlarına göre, RP, söz konusu illerin bir kısmında 1989'daki oy oranlarını korumuş,

bir kısmında da oylarını artırmıştır. Sonuçlar, önceden DEP in tabanını oluşturan bir kısım seçmenin RP ye kaydığını göstermekteydi. RP nin bölgede oyunu artırmasının DEP in seçimden çekilmesinin dışındaki bir başka nedeni, bölgedeki Müslüman kitlenin daha önce denenmemiş bir parti olan RP ye yönelmesi olarak açıklanmaktaydı (Çitçi vd., 2001: 221-222).

RP nin Güneydoğu'da ciddi bir seçim neticesi almasını özellikle de örnek olarak ele aldığımız Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanlığını kazanmasını, DEP in seçimi boykot kararı alması üzerine seçimden çekilmesi, çoğu adayın güvenlik tehlikesinden dolayı adaylıktan vazgeçmesi ve bölgedeki Müslüman kitlenin alternatif olarak RP ye yönelmesi gibi üç temel sebebin tezahürü olarak yorumlayabiliriz.

RP nin Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanlığını kazanmasındaki bu nedenlerin yanı sıra Diyarbakır'ı ele aldığımız diğer büyükşehir belediyelerinden ayıran ve belirtmeyi faydalı gördüğümüz bir husus vardır. Zira tek partili yıllarda ülke sathında yaşanan ve genellikle 1923 ten 1950 li yıllara hatta daha sonraki dönemleri de kapsayacak şekilde hafızalardaki yerini koruyan insanların karneyle ekmek aldığı zamandan, bitmek bilmeyen kuyruk sırası beklediği günleri Diyarbakır'ın bu dönemde de yaşıyor olduğudur. Ülke sathındaki belediyelerin yeter hizmeti vermeyişi/veremeyişinin doğurduğu sosyal bunalımın en çetrefilli yaşandığı yerlerden birisi bu yıllarda Diyarbakır'dır. Dolayısıyla 1994 yerel seçimleriyle başkanlığı kazanan Dr. Ahmet Bilgin¹⁷'in nasıl bir belediye devraldığını, bu belediyenin ilgili dönemde ne şartlar altında olduğunu ve Bilgin'in Ankara Devlet Planlama Teşkilatı'ndaki işini bırakıp Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı olduğunda büyük bir hayal kırıklığı yaşadığını Kazdağlı 1995 tarihli yazısında şöyle anlatıyor:

“Şayet Çarşamba günü Diyarbakır'a varır, Büyükşehir Belediye Başkanının odasına giderseniz, sizi belediye başkanından önce uzun bir kuyruk karşılar. Yerel giysileri içinde kucağında çocuğu ile daha çok kadınların oluşturduğu kuyrukta genç, ihtiyar, öğrenci, üniversite mezunu, okuma yazma bilmeyen her boydan ve her kesimden insana rastlamak mümkün. Adeta Diyarbakır'ın küçük bir fotoğrafı gibi; orada büyük bir sabırla sıranın kendisine gelmesini beklerler. Oysa büyükşehir belediye başkanı Dr. Ahmet Bilgin'in herkese söylediği şeyler aynı. Çünkü herkesin talebi aynı. Mimar da, öğrenci de, yoksul da, kadın da, ihtiyar da iki şey istiyor Dr. Ahmet Bilgin'den: İş ve ekmek. Ahmet Bilgin isteklerinin çok azına cevap verebiliyor. Çünkü Diyarbakır gibi kendisi de, belediyesi de yoksul. Belediyeye eleman alması da yasak. Yapabildiği,

¹⁷ Prof. Dr. Ahmet Bilgin'in çalışmamıza bahis 1994 yılı ve köşe yazısının neşredildiği yıllarda unvanı Dr. Ahmet Bilgin olduğundan biz de burada ele aldığımız dönem bağlamında bu şekilde ifade ettik.

asgari ücretten geçici işçi almak. Bir de yoksullara belediyenin kıt kaynaklarından para yardımıyla bulunmak.

Diyarbakır son yıllarda büyük göç alan bir şehir. 500 binlik şehir kısa bir sürede üç kat birden büyümüş. Şimdi nüfusu 1.5 milyon civarında. Bunlara su yetiştirmek, yol yapmak, kanalizasyon kurmak, yeni iş sahaları açma hemen hemen imkânsız.

Merkezi idarenin sorunların çözümü konusunda Diyarbakır'a anlamlı bir katkısı yok. O yüzden vatandaş çözümü kendisinin temsilci olarak seçtiği kişiden istiyor. Ahmet Bilgin, belediye başkanı seçildikten sonra ilk iş olarak ekmek fabrikası kurmuş. Şimdi günde 80 ila 100 bin ekmek çıkararak bir fırın var. Bununla vatandaş hem ucuz ekmek veriyor hem de ekmek fiyatlarının artmasını önüyor. Çoğu zaman da Bilgin kenar mahallelerde halka bedava ekmek dağıtıyor. 'Hiç olmazsa vatandaşın boğazından kuru ekmek geçsin' diye.

Borç içerisinde olan ve geliri personel masraflarını karşılamayan bir belediye ne yapabilir? Üstelik o belediye, merkezi iktidara muhalif bir partinin elindeyse. Ahmet Bilgin, Ankara'da DPT'deki işini bırakıp Diyarbakır'a belediye başkanı seçildiğinde bunun şokunu yaşadı. Devraldığı belediye onun için tam bir hayal kırıklığıydı. Belediyenin parası ve nitelikli kadrosu olmadığı gibi elinde hazır projesi de yoktu. Bilgin bir yandan belediyeyi yeniden düzenlerken, bir yandan da proje çalışmalarını başlattı."

Kazdağlı aynı yazısında Bilgin'in Diyarbakır'ın sorunları ve çözümleri başlıklı bir rapor hazırladığını bu raporu başta cumhurbaşkanı olmak üzere başbakan ve bakanlara götürerek herkesten yardım istediğini ancak çabalarının kamuoyu oluşturmaktan öteye geçemediğini ve hiç kimseden bir yardım gelmediğini belirterek bütün zor koşullara rağmen Bilgin'in yılmadığını, "Bütün bunlara rağmen Ahmet Bilgin yılmadı. Ekmek fabrikasının arkasından ilk iş olarak suya önem verdi. 60 yıl önce yapılmış olan su dağıtım şebekesi çökmüş olmasına rağmen saniyede 610 litre olarak verilen suyu, kuyu sayısını artırarak saniyede 1100 litreye ulaştırdı. Hemen ardından şehir şebekesinin yenileme işini 400 milyar liraya ihaleye verdi." şeklinde ifade etmiştir.

Kazdağlı yazısının sonunda İngilizce, Fransızca, Arapça ve Farsçayı ana dili gibi konuşan Bilgin'in bir de uluslararası boyutu olduğunu belirterek başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere tüm Avrupa ülkelerinden büyükelçi ve konsoloslara kendisini ziyarete geldiğini söylemektedir. Fakat Bilgin'in bu ziyaretlerden sıkıldığını ve gelenlere "Artık bu fantezi ziyaretlerinizden vazgeçin. Gerçekten yardımcı olmak istiyorsanız projelerinizle, paranızla gelin. Yoksa bu ziyaretlerinizin hiçbir anlamı yok." dediğini, Bilgin'in sadece bunları da söyleyerek gelenlere projeler verip bunları desteklemelerini istediğini de anlatmaktadır. Çünkü Dr. Ahmet Bilgin'in Diyarbakır'ın makûs talihini ancak

desteklemesini önemli gördüğü projelerin¹⁸ hayata geçmesinin değiştireceğine inandığını aksi takdirde sorunların tıpkı terör gibi sürüp gideceğini söylemektedir (Kazdağlı, 1995: elektronik kaynak).

Yukarıda RP nin yerel seçimlerde elde ettiği başarının “şoke edici” olarak yorumlanmasının bir nedenini, partinin Doğu-Güneydoğu’da yükselen bir eğilim göstermesi olarak ifade etmiştik. Buraya kadar Diyarbakır örneği üzerinden bunu vurgulamaya çalıştık. Ancak Diyarbakır başka bizce de önemli bir açıdan kayda değer bir örnek oluşturmaktadır.

Yerel seçimlerde aday profili genel seçime nazaran daha çok ön plana çıksa da bazen bir bölge seçmeni kendi benimsediği ideolojiyi temsil ettiğine inandığı unsuru aşamayabilir. İşte Diyarbakır bu bağlamda da kayda değer bir örnektir diyebiliriz. Bu hususu yukarıda belirttiğimiz dönemin seçilen Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı Ahmet Bilgin’in yaptıkları/yapmaya çalıştıkları, onun, bölge seçmeni üzerinde olumlu bir imaj oluşturmaya katkı sağlamışsa da 1999 yerel seçimlerinde kapatılan DEP in yerine kurulan Halkın Demokrasi Partisi adayı Feridun Çelik karşısında kaybetmesi ile açıklayabiliriz.

Hatırlanacağı üzere 1994 yerel seçimlerinde Bilgin’in seçimi kazanmasında üç neden saymıştık. Bunların ilki ve en önemlisi DEP in seçimi boykot etmiş olmasıydı. Bu boykot karşısından RP, DEP in oylarının bir kısmını da almıştı. 1999 a gelindiğinde bölgede seçime kapatılan DEP in yerine kurulan Halkın Demokrasi Partisi ve onun adayı da girmiş bu sırada kapatılan RP nin yerine kurulan Fazilet Partisi¹⁹ nin adayı olarak seçime giren Ahmet Bilgin karşısında seçimi kazanmıştır. Bu durum, az evvel belirttiğimiz bölge seçmeninin ideoloji mefhumunu aşamayarak bazen adayın kimliğine değil doğrudan kendi ideolojisini temsil ettiğine inandığı gücü destekleyebildiğini bize göstermektedir.

¹⁸“... Herkesten yardım isteyen ancak para yerine hep nasihat alan Ahmet Bilgin’in para bulursa gerçekleştirmek istediği hayalleri de var. En büyük hayali şehrin dört girişine 50 şer binden 200 bin konut yapmak. Elazığ ve Urfa girişlerinden Suriçi ne ayrı ayrı tramvay seferleri koymak. Dünyanın ikinci uzun ve en yüksek surlarının etrafını açmak, çevresini yeşillendirmek ve surları tamir etmek. Diyarbakır’ın tarihi eserlerini, ünlü Diyarbakır evlerini restore edip, bugüne kazandırmak. Diyarbakır ile üniversite arasında Dicle üzerinde teleferik kurmak...” (daha fazlası için ayrc. Bkz. Celal KAZDAĞLI, **Hizmet Değil Ekmek İstiyorlar**, http://www.aksiyon.com.tr/dosyalar/hizmet-degil-ekmek-istiyorlar_500957 , 26.08.1995 tarihli köşe yazısı)

¹⁹ Bilindiği gibi 1995 genel seçimlerinden sonra RP ile DYP koalisyon kurmuş, kurulan hükümet fazla uzun ömürlü olmamış 28 Şubat müdahalesi yaşanmıştır. Bu müdahale post-modern darbe olarak kayda geçerken RP tıpkı mazisindeki diğer partiler (MNP, MSP vs.) gibi yine “laiklik” karşıtlığı ile suçlanarak kapatılmış Prof. Dr. Necmettin Erbakan tarafından hemen Fazilet Partisi kurularak genel başkanlığına da Recai Kutan getirilmiştir.

3.5)SEÇİM SONUÇLARININ ULUSAL SİYASETE ETKİSİ

Öncelikli olarak şu ifade edilebilir ki, bir ülkede yerel yönetimlerin varlığı, o ülkede demokrasinin varlığını daha da güçlendiren bir unsur olarak değerlendirilebilir. Nitekim, halkın sadece genel anlamda kendini yönetecekleri belirlemesi, kabaca demokrasinin varlığını gösterse de yerel seçimler yoluyla halkın yerel düzeydeki yöneticileri belirleyerek daha güçlü bir katılım gerçekleşmesi demokrasinin geleceği ve daha da güçlenmesi için önemlidir. Zira, yerel yönetimler insanın özgürleştirilmesinde, kurumların demokratik yönetime yatkınlığı ile demokrasinin yaşanabilmesinde ve insanların demokratik eğitim kazanmasında birincil kuruluşlardır. Bu bakımdan yerel demokrasilerin hayat bulacağı yerel yönetimlerin demokratik yaşama zemin hazırlayan bir yapıda olması oldukça önemlidir. Demokrasi kavramının başlıca ögeleri olarak sayılabilecek olan yurttaş katılımı, çoğunluk ilkesi ve liderlerin danışmaya önem atfetmeleri, hem de seçmene karşı hesap verme ihtiyacı duymaları, yerel yönetimlerde daha etkin ve kolay vücut bulabilecek olan ögelerdir (Yaylı & Pustu, 2008: 133). Ancak ülkemizde yerel seçimlere katılım noktasında ciddi bir sorun görünmezken bu katılımın yerel yönetim boyutunda değerlendirildiğinde, halkın yerel yönetime tam anlamıyla etki edemediği görülmektedir. Buradaki sorun, vatandaşların yönetime katılma boyutunun kamu yöneticileri için pek istenmeyen bir durum olduğu olarak görülebilir. Zira ülkemiz kamu yöneticileri, geleneksel, kapalı kapılar ardında, saydamlıktan uzak yönetim anlayışını sürdürme eğilimi içindedir. Bu anlayış çerçevesinde yerel seçimlerde siyasi partilerin aday belirleme usul ve yöntemleri de halkın yerel yönetimlere iradesinin tam olarak yansımaya engel oluşturmaktadır. Yerel seçim sürecinde seçmenler atanmışlar arasında seçim yapmak zorunda kalmaktadırlar. Merkezi idareyi temsil eden siyasi partilerin üst düzey yöneticileri kendi partilerinin belediye başkanı, belediye meclisi ve il genel meclisi adaylarını belirlemektedirler. Halkın seçimi bu aşamadan sonra devreye girmektedir. Seçmenler bu atamayı ya meşrulaştırıyor ya da reddediyor (Yaylı, 2014: elektronik kaynak).

Çalışmanın bu kısmında, 1994 yerel seçim sonuçlarının ulusal siyaset üzerindeki etkisi tartışılacaktır. Bilindiği gibi Türk siyasi hayatında bazı dönemler önemli kavşak noktaları olarak nitelendirilebilmektedir. 1994 yerel seçimleri de bu önemli noktalardan biri olarak görülebilir. Yukarıda yer verilen sosyo-toplumsal, sosyo-ekonomik koşullar, bu dönem siyasi yaşamındaki bölünmüşlük, seçmenin var olan düzen ve onun temsilcilerine yönelik eleştirel tutumu ve RP nin seçim söylemlerinde bunlara yapılan vurgular, yürütülen stratejiler bu dönemde sadece RP ne başta büyükşehirlerde olmak üzere pek çok belediye başkanlığını kazandırmakla kalmamıştır. Nitekim yukarıda yer verdiğimiz Gökçek'in, "*Belediyelerin*

hiçbirinin başarılı olmadığını, Ankara ve İstanbul'da çok büyük başarı elde edeceğimizi iddia ettik ve bir de bizi deneyin dedik ve denediler ve bir buçuk senede başarı görünce arkasından da bize 158 tane milletvekili verdiler ve arkasından Rahmetli Necmettin Erbakan Hocamı başbakanlığa kadar getiren bir olaydı bu.” ifadeleri Türkiye’de yerel seçimlerin genel siyaseti nasıl etkilediğini görmek açısından önemlidir.

Bir başka deyişle, teorik kısımda belirtilen muhafazakârlığın, bir toplumu diğer toplumlardan ayıran kendine özgü kazanımlarının gözetilmesi kaydıyla, ılımlı, tedrici bir değişimi, gelişmeyi ve ilerlemeyi esas alışının RP nin söylemlerinde de müşahade edilebilir olması RP nin muhafazakâr bir parti olarak yorumlanabilmesini göstermekle birlikte bu söylemin toplum üzerindeki ikna ediciliğini de etkilediği ifade edilebilir. Bu husus ileriki dönemlere etkisi bakımından da Türkiye’de muhafazakâr ideolojinin yükselişini açıklamada bir argüman olarak yorumlanabilir. Nitekim 3 Kasım 2002 seçimlerini kazanarak tek başına iktidar olan AK Partinin kendisini “muhafazakâr-demokrat” olarak tanımlaması, Türkiye’de muhafazakârlık tartışmalarını yeniden başlatan bir husus olmakla beraber, AK Partinin seçim beyannameleri ve söylemlerinde de, güçlü bir geçmiş, gelenek, ortak değerler gibi kavramların işlenmesi hem teorik olarak AK Partiyi muhafazakârlık temelinde değerlendirilebilir kılmakta hem de 1994 yerel seçimlerindeki RP nin içinden çıkan, ileri gelenlerden neşet olması, bu dönemin ulusal siyasete yaptığı etki bakımından kayda değer bir özellik taşımaktadır denilebilir.

Ayrıca sosyo-politik unsurların tartışıldığı kısımda belirtilen “İslam’ın varoşların dini olmaktan” çıkıp büyükşehirlerde “mevzilenmeye” başlaması RP nin büyükşehirlerde kendi lehine (Ankara, İstanbul gibi) ciddi bir oy deposu oluşturmasıyla seçimlerde elde ettiği başarı arasında doğru orantı kurulabilir olmasının yanında yeni bir sosyal sınıf da oluşmuştur. 1994 yerel seçimleri neticesinde ifade edilen bu sosyal yapılanma daha sonrasında muhafazakâr olduğu üzere kendini tanımlayan AK Partinin de ciddi oranda tabanını meydana getirmektedir. Buna paralel olarak 1990 lardaki “laik-anti laik” tartışmalarında laikliği “la dinilik” olarak yorumlayanlar, bu bağlamda RP sini de “anti laik” olarak değerlendirmişler ve bu yaklaşım kültürel ve dinsel duyguları ön planda olan kesimlerin RP ne kaymasına sebep olmuştur. Dolayısıyla 1994 yerel seçimleri, bu toplumsal sınıf ve İslami kimliği merkeze taşıyan bir seçim olarak yorumlanabilir.

Bu toplumsal konjonktürün yanı sıra, bu dönemin merkez sağ ve merkez sol partilerinin (DYP-SHP-ANAP) Türkiye'nin geleceğine yönelik ciddi ve güvenilir bir perspektif sunamamaları, seçimde siyaset kurumunun yozlaştığı izlenimini uyandırmış ve bu durum seçmenin mevcut siyaset partilerden kendilerinin ve ülkenin meselelerine çözüm üretmez durumda oldukları düşüncesini meydana getirmiştir. Dolayısıyla seçmenin bu partilerden beklentisi kalmadığı ifade edilebileceği gibi tam bu noktada RP yeni bir “umut” olarak kendini seçmene sunabilme başarısını gösterebilmiştir. Bu noktada geliştirilen “adil düzen” söylemi (yukarıda ayrıntıları mevcut olduğundan burada tekrar edilmemektedir) belki çok iyi okunabildiğinden ya da seçmen tarafından onaylandığından değil ama mevcut yapıya bir “alternatif üretir” görüldüğünden kitlelerin RP ne yönelmesine sebep olmuştur.

Bir başka deyişle, Bayramoğlu'nun ifade ettiği gibi, toplumsal tabakalaşma ile toplumsal taleplerin hızla değişmesi, kültürel kimliklerin taşıyıcı kimlikler haline gelmesiyle DYP ve SHP siyaset iletişim kabiliyetini kaybetmiş, parti içi çatışmalarına dönük bir korunma ve iç dolaşım mekanizması haline gelmiştir. İç dolaşım mekanizmasından kasıt, bu modelin parti içi karar mekanizmalarına yönelik çatışmaların, belirleyici yerinde yer alma düşüncesidir. ANAP modeli de buna benzer bir iflas yaşamıştır. Bunun sonucu olarak merkez sağ ve sol partilerin siyasi temsil, siyasi örgüt ve siyasi proje düzeyinde yaşadıkları tıkanıklık, medyayı kamuoyu bağlantılarında yönlendirici aktör olarak kabul etmelerini ve medyanın önerdiği bir tür siyaset iletişim modeline sarılmalarını zorunlu kılmıştır. Bu iletişim modelinin iki modeli vardı. İlki, medyatik bireysel temsil modeliydi. Bu model, merkez sağ ve sol partilerin temsil kabiliyetlerini bireylere ve bireylerin biçimsel özelliklerine havale etme, yani toplumsal hareketliliğini onlarla kucaklama politikalarından kaynaklanmıştı. Diğer temsil modeli ise, söylem ve örgütlenme bazında sistem ve alternatif üretebilen, geniş bir temsil kabiliyetine sahip, yani toplumsal hareketliliğe ayak uydurmayı hedefleyen bir parti temsiliydi. Bu modelse RP tarafından kullanıldı (Bayramoğlu, 1994: 39-40).

Buradan hareketle, genel olarak RP nin yükselişi daha çok tepki oylarına bağlanmıştır. RP ye oy verenlerin hepsinin kökten dinci olmadığı; ülkedeki yerleşik düzenin “*rüşvetçi, çalıp çırpan, köşe dönmece zihniyet*” ine karşı olan, düzenin şartları altında ezilen, çalışan kitlenin sesi olduğu öne sürülmüştür (Çitçi vd., 2001: 222). Buraya bakılarak RP nin sosyal tabanının üç ana kesimden oluştuğu söylenebilir: birincisi radikaller; gerçekte Türkiye'deki İslamcı radikalizm, düzen partisi olarak gördüğü RP nin dışındadır ve bu partinin örgütlenmesi içinde yer almamaktadır. Ancak bunun yanı sıra, çok net olmamakla birlikte ideolojikleşen İslami totaliter bir toplumsal proje olarak savunan ve demokratik yöntemlerle

elde edilecek iktidar marifetiyle projelerini hayata geçirmeyi uman; konum olarak RP nin siyasal skalasının sağ uç noktasında yer alan azınlık bir kesimin varlığından söz edilebilir. Buradan hareketle, günümüzde AK Parti ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "radikal İslamcı" grupları destekleyerek Suriye ve Irak'ta mezhepsel savaşların nedeni olduğu iddiasının muhalefet tarafından kullanılan bir argüman olmasının sebebinin kökeninde bunun olduğu ifade edilebilir.

İkincisi liberaller; RP tabanının en geniş kesimini oluşturan liberaller, aynı zamanda parti hiyerarşisinde de hâkim güç olarak yer almaktadırlar. Buradaki liberal kavramını rızaya dayalı toplumsal proje sahibi olma, temel hak ve hürriyetler noktasında hassasiyet, çoğulculuk olarak anlamak gerekir. Liberaller totalitarizme karşıdırlar ve demokrat yöntemlerle bir siyasi mücadelenin verilmesi, hem kendilerini geliştirmenin hem de aynı çizgide yer almayan başkalarının hukukunu korumanın şartı olarak görmektedirler.

Üçüncüsü ise RP nin dünya görüşünü bütünüyle paylaşmayıp mesajlar demetindeki bazı motifler sebebiyle RP ni destekleyenlerdir. Bunlara ödünç oylar da denilebilir. Gecekondu sakinlerinin yönelimi, seçim sistemi dolayısıyla oylarının boşa gitmesini istemeyerek RP ne oy veren farklı siyasi eğilim sahibi kesimler bu kategoride yer alır (Bostancı, 1994: 45-46).

RP nin tabanını oluşturmuş olan kesimler bu şekilde kategorize edilebilmekle birlikte ilerleyen yıllarda da özellikle 3 Kasım 2002 seçimlerinden günümüze değin sesini daha gür çıkaran, varlığını daha somut gösterebilen ve bugünkü AK Partinin de tabanını oluşturan kesim içerisinde yer aldığı gözlemlenebilmektedir. Bu durum da 1994 yerel seçimlerinin ulusal siyasete etkisi bağlamında değerlendirilebilir.

Burada benzer bir sürecin Türk siyasal hayatında örnekleri olduğunu söylemek mümkün olmakla birlikte 2002 öncesinde de siyasal manzaranın buradaki gibi bir özellik gösterdiği ifade edilebilir. Nitekim Türkiye'de muhafazakârlığın siyasal temellerinin tartışıldığı kısımda DP nin iktidar olması öncesinde de siyasal bir tikanıklık yaşandığı gözlemlenebilmektedir. DP döneminin darbeyle son bulmasından sonra parçalanan siyasal yapı sonraki yıllarda da kendinden bekleneni veremeyen ve güven kaybeden bir özellikte cereyan etmiş bu arada yaşanan muhtıralar ve darbeler toplumsal atmosferi olabildiğince germiş ve bu parçalı yapıdan sıkılan millet "çareyi" Özal'ın liderliğindeki ANAP ta bulmuştur. Fakat bu da uzun vade de kalıcı çözümler üretmemiş Özal'ın cumhurbaşkanı olmasından sonra ANAP millet nezdindeki "olumlu imajını" koruyamamıştır ve sonunda

1990 lı yıllara gelindiğinde yine Türk siyasal hayatı parçalı, kendi içinde birleşemeyen bir özellik göstermiştir. 1994 yılına gelindiğindeki siyasi manzara bu yorgunluk ve bıkkınlığın hâkim olduğu bir havada yerel seçimler gerçekleşmiştir. Buraya 1994 yerel seçimlerinde RP nin seçim kampanyalarını yürüten ajansın başkanı Mustafa Çelik'in "... hangi partiye oy vereceğini sorduğum bir taksi şoförünün 'Refah Partisinden başka parti mi kaldı?' (Çelik, 1994: sayı 5) şeklindeki cevabı seçmenin RP ne ve mevcut partilere nasıl baktığını açıklaması bakımından örnek verilebilir.

Aynı şekilde 2002 öncesindeki toplumsal konjonktür ve içinde bulunulan durumun benzer bir tepkisellikle AK Parti de karşılığını bulan bir netice ortaya çıkardığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla, 1994 yerel seçimleri öncesindeki siyasi bölünmüşlük nasıl ki RP nin yükselişine sebep oluşturmuşsa 2002 öncesinde yaşanan ekonomik kriz, 1999 da meydana gelen Marmara depremi, koalisyon ortaklarının uzlaşmazlığı gibi hususlar da yine seçmenin düzen karşıtı, bıkkın bir duruş sergileyerek bir çıkış aramasına vaki olmuş ve bu dönemde Ak Parti bu arayışın adı olarak tek başına iktidar olmuştur. Bu süreci ve dönüşümü Ağırır, "*Önce Susurluk... İlk kez insanlar, devletin de basit çetelerle gündelik hayatta cinayet dediğimiz meselelerin içinde olduğunu gördü. Sonra peşinden 28 Şubat var. Peşinden Marmara depremi var. Ve 2000 ekonomik krizi var. 2001 ekonomik krizi var. Yani o beş yıl pişmiş, olgunlaşmış bir şeyin ya da suyun buhara döndüğü bir beş yıl. Seçmen bütün bu birikimle Ak Partiyi çok onayladı diye olmayabilir ama eskileri tasfiye etmek amacıyla, hayata bir cevabı yok bu insanların, bu partilerin diyerek, diğerlerini yok etmek amacıyla sandığa gittiği bir seçim.*" (Ağırır, 2014: Çankaya Yokuşu 5. Bölüm) ifadeleriyle belirtmektedir.

Bilindiği gibi seçim dönemlerinde partilerin reklamlarını, mesajlarını kitlelere ulaştırmada kilit rol medya kuruluşlarındadır. 1994 yerel seçimleri, RP nin elde ettiği seçim başarısının sonrasında ülke siyasetine olan uzun vadeli etkisinde bu faktörün de etkisi bulunmaktadır. Gerek medya aygıtları üzerinden RP nin yürüttüğü faaliyetler gerekse RP ni menfi ithamlarla gündeme getiren medya kuruluşları olarak bunlar yorumlanabilir. Özellikle RP ni menfi ithamlarla gündemde tutan medyanın bu tavrını RP, "reklamın kötüsü olmaz" misali mesajlarını taraftarlarına doğru ulaştırmasına dolaylı olarak katkı sağlamıştır. Buradan hareketle medyanın günümüz dâhil her seçim döneminde adeta "taraf/karşı taraf" şeklinde pozisyon alan özelliği gözlerden kaçmamaktadır. Hatta Türkiye'de muhafazakâr ideolojinin yükselmesinde medyanın bu özelliğinin de olduğu eklenebilir. Zira RP içinden çıkan

yöneticilerin kurduğu AK Parti de 12 yıllık iktidar süresi içerisinde hem yerel hem genel seçimlerde kitlelere mesajlarını ulaştırmada bunu yaptığını söyleyebiliriz.

RP nin 1994 yerel seçimlerinde elde ettiği başarıyı bu değişkenlerle birlikte açıklayabileceğimiz gibi partinin seçim döneminde yürüttüğü kampanya ve seçim stratejisi de önemli bir yere sahiptir. Yukarıda da ifade edildiği gibi RP kendisini diğerlerinden ayıran özellikleri olduğunu “adil düzen” kavramıyla kitlelere sunmuş diğer partilerden farklı olarak toplumsal hareketliğe ayak uydurmaya çalışmış, geniş bir kitleyi temsil ettiği imajını oluşturmuş, diğer partilerin Türkiye’nin meselelerine çözüm üretmez oluşlarını iddia ederken kendisinin “adil düzen” i kurarak bir çözüm oluşturacağı gibi beyanlarda bulunarak seçmenin dikkatini çekmiş; bu beyanlarını kapı kapı dolaşarak anlatma yoluna gitmesi, birebir görüşmeler yapılması gibi rakiplerinden farklı uygulamaları, seçimde başarı sağlamasında etkili olmuştur. Zira bu strateji sadece bu dönem başarı elde edilmesini sağlamamış ileriki dönemlerde parti içinden çıkan yöneticilerin AK Partiyi kurduklarında da benzer metotlar izlediği gözlemlenmiştir. Buraya, dönemin RP başkan vekili Ekrem Erdem’in, “cami etrafında siyaset yapmanın partiyi büyütmediği, cami etrafından kahvehanelere, meyhanelere gidilerek de propaganda yapılmasıyla partinin büyüdüğü geliştiği” ifadeleri örnek verilebilir. Yine dönemin ilçe başkanı günümüz İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş’ın “genelevlere kadar her kapıya gittikleri” şeklindeki sözleri başka bir örnek olarak sunulabilir. 3 Kasım 2002 deki seçimlerde ve daha sonraki seçimlerde de (2004, 2009 ve 2014 yerel, 2007 ve 2011 genel) AK Partinin benzer metotlar uyguladığı söylenebilir.

Bir başka deyişle RP, tüm adaylarını seçim öncesinde eğitimden geçirmiş; semtlerde, mahallerde, sokaklarda örgütlenmiş, mahalle, sokak ve ev düzeyine inen propaganda çalışmalarısıyla da diğer partilerden farklılaşmıştır. RP li başkan adayları ise, seçime girdikleri bölgelerde kadın RP lilerin de katkısıyla etkili propaganda çalışmaları yapmışlardır (Çitçi vd., 2001: 211-212). Yapılan bu çalışmalar, başta metropollerde (İstanbul, Ankara gibi) ve Doğu-Güneydoğu Anadolu’da (Diyarbakır gibi) Refah Partisine başarı sağlamakla kalmamış öncesinde 1995 genel seçimlerinde sonrasında ise bu parti içinden çıkan yöneticilerin (Recep Tayyip Erdoğan, Mehmet Ali Şahin, Abdullah Gül gibi) 12 yıl iktidarda kalmalarında da etkili olmuştur.

Dolayısıyla 1994 yerel seçimlerinin ulusal siyasete etkisi yukarıda ifade edilen sosyo-politik dinamikler bağlamında belirtilebileceği gibi araştırma esnasında incelenen aday profillerinin etkisi de bu seçimlerin genel siyaseti nasıl etkilediğini bize göstermektedir. Zira araştırmalarda yer verilen ve gerek 1994 seçimlerinde gerekse günümüz açısından önemli olan İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığını kazanmakla başlayıp bugün siyasetin zirvesine çıkmayı başaran Recep Tayyip Erdoğan ve lideri olduğu siyasi hareketin içinden neşet olduğu “milli görüş” hareketinin 1994 yerel seçimlerindeki başarısı bu bağlamda önemlidir.

Ayrıca 27 Mart 1994 yerel seçimleri öncesindeki 1989 yerel seçimlerinden sonra siyasette ve seçim sisteminde meydana gelen değişikliklerden de etkilenmiştir. Şöyle ki, RP nin rakiplerinden farklı olarak izlediği seçim stratejisi (siyasette kadınların önemli olduğu ve partili kadınlarında çay toplantıları eşliğinde propaganda faaliyetleri yürütmesi, kapı kapı dolaşılması gibi fikirleri Erdoğan’ın öne çıkarması ve uygulaması gibi) 1989 daki yerel seçimlerde Erdoğan’ın Beyoğlu Belediye Başkanlığını kazanması için uygulanmış, seçim kazanılamasa da RP nin oy oranındaki artış (%4.1 den %21.7 ye) başta Erdoğan olmak üzere pek çok partinin daha sonraki seçimlere hatta daha da ilerisi için “umutlanmalarının” temel saiki olmuştur. Bu durum Öğün’ün *“çok büyük çaba harcadıklarını biliyorlardı. Bu aynı zamanda onlarda geleceğe dönük olarak bir kazanma umudunu da perçinleyen, bileyen bir etki olarak işledi.”* sözleriyle ifade edilebilir (Öğün, 2014: Çankaya Yokuşu 5. Bölüm).

Buna ilaveten seçim sürecinde ülkenin ekonomik ve siyasal krizlerin yoğunlaştığı bir döneme girmiş olması, siyasal alanda güvenlikçi politikaların yükselmesi ve özellikle 1990’dan itibaren tırmanan şiddet sarmalı, toplumsal alanda tansiyonu yükseltmiş ve İstanbul seçimleri gergin bir ortamda gerçekleşmiştir. Türkiye genelinde Temmuz 1993’te Sivas’ta Madımak Oteli’nin ateşe verilmesiyle 30’tan fazla insanın hayatını kaybetmesi tüm ülkede belirsizlik ve kaosu hüküm sürmesine yol açarken, bu olaydan 9 ay sonra gerçekleşen yerel seçimlere de bu atmosferde gidilmiştir. Ülkede yaşanan bu siyasal gerginliğin etkilediği seçim çevrelerinin başında İstanbul gelmektedir. Ayrıca seçim öncesi 12 Şubat 1994 tarihinde, Tuzla İstasyonu’nda 5 askeri öğrencinin ölümüne neden olan bir patlama meydana gelmiş ve sorumluluğu PKK tarafından üstlenilen bu patlama hem Türkiye siyasetini hem de İstanbul seçimlerini doğrudan etkilemiştir. Bu bağlamda DYP İstanbul adayı, Dalan’ın seçim sloganlarında *“DYP’ye oy ver, teröre darbe vur”* sloganı bu durumun en net ifadesidir (Miş & Eren, 2014: 16).

Ayrıca ülkenin önde gelen medya yazarları da İstanbul seçimlerini ön plana çıkaran tartışmalar yapmıştır. Bu bağlamda medyada öne çıkan yazarların “10 milyonluk Megapol sadece kendine bir belediye başkanı seçmeyecek, Aynı zamanda, Türkiye’nin başbakanından sonra en etkili siyasetçisini de seçecek” gibi ifadeleri, Türkiye’de yerel seçimlerde İstanbul’un ağırlığının giderek arttığını göstermesi bakımından önemlidir (Turan, 2008: 247).

Ülke genelindeki bu siyasi muhtevanın yanında Erdoğan’ın rakiplerinden farklı olarak parti teşkilâtının tam desteğini alarak aday olması dolayısıyla diğer parti adaylarının kendi teşkilâtlarıyla yaşadığı gibi sorunlar yaşayarak, seçimlere giderken vakit kaybı yaşamamasını sağlamış ve neticede Erdoğan seçimi kazanarak İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olmuştur. Ardından partisinin düzenlediği organizasyonda Siirt’te okuduğu şiir nedeniyle önce hapse ardından da siyasetin zirvesine evrilen sürecin başlangıcı olmuştur (Şenkal 2014, Çankaya Yokuşu 5. Bölüm). Bu nedenle aday profilleri bağlamında İstanbul seçimleri daha çok tartışılan bir mefhum olmuş zira bundan sonraki süreçte çalışmanın da ana konusunu oluşturan Türkiye’de muhafazakâr ideolojinin yükselişinde 1994 yerel seçimlerinin önemli bir dönemeç olduğu savı genel geçer iddia edilebilen bir gelişme olmuştur.

Seçim sistemi ile ilgili değişiklik ise sol oyların bölünmesinin bir nedenini oluştururken özellikle Ankara’da Refah Partisi adayı İ. Melih Gökçek’in seçimi kazanmasına etki etmiştir. Çünkü 1980 darbesiyle diğer siyasi partiler gibi kapatılan CHP, 1992 de bu düzenlemeyi içeren kanunun kaldırılmasıyla yeniden açılmış ve Ankara’da SHP nin adayı olan Göymen’in oylarının bölünmesine sebep olmuştur. Gökçek’in, hem izlediği seçim stratejisi hem burada yapılan seçim ittifakları CHP nin de Ankara için aday göstermesi sonucu solda oyların da bölünmesiyle seçimi kazanmasını sağlamıştır. Bunun uzun vadede siyasal hayatımıza etkisiyse Gökçek’in “Belediyelerin hiçbirinin başarılı olmadığını, Ankara ve İstanbul’da çok büyük başarı elde edeceğimizi iddia ettik ve bir de bizi deneyin dedik ve denediler ve bir buçuk senede başarı görünce arkasından da bize 158 tane milletvekili verdiler ve arkasından Rahmetli Necmettin Erbakan Hocamı başbakanlığa kadar getiren bir olaydı bu.” ifadeleriyle belirtilebilir. Zira 1994 te hava kirliliği, su, çöp, ulaşım gibi sorunlar sarmalında bir Ankara devralan Gökçek’in bunları gideren uygulamalar yapması ve bunun Ankaralı seçmen üzerinde oluşturduğu etki kendisine 1999, 2004, 2009 ve en son yapılan 2014 yerel seçimlerini de kazanmasına katkı sağlamakla birlikte kendisinin seçim dönemlerinde yürüttüğü kampanyalarda seçmeni etkilemek noktasında ciddi de bir argüman olmuştur.

Refah Partisi'nin 1994 yerel seçimlerinde “şoke edici” sonuçlar olarak yorumlanan seçim başarısı, Ankara, İstanbul gibi büyükşehir belediyelerini kazanmış olmasının yanı sıra doğuda da yükselen bir profil olarak kendini göstermesi şeklinde okunabilir. Yukarıda da vurgulandığı gibi 1990 lı yıllar Türkiye'nin güvenlikçi politikaların yükseldiği de yıllardır. Zira seçime bir ay kala Tuzla istasyonunda patlayan bir bombanın 5 yedek subay öğrencinin ölümüne sebep olması ve bu patlamayı PKK'nın üstlenmesiyle bütün dikkatlerin Demokrasi Partisine dönmesi, Demokrasi Partisi (DEP) Genel Başkanı Hatip Dicle'nin saldırıya ilişkin açıklamaları, özellikle DYP grubunda sert tepkilere yol açmıştır. DYP, bu olaydan sonra propagandasını özellikle bu olay üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu arada, Tuzla katliamı olarak tarihe geçen olaydan sonra, DEP'e yönelik saldırılarda da artışlar yaşanmıştır. Önce DEP'in Yenimahalle ve Mamak ilçe binalarına saldırılar düzenlenmiştir. Bu gelişmeler üzerine DEP seçime bir ay kala boykot kararı alarak seçimlerden çekilmiştir. Bu çekilmenin sonucunda DEP'in tabanının oylarının nereye kayacağı merak konusuysen, PKK, bölgede “düzen” partilerinin seçime girmesini engellemek ve halkın seçimi boykot etmesini istemiştir. Bu nedenle bölgede seçime girmek oldukça riskli bir hal almıştır.

Nitekim, Mart ayında Diyarbakır'da CHP'li başkan adayının öldürülmesi, peşinden Diyarbakır SHP seçim bürosunun bombalanması ve seçime birkaç gün kala Güneydoğu'da 14 adayın seçimden çekildiklerini açıklaması bölgede seçim öncesi tedirginliği ve korkuyu gösteren olaylar olmuştur (Çitçi vd., 2001: 193-194). Dolayısıyla Güneydoğu'da DEP'lilerin seçime girmemesi, seçime giren bazı adayların adaylıklarını çekmeleri üzerine, geriye RP ve MHP adayları kalmıştır (Bayramoğlu, 1994: elektronik kaynak).

Bu gelişmeler doğrultusunda, bölgede, yoğun güvenlik önlemleri altında gerçekleşen seçim, beklenenin altında bir katılımı gerçeğe geçmiştir. Seçim sonuçlarına göre, RP, söz konusu illerin bir kısmında 1989'daki oy oranlarını korumuş, bir kısmında da oylarını artırmıştır. Sonuçlar, önceden DEP'in tabanını oluşturan bir kısım seçmenin RP'ye kaydığını göstermekle beraber, RP'nin bölgede oyunu artırmasının DEP'in seçimden çekilmesinin dışındaki bir başka nedeni, bölgedeki Müslüman kitlenin daha önce denenmemiş bir parti olan RP'ye yönelmesi olarak açıklanmıştır (Çitçi vd., 2001: 221-222). Dolayısıyla RP'nin doğu ve güneydoğuda seçimlerde başarılı olması, DEP'in seçimi boykot kararı alması üzerine seçimden çekilmesi, çoğu adayın güvenlik tehlikesinden dolayı adaylıktan vazgeçmesi ve bölgedeki Müslüman kitlenin alternatif olarak RP'ye yönelmesi gibi üç temel sebebin tezahürü olarak yorumlanabilir.

Bu durumun ulusal siyasete etkisiyse, 1994 ten sonraki seçimlerde siyasi “kürtçülük” yapmayan başka bir partinin seçim kazanamamış olmasıdır. Yani ne 1999 da kapatılan Refah Partisinin yerine kurulan Fazilet Partisi ne de 2004, 2009 ve 2014 yerel seçimlerinde bu çizgi içinden neşet olmuş olan AK Partinin bu bölgede yerel seçim kazanamamış olması bağlamında önemlidir. Hatta genel seçimlerde de özellikle 2002 den bu yana AK Partinin bu bölgenin milletvekillerini tamamıyla alamayışı dikkate değerdir. Bu durumu 1994 te DEP in seçimi boykot etme kararıyla ifade etmek genel olarak kabul edilebilir. Zira seçimi boykot etmeleri bölge seçmenini “itikadi” vurgularından dolayı RP ne yaklaştırmıştır. Bir başka deyişle, yerel seçimlerde aday profili genel seçime nazaran daha çok ön plana çıksa da bazen bir bölge seçmeni kendi benimsediği ideolojiyi temsil ettiğine inandığı unsuru aşamayabilir şeklinde de ifade edilebilir. Bu bağlamda dönemin seçilen Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı Ahmet Bilgin’in yaptıkları/yapmaya çalıştıkları, onun, bölge seçmeni üzerinde olumlu bir imaj oluşturmaya katkı sağlamışsa da 1999 yerel seçimlerinde kapatılan DEP in yerine kurulan Halkın Demokrasi Partisi aday Feridun Çelik karşısında kaybetmesi ile açıklanabilir.

Dolayısıyla yakın dönemde özellikle de günümüzde artan terör saldırıları ve terörün siyasi uzantısı olarak görülen Halkların Demokratik Partisi (HDP) yetkililerin tıpkı dönemin DEP li vekilleri gibi bir duruş sergilemeleri, gündeme “HDP kapatılır mı?” sorusunu getirirken böyle bir şey olması durumunda ya da erken seçimin tartışıldığı ortamda bir erken seçim olması durumunda HDP nin de bir “boykot” etme durumu olması halinde yine bölgede bu anlamda siyasal bir değişim olabilir ihtimalini akıllara getirebilir.

Türkiye’de seçimler genel ve yerel seçimler olarak ifade edilebilse de yerel seçimler de genel seçim havasında geçmektedir. Buradan hareketle şöyle ikili bir ayırım yapmak mümkündür. Birincisi, yerel seçimler iktidarda bulunan siyasal parti/ koalisyon ortakları için bir tür güven oylaması mahiyetinde olabilmektedir. Buraya yukarıda Türkiye’de muhafazakârlığın dönemlerini incelerken yer verdiğimiz 1980-1993 döneminde 1984 yerel seçimlerinde iktidarda olan ANAP için güven oylaması niteliğinde olduğu hususunu örnek olarak verebiliriz. İkincisi de birinciye paralel olarak yerel seçimlerin ardından gelecek genel seçimler için nasıl bir tablo oluşturacağı noktasında fikir vermesi olarak yorumlanabilir. Bu duruma da 1995 genel seçimlerinde RP nin koalisyon ortağı olacak bir netice almış olmasını örnek gösterebiliriz.

Sonuç olarak, 1994 yerel seçimlerinin ulusal siyasete etkisi bakımından en önemli noktanın zaman içerisinde bu siyasi çizgide olanların bugünün Türkiye'sinde siyasi iktidara hâkim olacak bir evrilmenin kilometre taşı olarak yorumlanabilmesidir. Zira 1994 yerel seçim sonuçlarıyla popülaritesi artan, öncesinde kulislere üzerinde bile durulmayıp daha sonra yapılagelen pek çok tartışmanın ana temasını oluşturan RP nin yükselişi ve yerel seçimlerde elde edilen sonucun RP ni ardından gelen genel seçimle koalisyon ortağı olmasını sağlaması ve sonrasında gelen 28 Şubat Post-modern darbesi bu yorumlamanın ana eksenini oluşturmaktadır. Zira 28 Şubatla RP nin kapatılmasından sonra kurulan FP her ne kadar parlamentoda yer alabilmişse de söylemde, uygulamada, stratejide bir yenileşmenin gerekliliğine olan yaklaşım parti içinde ciddi bir muhalefet oluşturmuştur. Bu muhalefet yenilikçi-gelenekçi çatışması olarak yorumlanmıştır. Bu durumu Şahin şöyle ifade etmiştir: *'Yenilikçiler diye tarif edilen arkadaşlar olarak, AK Partiyi kuran arkadaşlar olarak, sürekli bir yerlere toslayan siyasi vasıtayla Türkiye'ye hizmet etmenin mümkün olmadığını görmeye başladık.'* (Şahin 2014, Çankaya Yokuşu 5. Bölüm) dolayısıyla bir kez daha “duvara toslamamak” için toplumun tüm kesimleri kucaklanmalı anlayışı benimsenerek, “muhafazakâr demokrat” kimliğiyle tanımlanan yeni bir parti kurulmasına (Şenkal, 2014: Çankaya Yokuşu 5. Bölüm) yönelik çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalar sonucu bugünkü AK Parti kurulmuştur. 3 Kasım 2002 de yapılan genel seçimle tek başına iktidar olmuşlar ve 12 yıl bu iktidarlarını sürdürebilmişlerdir.

Son olarak AK Parti dönemlerinde yaşadığımız 2004, 2009 ve 2014 yerel seçimleri de yazılı ve görsel medyadan hatırlanacağı üzere yerel seçim adında ama genel seçim muhtevasında cereyan etmiştir. Dolayısıyla Türkiye'de yerel seçimler öncelikli olarak iktidarda bulunan güç için bir güven oylaması şeklinde yorumlanabileceği gibi o yerel seçimden sonra en yakın genel seçimde nasıl bir tablo oluşturacağı noktasında da bize fikir vermektedir. Ayrıca yerel seçimlerin iktidarda bulunanlar için bir güven oylaması gibi görülebilmesinin yanı sıra iktidarda bulunanlar adına yerel seçimler, genel seçim öncesi bir prova olarak da değerlendirilebilmektedir. Bu yorumlar birbirini yanlışlayan değerlendirmeler olmadığı gibi daha çok birbirini tamamlayan yaklaşımlardır.

Yukarıda ifade edilen 1994 yerel seçimlerinin geçtiği dönemdeki merkez sağ ve sol partilerinin politikalarının iflası ve bunun paralelinde siyasal yapıdaki bölünmüşlüğü, yaşanmakta olan siyasal-ekonomik krizin ve tırmanan şiddet olaylarının karşısında RP nin kendisini yeni bir alternatif olarak sunabilme başarısının önemi belirtilmeye çalışıldı. Zira bu nedenle gerek RP gerek mevcut siyasal partilerin seçim stratejilerine, söylemlerine yerel

yönetimlerin problemleri gibi konular değil ulusal siyaset bazında söylemler hâkim olmuştur. Bu husus sadece incelenen 1994 yerel seçimlerinin olduğu döneme ait bir özellik olmamakla beraber gerek Türk siyasal hayatı boyunca 1994 yılına kadar gerçekleşen yerel seçimlerde, gerekse 1994 ten günümüze kadar olan yerel seçimlerde müşahade edilebilen bir durum olmuştur. Tabii buna hem medyanın tutumu hem de her seçim dönemi ülkenin içine girdiği seçim havasının atmosferi sebep olarak gösterilebilir.

Burada RP nin, dönemin siyasal yapısının parçalı yapısından istifade ettiği su götürmez bir gerçeklik olmakla beraber RP nin rakiplerinin seçmene umut vadeden politikalar, söylemler üretememesi de etkilidir. Günümüzde bu durum “muhalafet başarısızlığı” olarak yorumlanabilmekle beraber RP nin içinden çıkan yenilikçi kadroların kurduğu AK Partinin 3 Kasım 2002 de tek başına iktidar olması ve bunu 12 yıl devam ettirebilmelerinde hem bu dönemin yukarıda ifade edilen gelişmeleri hem de muhalafetin ciddi bir rekabet oluşturamaması etkili olmuştur denilebilir.

Buraya Yayman’ın Mart 2014 tarihli “Erdoğan’ın oyları neden düşmüyor?” başlıklı yazısında, “*Hükümet, on iki yıllık iktidarın verdiği yıpranmaya, yapılan onca yanlışa, yapısal sorunların tam olarak çözülememesine, Orta Doğu’da yaşanan türbülansa rağmen hâlen rakipsiz. AK Parti seçimlerin favorisi. Halk hâlâ Erdoğan için meydanları dolduruyor. Son tahlilde Erdoğan’ın hataları, muhalafetin topluma anlattığı doğrulara dönüşemiyor.*” (Yayman, 2014: elektronik kaynak) ifadeleri örnek verilebilir. Yayman aynı yazısında bu mefhumun çok tartışılan bir konu olduğunu belirttikten sonra yukarıdaki ifadelerine paralel olarak muhalafetin eksikliğini on maddede şöyle sıralıyor:

1. *Muhalafetin topluma yeni bir hikâye ve ütopya vaat edememesi.*
2. *Toplumsal muhalafeti bir çatı altında toplayacak güçlü bir liderliğin olmaması.*
3. *Muhalafetin toplumsal gerçekliği okuyamaması ve kendisini Erdoğan üzerinden tanımlaması.*
4. *Muhalafetin ekonomiyi ve ülkeyi daha iyi yöneteceğine dair güven verememesi*
5. *Erdoğan’ın geçen on yılda merkez sağın üzerine yeni bir kimlik inşa etmesi.*
6. *Erdoğan’ın toplumla kurduğu nefret/sevgi ilişkisi ve seçmen sadakatinin yüksek olması.*
7. *Erdoğan’ın halka güven/umut vaat etmesi ile toplumla kurduğu sahici bağ.*
8. *Erdoğan’ın başta Kürtler olmak üzere farklı toplum bileşenleriyle sağladığı ilişki.*
9. *Toplumsal ve siyasal kutuplaşmanın yarattığı cephe siyaseti anlayışı.*
10. *Toplumun güvene ve istikrara oy verip maceraya girmemesi.*

(Yayman, 2014: elektronik kaynak)

Buradan hareketle Şu ifade edilebilir ki, demokrasileri demokrasi yapan tek başına iktidar ya da koalisyonlar değil yonnetme erkini elinde bulunduranların karşısında her an alternatif yonnetim olabilme noktasında milletin desteğini alabilecek bir muhalif duruşun var olabilmesidir. T1rkiye’de muhafazak1rlığın siyasal temellerinin tartiŐıldıęı kısma bakıldığında burayla ilgili onemli sayılabilecek bir 1ıkarım yapılabilir. O da, tek partili yıllardan 1ok partili yıllara ge1ildiği 1950 lerden g1n1m1ze değin kabaca bakıldığında tek başında iktidar ya da koalisyonlar bir Şekilde oluŐabilmiŐken bunları balense edebilecek karşı bir muhalefet ger1ek anlamda g1r1lememektedir. Tıpkı g1n1m1zdeki gibi muhalefet daha 1ok kendisini “karşı” olarak g1rd1ę1 siyasal yapı 1zerinden tanımlamıŐ topluma, farklı karŐılanabilecek, toplumun bu anlamda olumlu reyini alabilecek arg1manlar geliŐtirmekemiŐtir.

Bu durumda kısa vadede siyasal hayatın tıkanıklık, a1mazlar yaŐamasına sebep olurken siyasal yapının da par1alı bir h1viyete b1r1nmesine neden olmuştur. Bunun paralelinde oluşan toplumsal-travmatik durum, milleti, b1l1nm1Ő siyasal yapı i1erisinde alternatif arayıŐlarına itmekte ve tek başına iktidar olmayı başaran siyasal yapıların bu baŐarılarında bu hususun etkili olduğu g1r1lebilmektedir. Buraya, DP nin kapatılmasından sonra par1alı bir hal alan siyasal yapının 1eŐitli koalisyonlarla bir noktaya kadar gelebildiği fakat toplumsal mutabakatı sağlamak noktasında nihai 11z1mler 1retememesinin meydana getirdiği krizin ardından ANAP ın tek başına iktidara gelmesi, 1990 lı yılların toplumsal ve siyasal konjonkt1r1ne bakıldığında 1994 te se1imenin RP ne y1nelmesi ve son d1nemde 2000 lerin krizler yaŐayan T1rkiye’inde AK Partinin tek başına iktidara gelişi 1rnek verilebilir.

3 Kasım 2002 se1imlerinden son genel se1imler olan 7 Haziran 2015 se1imleri d1hil vurgulamaya 1alıŐılan muhalefet probleminin halen devam ettiği ifade edilebilir. Zira muhalefet kendi arg1manlarını geliŐtirip topluma farklı bir imaj sunmayı denemektense AK Parti ve Erdoğan karşıtlığı 1zerinden yapılmaya 1alıŐılan muhalefet, kabaca makul ama yeterli g1r1lmemektedir. 11nk1 2015 genel se1imlerinde her ne kadar AK Partinin tek başına iktidar olmasını engelleyebilme noktasında y1r1tt1kleri benzer kampanya ve s1ylemlerle bu konuda başarılı oldukları ifade edilebilse de muhalefet partilerinin aldıkları oylara bakıldığında 1ok fazla bir sı1rama yapamayıŐları ve AK Partinin yine de birinci parti oluşu buradaki muhalefetin politika 1retmedeki yetersizliğini bize g1stermektedir.

Kısacası 90 lı yılların yukarıda ifade edilen siyasal, sosyal gelişmeleri ve bunların oluşturduğu toplumsal travmanın sonucu olarak, AK Parti 2002 seçimlerinde iktidar olmuştur. Yani seçmen, “DSP,MHP,ANAP,DYP ve CHP” tepki oyu vererek siyasetin yapması gereken değişimi yapmıştır denilebilir. Yani AK Partiyi iktidara “yenilik isteyen mutsuz sosyoloji” nin taşıdığı ifade edilebilir (Yayman, 2014: elektronik kaynak).

Bundan sonrası ise Türk siyasetinin yeni bir döneme girişi olarak yorumlanabilir. Bu husus 3 Kasım 2002 ve sonrasında siyasal skalada üç kademeye ayrılarak ifade edilebilir. Bunun ilk kademesini, 3 Kasım 2002 genel seçimleri ile 2007 genel seçimleri ve bu arada cereyan eden 2004 yerel seçimleri oluşturmaktadır. 2002-2007 arasında girilen siyasi atmosferde siyasal ayrışma, toplumsal alanın demokrasi, istikrar ve etkin bir yönetim talepleri doğrultusunda tek bir hat üzerinden, otoriter-demokrat güçler karşıtlığını merkeze alarak ve dolayısıyla çok daha billurlaşmış olarak ortaya çıkması olarak belirtilebilir. Bu yapıda, bir tarafta “geçmiş” temsil eden otoriter Kemalist bürokratik vesayet (CHP), karşısında ise “geleceği” temsil eden ve farklı ideolojik eğilimlerden (liberal, muhafazakâr vs.) toplumsal blokların oluşturduğu demokratik blok (AK Parti) yer almıştır denilebilir (Miş vd., 2015: 10).

2004 yerel seçimleri 2002 sonrası oluşan bu siyasi tabloda cereyan etmiştir. Önceki yerel seçimler gibi 2004 yerel seçimlerinin de genel seçim havasında geçtiği söylenebilir. Gönenç’e göre, seçmen davranışı açısından, yerel yöneticilerin seçiminde rasyonel tercihlerin ve menfaat analizlerinin daha fazla etkili olduğu, yasama organı üyelerinin seçiminde ise ideolojik ve sosyolojik faktörlerin ön plâna çıktığı söylenebilir. Ancak 3 Kasım 2002 seçimleri gibi Türk siyasal hayatında kilometre taşı niteliğindeki bir yasama meclisi seçiminin ardından yapılan 28 Mart 2004 yerel seçimlerinin ideolojik ve sosyolojik faktörler göz önüne alınmadan değerlendirilmesi de mümkün değildir. Çünkü ona göre, AK Partinin 3 Kasım 2002 seçimlerinde tasfiye edilen siyasal partilerin seçmenlerinden ödünç aldığı oyları kendine mal edebilmesi için, radikal politikalar izlememesi, kavgacı bir tutum takınmaması, kısacası bu kitleyi kendinden soğutmaması gerekmektedir. Bu doğrultuda, AK Partinin 3 Kasım 2002 genel seçimleri öncesinde merkez seçmeni; MNP-MSP-RP-FP çizgisindeki geleneksel tabanın kendisinden beklediği icraatlardan vazgeçmeyerek, ancak aynı zamanda saflarına yeni katılan seçmenin de tepkisini çekecek manevralardan kaçınarak yanında tutmayı başardığı söylenebilir. Dolayısıyla AK Parti 2004 yerel seçimlerine hem söylem olarak hem de bu şekildeki yaklaşımıyla radikal-İslamcı bir parti olarak değil, merkez sağ parti olarak girmiş ve böylece kendisine ödünç verilen oyları iktidar hanesine “artı” olarak yazdırabilmiştir (Gönenç, 2004: 2).

İkinci kademeyi, 2007 genel seçimleri ile 2011 genel seçimleri ve bu arada gerçekleşen 2009 yerel seçimlerinin oluşturduğu söylenebilir. Yukarıda ifade edildiği gibi 2002 seçimleriyle ortaya çıkan toplumsal-siyaset alanındaki ikili yapı 2007 de daha da derinleşen ve farklılaşan toplumsal ve siyasal bir ayrışma olarak yorumlanabilir. Zira 2007 de AK Parti oyunu %46 ya çıkarırken CHP nin de %20 ye yükselmesi bu ayrışmanın mevzi kazanarak pekiştiğini bize göstermektedir. Ayrıca bu dönemde MHP nin oyların %14 ünü alarak meclise girmesi de Kemalist-demokrat ana ayrışmasının yanı sıra, muhafazakâr-demokrat kimlik ile etnik-milliyetçi kimlik arasında da bir ayrışma ortaya çıkarmıştır. Yani 2002 de oluşan ikili yapı bu dönemde üçlü bir özellik halini almıştır. Muhafazakâr-etnik milliyetçi farklılaşması toplumsal alanda had safhaya ulaşan Kemalist-demokrat ayrışmasının tansiyonunu düşürmesi noktasında kritik te bir rol oynamıştır. Bu ayrışmanın merkezinde yer alan MHP, AK Parti ile CHP arasında bir bağlantı noktası ve geçişkenlik sağlayarak demokratik siyaseti mümkün kılan bir tampon işlevi görmüştür denilebilir (Miş vd., 2015: 11). Bu dönemde milliyetçiliği yükselişi, artan yoğun terör saldırılarının ve “Kürt meselesi” nin çözümü noktasında AK Partinin attığı bazı adımlarının, tabanındaki milliyetçi kesim içerisinde benimsenmemesinin bir tepkisi olarak ifade edilebilir.

2009 yerel seçimlerini “kazanı bol bir seçim” olarak yorumlayan Ömer Çaha’nın hem iktidar hem de muhalefet açısından seçim öncesi ve sonrasına dair yaptığı değerlendirmeden hareketle, bu dönemde partilerin siyasal söylem ve rekabetleri, seçimin genel seçim niteliğinde olması şeklinde okunabilir. Çaha’ya göre AK Partinin 2009 yerel seçimlerinde en büyük dezavantajı bu dönemde dünyada yaşanan ekonomik kriz ve bunun Türkiye’de hissedilişiydi. Çünkü ona göre, ekonomik krizden olumsuz yönde etkilenenlerin yüz çevirdiği ilk adres hükümetler olmaktadır. Buna, 2001 krizinin koalisyon hükümetinin (ANAP-DSP-MHP) sonunu getirmesini örnek vermektedir. Ayrıca bu dönemde AK Partinin oyunun aşağı çekilmesinde bu faktörün etkili olduğunu düşünmektedir.

Bunun yanı sıra Çaha, AK Partinin, özellikle de birinci iktidarı döneminde, dış politika ve toplumsal icraatlar gibi yaptıklarından dolayı partinin seçmen nezdinde güçlü bir yere sahip olduğunu belirttikten sonra seçim stratejisinin de hem Erdoğan’ın (bu dönem başbakanı) liderlik imajı üzerinden “dünyanın yeni lideri gibi” hem de merkez sağ partilerin öteden beri yaptığı gibi millete referansla slogan üretmesi “işimiz hizmet gücümüz millet gibi” üzerinden strateji geliştirerek seçmeni etkilemeye çalıştığını belirtir.

Muhalefet partileri ise seçim kampanyalarını büyük ölçüde AK Parti üzerinden yürütmüşlerdir. Örneğin CHP, seçim stratejisini AK Partinin yolsuzluk iddiaları üzerine bina etmiştir. Burada CHP, Türkiye siyasetinde “yolsuzluk” söyleminin işe yarayan bir propaganda olarak tuttuğunu benimsemiştir. Nitekim 1989 yerel seçimlerinde SHP yolsuzluk iddialarıyla ANAP ı belediyelerden silerken 1994 te kendisinin de belediye başkanlıklarını kaybetmesine aynı yolsuzluk söylemleri neden olmuştur.

MHP de AK Parti karşıtlığı üzerine seçim stratejisini bina ederken, seçim meydanlarında daha çok iktidardan hesap sorulacağına dair bir söylem kullanılmıştır. MHP buna ilaveten iktidar partisini dış politikada teslimiyetçi ve ödün vermekle suçlamış Avrupa Birliği (AB), Kıbrıs ve diğer alanlarda Türkiye siyasetinin geleceğini abluka altına aldığı iddia etmiştir (Çaha 2009, 10-12). Görüldüğü gibi gerek AK Parti gerek muhalefet seçim stratejisini genel siyasal söylemler üzerinden yürütmüştür.

Bu dönemde bir diğer siyasal oluşum Demokratik Toplum Partisi (DTP) de, diğer iki muhalefet partisi gibi AK Parti üzerinden bir seçim stratejisi yürütmüştür. Bölge insanının kimliği ve varoluşu üzerinden seçim kampanyasını yürüten DTP, bu dönem Erdoğan’ın Hakkari’de ifade ettiği “sevmiyorsan gidip başka yerde yaşayacaksın” söylemini öteden beri milliyetçiler tarafından kullanılan “ya sev ya terk et” söyleminin bir versiyonu olarak görmüş ve bunun üzerinden bir siyaset dili kullanmıştır. Bu durum bölge halkı tarafından AK Partiyeye yönelik bir “hayal kırıklığı” olarak görülmüş nitekim AK Partinin buradaki oylarının bir kısmı DTP ye kaymıştır (Çaha, 2009: 12-13).

Üçüncü kademeyi ise, 2011 genele seçimleri ile 2015 genel seçimleri ve bu arada gerçekleşen 2014 yerel seçimlerinin oluşturduğu ifade edilebilir. 2011 genel seçimlerinin yukarıda ifade edilen toplumsal ayrışmayı onaylayan bir özellikte olduğu söylenebilir. Nitekim, AK Partinin oy oranını %50 ye, CHP nin oy oranının %26 ya çıkması, MHP nin oy oranının ise çok az bir oynamayla %13 e gerilemesi bunun göstergesidir. Buradan hareketle toplumsal alandaki farklı siyasi görüşlerin peyderpey 2002 de %53, 2007 de %80 ve 2011 de %89 oranında temsil edilerek meclise taşınması ve siyaset alanında çok daha geniş ve güçlü bir temsilin oluştuğu fikrini doğrular (Miş vd., 2015: 11).

Genel seçimlerden üç yıl sonra 30 Mart’ta yapılan yerel seçimler ise belki de ülke tarihinin en gergin siyasi atmosferinin yaşandığı seçim olarak değerlendirilebilmekle beraber bir yerel seçimin tam bir genel seçim havasında geçişinin de belirgin örneğini oluşturmuştur. Bu seçimlerde AK Parti %45 lik bir netice elde ederken aynı zamanda bu seçim süreci

boyunca birbiriyle ve farklı toplumsal kitleler ile iş birliği kurma stratejisi izleyen muhalefet partileri açısından da ileriye yönelik yeni yapılanmalar için yol gösterici bir ölçüt olarak kendisini göstermektedir.

Bu seçimlere damgasını vuran iki önemli olaydan biri Gezi Parkı sürecinde yaşananlar ile diğeri de 17-25 Aralık “yolsuzluk iddiaları/darbe girişimi” olarak ortaya çıkan gelişmelerdir. Bu olaylar seçimin tüm yerel özelliklerinin silinmesine sebep olmuştur. Özellikle parti genel başkanlarının performansı bu iki olay üzerinden okunabilecek karşılaşmalara atıf yapar nitelikteydi. Daha lokal düzeyde iktidar partisi adaylarının yerel hizmet ve proje odaklı kampanya vurguları rakipleri tarafından genellikle bu iki büyük olayda yaşanan karşılaşmalara çekildi. Dolayısıyla bu olayların Batı demokrasileri içinde rekor sayılabilecek düzeyde bir katılımı (yaklaşık %90) bu seçimlerin gerçekleşmesine sebep olduğu şeklinde yorumlanmasının sebebi olabilir (Uslu vd., 2014: 111-112).

30 Mart'ta gerçekleşen seçimlerde, AK Parti seçmenin %45 desteğini alırken, CHP %27, MHP %15 ve Barış ve Demokrasi Partisi/Halkların Demokratik Partisi (BDP/HDP) %6 seçmen desteği alma başarısını göstermişlerdir. Bu dağılıma göre AK Parti 18 i büyükşehir olmak üzere 48, CHP 6 sı büyükşehir olmak üzere 14, MHP 3 ü büyükşehir olmak üzere 8 ve BDP 3 ü büyükşehir olmak üzere 10 belediye başkanlığı kazanmıştır²⁰ (Uslu vd., 2014: 111-112).

Muhalefet partilerinden CHP, 2009 ile kıyaslandığında bu seçimlerde oylarını artırmıştır. 2009 da %23 oy almışken bu seçimlerde %27 oy almıştır. MHP ise 2009 a nazaran küçük bir gerileme yaşamıştır. 2009 da %16 oy almışken bu seçimlerde %15 oy almıştır. BDP ise 2009 a nispetle oyunu küçüğe olsa artırmış %6 nın üzerine çıkmıştır (%6,1). Yani 2009 da 8 olan il belediye başkanlığı sayısını 10 a yükseltmiştir (Uslu vd., 2014: 111-112).

Buraya kadar kısaca değinilen seçimlerde de 30 Mart seçimlerinde de önceki seçim sonuçlarına benzer analizlerin yaptığı görülebilmektedir. Örneğin, kıyı kesiminin “çağdaş” olarak kabul edilip CHP nin buralarda kazanan parti olmasının bu şekilde açıklanması gibi. Aynı şekilde iç kesimlerin/taşranın daha “gerici” olmasından dolayı AK Partiye yönelmesinin

²⁰ Burada ayrıca şunu vurgulamak gerekir ki bu dönemde düzenlenen yeni büyükşehir belediye yasası bağlamında büyükşehir belediyelerinin sayısı artmış buna mukabil belediyelerin etki alanlarının genişlemesinin yanı sıra hizmet sunulacak olan nüfusta artmıştır. Bu açıdan bakıldığında seçimden birinci çıkan AK Partinin üzerine metropol olan İstanbul ve Ankara dahil 30 büyükşehirden 18 ini alması nedeniyle daha çok sorumluluk düşmektedir... (daha detaylı bilgi için ayrıca bakınız İbrahim USLU vd. , Raporlar ve Yorumlar, **30 Mart 2014 Yerel Seçimlerinin Analizi**, <http://www.iletisimvediplomasi.com/wp-content/uploads/2014/06/11.pdf> , ANAR Ankara Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2014)

ifade edilmesi gibi. Bu ve benzer örnekleri çoğaltabilmekle beraber seçim sonuçları derinlemesine analiz edildiğine bu örneklerdeki gibi değerlendirmelerin çok da doğru olmadığı müşahade edilebilir. Ancak konumuzun muhtevasının dışına çıkmamak adına bu süreçler ayrıntılı irdelenmemiştir. Bu husus daha farklı bir çalışmanın konusu olarak görülmüştür.

Diğer yandan bu seçim sonuçları, AK Partinin zorlu ve gerilimli bir seçim sürecine rağmen bu dönemde tabanıya arasındaki “sahicilik” ilişkisini göstermektedir. Nitekim 17-25 Aralık süreçleriyle ülke gündemine oturan “Gülen Hareketi” aynı sosyolojik tabana hitap ettiği AK Parti ile bu anlamda girdiği yarışı kaybetmiştir. Zira seçim öncesinde “Gülen Hareketi” nin yayın organları, yazarları vs. AK Parti seçmenini etkileme noktasında faaliyet göstermişse de parti seçmeninin genel olarak bunlara pek de itibar etmediği görülmektedir (Uslu vd., 2014: 111-112). Buraya “Gülen Hareketi” nin bazı yazarlarının “vatandaş bize ‘yav he he’ dedi” şeklindeki değerlendirmeleri örnek olarak verilebilir.

Bu gelişmelerin ilerleyen dönemlerdeki en önemli yanı ise 2015 genel seçimlerinde kendini göstermektedir. 2015 genel seçimlerine gidilirken AK Partinin “Yeni Türkiye” olarak tanımladığı muhafazakâr-demokrat söylem temelinde inşa etmek istediği toplumsal düzen, bünyesinde barındırdığı liberal, seküler-demokrat gibi gruplarla karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur. Gerçekten bu kesimler, AK Parti ile düşünsel anlamda farklılaşmaktaydı. Örneğin, liberaller, liberal demokrat değerlere referansla bir birey ve toplum inşasını mümkün kılan ulusal siyaset, Avrupa Birliği (AB) ile entegrasyonu merkeze alan bir dış politika gibi siyaset anlayışı teklif etmekteydi. Öte yandan Gülen Cemaati ise, etnik milliyetçiliğin ve otoriter bir toplum yapısının ağır bastığı bir ulusal siyaset, AB vizyonu ile sınırlandırılan pragmatist ulus-devletçi bir dış politika ve yerel olanı “evrensel” Batı da eritmeyi amaç olarak edinen küresel bir siyaset öngörüordu. Dolayısıyla sayısal olmaktan daha çok geleneksel medyada, sosyal medyada ve çeşitli sivil toplum mecralarında siyasi-ideolojik ağırlığa sahip bu gruplar muhalefete has bir siyaset dili benimsediler.

Dolayısıyla 7 Haziran seçimlerine bu yeni siyasi atmosferle girildi. Seçim sonucunda ortaya çıkan tabloda 2002 sonrası Türk siyasi hayatında yukarıda değinilen kademelere bir yenisinin daha eklendiği görüldü. Zira bu zamana kadar çeşitli dönüşümlere uğrayarak yeni bir hal alan AK Parti-CHP (muhafazakâr-Kemalist), AK Parti-MHP (muhafazakâr-milliyetçi) ayrışmalarına, muhafazakârlık ile etnik milliyetçilik temelinde yeni bir ayrışma (AK Parti-HDP) daha eklendi. Aslında bu ayrışma 2002 den beri görülebilmekle beraber 7 Haziran ile

yeni bir boyut kazandı. Burada öne çıkan, bölgesel gelişmelerinde Kürt milliyetçiliğini tetiklemeyle AK Parti ile Kürt sosyolojisi arasında bazı çelişkilerin ortaya çıkması ve AK Partinin çok sayıda “dindar-muhafazakâr” Kürt seçmeni HDP ye kaptırması oldu. Buna, HDP nin AK Parti karşıtı sol-liberal, Kemalist ve “Gülen Cemaati” gibi gruplarla seçim koalisyonu kurarak %10 luk seçim barajını geçip siyaset alanında temsil hakkı kazanması da eklenmelidir.

Böylece, AK Partinin oy oranı 9 puanlık bir düşüşle %41 lere gerilerken CHP nin ki ise bir puanlık küçük bir düşüşle %25 olmuştur (Miş vd., 2015: 11-12). Buradaki yüzde birlik gerileyiş yukarıdaki Kemalist gruptan HDP ye kayan oylar olarak görülebilir. Öte yandan 12 yıllık iktidar yorgunluğu, ortadoğuda yaşanan gelişmeler ve yapısal sorunlar gibi etmenler AK Parti tabanındaki seçmenden de bazı kopmaları beraberinde getirmiştir. MHP nin üç puanlık bir artışla %16 oy alması bu bağlamda yorumlanabilir. Aynı şekilde AK Partinin seçim döneminde, Ahmet Davutoğlu'nun özellikle 6-7 Ekim olaylarında ölen kişilerin sorumlusu olarak HDP yi tutması, “tek devlet, tek millet, tek vatan ve tek bayrak” sloganının Kürt seçmen nezdinde “milliyetçi” bir perspektif sunması gibi algılanması özellikle doğu ve güneydoğudaki Kürt oylarının ciddi bir şekilde HDP ye yönelmesi şeklinde değerlendirilebilir. Ek olarak bazı medya organlarının da HDP yi ön plâna çıkaran yayınlar yapması seçmen tercihini etkileyen bir başka unsur olarak görülebilir. Buraya “diktatörden hesap sorun, HDP ye oy verin” şeklinde yazılı, görsel ve sosyal medyada yer alan bazı medya organları tarafından paylaşılan gönderiler örnek verilebilir.

Bu gelişmeler ışığında HDP %13 lük bir oy yakalamıştır. Buna göre, toplumsal tabanda ivme kazanan parçalanma eğilimi, özellikle yeni teşekkül eden muhafazakâr bloktan Türk ve Kürt milliyetçisi bloğa doğru yaşanan oy kaymaları ve bu iki etnik milliyetçi siyasi oluşumun iyi bir şekilde organize olarak Mecliste temsil hakkı kazanmaları, siyaset alanında bir iktidar çıkmasının önüne geçmiştir. Başka bir ifadeyle, her ne kadar Mecliste toplumsal temsil %95 gibi rekor bir düzeye çıkmış olsa da aynı anda dört partinin Meclise girmesi, hiçbir partinin tek başına hükümet kuramamasına yol açarak 12 yıllık tek parti hükümet geleneğine son vermiştir (Miş vd., 2015: 12-13).

SONUÇ

Muhafazakârlık, Batıda ortaya çıkan Aydınlanma akımının salt “akla” dayalı olarak kurmayı savunduğu yeni düzene ve “kötü” olarak nitelediği “eski” düzeni kökten değiştirme anlayışına karşı ortaya çıkmış bir “tepki” olarak yorumlanabilir. Bu teorik kökenden hareketle muhafazakârlık kavramını olaylar ve düşünceler karşısında “tepkisel bir duruş” olarak ifade edebilir ve onu bu şekliyle bir “tutum” olarak nitelendirebiliriz. Ancak Aydınlanma ve Fransız Devrimi’ne karşı düşünsel bir tepki olarak ortaya çıkan muhafazakârlık, zamanla kendi iç dönüşümlerini yaşayarak toplumsal-siyasal bir projeye dönüşmek suretiyle “ideoloji” olarak görülebilir.

Bir başka deyişle muhafazakârlık, Aydınlanma aklına bu aklın ürünü olan siyasi projelere, bu projelerin bütünü kökten değiştirip dönüştürme anlayışına karşı ortaya çıkan; ılımlı, tedrici değişimi savunan; siyasetçi, yazar ve düşünürlerin geliştirdiği bir düşünce demeti ve zaman içerisinde bundan türetilen bir ideolojidir. Buradan hareketle aristokrat kökenli bir ideoloji yorumu da yapılabilir.

Ayrıca bilindiği gibi ideoloji, insanların organize siyasal faaliyette bulunmalarına imkân veren, kendi içinde az çok tutarlılığa sahip unsurlar barındıran fikirler topluluğudur. Bu bağlamda muhafazakâr ideolojinin kurucusu olarak kabul edilen Edmund Burke’nin, muhafazakâr düşüncenin özellikleri olarak belirlediği, din, gelenek, tarih, organik toplum, hiyerarşi, mülkiyet ve özgürlük unsurları da kendi içinde az çok tutarlılığa sahip olarak karşımıza çıktığından muhafazakârlığı ideoloji olarak görmek mümkündür. Çalışmada bu unsurlar akıl ve din, gelenek ve tarih, otorite ve mülkiyet, toplum ve özgürlük bağlamında incelenerek muhafazakârlığın bir ideoloji olarak yorumlanabileceği vurgulandı.

Batıda, Rönesans ve Reform gibi bilimsel anlayışlar çeşitli fikir akımlarının gelişmesine sebep olmuştur. Oluşan bu akımlar Osmanlının son dönem aydınları arasında da karşılık bulmuştur. Bu akımların Osmanlı aydınları arasında bulduğu karşılık ortaya çıktığı Batıdaki anlamıyla aynı olmamakla birlikte kendine özgü bir muhtevaya sahip olmuştur. Bu bağlamda muhafazakârlık, bu çeşitli fikir akımları içerisinde kendi varlığını hissettirmeye ve kendine varlık alanı bulmaya çalışmıştır diyebiliriz. Örneğin, Türk siyasal hayatında İslamcılık, Türkçülük, Batıcılık gibi fikir akımları ve bunlarla gelen tartışmalar Türkiye’de zamanla bir siyasi akım olarak muhafazakârlığın gelişmesinde etkili olmuştur denilebilir.

Bu bağlamda Tanzimat ve akabinde Cumhuriyet döneminde aydınlar ve yöneticilerin geneli modernleşmeyi geri kalmışlıktan kurtulmanın tek yolu olarak görmüştür. Ancak burada Osmanlının modernleşme anlayışı “Batının tekniğini alıp yaşam tarzını almama” şeklinde ifade edilebilirken Cumhuriyet döneminde gerek yönetsel gerekse toplumsal bir modernleşme anlayışının benimsendiği söylenilebilir. Dolayısıyla Türk muhafazakârlığının gelişiminin temel söylemi “Batının tekniğini alıp yaşam tarzını reddetme” üzerine kurulmuştur. Nitekim çalışmamız boyunca özellikle Türk muhafazakârlığının gelişimini incelediğimiz bölümde ve ana konumuzu tartıştığımız kısımda Türk siyasetinin sağında tanımlı partilerin bu bağlamda muhafazakâr bir söylem ve duruş benimsediğini çıkarabiliriz.

Buradan hareketle Cumhuriyetin ilk yıllarında benimsenen ilke ve değerlerin korunmasına yönelik iki farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, yeni devleti yeni değerler üzerine inşa etmeyi esas alan ve çok partili yıllara gelinceye kadar hâkim ideoloji olarak uygulanan toplumu tüm yönleriyle değiştirip dönüştürme anlayışıdır. Diğeri ise hem dinsel hem de geleneksel değerlerin korunmasını savunurken Batının teknolojik gelişiminin alınmasına yönelik ılımlı, tedrici değişimi benimseyen anlayıştır. Bu anlayıştakiler Türk muhafazakâr düşünürleri olarak nitelendirilebilirken savundukları bu felsefi yaklaşım günümüze kadar benimsenmiştir ve günümüzde de bu benimseyiş açık ve somut olarak görülmektedir.

Dolayısıyla Türk muhafazakârlığının gelişiminin incelediği bölümde ele alınan dönemlerden şu iki önemli sonucun çıkarılabileceği düşünülebilir. Birincisi, 1923-1950 arası dönemde Türk muhafazakârlığının kültürel birikim ve köklerini muhafaza ettiği, siyasal skalada baskın ideoloji karşısında sesini duyurmada cılız kaldığı dönemdir. Diğeri ise 1950 den başlayarak günümüze değin gelen kültürel birikimin, Türk siyasetinde, zamanla muhalif olmaktan çıkıp güçlü bir ideoloji olduğu dönemdir. Bu dönem kendi içinde yer yer kırılmalar yaşamış olsa da her defasında nüans farkıyla aynı felsefi temele sahip olmuştur. Bu durum çalışmamızın esas konusunu oluşturan 1994 yerel seçimlerinde öne çıkan RP nin başarısının altında yatan tarihsel kökleri anlamamıza yardımcı olurken 12 yıl iktidarın tek başına hâkimi konumunda olmuş olan AK Partinin epistemolojisi noktasında da bizi aydınlatmaktadır.

Bu bağlamda Türk muhafazakârlığının gelişimine baktığımız kısımda ele aldığımız dönemleri kısaca analiz etmenin faydalı olacaktır. Yukarıda altı çizilen Türk siyasal hayatının sahip olduğu düşünsel birikimden hareketle, Türk muhafazakârlığı temelde şu iki noktadan ayrılabilir. Bunların ilki, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e modernleşme anlayışı ile Cumhuriyet

dönemi modernleşme anlayışıdır. Aradaki farkı yukarıda vurgulandığından burada tekrar edilmemektedir.

İlk dönemde, muhafazakârlığın, ılımlı, tedrici değişimi öngören toplumsal formlara ve geleneksel kurumlara dokunmayan çizgide bir değişim anlayışına sahip olduğu gözlemlenmektedir. Cumhuriyet döneminde ise, yeni devleti yeni değerler üzerine inşa etme ve “kötü” olduğu gerekçesiyle “eski” olanı kökten değiştirme şeklinde bir anlayış uygulanmıştır. Bu anlayışa yönelik muhalif duruş tam bu noktada kendini hissettirmeye başlamıştır. Türk inkılabına eleştirel bakış açıları, geleneksel değerlerin hiçe sayıldığı bir değişimin uzun vadede zarar getirebileceğine dair tutum cumhuriyetin ilk yılları olan 1923-1950 dönemleri arasında düşünsel olarak kendini göstermiştir. Ancak bu yıllarda hâkim ideoloji karşısında dayanak noktası bulamamış olsa da bu tutum 1950 li yıllardan itibaren geçilen çok partili siyasal hayatta resmi karşılığını bulmuştur.

Bu resmiyetin adı 1946 yılında kurulan DP olurken, 1950 seçimlerinde DP nin iktidarı kazanmasıyla siyasal bir akım olarak muhafazakârlığın günümüze uzanışında temel kilometre taşını oluşturmuştur. Buradan hareketle gerek parti söylemi gerekse partililerin söylemlerine kısaca yer verdiğimiz 1950-1960 dönemlerine hâkim olan DP muhafazakâr olarak yorumlanabilir. Bu dönem 1960 darbesiyle son bulurken Türk siyasal hayatı darbe sonrası parçalı bir yapı göstermiş ve bundan sonra ortaya çıkan sağ partiler kendilerini ya DP nin varisi olarak ya da onunla aynı çizgide oldukları üzerine tanımlamışlardır.

1960-1980 arasını iki darbe arası dönem olarak niteleyebiliriz. Bu kısımda, muhafazakâr söylem dilini benimseyen ve DP nin varisi şeklinde kendini tanıtan AP ile bu dönemde cereyan eden siyasal-sosyal olaylar ve 1971 muhtırası, finalde 1980 darbesi bu dönemin öne çıkan başlıklarıdır. Burada AP nin ne kadar sağ ne kadar muhafazakâr olduğu ise tartışmalı bir konu olarak durmaktadır. Zira bir tarafta AP sini literatürde “sağ” bir parti olarak tanımlayanlar varken, diğer tarafta daha çok darbe sonrası boşa çıkan DP oylarını almak için sadece “görüntüde” sağ parti şeklinde yorumlayanlar vardır. Muhtıra ve 1980 darbesi arasında parti içindeki muhalefetin, partiyi “söyledikleriyle icraatları uyuşmuyor” şeklinde eleştirmesi partinin parçalanmasına sebep olmuştur. Bu parçalanmanın sonucunda Türk siyasal hayatına iki parti dâhil olmuştur. Bunlar MNP ve DP dir. Bu dönem, özellikle MNP ile başlayan, muhafazakârlığın çekirdek unsurları olarak tarif ettiğimiz din-tarih-gelenek üçlüsünü kuvvetli şekilde söylemlerine yansıtan ve Türkiye’de muhafazakâr ideolojinin yükselmesindeki etkisini incelediğimiz 1994 yerel seçimleri ve RP nin tarihini oluşturmakla

beraber günümüz siyasi konjonktüründe 12 yıl iktidar olan AK Partinin epistemolojisini anlamada ve yaşanan dönüşümün temelini oluşturmaktadır.

1980-1993 yılları gerek dünyada gerek Türkiye’de ciddi ekonomik bir bunalım ve bunun doğurduğu siyasal-sosyal buhranın en yoğun yaşandığı dönemlerden biridir. Özelde, Türkiye’de meydana gelen 1980 darbesinin etkisi, toplum üzerinde bıraktığı derin izleriyle günümüze kadar ulaşan bir müdahale olarak değerlendirilebilir. Darbeyi yapıp ülkeyi “huzura” kavuşturduğunu iddia eden askeri vesayet bir an evvel sivil yönetimin seçimiyle belirlenerek iş başına gelmesini istemiştir. Çünkü darbe sonrası bir devlet yönetimi krizi oluşmuştur. Her ne kadar seçimle sivil bir iktidar belirlenmişse de darbenin baş aktörü Kenan Evren’in hem yeni anayasa hem de devlet başkanı adayı olarak referandumla sivil iradenin en tepe noktasına seçilmesi aynı zamanda darbe ürünü bir anayasa ile sivil iradenin de denetimli kontrol altına alınışı buradaki sivillik hususunu tartışmaya açık kılmıştır. Ancak konu bu olmadığından ne çalışmada ne de değerlendirmede bunun ayrıntısına girilmedi. Bu dönemde çalışma açısından önemli olanın Turgut Özal ve kurucusu olduğu ANAP olduğu ifade edilebilir. Zira 24 Ocak kararlarıyla ülkenin liberal ekonomi politikalarıyla bulunduğu dar boğazdan kurtulabileceğine inanan Özal, önce ekonominin düzeltilmesiyle ilgili askeri yönetim tarafından sorumlu kılınırken bu durum onun 1983 yılında ANAP ı kurarak iktidara gelişinde de rol oynamıştır. Burada ANAP ın benimsediği söylem dilinin de kendinden önceki muhafazakâr olarak yorumlanabilen partilerinkine benzer olduğu parti programına bakıldığında çıkarılabilir. Gerek parti programı gerekse Özal’ın beyanları muhafazakârlığın ideoloji olarak sonraki dönemlere taşınmasında meydana getirdiği etki noktasında bize fikir vermektedir.

1994 yerel seçimlerinde RP nin elde ettiği başarının Türk siyasal hayatında muhafazakârlığın yükselişinde önemli bir etkisi olduğu savının çalışmanın ana konusunu oluşturduğunu yer yer belirtmiştik. RP nin elde ettiği bu başarının gerçekten de Türk siyasal hayatında ciddi bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Çünkü seçim öncesinde kendisine hiç şans gösterilmeyen hatta üzerinde bile durulmayan bir partinin seçim sonrası beklenmedik bir başarıya imza atması ve bununla da kalmayıp ardından gelen genel seçimlerde iktidara ortak bir unsur oluşturacak bir yükseliş göstermesi savımızın haklılığını göstermesi bakımından önemlidir denilebilir.

Bu başarıda etkili olan birden fazla değişken olduğu gözlemlenmektedir. RP nin adil düzen programı, toplumun içinde bulunduğu sosyal bunalım, ekonomik dar boğaz, yerel hizmetlerdeki ciddi aksaklıklar (su, çevre vb. sorunlar), genel siyasetten duyulan memnuniyetsizlik, siyaset kurumunun yozlaşmışlığı, yolsuzluk, rüşvet gibi olayların toplum üzerinde oluşturduğu bıkkınlık ve kurulu düzen karşısında bir alternatif arayışı içerisinde olan milletin daha önce denenmemiş olan RP ne yönelmesi sebep olması gibi değişkenler örnek verilebileceği gibi bunların sayısını artırmak da mümkündür.

Şüphesiz bu örnek verdiğimiz sosyo-politik dinamikleri biri diğerini yanlışlayan mahiyette değildir. Aksine birbirinin tamamlayıcısı konumundadırlar. Bu toplumsal değişkenlerin yanında RP nin bu dönemde kullandığı ‘adil düzen’ söyleminin de ayrı bir etkisi olduğu düşüncesindeyiz. Zira halkın mevcut olandan duyduğu bıkkınlığa bir “ilaç, deva” anlamında tanıtımı yapılan bu söylem, her ne kadar halk ve aydın kesim tarafından tam da anlaşılammış olsa da kurulu düzenin işlemezliğine karşı bir çözüm olarak görülmüş ve karşılık bulmuştur diyebiliriz.

Öten yandan RP nin elde ettiği başarıda seçimlerde aday olarak gösterilen kişilerin de başarıyı getirmede etkisi olduğu ifade edilebilir. Zira Türkiye’de yerel seçim de genel seçim de aynı atmosferde, aynı hava da geçse de yerel seçimlerde adayların da bir etkisi olduğu kabul edilebilir. Çünkü yerel seçimlerde adaylar genel seçimlere nazaran daha çok halkın gözü önünde olurlar. Tabi çalışmamızda RP nin seçim kazandığı belediyeler ve adaylarını tek tek analiz etmek gibi bir şansımız yoktu. Bu ayrıca bir çalışma konusudur. Bu nedenle biz konumuzun da esas gayesi gereği bu konudaki incelememizi üç ille sınırlı tuttuk. Bunlar İstanbul, Ankara ve Diyarbakır’dı.

Bilindiği gibi RP nin 1994 yerel seçimlerinde bu büyükşehirlerdeki adayları sırasıyla Recep Tayyip Erdoğan, İ. Melih Gökçek ve Prof. Dr. Ahmet Bilgin’di. Seçimlerin ulusal siyaset üzerindeki etkisini analiz edebilmek ve temel savımızı destekleyebilmek adına bu üç örneği incelemenin yerinde olacağı düşünülmüştür. Zira Recep Tayyip Erdoğan’ın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı ile başlayan tabii öncesi de olmakla birlikte siyasi kariyerindeki yükselişi daha sonra, ilk etapta okuduğu şiir yüzünden hapse girmesine arkasından da kendisini 12 yıl iktidarda kalacağı bir hareketin liderliğine ve son olarak da milletin seçtiği ilk Cumhurbaşkanı olma vasfına taşımıştır. Bu taşıma bir şahsi başarıdan öte bu dönemin çalışmaya esas teşkil eden hususu bakımından önemlidir.

Bu dönem de İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığına adaylar arasında Erdoğan'ı diğerlerinden farklı kılsa, öncelikli olarak onun diğer adaylara nazaran zayıf görülmesi, rakipleri gibi ne ünlü bir isim ne de transferle gelmiş olması, hem parti teşkilatının tam desteğini almış hem de kendiliğindenlik imajıyla seçmeni etkileyebilmiş olmasıdır. Bu anlamda seçimi kazanarak seçim sonuçlarının “şoke edici” olarak yorumlanmasına sebep olmuştur.

Yine İ. Melih Gökçek de 1994 de kazandığı Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı en son yapılan 2014 yerel seçimlerini de kazanarak devam ettirmektedir. Bu nokta kimileri için Ankara'nın Gökçek öncesi ve sonrası şeklinde yorumlanmaktadır. Zira Gökçek'in devraldığı Ankara'nın çevresel ve yapısal sorunlarını döneminde giderebilmesi, genel olarak Ankara'yı daha yaşanabilir bir kent yaptığı yaklaşımı bu şekilde ayırım yapılmasının nedeni olarak gösterilebilir. Burada şu noktanın altı ayrıca çizilmelidir. 2014 yılında yapılan yerel seçimlerde Gökçek'in tekrar başkanlığı kazanmasında etkili olan değişkenler bu seçim döneminde içinde bulunulan konjonktürel durumun biraz daha farklı olmasıyla açıklanabilir. Bu husus ayrı bir inceleme konusu olduğundan bu konudaki çıkarım bu kadarıyla ifade edilmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi RP nin seçim başarısının “şoke edici” olarak yorumlanmasında partinin pek çok büyükşehir belediyesini kazanması ve Doğu ve Güneydoğu'da yükselen bir parti olması etkili olmuştur. Bu yükselişi örneklemesi bakımından Diyarbakır'ı seçmenin daha anlamlı olacağı düşünüldü. Zira bugün dahil Diyarbakır'da bu dönem RP nin kazanması dışında hiçbir dönem siyasi “kürtçülüğü” ile ön plana çıkmayan, gerek sağda gerek solda başka bir parti yerel seçimlerde kazanamamıştır. Ayrıca az evvel belirttiğimiz yerel seçimlerde adayların genel seçimlere nazaran biraz daha ön plâna çıktığı hususunda da önemli bir örnek oluşturmaktadır. Nitekim RP adayı Prof. Dr. Ahmet Bilgin dışında, siyasi “kürtçülük” yapan oluşumlar dışında, hiçbir parti belediye başkanlığını kazanamamıştır. Dolayısıyla buradaki en önemli saik, yerel seçimlerde bazen bir yöre, bir bölge halkı ne olursa olsun hâkim bir ideolojiye sahipse kendi ideolojisi dışında başka bir görüşe açık olamayabilmektedir. Çünkü bu dönemde RP ne burada seçimi kazandıran husus, bu dönemde DEP in seçimleri boykot ederek seçime girmemesi ve bölge halkından da seçimi boykot etmesini istemesidir. Fakat boykot etmeyerek sandığa giden bölge seçmeni RP ni alternatifler içerisinde kendisine daha yakın bulduğu için tercihi RP den yana kullanmıştır. Daha detaylı bilgi ilgili bölümde ayrıntılı verildiği için burada tekrar edilmemektedir.

Kısaca sosyo-politik dinamikler, siyasi bölünmüşlük, seçmenin kurulu düzen ve onun temsilcilerine yönelik eleştirel tutumu ve RP nin seçim söylemlerini günün konjonktürüne göre geliştirebilmesi, oluşan bu hassasiyete yapılan vurguların yerindeliği ve yürütülen strateji RP ne sadece yerel seçim başarısı sağlamamıştır. Gelecek yıllarda onu koalisyon ortağı yapacak bir etki de oluşturmuştur.

Buradan hareketle Türkiye’de seçimler genel ve yerel seçimler olarak ifade edilebilse de yerel seçimler de genel seçim havasında geçmektedir. Dolayısıyla şöyle ikili bir ayrım yapmak mümkündür. Birincisi, yerel seçimler iktidarda bulunan siyasal parti/ koalisyon ortakları için bir tür güven oylaması mahiyetinde olabilmektedir. Buraya yukarıda Türkiye’de muhafazakârlığın dönemlerini incelerken yer verdiğimiz 1980-1993 döneminde 1984 yerel seçimlerinde iktidarda olan ANAP için güven oylaması niteliğinde olduğu hususunu örnek olarak verebiliriz. İkincisi de birinciye paralel olarak yerel seçimlerin ardından gelecek genel seçimler için nasıl bir tablo oluşturacağı noktasında fikir vermesi olarak yorumlanabilir. Bu duruma da 1995 genel seçimlerinde RP nin koalisyon ortağı olacak bir netice almış olmasını örnek gösterebiliriz.

Öte yandan 1994 yerel seçimlerinin savımız bağlamındaki etkisi bakımından en önemli noktanın zaman içerisinde bu siyasi çizgide olanların bugünün Türkiye’sinde siyasi iktidara hâkim olacak bir evrilmenin kilometre taşı olarak yorumlanabilmesidir. Zira 1994 yerel seçim sonuçlarıyla popülaritesi artan, öncesinde kulislerde üzerinde bile durulmayıp daha sonra yapılagelen pek çok tartışmanın ana temasını oluşturan RP nin yükselişi ve yerel seçimlerde elde edilen sonucun, RP ni ardından gelen genel seçimle koalisyon ortağı olmasını sağlaması ve sonrasında gelen 28 Şubat Post-modern darbesi bu yorumlamanın ana eksenini oluşturmaktadır. Zira 28 Şubatla RP nin kapatılmasından sonra kurulan FP her ne kadar parlamentoda yer alabilmişse de söylemde, uygulamada, stratejide bir yenileşmenin gerekliliğine olan yaklaşım parti içinde ciddi bir muhalefet oluşturmuştur. Bu muhalefet yenilikçi-gelenekçi çatışması olarak yorumlanmıştır. Bu durumu Şahin şöyle ifade etmiştir: *“Yenilikçiler diye tarif edilen arkadaşlar olarak, AK Partiyi kuran arkadaşlar olarak, sürekli bir yerlere toslayan siyasi vasıtayla Türkiye’ye hizmet etmenin mümkün olmadığını görmeye başladık.”* (Şahin, 2014: Çankaya Yokuşu 5. Bölüm) dolayısıyla bir kez daha “duvara toslamamak” için toplumun tüm kesimleri kucaklanmalı anlayışı benimsenerek, “muhafazakâr demokrat” kimliğiyle tanımlanan yeni bir parti kurulmasına (Şenkal, 2014: Çankaya Yokuşu 5. Bölüm) yönelik çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalar sonucu bugünkü Ak Parti

kurulmuştur. 3 Kasım 2002 de yapılan genel seçimle tek başına iktidar olmuşlar ve 12 yıl bu iktidarlarını sürdürebilmişlerdir.

Burada önemli olan nokta şudur. 1994 yerel seçimleri öncesindeki siyasi bölünmüşlük nasıl ki RP nin yükselişine sebep oluşturmuşsa 2002 öncesinde yaşanan ekonomik kriz,1999 da meydana gelen Marmara depremi, koalisyon ortaklarının uzlaşmazlığı gibi hususlar da yine seçmenin düzen karşıtı, bıkkın bir duruş sergileyerek bir çıkış aramasına vaki olmuş ve bu dönemde AK Parti bu arayışın adı olarak tek başına iktidar olmuştur. Son olarak AK Parti dönemlerinde yaşadığımız 2004, 2009 ve 2014 yerel seçimleri de yazılı ve görsel medyadan hatırlanacağı üzere yerel seçim adında ama genel seçim muhtevasında cereyan etmiştir. Dolayısıyla Türkiye’de yerel seçimler öncelikli olarak iktidarda bulunan güç için bir güven oylaması şeklinde yorumlanabileceği gibi o yerel seçimden sonra en yakın genel seçimde nasıl bir tablo oluşturacağı noktasında da bize fikir vermektedir. Ayrıca yerel seçimlerin iktidarda bulunanlar için bir güven oylaması gibi görülebilmesinin yanı sıra iktidarda bulunanlar adına yerel seçimler, genel seçim öncesi bir prova olarak da değerlendirilebilmektedir. Bu yorumlar birbirini yanlışlayan değerlendirmeler olmadığı gibi daha çok birbirini tamamlayan yaklaşımlardır.

Bunun yanı sıra 3 Kasım 2002 genel seçimlerinden sonra Türkiye’de siyasal olarak da yeni bir atmosfere girildiği ifade edilebilir. Zira yukarıda tartışılan değişkenlerin sonucunda bu atmosferin üç kademeli olarak geliştiği söylenebilir. İlk kademe 2002-2007 arasındaki dönem olarak belirtilebilir. Bu dönemde Türk siyasal hayatı, iki kutuplu bir görünüm göstermiştir. Yani, liberallerin, muhafazakârların, sekülerlerin, milliyetçilerin vs. AK Parti potasında birleştikleri ifade edilebilirken ulusal, laik, Kemalist vs. kesiminde CHP potasında birleştiği söylenebilir.

İkinci kademeyi ise, 2007-2011 dönemleri olarak görmek mümkündür. Bu dönemde yukarıda belirtilen iki kutup arasındaki karşılıklı mevzilenme derinleşen bir nitelik gösterirken, bu dönemde milliyetçi ideolojinin yükselişi göze çarpmaktadır. Zira AK Parti-CHP farklılaşmasına AK Parti-MHP farklılaşmasının eklendiği gözlenmektedir. Bunun en önemli nedeni olarak, bu dönemde artan terör saldırıları, Kürt meselesinin çözümü noktasında AK Partinin attığı bazı adımların bünyesindeki milliyetçi seçmen tarafından tepkiyle karşılanması gösterilebilir.

Üçüncü kademe de, 2011-2015 dönemleri olarak belirtilebilir. Bu dönemde toplumsal farklılaşmaya etnik-milliyetçi söylem temelinde yeni bir oluşum daha eklenmiştir. Yani AK Parti-CHP ve AK Parti-MHP ayrışmasına AK Parti-HDP ayrışması da eklenmiştir. Bu ayrışma, AK Partinin 2015 genel seçimlerinde Doğu ve Güneydoğudaki Kürt oylarını ciddi oranda kaybedişi ışığında ifade edilebilir. Son tahlilde bu farklılaşma her ne kadar parlamentoda güçlü bir temsil tablosunun oluşması olarak değerlendirilebilse de 12 yıllık tek parti geleneği son bulurken siyasal tarihimizde sıkça görülmüş olan koalisyon tartışmalarının da yeniden gündeme gelmesine sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

I.Kitaplar

AHMAD Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Çev.: Yavuz Alogan , Kaynak Yayınları, 1999

AKDOĞAN Yalçın, **Ak Parti ve Muhafazakâr Demokrasi**, Alfa, 2004

AKGÜL Ahmet, **Erbakan Devrimi**, Togan Yayıncılık, Nisan, 2011

AKGÜL Ahmet, **Tek Milli Çözüm: Adil Düzen ve Yeni Bir Dünya**, Togan Yayıncılık, 2013

AKINCI Mehmet, **Türk Muhafazakârlığı: Çok Partili Siyasal Hayattan 12 Eylül**, Ötüken, , İstanbul, 2012

AKTAN Coşkun Can, **Gerçek Liberalizm Nedir?**, T Yayınları, 1994

AKYOL Taha, **Gelenek ve Türk Aydını, -objektif yazılar-**, Kadim Yayınları, 2006

ARIK Remzi Oğuz, **Türk Gençliğine**, İstanbul, Hareket, 1968 den aktaran BORA Tanıl, **Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık**, Birikim, 2012

ARIK Remzi Oğuz, **Türk İnkılabı ve Milliyetçiliğimiz**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1981 den aktaran BORA Tanıl, **Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık**, Birikim, 2012

Prof. Dr. ATASEVEN Asaf, Prof. Dr. SAMUK Fevzi, Prof. Dr. ERKAL Mustafa E., **Muhafazakârlık Nedir, ne değildir?**, Aydınlar Ocağı, açık oturumlar dizisi, 1989

Balcı Ali, **Türkiye'de Militarist Devlet Söylemi**, Kadim Yayınları, 2011

BALTACIOĞLU İsmayıl Hakkı, **Türke Doğru (İkinci Kitap)**, İstanbul, Kültür Basımevi, 1943 den aktaran BORA Tanıl, **Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık**, Birikim, 2012

BAYDAR Mustafa, **Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları**, Menteş Kitabevi, 1968 den aktaran BORA Tanıl, **Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık**, Birikim, 2012

BENETON Philippe, **Muhafazakarlık**, Çev.: Cüneyt Akalın, İletişim, İstanbul, 2011

BESLİ Hüseyin & ÖZBAY Ömer, **Recep Tayyip Erdoğan Bir Liderin Doğuşu**, Meydan Yayınları, Kasım, 2010

BORA Tanıl, **Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık**, Birikim, 2012

ÇAKIR Ruşen & ÇALMUK Fehmi, **Recep Tayyip Erdoğan Bir Dönüşüm Öyküsü**, Metis Yayınları, Eylül, 2001

ÇELİK Mustafa, **MediaCat**, 5. sayı, Nisan, 1994 den aktaran, ÖZKAN Necati, **Seçim Kazandıran Kampanyalar**, MediaCat Yayınları, İstanbul, 2002

ÇİĞDEM Ahmet, **Aydınlanma Düşüncesi**, İletişim, 2011, İstanbul

DEMİREL Tanel, **Türkiye'nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Mayıs, 2011

DUMAN Zeki M., **Türkiye'de Liberal-Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal**, Kadim Yayınları, Ekim, 2010

Prof. Dr. ERBAKAN Necmettin, **Milli Görüş, Çağdaş Türk Siyasi Düşüncesi**, Dergâh Yayınları, Eylül, 1975

Prof. Dr. ERBAKAN Necmettin, **Türkiye'nin Meseleleri ve Çözümleri**, Program, 1991, Ankara

GİDDENS Anthony, **Sağ ve Solun Ötesinde Radikal Politikaların Geleceği**, çev.: Müge Sözen, Sabir Yücesoy, Metis, 2009

GÖKÇEK İ. Melih, **Ankara İçin Yaptığımız Hizmetler**, ANKARA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ, Bilgilendirme ve Faaliyetlerden Yararlanma Kılavuzu, Ankara, Aralık, 2013

GÜLER Birgül Ayman & ÇİTÇİ Oya, **Yerel Seçimler Panoraması 1963-1999**, TODAİE, Yayın No:306, Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, Ankara, 2001

GÜR Kader, **Esaretten Zirveye**, MDS Yayınları, 2003

HEYWOOD Andrew, **Siyasi İdeolojiler**, Çev.: Bayram Ahmet Kemal, Adres, 2010

KAÇMAZOĞLU H. Bayram, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2013

KAÇMAZOĞLU H. Bayram, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012

KARAKUŞ Emin, **40 Yıllık Bir Gazeteci Gözü İle İşte Ankara**, Hürriyet Yayınları, Ekim, İstanbul, 1977

KARATEPE Şükrü, **Siyasi İdeolojiler**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011

KURTOĞLU Ayça, **Hemşehrilik ve Şehirde Siyaset: Keçiören Örneği**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004

LÂLELİ Nevzat, **Adil Düzen Nedir, Ne Değildir?**, Fikir Yazıları Dizisi:1, Üçüncü Baskı, 1995

MERT Nuray, **Merkez Sağın Kısa Tarihi**, Selis Kitaplar, 2007

NISBET Robert, **Muhafazakârlık: Düş ve Gerçek**, Çev.: Kudret BÜLBÜL & M. Fatih SERENLİ, Kadim Yayınları, Kasım, 2011

ÖZDEMİR Hikmet, **Türkiye Cumhuriyeti**, Tüm Eserleri: 6, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995

ÖZİPEK Bekir Berat, **Muhafazakârlık: Akıl, Toplum, Siyaset**, Timaş, 2011

ÖZKAN Necati, **Türkiye ve Dünyadan Örneklerle Seçim Kazandıran Kampanyalar**, Kapital Medya, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2002

SAFA Peyami, **Türk İnkılabına Bakışlar**, İstanbul, Ötüken, 1990 dan aktaran BORA Tanıl, **Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık**, Birikim, 2012

SARIBAY Ali Yaşar, **Türkiye’de Modernleşme Din ve Parti Politikası ‘MSP Örnek Olayı’**, Alan Yayıncılık, Mart, 1985

SERTEL Zekeriya, **Hatırladıklarım (1905-1950)**, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1968 den aktaran ŞEYHANLIOĞLU Hüseyin, **Türk Siyasal Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti**, Kadim Yayınları, Mart, 2011

ŞAYLAN Gencay, **İslamiyet ve Siyaset: Türkiye Örneği**, V Yayınları, Ekim, 1987

ŞEN Serdar, **Refah Partisi’nin Teori ve Pratiği Refah Partisi: Adil Düzen ve Kapitalizm**, Sarmal Yayınevi, Mayıs, 1995

ŞEN Hasan, **Kemalist Modernleşme ve İslamcı Gelenek**, Kadim Yayınları, Mayıs, 2012

ŞEYHANLIOĞLU Hüseyin, **Türk Siyasal Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti**, Kadim Yayınları, Mart, 2011

TOKER Metin, **Tek Partiden Çok Partiye**, Milliyet yayınları, İstanbul, 1970

TURAN Ali Eşref, **Türkiye’de Yerel Seçimler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008

TÜRKÖNE Mümtazer, **68 Kuşağı: Darbe Peşinde Koşan Bir Nesil**, Nesil Yayınları, 2012

VURAL Mehmet, **Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakârlık**, Elis Yayınları, 2011

II.Makaleler

ALKAN Ahmet Turan, “‘Quo Vadis Domine?’”, **Türkiye Günlüğü**, Siyasetin 27 Martı Dönemeç mi Dönüşüm mü, Sayı: 27, Mart-Nisan, 1994, s.25-26

ARSLAN Ahmet, “Son Seçimler Üzerine Bazı Aykırı Düşünceler”, **Türkiye Günlüğü**, Siyasetin 27 Martı Dönemeç mi Dönüşüm mü, Sayı: 27, Mart-Nisan, 1994, s.62-63

BAYDUR Mithat, “Siyasal Arenada Yükselenler ve Düşenler”, **Türkiye Günlüğü**, Siyasetin 27 Martı Dönemeç mi Dönüşüm mü, Sayı: 27, Mart-Nisan, 1994, s.60

BAYRAMOĞLU Ali, “Globalleşme Yerelleşme Gerilim Hattı”, **Türkiye Günlüğü**, Siyasetin 27 Martı Dönemeç mi Dönüşüm mü, Sayı: 27, Mart-Nisan, 1994, s.39-47

BİLGİN Vedat, “Modernleşme ve Gelenek Sorunları Açısından 27 Mart Seçimleri”, **Türkiye Günlüğü**, Siyasetin 27 Martı Dönemeç mi Dönüşüm mü, Sayı: 27, Mart-Nisan, 1994, s.34

BOSTANCI M. Naci, “Öncesi ve Sonrasında 27 Mart”, **Türkiye Günlüğü**, Siyasetin 27 Martı Dönemeç mi Dönüşüm mü, Sayı: 27, Mart-Nisan, 1994, s.44-47

ÇALIK Mustafa, Mülâkat, **Türkiye Günlüğü**, Siyasetin 27 Martı Dönemeç mi Dönüşüm mü, Sayı: 27, Mart-Nisan, 1994, s.111-112

ÇANDAR Cengiz, “27 Mart: ‘demokratik metamorfoz’ veya ‘Yeni Türkiye’nin doğum sancısı’”, **Türkiye Günlüğü**, Siyasetin 27 Martı Dönemeç mi Dönüşüm mü, Sayı: 27, Mart-Nisan, 1994, s.28

ÇETİN Halis, “Muhafazakârlık: Kaosa Karşı Kozmos”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl: 1, Sayı: 1, Yaz, 2004, Ankara, s.89-93

DUMAN Fatih, “Edmund Burke: Muhafazakârlık, Aydınlanma ve Siyaset”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl: 1, Sayı: 1, Yaz, 2004, Ankara, s.39

DURAL Baran A., “Muhafazakârlığın Tarihsel Gelişimi ve Muhafazakâr Söylem”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl: 1, Sayı: 1, Yaz, 2004, Ankara, s.125

DURAL Baran A., “Muhafazakârlık: Düşünce Kalıbı mı İdeoloji mi?”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl: 2, Sayı: 9-10, Yaz-Güz, 2006, Ankara, s.59

GÖLE Nilüfer, “İslami Dokunulmazlar, Lâikler ve Radikal Demokratlar”, **Türkiye Günlüğü**, Siyasetin 27 Martı Dönemeç mi Dönüşüm mü, Sayı: 27, Mart-Nisan, 1994, s.14-16

GÜNGÖRMEZ Bengül, “Muhafazakâr Paradigma: ‘Dogma’ ve ‘Önyargı’”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl: 1, Sayı: 1, Yaz, 2004, Ankara, s.26-27

İNAN Süleyman, “Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Siyasi Kültür”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl: 11, Sayı: 41-42, Temmuz-Aralık, 2014, Ankara, s.280-282

KIRK Russel, **The Conservative Mind** (Regnery, Washington), 1985 den aktaran, DURAL Baran A., “Muhafazakârlık: Düşünce Kalıbı mı İdeoloji mi?”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl: 2, Sayı: 9-10, Yaz-Güz, 2006, Ankara, s.65

OAKESHOTT, Michael, “Muhafazakâr Olmak Üzerine”, **Çev.:** İsmail SEYREK, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl: 1, Sayı: 1, Yaz, 2004, Ankara, s.55

SARIBAY Ali Yaşar, “Refah Partisi’nin Ardındaki Sosyo-Politik Dinamikler”, **Türkiye Günlüğü**, Siyasetin 27 Martı Dönemeç mi Dönüşüm mü, Sayı: 27, Mart-Nisan, 1994, s.19-21

TÜRKÖNE Mümtaz’er, “Muhafazakâr Kavramlar”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl: 1, Sayı: 1, Yaz, 2004, Ankara, s.83

TÜRKÖNE Mümtaz’er, “Refah’ lı Demokrasi” **Türkiye Günlüğü**, Siyasetin 27 Martı Dönemeç mi Dönüşüm mü, Sayı: 27, Mart-Nisan, 1994, s.54-55

VERGİN Nur, Mülâkat, **Türkiye Günlüğü**, Siyasetin 27 Martı Dönemeç mi Dönüşüm mü, Sayı: 27, Mart-Nisan, 1994, s.6-9

YALÇIN Fatih, “Modern Bir Muhafazakâr: Yahya Kemal”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl: 10, Sayı: 37, Güz, 2013, Ankara, s.51-52

BEYATLI Yahya Kemal, **Eğil Dağlar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005 den aktaran YALÇIN Fatih, “Modern Bir Muhafazakâr: Yahya Kemal”, **Muhafazakâr Düşünce**, Yıl: 10, Sayı: 37, Güz, 2013, Ankara, s.51-52

III.Ansiklopediler

AKSOY A. Şinasi, **Çağdaş Yerel Yönetimler, Yeni Sağ Kamu Yönetimi ve Yerel Yönetim: Eleştirel Bir Yaklaşım**, Cilt: 7, Sayı:1, Ankara, 1998

AYVAZOĞLU Beşir, “Türk Muhafazakarlığının Kültürel Kuruluşu”, Bora Tanıl & Gültekingil Murat, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık**, cilt:5, İletişim Yayınları, 2009

BELGE Murat, “Muhafazakârlık Üzerine”, Bora Tanıl & GültekingilMurat, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık**, cilt:5, İletişim Yayınları, 2009

GÖKA Erol, GÖRAL Sevinç F., GÜNEY Çetin, “Bir Hayat İnsanı Olarak Türk Muhafazakârı ve Kaygan Siyasal Tercih”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık**, cilt:5, ed.: Bora Tanıl & Gültekingil Murat, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009

ÖZİPEK Bekir Berat, “Muhafazakârlık, Devrim ve Türkiye”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık**, Cilt: 5, ed.: BORA Tanıl & GÜLTEKİNGİL Murat, İletişim Yayınları, 2009, İstanbul

ZÜRCHER Erik Jan, “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Siyasal Muhafazakarlık”, Bora Tanıl & Gültekingil Murat, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık**, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009

IV.Tezler

BIDIK Dinçer, **Türkiye’de Muhafazakârlık ve Liberalizm**, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007

SAFİ İsmail, **Türkiye’de Muhafazakârlığın Düşünsel-Siyasal Temelleri ve ‘Muhafazakâr Demokrat’ Kimlik Arayışları Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, 2005

V.Gazeteler

BULAÇ Ali, “Sosyal Güçlerin Mesajı: İslam ve Demokrasi”, **Milliyet**, 03.04.1994, s.19

VI. İnternet Kaynakları

AKKAŞ Hasan Hüseyin, “Türk Modernleşme Tarihinde Muhafazakâr Siyasi Düşünce”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 2, Cilt: 3, Yıl: 2001, s.3, <http://www.aku.edu.tr/aku/dosyayonetimi/sosyalbilens/dergi/iii2/akkas.pdf>

ANAVATAN PARTİSİ Tüzük ve Programı, 1992, <https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20ODIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/199203289%20ANAP%20TUZUK%201992/199203289%20ANAP%20TUZUK%201992.pdf>

www.ankara.bel.tr/baskan

BAYRAMOĞLU Sonay, **Seçim Sonuçları Değerlendirmesi 1994 Yılı Raporu**, http://eski.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1994.php

BULUT Sedef, “27 Mayıs 1960 tan Günümüze Paylaşılamayan Demokrat Parti Mirası”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 19, Mayıs, 2009, s.80-84, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sufesosbil/article/viewFile/5000057564/5000054684>

ÇAHA Ömer, “Muhafazakâr Düşüncede Toplum”, **Liberal Düşünce**, Sayı:34, Bahar, 2004, s.17, <http://libertedownload.com/LD/arsiv/34/03-Omer-Caha.pdf>

ÇAHA Ömer, “29 Mart Yerel Seçimleri: Kazananı Bol Olan Seçim”, 2009, s.10-13, http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/dergiler/gundem/Gundem_1_Sayi_531.pdf

DEMİRKANOĞLU Yahya & ÖZDEMİR HAKAN, “Türkiye’de Merkez Sağ Partilerin Kentsel Toprak Politikaları: Turgut Özal Dönemi Anavatan Partisi (ANAP) Örneği”, **Akademik Bakış Dergisi**, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E- Dergisi, Sayı: 35, Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mart-Nisan 2013, Kırgızistan, s.4, <http://www.akademikbakis.org/eskisite/35/28.pdf>

EROL Reşat Nuri, ‘ADİL DÜZEN’ Nasıl Doğdu?, Milli Gazete Köşe Yazısı, 2014, http://www.milligazete.com.tr/koseyazisi/ADIL_DUZEN_nasil_dogdu/21550#.VUdjcnLtmkp

GÖNENÇ Yrd. Doç. Dr. Levent, “28 Mart Yerel Seçimlerinin Kısa Bir Analizi: Asıl Şimdi Başlıyor”,2004, http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr/belgeler/analizler/28_mart_yerel_secimleri.pdf

KAZDAĞLI Celal, “Hizmet Değil Ekmek İstiyorlar”,1995, http://www.aksiyon.com.tr/dosyalar/hizmet-degil-ekmek-istiyorlar_500957

KONGAR Emre, “Aydınlanma: Melih Gökçek’e Ankara’yı Baykal Kazandırmıştı”, http://www.kongar.org/aydinlanma/2004/401_Melih_Gokcek_e_Ankara_yi_Baykal_Kazandirdi.php, 2015

MiŞ Nebi, ASLAN Ali, YEŞİLTaş Murat, ÜNAY Sadık, “7 Haziran 2015 Seçimi ve Sonrası”, **SETAV**, 2015, http://file.setav.org/Files/Pdf/20150715113341_134_7haziran_web.pdf

MiŞ Nebi & EREN Abdullah, “Siyasal Partilerin Yerel Seçim Vizyonu: İstanbul Seçimleri”, **SETAV**, 2014, http://file.setav.org/Files/Pdf/20140328164605_siyasal-partilerin-yerel-secim-vizyonu-istanbul-secimleri-pdf.pdf

MNP Program ve Tüzük, <https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20ODIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/197600503%20MNP%20PROGRAM%20VE%20TUZUK/197600503%20MNP%20PROGRAM%20VE%20TUZUK.pdf>, 1970

MSP Seçim Beyannamesi, https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20ODIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/197600578%20MSP%20SECIM%20BEYANNAMESI%201973/197600578%20MSP%20SECIM%20BEYANNAMESI%201973%200000_0087.pdf, 1973

RP Tüzük ve Programı, <https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20ODIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/199400049%20REFAH%20PARTISI%20PROGRAM%20VE%20TUZUK%201985/199400049%20REFAH%20PARTISI%20PROGRAM%20VE%20TUZUK%201985.pdf>, 1985

USLU İbrahim, BİRİNCİ M. Kürşad, AY Meryem, **30 Mart 2014 Yerel Seçimler Analizi**, ANAR Ankara Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2014, <http://www.iletisimvediplomasi.com/wp-content/uploads/2014/06/11.pdf>

YAYLI Hasan & PUSTU Yusuf, “Yerel Demokrasinin İlkeleri”, **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı: 16, Kış, 2008, http://www.karam.org.tr/Makaleler/607904197_yayli.pdf

YAYLI Hasan, “Türk Yerel Yönetim Sisteminde Siyasal Katılma Sorunu”, **Türk Yurdu**, Sayı: 319, Mart, 2014, <http://turkyurdu.com.tr/119/turk-yerel-yonetim-sisteminde-siyasal-katilma-sorunu.html>

YAYMAN Hüseyin, “AK Partinin İkinci On Yılı”, Ağustos, 2014 <http://www.gazetevatan.com/huseyin-yayman-671832-yazar-yazisi-ak-parti-nin-ikinci-on-yili/>

YAYMAN Hüseyin, “Erdoğan’ın Oyları Neden Düşmüyor?”, Mart, 2014, <http://www.gazetevatan.com/huseyin-yayman-616707-yazar-yazisi-erdogan-in-oylari-neden-dusmuyor-/>

YILDIRMAZ Sinan, “Muhafazakârlık, Türk Muhafazakârlığı ve Peyami Safa Üzerine”, **Journal of Historical Studies**, Sayı: 9-18, 2003, s.9-10, http://www.academia.edu/1543630/Muhafazakarlık_T%C3%BCrk_Muhafazakarlık_C4%B1%4%9F%4%B1_ve_Peyami_Safa_%C3%9Czerine

VII.Belgesel

Hazırlayan, ŞENKAL Yağız, Editör: ATALAY Fergün, **Çankaya Yokuşu 5. Bölüm-Recep Tayyip Erdoğan**, NTV, 2014, https://www.youtube.com/watch?v=HWMQmd_YtCc

- AĞIRDİR Bekir, **Çankaya Yokuşu Belgeseli**, 5. Bölüm, Haz.: Yağız Şenkal, NTV, 2014
- AVCI Nabi, **Çankaya Yokuşu Belgeseli**, 5. Bölüm, Haz.: Yağız Şenkal, NTV, 2014
- BERKAN İsmet, **Çankaya Yokuşu Belgeseli**, 5. Bölüm, Haz.: Yağız Şenkal, NTV, 2014
- ERDEM Ekrem, **Çankaya Yokuşu Belgeseli**, 5. Bölüm, Haz.: Yağız Şenkal, NTV, 2014
- ERDOĞAN Recep Tayyip, **1994 Propaganda Kaseti'nden alıntılan, Çankaya Yokuşu Belgeseli**, 5. Bölüm, Haz.: Yağız Şenkal, NTV, 2014
- GÖKÇEK İ. Melih, **Çankaya Yokuşu Belgeseli**, 5. Bölüm, Haz.: Yağız Şenkal, NTV, 2014
- MÜEZZİNOĞLU Mehmet, **Çankaya Yokuşu Belgeseli**, 5. Bölüm, Haz.: Yağız Şenkal, NTV, 2014
- ÖĞÜN Süleyman Seyfi, **Çankaya Yokuşu Belgeseli**, 5. Bölüm, Haz.: Yağız Şenkal, NTV, 2014
- ŞAHİN Mehmet Ali, **Çankaya Yokuşu Belgeseli**, 5. Bölüm, Haz.: Yağız Şenkal, NTV, 2014
- ŞENKAL Yağız, **Çankaya Yokuşu Belgeseli**, 5. Bölüm, NTV, 2014
- TOPBAŞ Kadir, **Çankaya Yokuşu Belgeseli**, 5. Bölüm, Haz.: Yağız Şenkal, NTV, 2014

